

АНДРІЙ КУРКОВ
ЮРІЙ ВИННИЧУК

КЛЮЧІ МАРІЇ

АНДРІЙ КУРКОВ
ЮРІЙ ВИННИЧУК

КЛЮЧІ МАРІЇ

Харків
«ФОЛІО»
2020

УДК 821.161.2
К93

Літературне редагування
М. З. Балицької

Художник-оформлювач
М. С. Мендор

ISBN 978-966-03-9301-1

© А. Ю. Курков, Ю. П. Винничук, 2020

© М. С. Мендор, художнє оформлення, 2020

*Автори висловлюють вдячність
професорові Пенсильванського університету
Майклові Найдану,
завідувачу відділу періодики Львівської національної
наукової бібліотеки України ім. В Стефаника
Юрію Романишину
та завідувачу відділом україніки цієї ж бібліотеки
Костянтиніві Курилишину,
ветеранові УПА Богданові Кирницькому,
а також нашим найпершим читачам
Юрію Лисенкові, Мирославі Баліцькій, Орестові Друлю,
Станіславові Варенкові, Світлані Балакіровій,
Олександрові та Тетяні Марковим,
Наталії Коломойцевій, Юрієві Блащуку.*

ПРОЛОГ

1942 рік. Освяння Олеся Куриласа

Пригадуючи все, що відбулося зі мною останнім часом, я досі не можу отямитися, не можу поскладати всі події до купи так, аби вони постали перед очима виразно і послідовно, як школярі, яким скомандували вишикуватися за зростом. Події ці, хоча й уже минулі, конфліктують у моїй пам'яті між собою, а я блукаю поміж них, як сліпець, намагаючи підказки, шукаючи логічні пояснення.

Жодним чином я не міг передбачити того, що зі мною пізніше трапилося. Але й забути те невиразне передчуття тривоги й остраху, що може щось незабаром статися, я і зараз не в змозі. Звичайно, я водночас боявся і сумнівався, що щось може перевернути мій світ, моє життя. Щось схоже я відчував перед початком війни, коли з батьками відпочивав у Карпатах. Погода стояла чудова, серпень щедро обдаровував нас усіма принадами і барвами, але в душі зароджувалося стійке занепокоєння, може, навіть не в душі, а в повітрі. Воно відчувалося в голосах людей, які мене оточували, яких я зустрічав на вулицях. Врешті-решт, передчуття війни дзвеніло в повітрі міста усе голосніше й голосніше, всі тільки й говорили про останні події: про захоплення Австрії, про Мюнхенську змову, про чемберленівське «Я привіз вам мир». Усі світові газети злилися в одне багатомовне дже-

рело чуток, суперечок, дискусій. Усі читачі і їхні сусіди в одну мить перетворилися на фахівців з політології, історії, стали військовими стратегами та інженерами-винахідниками новітнього озброєння. Будь-яка перекупка на базарі, що торгувала квашеною капустою, зелениною чи набілом, могла вам миттю протрохтати свій непомильний прогноз розвитку найближчих подій.

Разом із цією наростаючою істерією, мене діймала ще й тривога про мою власну долю. З'явилося передчуття, що я не зможу відійти набік, щоб усе це перечекати. Ба більше: похмура впевненість у тому, що цей потік підхопить і мене, несподівано злилася з передчуттям майбутнього осяяння. Так, мовби вселюдське зло у результаті зробить моє життя яскравішим і кращим. Вражає, що так воно й сталося — я в своїх передчуттях не помилився. Війна, якої всі боялися, і яка так і силкувалася вийти з-під контролю воюючих сторін, запам'яталася мені спалахом осяяння. Цей «вибух» прогрімів у моїй голові і змусив на багато звичних речей поглянути по-іншому.

І, мабуть, саме через цей «вибух» я пережив найбільше у своєму житті хвилювання, пережив те кохання, яке не може викликати взаємності тому, що воно передусім вражає, як смертельна хвороба, того, хто закоханий, а не сам об'єкт кохання. І чоловік, перейнятий цією «смертельною» любов'ю, починає оберегати від неї ту, в яку так закохався. Якщо він, усвідомлюючи силу власної любові, примиряється з нею, розуміє, що саме ця любов невиліковна, то починає її берегти. І берегти від неї тих, кого любить. Щоб не зруйнувати їхній світ, не увірватися в нього, як війна, що виходить з-під контролю войовників.

Мій батько, професор Львівського університету, Богдан Курилас, захоплено досліджував участь галицьких лицарів у хрестовому поході за звільнення Гробу Господнього. Основним

джерелом його дослідження була хроніка лицаря Ольгерда. З цього давнього рукопису все й почалося. Манускрипт пов'язав минуле з майбутнім і уплів мою долю в гобелен дивовижної складності. У цьому гобелені, окрім нас з Марією та Аретою, незмінними елементами виявилися ключі і перстені. Прадавні ключі і такі ж прадавні перстені. Вічні ключі і вічні перстені, що переходять з рук і пальців одних смертних в руки і на пальці інших смертних.

Та й опісля, коли вже все закінчилось, Олеся не покидало відчуття, що ця історія все ще не має фіналу, що вона не може закінчитися саме так. Він був переконаний, що далі буде!

РОЗДІЛ 1

Жовтень 2019 року. Божі дороги годі збагнути. Випадкова кримська зустріч та її наслідки

Чорними археологами не народжуються. Ними стають. Іноді в темні часи, іноді у світлі. А іноді й у сірі, як нині. І хоча «сіре сьогодні» почалося не вчора, але Бісмарку, точніше — Олегові Качку, досі здавалося, що тільки вчора він уперше взяв до рук саперну лопатку і під керівництвом старшого товариша Адіка Маса зняв перший шар кам'янистої, розсипчастої землі над могилою тавра. «Стій, досить, тепер щіткою!» — скомандував тоді Адік, показуючи пальцем на півсферу черепа, що виглянула з-під землі. Адіків голос вирізнявся підлітковою дзвінкістю. Може, саме тому Адік намагався говорити тихо. Немов соромився власного голосу. Там же, в Криму, на прибережному камінні Гурзуфа, за день до розкриття могили тавра, удвох, як давні нерозлучні друзі, вони відсвяткували сорокаріччя Адіка. Як і належить, розпаливши в ущелині між камінням з викинутих морем і висушених південним сонцем трісок і дощок маленьке багаття, смажили на знайденому там-таки листку бляхи мідій. Пили дешеве біле вино, чекаючи, поки мідії від високої температури самі не розкриються і не закиплять зсередини. Чорноморські мідії солити не треба, вони і так солоні!

Хто-небудь коли-небудь так само «підсмажить» і «з'їсть» Олега Бісмарка й Адіка. Така ось дивна думка прийшла Олега-

ві до голови в ту підсвічену кримськими зірками іменинну для старшого товариша і наставника ніч. Як прийшла, так і пішла. Тільки викликала посмішку своєю очевидною недоладністю. Просто пожартувала. Слово «з'їсти» завжди мало багато значень, з яких головним незмінно залишалося «втамувати голод». Хоча і словосполучення «втамувати голод» теж мало багато значень, відтак заглиблюватися в пошуки правильного тлумачення думки, яка на мить відвідала його, не став. Він просто випив ще одну шклянку вина і зажував її гарячою мідією.

Олегові за два місяці до цієї зоряної кримської ночі гримнуло двадцять. Він був повен сил і невпевненості у своєму майбутньому. Ця невпевненість мовби заморожувала його енергію, стримувала, гасила, іноді викликаючи роздратування, іноді навіть легку депресію. А депресія зазвичай доводить людину до зашморгу або до Криму. Важких на підйом — до зашморгу, легких — до дзвону і блиску приморського життя. Бісмарк був не просто легким на підйом. Він був якнайлегшим. Ось і приїхав сюди розвіятися і забути про реальність. Літо, сонце, море, дівчата в купальниках — це далеко не повний набір ліків від депресії, які Крим завжди щедро, хоч і за гроші, пропонував кожному стражденному. Але того раннього вечора Олег зустрів поряд з ялтинською набережною не дівчину з Харкова або Сум, не яку-небудь свіжоприбулу білошкіру білявку, а Адіка, одесита, що приїхав сюди за «приємним і корисним». «Приємним», звичайно, було для нього саме перебування на ПБК, а «корисним» — чорна археологія, яка годувала Адіка, за його словами, вже років п'ятнадцять. Адіків погляд зупинився на Олегові, коли той пив каву з коньяком на терасі каварні у бічній вуличці поряд з набережною Ялти. «Чого сумуємо?» — запитав привітно Адік, сідаючи за столик з гальбою бельгійського пива.

Олег у той момент дійсно сумував. Він щойно приїхав, облаштувався в дерев'яному флігелі цегляного одноповерхового будинку за п'ять хвилин від моря. Розплатився з господарем, кинув речі і відразу поквапився на набережну вдихати йодистий озон. Але там, на набережній, замість звичної майже тваринної радості від сонця і моря на нього наринали тривожні думки про майбутнє, про те, що з вересня треба починати жити інакше, адже з вересня завжди починається або, принаймні, має починатися нове життя. Якщо воно не розпочалося з минулого вересня.

Надокучливі думки найкраще проганяти коньяком. Ціни на набережній кусалися, і ноги вивели Олега в провулок неподалік від готелю «Ореанда», в провулок, де він любляв бувати й раніше. Там, завдяки віддаленості від моря, коньяк ставав доступнішим, а кава, доволі поганенька, здавалася смачною і бадьористою. І ось разом зі словами «Чого сумуємо?», що прозвучали підлітковим дзвінким голосом, який дисонував з віком промовця, на стілець навпроти опустився чоловік з тонким, орлиним носом і веселими сірими очима, худий і довгорукий, у шортах і у футболці з обличчям Пушкіна і написом «Пушкінський Ліцей».

— Та не сумую я! — відповів Олег. — Щойно приїхав. Намагаюся отямитися після дороги.

І він кивнув на келих з коньяком.

— Сам приїхав? — здивувався чоловік, простягаючи руку. — Я — Адік, з Одеси.

— Олег Бісмарк, з Києва.

— Бісмарк? — здивувався Адік.

— Можна просто Олег, Бісмарк — це так, прізвисько...

— Ти що, німець?

— Ні, я азартний. І народився теж 1-го квітня.

— У день дурня?

— У день гумору.

— Ну, так, це краще. А що, Бісмарк був азартним?

— Ага, в казино любив ходити, коньяки пив.

— А-а! Тепер зрозуміло! — Адік промовисто опустив погляд на келих з бурштиновим напоєм. — А я ж подумав, що ти теж німець. Бо я — з бессарабських німців. За паспортом — Адольф, завдяки батькові. Він полюбляв казати «Гарне ім'я, воно ж не винне!» Але Адік — значно краще! І про Гітлера зі мною ніхто не жартує. Ну, а якщо ти такий азартний, як Бісмарк, то можу дещо запропонувати. Якраз для азартних.

— А що? — пожвавився Олег.

— Нічне шукання скарбів.

— Чому нічне?

— А щоб ніхто не бачив і ніхто не відібрав, якщо щось знайдемо.

— Так, цікаво! Але я сюди відпочити приїхав.

— Одне іншому не заважає. Вдень відпочиваєш, вночі шукаємо скарби.

Що знайшли вони тієї першої спільної червневої ночі в могилі тавра, яку, підсвічуючи ліхтариками, перегребли в чотири руки пальцями, пропускаючи через них увесь пісок, усі камінчики, усі грудки глини, а також кістки і кісточки, хребці й інші залишкові людські деталі, які сотнями років чинили опір спробам води і землі розчинити їх у собі, перетворити на живильний ґрунт? Начебто і нічого особливого! Ну, два десятки намистинок: перламутрових і керамічних — чи то справді з намиста, а чи з браслета або вервиці? І ще знайшли довгастий шматок іржавого заліза. Адік відразу поклав його собі до кишені. Сказав, що дасть раду з ним пізніше.

— Ну все, — повідомив йому тієї передсвітанкової години Адік. — Тепер можеш вважати себе археологом. Чорним археологом!

— «А хіба не краще «чорним шукачем скарбів»? — перепитав Олег, згадуючи першу розмову з Адіком у каварні.

— Шукач скарбів — звучить по-дитячому. А «чорний шукач скарбів» — двозначно. Ну, як, наприклад, темношкірий археолог. — розсміявся одесит. — То вже краще залишайся чорним археологом, як я. Адже світ чорно-білий. Білі археологи працюють на білій його стороні, чорні — на чорній. Головне, щоб вони не заважали одне одному!

Від тієї червневої кримської ночі минуло сім років. Олег Бісмарк опанував ази нічного шукання скарбів. Іноді він займався цим ділом навіть удень. Але у безлюдних місцях. Однак серйозно ставитися до цього заняття йому не вдавалося. Непогане хобі, але не більше. Для життя потрібні інші способи заробітку, з якими ніч можна присвятити не ходінню з металошукачем, а задоволенню, залучаючи міцний постконьячний сон. За усі ці сім років нічого реально цінного Олег не знайшов. Але монети, медальки, іржаві залишки шмайсерів часів Другої світової йому іноді попадалися і вирушали далі покупцям, яких він знаходив в інтернеті. Покупці були «дрібні», але ж і товар у нього теж вирізнявся доступністю і дешевизною. Торгівля таким товаром швидше скидалася на спорт, ніж на бізнес.

З Адіком вони іноді зустрічалися. Той приїжджав до Києва раз на півроку у справах і перед від'їздом зазвичай телефонував Олегові і запрошував його на вечерю, на велику, щедрю вечерю в дешевій каварні. При зустрічах він майже нічого не розповідав про своє життя. Але під час останньої такої трапези, що відбулася в середині вересня, він несподівано і з очевидною гордістю оголосив Олегові, що через кілька тижнів стане киянином. Подробиці пообіцяв повідомити пізніше, тоді, коли «казка стане бувальщиною». Так і сказав.

Казка стала бувальщиною навіть швидше. Днів через десять Адік покликав Олега Бісмарка повечеряти до недешевого ресторану. Правда, не встиг Олег уважніше вивчити хитромудрі назви італійських страв, як Адік забрав з його рук меню і попросив довіритися його смаку.

— У тебе ж трудова книжка вдома? — запитав він хвилин за двадцять, накручуючи виделкою spaghetti primavera.

Олег, пережовуючи, кивнув.

— Завтра підеш оформлятися на роботу! У Софійський заповідник.

Співтраpezник трохи не вдавився. Закашлявся, прикриваючи рот долонею і дивлячись на Адіка водночас обурено і здивовано.

— Ким? Куди? — нарешті прокашлявшись, запитав Олег, і в його голосі прозвучав здоровий скептицизм.

— Черговим електриком! — на Адікових губах з'явилася самовпевнена посмішка.

— І на яку платню?

— Коли людина йде на роботу у святе місце, хіба вона думає про платню? Ти гадаєш, я пішов працювати у відділ культури київської мерії заради п'яти тисяч в місяць?

Олег Бісмарк раптом побачив у злегка примружених очах одесита відповіді на всі питання. Побачив, заспокоївся, кивнув і опустив погляд на охололі спагетті.

— Їж-їж, — підбадьорив його Адік. — Чорний археолог чорному археологові поганого не порадить.

РОЗДІЛ 2

*1099 рік. «Хроніка лицаря Ольгерда з Галича,
писана Року Господнього 1111, коли покинули ми
з Божою поміччю Святу Землю й рушили в Русь,
пробувши тут повних дванадцять років
і втративши половину товаришів»*

«Прибули ми, семеро, на Святу землю з Галича Року Господнього 1099 на генуезькому кораблі, що підібрав нас у Константинополі, й відразу потрапили на службу до Танкреда Тарентського з Нормандії. Вів нас за собою князь наш Ігор, а зустрів у порту Антіохії брат Лука, який на Святій землі перебував уже чотири роки. Він і розповів нам про пана Танкреда як про хороброго і відчайдушного лицаря, отже, й запровадив нас під його руку. До тієї пори хрестоносці уже захопили Едессу, Антіохію, Тель-Башир, Равендан, Латанію та інші дрібніші міста. Попереду нас чекав Єрусалим.

Літо того року було засушливе і неймовірно спекотне навіть для місцевих жителів, а що вже казати про нас, тих, хто ще не зазнав у житті такого сквару і тривалої мандрівки пустельними землями серед піщаних пагорбів, за якими часто в очікуванні нас ховалися наші вбивці. Та Божі воїни на теє не зважали, а рушили в похід на Єрусалим, що мені, звісно, здавалося авантюрою — штурмувати місто таким малим військом. Тисяча двісті лицарів і дванадцять тисяч піхотинців — цього вкрай мало, щоб оточити

місто і тримати його в облозі, враховуючи, що захисників міста було набагато більше, ніж нас. Там, за воротами, сховалося єгипетське військо разом з ополченцями, що були набрані з євреїв та мусульман. Харчів їм не бракувало, а цистерни були щерть наповнені прісною водою.

Зате у нас із харчами було сутужно, їли ми сухі коржі, намочені у воді, розбавленій вином, а ще кожен отримував по жмені дактилів*. Інколи вдавалося вполювати дику козу чи натрапити на кущі з ягодами, та цього вистачало лише на один зуб. Як на біду, усі колодязі й джерела в околицях Єрусалима виявилися отруєними, тож ми змушені були й воду пильнувати, щоб завчасу не позбутися її.

Дух хрестоносців підтримувало напучування Папи Урбана, вони знали його ледь не напам'ять і повторювали ті золоті слова, що вели їх уперед і не давали пророцтв сумнівам у думках.

— Папа розповів про страшні речі, які творяться з нашими братами християнами на Святій землі, — згадував брат Лука, який був присутнім в Клермоні під час тієї гарячої промови Папи Урбана. — Він розповідав, що на Голготі нечестиві влаштовують гульбища, а в Храмі Соломона — оргії. В купіль Бетсата* зливають нечистоти, Гетсиманський сад вирубано. “Якщо прагнете Царства Небесного, то не станете більше сидіти у хатах своїх, а підете туди, де жив я, Ісус, Спаситель ваш!..” Так він промовляв, наче б од імені самого Ісуса, і це справило величезне враження на всіх нас. Його слова пропікали до глибини серця. Усі, заціпенівши, слухали Його, але не Папу Урбана — ми слухали Спасителя. А завершив він так: “Діти мої! Не Папа Урбан звертається до вас зараз, а його вустами говорю вам я, Ісус Христос, Син Божий і Спаситель ваш. Візьміть зброю вашу. Я благословляю її. Візьміть обладунки ваші і щити, я зроблю

їх невразливими. Зодягніть білі плащі й нашійте на них хрести з червоної матерії на знак того, що я вас посилаю на битву з моїми ворогами, і нехай похід ваш у Святу Землю називається хрестовим, як і я йшов хресним шляхом на Голготу. Я припиняю вашу ворожнечу і взаємну ненависть. Відтепер нехай вляжуться війни та чвари, настане мир у серцях ваших, та наповняться серця ваші ненавистю до нечестивих. Ідіть туди, де гріб мій волає про звільнення! Візьміть Святу Землю собі і володійте нею, бо вона щедра і прекрасна, як Царство Небесне! Рушайте, діти мої, Амінь!”

Брат Лука вмовк, а нам здалося, що ми теж почули слова Ісуса Христа, і дух наш спалахнув небувалим завзяттям. Тому Єрусалим манив нас нестримно, всім хотілося уздріти це легендарне місто, прогулятися його вулицями і побачити тих дивовижних людей, які за легендами народилися там ще тисячу років тому завдяки чудесному еліксирові. Нам чимдуж хотілося переконатися в тому, що оповідав нам брат Лука: чи справді джерело Сілоам біля гори Сіон б'є не щодня, а лише три дні на тиждень?

Коли ж ми наблизилися до міста, нам назустріч вийшли християни, яких навмисне вигнали поза мури, аби завдати нам ще більшого клопоту. Було серед них чимало жінок і дітей, і всі вони прибились до нас, шукаючи не тільки опіки, але й харчів та води.

Обложені почувалися хоробро, адже мали добру зброю і навіть грецький вогонь.

Переважну більшість нашого війська складали франки, та були також ґенуезці, нормандці, фламандці і ми, галицькі русини. Більшість франків своїх коней уже поїли і з лицарів перетворилися на піхотинців, проте ми наших коней берегли. То були гуцулики, гірські присадкуваті коники, але дуже витривалі.

Франки не раз чудувалися, як наші коники спритно спинаються на пагорби, як трюхикають собі без втоми і як довго можуть бути без води.

Командував нами Раймунд, граф тулузький, хоробрий, упертий і доволі дурний. Та були ще й інші знатні пани, кожен з яких мав своє військо. Вони розбивали табори навпроти різних воріт: герцог Роберт Фландрський навпроти Дамаських, герцог Роберт Нормандський, син Вільгельма Завойовника, що його прозвали Товстоногим — біля воріт Ірода, герцог Нижньої Льотарингії Готфрід, граф Бульонський — біля Яффських воріт, з північно-східного боку розташувався Танкред Тарентський.

13 червня ми, за намовою пустельника, що мав манливі видіння, спробували піти на штурм і зопалу спустилися в глибокий рів, який оточував місто. На нас сипонули рої стріл, на голови полетіло каміння, полилися гаряча смола й олія. Ми зазнали важких втрат і змушені були відкотитися на свої позиції. Пустельника хотіли стратити, але він кудись зник. Що й казати, ми не були готові до штурму, нам бракувало драбин, катапульт, як і каміння, яким можна було б розбивати стіни. Деревця, які росли неподалік, були невеличкі або ж каракуваті, на драбини й катапульти ніяк не годилися.

Єдина користь з того невдалого штурму, це кількість стріл і каміння, яким нас намагалися уразити. Їх вочевидь було менше, аніж коли ми штурмували інші міста, а це свідчило про не надто велику чисельність гарнізону.

На щастя, 17 червня до Яффи прибули генуезькі кораблі. Вони привезли готові катапульти, однак їх було замало, тому й самі кораблі ми розібрали на дошки і бруси та привезли до Єрусалима, а тут уже наші теслі збудували великі облогові вежі на колесах, оснащені відкидними мостиками і катапультами.

На ту пору ми вже перебували на межі людського терпіння. Спека і сухий вітер, що заносив піском, виснажували і нас, і коней, а води ставало все менше. Але всі з великою енергією кинулися будувати облогові вежі, драбини, катапульти, тесати кам'яні ядра, вирізувати стріли. Робота кипіла вдень і вночі. Християни, яких вигнали з Єрусалима, допомагали нам, як могли, працювали навіть жінки й люди похилого віку, які зшивали докупи шкури тварин. Цими шкурами, вимоченими у воді, ми накривали наші катапульти й вежі, щоб захистити їх від грецького вогню. Священники підтримували наш дух, зміцнюючи його молитвами.

Але 6 липня брат Лука, який був найстаршим серед нас і вже побував у багатьох битвах, теж мав видіння і прорік, що явився йому дух славетного єпископа Адемара де Монтейля, який помер торік від тифу на руках брата Луки. Дух єпископа, якого всі хрестоносці дуже шанували, закликав нас три дні дотримуватися посту, а відтак обійти босими довкола мурів Єрусалима, як колись обійшов навколо Ієрихону Ісус.

Попереднє видіння багатьох із нас зневірило, але нове нічим не загрожувало, тому ми після посту ввечері 8 липня обійшли навколо мурів величною процесією з сурмами, стягами і зброєю. На чолі йшли єпископи зі священними реліквіями, а за ними військо з хоругвами, хрестами та смолоскипами, йшли повільно і врочисто, а зі стін лунали прокльони. Після цього ми зібралися на Оливній горі, де похована Богородиця, і відбули Службу Божу, проповідники закликали припинити чвари і всім панам нашим помиритися. Далі ми зупинилися в Гетсиманському саду й читали вголос Євангеліє. А відтак рушили уздовж Кедронського потоку, проминули могили Абесалома, Йосафата і Захарії, купіль Силоамську, чийми водами зцілив Христос сліпця.

І тут було зачитано відповідний уривок з Євангелія, а тоді кожен з нас обмив обличчя. Далі ми підійшли до могили пророка Ісайї та помолилися йому, а проминувши стіну Давида, спустилися в долину Енном. Та урочистість, з якою здійснювався цей похід, яскраві зорі над головою і повний, мовби усміхнений, місяць наповнювали нас вірою і силою, яка вже готова була кидати нас на приступ. І таки кинула на світанку, коли наш похід завершився.

Наші катапульти почали сипати кам'яними ядрами без упину, мури кришилися, а захисники повивішували на стінах мішки з бавовною і сіном, щоб пом'якшити удари. Сарацини стріляли з луків, але марно».

РОЗДІЛ 3

Київ, жовтень 2019 року.

Азартна ніч чергового електрика

Робота чергового електрика, як з'ясувалося, не вимагала особливих зусиль. За три дні і дві ночі Бісмарк тільки те й зробив, що поміняв три лампочки. Правда, потрібно було йому про кожну лампочку писати окремий некролог — акт на списання, оскільки згоріли вони не одночасно, а одна за другою. Але таких актів Олег знайшов у шафі для інструментів цілу купку, лежали вони в картонній коробці. Отже нічого вигадувати йому не довелося. Просто акуратно, як колись у школі, списав потрібний текст з акту попередника.

Ця жовтнева ніч виманила Олега Бісмарка з комірки на двір не стільки своїм незвичайним теплом, скільки ретельно підготовленим планом дій. План готував Адік Мас. Готував педантично, як військову операцію. Приходив тричі як екскурсант, купуючи квиточок тільки на територію без відвідування собору і музеїв. Викликав мобільником Бісмарка. На електрика в спецодягу ніхто не звертав уваги. Спецодяг що електрика, а що сантехніка відбиває у перехожих інтерес зазирати такій людині в обличчя. Спецодяг і є його обличчям. Надто, якщо поряд з людиною в спецодягу електрика стоїть звично зодягнена людина, на неї теж уваги не звертають. Мовби цей спецодяг робить все навколо себе невидимим або не вартим уваги.

Під час своїх появ Адік водив Бісмарка по ледь зжовклій траві попід цегляним монастирським муром, за яким лежала Софійська площа, найдавніша площа Києва, яка гуде вдень і напрочуд тиха вночі.

— За моїми розрахунками, копати треба ось тут, за десять метрів від стіни, — знову повторював Адік, геометрично жестикулюючи понад землею. — Спочатку ріжеш лопаткою траву на квадрати, щоб можна було потім покласти її на місце, а далі вже, як завжди. Ти ж знаєш!

Олег слухав, кивав і зітхав. Саме в такій послідовності. Можна було подумати, що все це йому не подобається. Але колишній одесит так не думав і на зітхання співрозмовника уваги не звертав.

І ось напередодні він зателефонував Олегові.

— Ти ж цієї ночі чергуєш? — запитав.

— Так.

— Чудово! Отже, цієї ночі копатимеш! Почнеш о другій. Я про всяк випадок буду неподалік. Коли що, зателефонуєш!

— А що шукати?

— Золото і діаманти! — жартівливо відповів Адік. — Ну і будь-яке старе залізо! Але тільки дуже старе... Ключі, мечі, монети.

Олег Бісмарк перед тим кілька разів і сам підходив до місця, яке вказав Адік, і, здавалося, бачив цей доволі виразно окреслений прямокутник трави, що ховав під собою прадавнє поховання.

— Невже хтось із князівської сім'ї? — Бісмарку в цю здогадку і вірилося, і не вірилося. І коли не вірилося, то почувався спокійніше. Адже, якщо йдеться дійсно про князівське поховання, то чому його досі не знайшли, якщо воно тут, просто під нога-

ми, під стародавньою стіною, за якихось двадцять метрів від воріт? — Ні, — думки продовжували вести Бісмарка стежною сумнівів. — Князівську сім'ю ховали б у соборі, там, де саркофаг Ярослава Мудрого. Тут, під стіною, закопали б когось менш важливого. Але кого?

За п'ять хвилин до другої ночі, останній раз прислухавшись до тиші, Бісмарк з саперною лопаткою в руках опустився навпочіпки до землі за сім метрів від стіни монастиря. Наточеним лезом лопати він нарізував траву із землею на великі квадрати, підчіпляв їх потім знизу і знімав, як скальп, складаючи на дві нерівні купки. Тепер перед ним у відносній напівтемряві, пожвавленій тьмяним світлом ліхтарів, виразним коричневим прямокутником лежала оголена земля.

Він копнув лопаткою. Лезо скреготало по камінні і навіть, начебто, по залізу. Розворушив викопану землю пальцями, намацав декілька камінчиків та іржаву гайку. Копнув ще раз і ще раз. Купка викопаної землі росла, але нічого цікавого Бісмарк у ній наразі не знаходив. У принципі, він знав, що верхній шар землі зазвичай нічого цікавого в собі й не приховує. Копати треба глибше. Глибше означало довше, а довше — то вже викликало відчуття небезпеки. Адже ж він копає не в кримських кущах, а на території історичного заповідника. За це, напевно, можуть і до в'язниці запроторити.

Відігнавши неприємні думки, Олег занурив погляд униз. Прямокутна яма поглибилася вже на сантиметрів сорок. Бісмарк освітив її дно ліхтариком мобільника.

— Цю землю за тисячу років уже стільки разів колупали і перевертали! — подумав, помітивши матовий блиск, мабуть, пляшкового скла.

Губи самі саркастично скривилися. Але він знову копнув лопаткою і землю з нового шару висипав окремо від купи. Розворушив її пальцями. Серед звичних камінчиків і сипкого сухого ґрунту раптом пальці відчували щось інше, щось незвично округле і холодне. Бісмарк, підсвічуючи ліхтариком, нахилився до землі. Провів долонею по викопаній землі, немов розмазуючи її по траві, і тут долонею ще раз відчув укол металевого холоду. Пальці піднесли до очей грудку глини розміром з волоський горіх. Один бік цього «волоського горіха» блиснув золотом. Олег втупився захоплено в обідок і край сигнета. Спробував очистити знахідку від глини, але глина немов закам'яніла. Пальцями звільнити від неї перстень Бісмарку не вдалося. І він опустив його в кишеню куртки. В голові зародилася збуджена надія на успіх. У руках з'явилася сила. Він взявся за розкопки ретельніше, підсвічуючи собі безперервно ліхтариком мобільника. Незабаром у його руках опинилися тонкі фаланги пальців. У розсип. Злякавшись, що він пошкодив скелет, Бісмарк відклав лопатку і став скородити верхній шар зігнутими пальцями, наче граблями. Дуже швидко зрозумів, що скелет був пошкоджений раніше, тобто цю могилу вже, вочевидь, розкопували. Чому ж не знайшли перстень? Напевно тому, що робили це потайки і похапцем. Як і він зараз. А це своєю чергою означало, що Бісмарк міг знайти ще що-небудь цікаве.

Годинник показував початок четвертої. Лопата лежала на траві. Далі чорний археолог працював руками, але передусім пальцями. З поваги до смерті Бісмарк складав кісточки в окрему купку. Тут уже були й потрошені ребра, і хребці, і частина кістки тазу. Бісмарк виразно розумів, що викопує те, що вже було щонайменше раз викопане. Можливо, що спочатку все це були

підняли з більшої глибини. Але чому усе це знову скинули до ями і прикопали? Чому не знайшли персня?

— Цікаво, що вони тоді знайшли? — продовжував думати він про своїх попередників. — Може, щось велике, цінніше? Меч або щит? І тому не було у них стимулу шукати дрібніші артефакти?

Миттева заздрість до невідомих попередників прийшла несподівано, але дуже швидко покинула його думки. Бо пальці знову на щось наштовхнулися. Двома руками Бісмарк узявся поглиблювати ґрунт навколо знайденого предмета, схожого на руків'я меча, вертикально загнаного в землю. Він знову спробував потягнути знахідку на себе, але вона чинила опір. Тягнути сильніше Бісмарк не хотів, знаючи, якою крихкою буває сталь, що пролежала в землі сотні років. Він акуратно розширив лопаткою зону розкопки навколо знахідки. І знову відклав лопатку і продовжив руками. Знову спробував похитнути руків'я. Здалося, що зрушилось. Обережно Бісмарк витягнув із землі чорний довгий предмет, який міг виявитися і простою гілкою, і верхньою частиною якоїсь ритуальної патериці. Спробував очистити його від землі і глини, але й тут Бісмарка чекала невдача. Відклавши знахідку на траву, він продовжив скородити дно ями руками, додаючи до купки кісток покійника усе нові й нові. Не минуло й п'яти хвилин, як до рук Бісмарка потрапила підозріло важка грудка глини, що, вочевидь, приховувала в собі щось цікаве.

А годинник показував за чверть п'яту. Небо починало ясніти. Лець-лець, але все ж помітно для людини, що не спала всю ніч.

Грудка опустилася в кишеню до персня. Викопані кістки Олег акуратно опустив у куток ями, потім вже доволі поспішно зсипав ґрунт назад і накрив потривожену могилу квадратами дерну з підсохлою травою.

Спочатку йому здалося, що будь-який турист, який піде алеєю до собору, зверне на це місце увагу, помітить, що тут копали. І до закінчення своєї зміни Бісмарк жив з оцим страхом. Проте, вже здавши зміну о восьмій ранку, він навмисне пройшовся до зачинених головних воріт і уважно подивився звідти на місце своїх нічних розкопок. При яскравому ранковому світлі визначити, де викопували яму, він не зміг. І, заспокоївшись, рушив до бічного службового входу, поправляючи торбину, що висіла на плечі і ховала в собі його нічні знахідки.

РОЗДІЛ 4

«Хроніка лицаря Ольгерда...» Битва під Шайзаром

«Тепер наші завалили рів хмизом та очеретом, потім перетягнули через рів три вежі і поставили їх біля самих стін. Лучники, ховаючись за заборолами, сіяли смерть в рядах сарацинів. На Оливній горі було встановлено дзеркала, якими передавалися сигнали, щоб одночасно починати штурм з різних місць. Опівдні в п'ятницю 15-го вежа, на якій перебував Готфрід, вистрілюючи з арбалета одну за одною стріли, нарешті наблизилася впритул до стіни. Франки перекинули на край муру містки, і два лицарі-брати першими сплигнули на неї, за ними зіскочив Готфрід. Всі троє потім присягалися, що своїми очима бачили, як поряд з ними б'ється покійний єпископ Адемар. Він знову створив диво, бо підказав нашим, як відчинити зсередини Дамаські ворота, в які миттю увірвався Танкред зі своїми нормандцями і кинувся в атаку вузькими вуличками Єрусалима. Разом з Танкредом побігли й ми, рубаючи ворога без жалю і слабини.

З півдня, від гори Сіон, наступав Раймунд Тулузький і небавом загнав намісника сарацинів разом із вояками в Цитадель і змусив здатися в обмін на обіцянку зберегти життя йому та його людям. Тим часом решта захисників побігли на Храмову гору, рятуючись від Танкреда. Сарацини затраснули браму на

Храмовій горі і спробували боронитися, але воїни Танкреда пробилися на священний храмовий майданчик, забитий натовпом простолюду.

Не знаю, чи то голод і спрага, чи спека і ті висушливі вітри перетворили нас на безжальні вичади пекла, бо бійня тривала кілька годин. Франки, генуезці, нормандці, фламандці і ми, грішні русини, наче збожеволіли від люті і вбивали всіх, хто лиш трапився під руку, відрубуючи голови, руки, ноги, навіть ті руки, що прохали милосердя. Кров ворогів нас п'янила, ми купалися в крові, рубаючи не тільки захисників, але й простолюд, не минаючи ні жінок, ні дітей, вириваючи немовлят з рук матерів і розбиваючи їх об мури. Все тут лягало трупом, а ми ковзали в тій крові, часом падали, та миттю зривалися й продовжували свої жнива.

Дехто так захопився, що не вбивав одразу, а обтинав нещасних, мов дерева, по частинах, хтось розпалив велике багаття, підливши до нього чорної смоли, і в те багаття почали живцем кидати людей, а за ними й мертві тіла.

— Навіщо їх палять? — запитав я в одного лицаря, а той пояснив:

— Мета тут очевидна: багато хто з них ковтав золоті монети. Коли трупи згорять, золото можна буде легко добути. Це далєбі зручніше, аніж розпорювати животи. Хіба ні? — І розсміявся, додавши: — Після такого жорстокого поводження з сарацинами, інші міста зрозуміють, що опір веде до знищення, і самі будуть піддаватися.

Сморід смаленого тіла клубочився над головами. Вулиці заповнилися купами зрубаних голів, рук і ніг. Так, що навіть ходити, не перечіпаючись об ці кінцівки і голови, було досить складно. Євреї, які шукали захисту в синагогах, згоріли живцем, коли хрестоносці їх підпалили.

Та нашою головною метою був храм Гріб Господній, ми йшли до нього, перетворившись на могутній таран. Врешті ми пробилися до його брами, в яку було вмонтовано масивний замок. Християни, які вибігли зі своїх домів, пояснювали, що не знають, у кого ключ від замка. Нетерплячі лицарі кинулися збивати його руків'ями мечів, але замок не піддавався. Тоді один із місцевих християн вийняв з кишені цвях, вставив його в дучку і казав бити по ньому, але і це ні до чого не привело. Хтось приніс важкий молот, почали бити молотом, двері репнули в декількох місцях. Здавалося, воно ось-ось розвалиться.

Несподівано до храму наблизилася висока худа жінка в чорній сукні, обличчя її ховалося під чорною хусткою, що нависала над очима. Ми розступилися перед нею, бо в руці вона тримала ключ завбільшки з долоню. Вона вставила його в замок, повернула, ворота відкрилися і під натиском лицарів тут же вивалилися з петель. Замок випав, а жінка разом з ключем відійшла. Про неї відразу забули.

Не знаю, що керувало мною, але я той замок підхопив із землі й сховав до торби. Відтак ми увійшли до храму, внутрішній вигляд якого нічого спільного не мав із зовнішнім. Тут все було пишно і маєстатично. В центрі храму в широкій ротонді розмістився Гріб Господній, а в ньому камінь, на якому лежало тіло Сина Божого після розп'яття.

Ми впали на коліна і подякували Господу за Його велику милість. А після цього нас чекала нова січа. Особливо запеклий бій розгорівся біля вежі Давида, яка довго не протрималася і відчинила свою браму.

Тоді сарацини кинулися ховатися у мечеті Аль-Акса, але хрестоносці увірвалися й туди на конях і пішо й перекололи та посікли всіх, хто там був. Бо сталося це за справедливим виро-

ком Господнім, і ті, що оскверняли святиню своїми поганськими обрядами і позбавляли християн доступу до неї, очистили її тепер своєю кров'ю і поплатилися життям за свій злочин.

Забито було десять тисяч сарацинів. Врешті Танкред послав свій прапор вцілілим трьомстам сарацинам на покрівлі Аль-Акси, колишньому храмі Соломона, обіцяючи захист. Він справді припинив бійню, за те йому врятовані мусульмани показали скарби Храмової гори. Але наступного ранку на зло Танкредові люди Раймунда піднялися на дах Аль-Акси й перебили там усі три сотні мусульман. Бо Раймунд заздрих Танкредові, що той першим увірвався до міста, а його вояки здобули найбільше перемог.

Наприкінці тієї бійні ми всі скидалися на потвор, захляпаних кров'ю. Дехто не міг зупинитися і вишукував по різних закомарках нещасних, що намагалися сховатися, витягав їх і вбивав на місці. Кожен хрестоносець знав, що він зможе заволодіти всім, що захопить, може навіть заволодіти цілим будинком, якщо повісить на ньому свій щит. Тому й розбрелися всі у пошуках поживи, і знову лилася кров, лунали крики й плачі.

У місті запанувала задуха і сморід, уцілілих сарацинів змусили прибрати трупи і спалити, але очистити все так і не вдалося, і цей сморід ще довго висів над містом, в окремих дільницях треба було затуляти носи й роти.

Відтоді нам довелося разом із Танкредом ще добряче повоювати і з мусульманами, і з візантійцями та й з християнами, бо пан наш увесь час намагався збільшити свої землі, не маючи ані хвилинки спокою.

Ті всі битви нас добряче виморили, та й з дванадцяти нас зосталося семеро, і ми вже почали роздумувати над тим, як покинути Святу землю, бо одна річ воювати з невірними, а дру-

га — з християнами. І ото в останній рік нашого перебування тут, а саме 1111 року, сталася одна дивна подія, яка повернула моє життя в таке русло, якого я й не сподівався.

Надійшла до нас звістка, що потужна сельджуцька армія султана Мухаммада наближається до кордонів Едеського графства. Торік ми їхній наступ успішно відбили, а цього року султан призначив командувачем своєї армії хороброго і безжального володаря Мосула Мавдуда ібн Алтунташа Мосульського. Сили франків були значно скромніші, отже ми зачинилися в наших фортецях і чекали. На щастя, сельджуки не мали достатньої військової техніки, щоб штурмувати Едессу і Тур-Башир. Вони постояли далеко на пагорбі так, щоб їх було добре видно, погарцювали перед нашими стінами, викликаючи лицарів на герць, але ніхто з наших не спокусився на такі дрібні зачіпки. Врешті Мавдуд відвів армію до Алеппо, хоч деякі його воеводи протестували і наполягали на облозі Едесси. А відтак у нього почалися клопоти — володар Алеппо відмовився відчинити перед ним ворота. Це викликало ще більші чвари в його війську, врешті армія розпалася, а Мавдуд змушений був відступити до Шайзар.

Наш пан Танкред Тарентський, отримавши підтримку від короля Балдуїна I Єрусалимського і триполійського графа Бертрана, повів своє військо через Апамею на Шайзар. Але ми не піддавалися на провокації сельджуків і не вступали в бій, розташувавшись на високому пагорбі та обмежуючись лише перестрілкою. Стріли летіли в один і другий бік, не завдаючи нікому особливої шкоди. Інколи хтось виривався на герць, хизуючись своєю вправністю володіти конем і зброєю, та рідше сходилися в бою із ворогом. Як вороги, так і ми, виряджали окремі загони на лови, щоб прогодувати військо. Кілька разів наші мисливці розбивали їхніх ущент, і вороги змушені були голодувати.

Так проминуло два тижні, аж поки ця лінива битва не завершилася тим, що Мавдуд змушений був повернути своє військо додому, а ми, теж відчуваючи втому і нестачу харчів, відступили до Апамеї.

Хоч і не відбулася вирішальна битва, але то була наша перемога, бо ми об'єдналися, показали силу і змусили ворога відступити. Після цього військо розділилося, а ми, вирішивши остаточно покинути Святу землю, пристали до графа Роджера, який спочатку мав намір іти до Єрусалима, та передумав і зупинився в Назареті. Тут ми з ним попрощалися, він нам виділив чотирьох мулів, щоб могли ми покласти на них нашу здобич, воду й харчі».

РОЗДІЛ 5

Київ, жовтень 2019-го. Заплакана дівчина у пошуках душевного товариша по чарці

Той відтинок вулиці Франка, де жив Бісмарк, підходив і дуже ледачим, і надто рухливим. Щоразу при виході з дому в Олега з'являвся вибір — «котитися» вниз до Володимирського Собору або дертися вгору на Ярославів Вал, де, звичайно, спокус у вигляді каварень і барів було більше, але для цього були потрібні енергія і бажання. Тому будь-який вихід Бісмарка з дому без конкретної мети, на прогулянку, розпочинався з вибору: ліворуч чи праворуч, вгору чи вниз? Вгору було ближче, але важче, вниз, навіть якщо тільки до Хмельницького, було легше, але трохи далі і набагато нудніше, якщо йшлося про місце для сніданку або кавового усамітнення. Усі «ділові» виходи вели вгору, адже короткий шлях до найближчої станції метро пролягав через ЯрВал.

Іноді Олег замислювався: як же тут жила останніми роками його тітка Клава, від якої він і отримав помешкання у спадок? Будинок на схилі насправді їй не залишав вибору. Коли їй виповнилося шістдесят сім, вона перестала відходити далеко від брами. Сиділа на лавці. Ще через кілька років перестала спускатися з третього поверху, переклавши турботу про закуп харчів на соціальних працівників. Влітку примощувалася на ослінчику на балконі, взимку вбивала більше часу на кухні біля плити, грілася. Олегові батьки до неї навідувалися рідко. Вони взагалі

Київ не любили. Та й тітку, здається, теж. Сиділи у своєму Чернігові, як і зараз сидять. У хрущовці на першому поверсі. Вікна за залізними ґратами «від злодіїв», якщо раптом помилково полізуть. Красти ж бо у них нема що. Мати — педіатр у поліклініці, батько — шкільний учитель історії. Батько і вдома залишався учителем і все Бісмаркове дитинство скрашував оповіданнями про Римську імперію і державу Урарту. Олег слухав його дуже уважно в вісім років, напівслухав у тринадцять і перестав слухати в п'ятнадцять, коли почалися його тінейджерівські конфлікти з батьками. Жити за ґратами на вікнах в тісній хрущовці першого поверху з бідними фінансово батьками-інтелігентами стало нестерпно. Пізнього ранку після випускного, коли голова ще шуміла від шампанського і безсонної аж до світанку гулянки, батько і мати покликали його, ще добряче причмеленого, на кухню і поставили перед сухим, жорстким вибором: університет або робота. Звичайно, він вчинив нерозумно, але що ще можна було чекати від підлітка, який щойно попрощався з десятирічним шкільним терміном? Він послав їх матом, натягнув на ноги сандалі і грюкнув дверима.

Кілька днів пожив у приятеля, не відповідаючи на дзвінки. Потім все ж таки повернувся. І здивувався, що повернення блудного сина не викликало нового скандалу. Батьки його зустріли насуплені, але тихі. У батька в очах навіть прочитувалася скорбота.

— Тітка Клава померла, — повідомив батько.

Мабуть, у сімнадцятирічному віці людина не особливо вірить в існування смерті. В кожному разі, повідомлення спочатку тільки спровокувало давні і нещодавні спогади, адже Бісмарк частенько тікав з Чернігова до Києва пошвендяти, і якщо загулював, то ночував у неї, у батькової тітки. Вона до нього

ставилася добре. Навіть грошеньят іноді підкидала зі своєї невеличкої пенсії.

— Тітка Клава померла, — повторила роздратовано мама, не помітивши на обличчі у сина скорботної міни, яку треба «зодягати» в таких випадках. — І залишила тобі спадок!

— Квартиру! — додав батько. — Треба буде оформити всі документи на неї, продати її і купити тут, поряд з нами. У нас квартири дешевші, за її квартиру можна, напевно, трикімнатну знайти!

— Ви що, з глузду з'їхали? — вибухнув тоді Олег. — Продавати квартиру в Києві, щоб купити в Чернігові? Та ніколи в житті! Якщо це моя квартира — я в ній житиму!

Так Бісмарк став киянином і ще жодного разу про це не пошкодував. Правда, з батьками стосунки охолонули. Телефонували вони йому тільки у свята і починали розмову завжди з докорів і звинувачень. «Тобі на нас наплювати!» — ця фраза, сказана мамою, обов'язково повинна була прозвучати на початку розмови. Потім вона його соромила через легковажне ставлення до вибору фаху. «Про тебе ж усі питають! І що я повинна розповідати? Що ти працюєш кур'єром в інтернет-крамницях? Це ж просто жах якийсь!»

— Треба їй зателефонувати і повідомити, що моя кар'єра пішла вгору, і я вже черговий електрик! — посміхнувся в думках Бісмарк, згадавши традиційні мамині закиди на свою адресу.

Зазвичай після нічної зміни Олегові досить було чотирьох-п'яти годин сну, щоб відновитися. Але цього дня азарт, спровокований нічними знахідками, підняв його з канапи вже до полудня. Він розстелив на письмовому столі газету, виклав на неї трофеї, дістав набір звичних інструментів, якими кори-

стувався для очищення знайдених у землі медалей, монет та іншого дріб'язку. Набір складався зі стоматологічних штопферів і кюреток, а ще обов'язкових для останньої стадії очищення щіточок з дротяною щетиною різної жорсткості. Налиплі глину й землю очищати з заліза Другої світової війни треба було не без зусиль, але відносно легко. Тут же він мав справу з налипом давнішим, багатовіковим, тому й перстень узяв пальцями з особливою обережністю, і штопфер вибрав міцніший — таким можна кінські зуби розсувати. Став продряпувати штопфером дірку, в яку колись входив палець власника персня. Скам'яніла глина не піддавалася, але вістря інструмента все ж таки залишало на ній сліди. Відклавши сталевий «олівець» штопфера набік, Олег підсунув до себе стоматологічний електробур. Ввімкнув, підніс його голівку до персня, немов до зуба. Легке дзижчання бура змінилося на напружене, важке. Кілька разів притиснувши бур до глини, Бісмарк підніс перстень до очей і увімкнув настільну лампу. Слід від бура йому не сподобався. Якщо глина дійсно закам'яніла, то боротися з нею доведеться врешті-решт не буром, а свердлом. А це для персня небезпечно. Так він може разом з каменем розколотись на дрібні шматочки.

Довгий предмет, покритий такою ж глиною, Олег вирішив поки взагалі не чіпати. Замість цього посидів з півгодини над грудкою, в якій начебто щось «ховалося». Пробував її легеньким стоматологічним простукати, сподіваючись випадково знайти слабке місце, в якому грудка розколеться. Але дуже скоро він узагалі засумнівався в тому, що вона може в собі щось приховувати. «Що зовні, те й усередині!» — вирішив він. Але все ж певні сумніви стосовно цієї грудки залишалися, адже була вона важчою за звичайний камінь такого ж розміру.

Стомившись від марних спроб побачити знахідки в первісному вигляді, Олег ліг на канапу і задрімав. Йому навіть щось снилося, але тут тишу зруйнував дзенькіт мобілки.

— Привіт! — продзвенів Адіків юнацький голос. — Я втомився чекати!

— А, вибач, я прийшов і відразу заснув! — почав виправдуватися Бісмарк.

— Мені б твої нерви. Ну раз я вже тебе розбудив, то розповідай. Що знайшов?

— Що знайшов? — перепитав Бісмарк, гарячково думаючи: про що Адіку розповідати, а про що краще не треба. — Та знайшов дещо, але не таке, що аж ах. Тому й не дзвонив.

— Конкретніше!

— Ліпше я тобі покажу.

— Не покажу, а передам! — поправив його Адік. — Тобі з такими речами треба бути обережним, а я знаю, що з ними робити.

— Ну гаразд, передам.

— Коли і де? Можу через півгодини до тебе підійти.

— Ні, давай краще в каварні. У «Ярославі», за годину. Мені треба ще душ прийняти, поголитись.

У ванній Бісмарк підставив голову під струмінь холодної води. Вистачило хвилини, щоб нарешті бадьорість опанувала все тіло.

До торбинки він поклав грудку глини і довгастий предмет. А перстень заховав у нижню шухляду, вирішивши залишити його для себе, як найцінніше зі знайденого. Все ж це він, а не Адік пів ночі порпався в землі, це він ризикував. І, ризикував, напевно, не доганою або звільненням з посади чергового електрика. Ця посада йому і геть ні до чого! Ризикував він радше

власною свободою! Адже за такі речі можуть і посадити! А свобода для нього — головна, найвища цінність! Опісля за рангом цінностей стоїть помешкання тітки Клави, що стало його київським житлом, далі, як не крути, сім'я, які-не-які батьки, що зробили для єдиного сина все, що могли, поки він був маленьким: забезпечили його тільки гарними спогадами про дитинство і не надто драматичними спогадами про шкільну юність.

Піднімаючись по Франка вгору, Олег зрозумів, що якось занадто швидко зібрався, а отже і до каварні прийде раніше, ніж треба. А раніше, ніж треба, йому туди не хотілося.

На розі Ярославового Валу і Франка він зупинився біля газетного кіоску. Роззирнувся. Погляд сам завмер на дівчині, що якось розгублено стояла зовсім поряд. Пристойно одягнена, в джинсах і в недешевій яскраво-жовтій куртці з каптуром, вона, відчувши на собі його погляд, подивилася на Олега заплаканими очима.

— Ви зі мною не вип'єте? — запитала жалібно.

«Чорт, розвести на бабки хоче», — подумав Бісмарк.

— Вибачте, у мене зустріч.

— Ви не подумайте, — вона вийняла з кишені куртки пачку п'ятисоток. — Я сама можу вас пригостити.

Від несподіванки Бісмарк знизав плечима. Подивився на годинник.

— Ну, півгодини у мене є, — вимовив уже м'якше.

— Можемо просто сюди, — кивнула вона на вхід до підвального ліванського ресторану.

— Два «Геннесі», — скомандувала вона барменові, як старому знайомому, вмощуючись на високий стілець.

Бісмарк влаштувався поруч. «Нічого собі», — подумав він про замовлений коньяк.

Вона пригубила, і одразу її очі засвітилися іншим, спокійнішим світлом.

— Дякую! — кивнула Бісмарку.

— За що?

— За емпатію. Як тебе звати?

— Олег.

— Олежик, — протягнула вона і знову пригубила. — У мене шеф був Олег. Шкода, вбили його.

Бісмарк розкрив рота, але якось думки змішалися і вставити чергове слово в розмову не зміг. Замість цього пригубив «Геннесі».

— А чого убили? — все ж поцікавився.

— Там, можливо, і я винна, — почала було говорити дівчина і раптом, відмахнувшись, замовкла.

— А тебе як звуть? — запитав Бісмарк.

— Ріна.

— Це як Катерина?

— Ні. Батьки мене чомусь назвали — Рія. Мені це взагалі не подобалося від самого дитячого садка. Я, коли паспорт робила, поміняла.

— Рія? — в подиві повторив Бісмарк. — Це як Марія? Чого це вони тобі половину імені дали?

— Вже не запитаєш. Розбилися на машині. Давно. Відправили мене до табору на море. А коли я поверталася потягом додому, виїхали забрати на вокзал і — на пляцок. На них «Камаз» налетів. Але потім один знайомий батька на поминках напився і прошепотів мені на вухо, що вони мені рідними не були. Що удочерили. Документів про удочеріння я не знайшла. Дядько навпаки, переконував, що батьки рідні, і що він їздив з батьком в пологовий будинок забирати мене з мамою. Фігня якась!

— Нічого собі! — здивувався цій драмі Бісмарк. — У тебе в житті, як у кіно!

— Гірше! — твердо заявила Ріна. — В кіно я б зараз була багатую і щасливою, і чоловік у мене був би супермен з «Теслою».

— Ну та ж у тебе гроші є, отже, ти вже багата!

— Гроші і щастя, це як чай з кавою — чомусь не змішуються. А якщо змішати, то пити неможливо. Якби я була щасливою, то не стала б будь-кого до бару запрошувати.

Олег образився. Подивився на недопитий коньяк. «Може, залишити його до дідька та й піти? — подумав. — Схожа на багату п'яницю. Напевно, чоловік або приятель вигнав з дому. Тому і стояла біля кіоску».

— А ти загалом чим займаєшся? Чимось для душі? — запитала вона раптом.

— Чому для душі?

— Бо грошей у тебе немає!

— Ну так, можна сказати для душі, — зітхнув Олег. — Археологією займаюся.

— Археолог? — пожвавилася вона.

— Не зовсім. Це на зразок хобі. Я — чорний археолог, — признався він раптом і одразу пошкодував про сказане.

Ріна не здивувалася. Усмішка зробила її обличчя добрішим.

— Знаєш, ми з тобою одне одному підходимо, — насмішкувато прошепотіла вона.

— Чому?

— Обое чорні.

— У якому сенсі?

— Ну ти — чорний археолог, я — чорний бухгалтер...

— А що таке «чорний бухгалтер»? Ти що, теж уночі працюєш?

Такого дзвінкого сміху Бісмарк не чув давно. Навіть незручно стало, здалося, що усі навкруги обернулися в їхній бік, хоча насправді нікого поруч не було, і тільки бармен протирав келихи, але й він на них не дивився і перебував досить далеко, тож слова, які викликали у Ріни напад сміху, він ледве чи почув.

Мобілка Бісмарка задеренчала.

— Чорт! — вирвалося в Олега.

Він зіскочив з ослінчика.

— Ти куди? — захвилювалася Ріна.

— Спізнююся, товариш чекає. Тут, поруч.

Ріна несподівано схопила Олега за зап'ясток і сильно стиснула, мовби не хотіла його відпустити. Від несподіваного болю він висмикнув руку і здивовано подивився на дівчину.

— Вибач! — промовила вона. — Ти ж повернешся? Я, напевно, ще буду тут.

— Постараюся! — з підозрою в погляді, кинув на ходу Олег.

Адік, почувши, що причиною запізнення Бісмарка стало несподіване знайомство з дівчиною, гніватися не став. Грудку скам'янілої глини і довгастий предмет він акуратно переклав з Ологової торби до свого наплічника. Потім підняв на молодшого товариша зосереджений погляд і запитав:

— Це усе, що ти там знайшов?

— Там уже багато разів порпалися, — відповів Бісмарк. — Може, і це — фігня якась, а не те, що ти хотів. Я спробував почистити, не вийшло. Як камінь.

— Нічого, може, у мене вийде, — самовпевнено промовив Адік. — У будь-якому разі повідомлю.

— А що мені робити далі? — несподівано запитав Олег.

— У якому сенсі?

— У сенсі роботи? Можна звільнитися звідти? Я ж там нічого не заробляю, а жити якось треба. Мене вже дівчата геть із жалю коньяком пригощають.

— Ні, — Адік перейшов на серйозний тон. — Почекай ще, посидь там. Недовго. Ось тобі премія, — він витягнув з кишені три сотки в євро. — Тримай і ні в чому собі не відмовляй. О! А що це в тебе? — він видивився на Олегів посинілий зап'ясток.

Рукав куртки знову прикрив зап'ястя.

— Чорт його зна, — стиснув Олег плечима. — Можливо, уві сні забився?

РОЗДІЛ 6

Львів, травень 1941. Богданові Куриласу телефонують з НКВС

Професор Богдан Курилас відчув за спиною скрадливі кроки.

— Тобі ще довго, Даню? — запитала дружина майже пошепки.

— Ні, вже закінчив.

— Телефонували від Марковичів... Тобі ще поголитися треба!

Професор озирнувся: дружина вже була в сукні, купленій ще до війни, але жодного разу не вбираній, волосся мала накручене, сама намальована. На свої понад сорок виглядала значно молодшою. Професор був старший від неї на десять років, але чувся геть не старим, а скоріше втомленим. Те, що пережили вони від початку російської окупації, скидалося на справжнє пекло, коли маси людей заметушилися, наче мурашки.

Що й казати!.. Люди поділилися на тих, що зі своєї землі не рушаються нізащо, бо залишитися з народом — це національний обов'язок, та й росіяни, мовляв, уже не ті, що були колись, вони ж бо йдуть у Європу, отже, мусять достосуватися до нових вимог. І головне — це ж Україна, хоч і червона, тому треба зоставатись на місці, займати посади і впливати на події. Але другі, ті, що зустрічалися з більшовиками раніше, були переконані, що вони аніскілечки не змінилися і ніколи не зміняться, тому вирішили тікати. Треті вважали, що нема чого панікувати

і прискішувати події, а варто приглянутися до нових порядків і тільки тоді щось вирішити.

Незважаючи на всі перетікання люду в різні напрямки, Львів не вилюднів, а навпаки став раптом мільйоновим містом, усі вулиці були забиті автами, возами, бричками, тлумами людей. Утікачі з усієї Польщі згромадилися тут, шукаючи порятунку від німців, але дуже скоро багато хто переконався, що потрапили вони в ще більшу халепу. Як з'ясувалося, мали рацію ті, що втекли, майже всі вони вижили, особливо це стосувалося інтелігенції, бо та, що залишилась, зазнала депортації на Сибір, до Середньої Азії та Казахстану.

Усіх вразив пролетарський і страшенно занедбаний вигляд російського війська — грубі, наче сокирою витесані обличчя, стривожені очі і втомлені рухи. Здавалося, вони ледве ноги волочили. А проте зі зброєю не розлучалися, з кожного військового авта виднілися наїжені багнети. Їхні комісари боялися, що контакти з місцевими розкладуть армію, тому червоноармійцям було заборонено розмовляти і зближатися з будь-ким. З населенням частіше намагалися контактувати агітатори й комісари, але й вони, хоч і напхані гаслами, не могли відповісти на дуже прості питання. Наприклад, чому у вас усі так бідно одягнені? Адже вигляд цивільних визволителів мало чим відрізнявся від військових, вони мали на собі жахливе збите взуття, часто це були чоботи, не мали білизни, гарно вбраний місцевий робітник скидався їм на буржуя, відтак львів'яни стали вдягати щось найгірше, що в них було, аби не вирізнятися і не потрапити в халепу, бо вже не одного простого робітника було затримано за його буржуйський вигляд.

Визволителів на Західній Україні називали советами або рускими, бо всі вони розмовляли російською, співали тільки

казьонні російські пісні, та й домінували там росіяни. Місто вкрили плакати з зображенням Маркса, Леніна і Сталіна, на будинках замайоріли червоні прапори, які дуже швидко вицвітали, але їх ночами міняли на нові. Нашвидкуруч склепані картонні пам'ятники, помальовані під бетонні постаменти, за першого ж дощу розлізлися й опали. На людних вулицях цілими днями ревіли динаміки з червоноармійськими піснями, в яких лунали фантазійні плани завершити переможний похід на берегах обох океанів, бадьорі новини звучали на одну й ту ж тему: яке чудове життя настало на звільненій землі і в яких злиднях загниває буржуазний світ, але ми його визволимо.

Нові люди, які з'явилися зі сходу, хутко зайняли всі відповідальні місця, зайняли керівні посади, а «експлуататори» змушені були випродувати з хати все, що залишилося від колишнього «буржуазного» життя — одяг, начиння, картини, виносячи те все добро на торговицю. Вищих польських та українських урядовців, суддів, купців, домовласників, старшин і поліцію вивезли в Казахстан і Сибір. Більшість із них були потім розстріляні.

Ті, що втікали до німців, не прощалися, брали з собою лише найнеобхідніші речі; щоб ніхто не запідозрив їхнього наміру, виходили з дому, наче на прогулянку, і не поверталися. Кожен, звичайно, мав своє уявлення про те найнеобхідніше, що варто прихопити в небезпечну дорогу, але одна річ усіх їх єднала — ключ від помешкання. Він залишав надію на повернення.

В перші дні окупації кордони ще не були встановлені, а советські прикордонники не орієнтувалися в терені, тож втікачам здебільшого вдавалося подолати той уявний кордон. Біда на томість підстерігала євреїв, які намагалися втекти з Польщі, чомусь саме їх вилловлювали і відправляли назад, але багатьом

все ж вдавалося прорватися й вони ночували в парках і скверах, на двірці й у школах. Але несподівано совети пішли на поступки і відкрили кордон на три дні. А потім закрили і виставили стежі, які виловлювали втікачів.

Син професора, Олесь Курилас, член молодіжної ОУН, не міг сподіватися нічого доброго від нової влади, тому теж подався на той бік, хоч і не відразу. Однак для професора покинути рідні стіни — оці високі стелажі, забиті книжками, і купи рукописів — викінчених і невикінчених — було понад силу. «Будь-що-будь, я не покину їх», — казав він, зиркаючи з таким розчуленням на полиці, що це було промовистіше за будь-які пояснення. Від сина жодної звістки вони не мали, але нещодавно один із підпільників, які снували туди й назад, повідомив, що Олесь у Кракові, працює в газеті «Краківські Вісті» художником.

Незабаром помешкань для нуворишів забракло, і нова влада знайшла дуже простий, але ефективний спосіб, як зарадити цій проблемі — вона насильно підселяла до помешкань львів'ян новоприбулі сім'ї. У професора Куриласа було п'ять кімнат, а стало дві. У решті трьох оселилося аж три сім'ї галасливих комуністів. На щастя, в помешканні було дві лазнички, отже не мусили свою ділити з прибульцями. Однак була спільна кухня, де зранку до вечора хазяйнувала тесьова «госслужашчого» і брязкала баняками, а коли приєднувалися до неї інші господині, зчинялася сварка, яку лиш увечері мирили чоловіки. Була в професора й служниця, яка готувала їсти, прала й прибирала, але її арештували після того, як вона обізвала тесьову «госслужашчого» старою шваброю.

Цей постійний галас за стінами — сварки, дитячий плач, радіо на повну потужність — давався взнаки, і професор мусив

затикати вуха, щоб мати змогу працювати в тиші. Він перепробував і вату, і мокрі серветки, і дійшов висновку, що найкращою затичкою є свіже тісто — швиденько замішував ложку борошна з водою, ліпив дві кульки і все — можна хоч з гармати стріляти. Дружина, знаючи цю милу звичку чоловіка, мусила махати йому перед очима рукою, щоб він її помітив, а потім писати йому на папері те, що збиралася сказати.

Але сьогодні це виявилось зайвим: була неділя, і всі квартиранти подалися гуляти до парку. В будинку нарешті запанувала тиша. Лише з вулиці долинали приглушені марші з гучномовця, і час від часу дзеленчали трамваї. Чудова нагода попрацювати, але їх чекала гостина в Марковича, з яким разом викладали в університеті.

Професор скинув окуляри й протер очі. Перед ним лежав збірник документів хрестового походу, але цікавив його лише один документ — невелика хроніка, яку написав лицар з Галича, повернувшись додому. Цю хроніку він читав і раніше, але зараз мусив читати якомога уважніше, до кінця не розуміючи, чого від нього хоче полковник НКВС Олег Ваврик. Кілька днів тому він зателефонував Куриласові, запопадливо попередивши, що жодних претензій до товариша професора в нього нема, але дуже хоче з ним перебалакати. Перша думка була: хоче завербувати, зробити стукачем? Але який сенс? В університеті і без нього є кому стукати. Тим часом полковник, мабуть, щоб зняти з нього напруження запитав:

— Чи ви, товаришу професор, читали хроніку Ольгерда в збірнику, присвяченому хрестовим походам?

Запитання ошелешило професора. Чого-чого, а такого запитання від чекіста він не чекав.

— Так. Читав.

— Тоді я попрошу вас перечитати її ще раз, — м'яко, але наполегливо порадив полковник. — Так би мовити, освіжити в пам'яті. А в понеділок чекаю о другій у себе.

— Перепрошую... О другій у мене лекція.

— Ми знаємо. Вас замінить професор Михайло Рудницький*. Він уже попереджений.

— Е-е... добре... А-а... де «в себе»?

— На Пелчинській*. Невже не знаєте?

Пролунав сміх, і слухавку поклали.

РОЗДІЛ 7

*Київ, жовтень 2019 року. Несподівана гостя,
яку важко здивувати*

Щавлева кислота, навіть щедро розпущена водою, виділяла гострий запах, який щипав у ніздрях. У цьому прозорому розчині на дні літрового слоїка лежала грудка ствердлої глини, з якої виглядали обідець і край печатки сигнета. Вже двічі витягував Бісмарк його з води на газету і намагався проштрикнути штопфером і навіть знайденим у коробці з гуталінами старим шилом з масивним дерев'яним руків'ям. Процес рухався у правильному напрямку, але не досить швидко. Наполегливі проколи шилом допомагали штопферу відколупувати тонкі шари розмоклої глини. Щоб не втрачати терпіння, Олег за роботою попивав коньяк. Йому навіть здавалося, що коньяк він п'є, щоб забити запах кислоти.

У якийсь момент Олег помітив, що глина ніби почала ледве помітно відставати від обідця, і він запхав у роз'єм найтонший штопфер і натиснув. Від грудки глини відпав шматочок, оголивши темну печатку персня. Азарт охопив Бісмарка. Він знайшов шматочок фланелі і став старанно стирати з печатки глиняний наліт. Золото чистилося легко, і дуже скоро Бісмарк прикипів поглядом до зображення, що відкрилося, до двох лицарів зі щитами і мечами, що сиділи на одному коні. Зображення здавалося наївним, але ця наївність тільки підкреслювала

довжелезну часову дистанцію, що простягнулася між нинішнім моментом і епохою, коли цей перстень уперше одягнули на палець.

— Цікаво, скільки за нього запропонують на онлайн-аукціоні? — замислився Олег.

Несподіваний дзвінок у двері змусив його здригнутися. І одразу охопив переляк, адже так просто прийти до нього без попередження міг тільки Адік, якого він, зрештою, запевнив, що більше нічого під муром Софійського собору не викопав.

Машинально Бісмарк опустив частково очищений перстень в розчин щавлевої кислоти, а слоїк сховав під стіл, подалі від очей. Штопфери, шило і шматочки глини — все, що лежало перед ним на газетці, загорнув і сховав у верхню шухляду. Ще раз окинув поглядом кімнату, чи не залишилося щось, що може зрадити його недавнє заняття.

Відчиняв двері, навіть не запитавши, хто там. А відчинивши, обімлів.

Перед ним стояла, похитуючись, Ріна у яскраво-жовтій куртці-вітрівці. Вочевидь, вже випила. Рукою вона притримувала на плечі лямку шкіряного наплічника.

— Що, не чекав? — видихнула і посміхнулася.

— Ні, — признався Олег. — Та і я ж... Я ж тобі адреси не давав.

Ріна махнула рукою і зробила крок вперед. Бісмарк відступив, пропускаючи її в коридор. Вона скинула черевички, ледве потрапила петлею куртки на гачок вішалки і пройшла, похитуючись, далі. Вже в кімнаті відсунула стілець від столу і всілася. Свідомо впустила наплічник на підлогу, провівши його падіння саркастичним поглядом. Роззирнулася і звернула увагу на застелену розкладну канапу.

— Ти що, на канапі спиш? — щиро здивувалася.

— Так, а що?

Вона гмукнула і несподівано гикнула. Обернулася до Олега.

Попросила води.

Гикавка минула разом з першим ковтком.

— Ти мене погодуєш? А то я щось зголодніла!

— Можу вермішель зварити! — запропонував Бісмарк. — І шпротний паштет є!

— Паштет залиш собі, — Ріна махнула рукою. — А вермішель звари! Це можна! Дитинство згадаю.

Олег мовчки пішов на кухню. Поставив каструлю з водою на вогонь.

— Отже, у тебе ще серйозних стосунків не було! — міркувала вона, жуючи вермішель і знову озираючись на канапу.

— Чому ти так думаєш?

— Ти знаєш, що дівчата бачать в канапі?

— Що?

— Розпусту і випадкові ночі!

— Ну я тут один живу, мені вистачає, — промовив Бісмарк. — Вона, до речі, не стара. Сам купував.

— Ага, — кивнула Ріна. — Була б у тебе подруга, змусила б ліжко купити.

— Та була, і не одна, — Олег знизав плечима. — І не змусили.

— Тому, що зрозуміли — ти їм не підходиш. Як і твоя канапа. Коньяку наллєш?

— А якщо в мене нема?

— Тоді у мене є, онде! — вона опустила погляд на шкіряний наплічник, що лежав на підлозі біля її ніг.

— Наллю, і в мене є, — промовив Олег.

Налив і їй, і собі.

— Здається, мене знову накриває, — в її голосі зазвучало занепокоєння.

— Що тебе накриває?

— Депресія, страх.

Вона вихилила чарку і запитально подивилася на господаря.

Він знову налив.

— Може, тобі потрібен психолог? — припустив Олег.

Ріна важко зітхнула, подивилася на свій манікюр і враз немов заново ожила.

— Ти що-небудь викопав? — запитала вона раптом, «вистріливши впритул» пильним поглядом в очі Бісмарку.

— Звідки ти знаєш? — Олег відчув острах.

— Ну, ти ж чорний археолог? Сам розповідав.

Олегів переляк минув. Він дивився їй в очі і не бачив у них жодної небезпеки, тільки ознаки чи то меланхолії, чи то п'яної спроби зібрати в «пучок» розсіяну увагу.

— Можу показати, — обережно запропонував.

Думав, що ось у цей момент її очі спалахнуть, і погляд зміниться на спрямований і гострий. Але цього не сталося.

— Ну покажи, — вона знизала плечима.

Просто так показувати свою найціннішу знахідку, яка викликала в нього захоплення, людині, якій, здавалося, захоплення було не притаманне, не дуже хотілося. І Олегові спали на гадку менш цінні здобутки останнього часу: монети, медалі, іржавий револьвер.

Але показувати їй знахідки, що не мають вартості, теж не хотілося. Вона обов'язково гмукне і, чого доброго, почне над ним іронізувати.

— Гарзд, — в Олеговому голосі прозвучала рішучість. — Тільки ти нікому ні мур-мур. Зрозуміла?

З виразу Ріниного обличчя було видно, що її очікування зросли, відсунувши депресію і меланхолію на другий план. Вона кивнула.

Олег постарався якомога елегантніше нахилитися під письмовий стіл. Витягнув звідти літровий слоїк. Відніс на кухню, витягнув з розчину кислоти коштовну знахідку, промив її водою, протер кухонним рушником і повернувся до кімнати.

— Я його ще не повністю очистив, — простягнув їй сигнет. — Тільки обережніше, я його в кислоті вимочую.

Її пальці при згадці про кислоту завмерли біля самого персня. Вона нахилила голову до його долоні.

— Які смішні! — промовила, роздивляючись печатку. — Удвох на одному коні. Вони що, геї? — На її обличчі з'явилася пустотлива посмішка. — А він дуже стародавній? — запитала вона після короткої паузи.

— Напевно.

— Ну, це ж чоловічий, — вимовила вона з жалем. — А жіночої каблучки не знаходив?

— Поки що ні, — признався Олег.

— Треба було глибше копати! — сказала вона. — Найцінніше і найкрасивіше — завжди глибше сховане.

Ріна знову глянула на канапу.

— Щось мені недобре, — зітхнула тужливо.

— Хочеш полежати?

— Якщо ти не проти.

Дівчина підняла ковдру і просто в джинсах і светрі вляглася на канапі й накрилася.

— Ти мене не буди, я сама прокинуся! — попросила.

Бісмарк очманіло випив коньяк і пішов разом з персьем на кухню. Трохи пізніше розстелив там на столику газету, розклав інструменти і знову взявся очищати. Правда, думки його постійно поверталися до канапи, на якій тепер мирно сопіла Ріна.

— Ну, ти мене здивував! — сказала вона вранці, попиваючи зварену Бісмарком каву.

— Чим же? — Олег розглядав її личко, що посвіжішало зі сну, і все ще мокре після душу волосся.

— На твоїй канапі дівчина, а ти навіть роздягнути її не спробував.

— Я ледачий, — відбувся він жартами. — Та й до сп'янілих дівчат я ставлюся з обережністю. Вони ж можуть протверезіти і написати в поліцію заяву про зґвалтування. До речі, здається, я тебе зараз уперше бачу тверезою! — на його обличчі виникла іронічна посмішка.

— Це ненадовго, — заспокоїла його Ріна. — Але все одно похвально. Бачу, ти позитивний. До речі, знаєш, в стародавньому Ірані діловий договір торговці обговорювали двічі: раз у п'яному стані і раз у тверезому. І якщо результат обговорення виявлявся однаковим, договір підписували. Ой, а що це у тебе на руці, — вона звернула увагу на його посинілий зап'ясток.

— Це ти мене схопила, там, у барі. Я ледве руку вирвав. Що, не пам'ятаєш? — здивувався Олег.

— Так? Ні, не пам'ятаю. Але зі мною буває. Взагалі я слабка, але іноді раптом мене накриває. Зненацька з'являється незрозуміла сила, і тоді я стаю іншою, не собою. Але не надовго. І мені це не подобається. Пробач, звичайно. У тебе другий ключ від квартири є? — цілком серйозно запитала Ріна.

Бісмарк сторопів і забарився з відповіддю.

— Якщо ні, на Львівській площі можна зробити копію, — продовжила вона після паузи.

— Десь був, — напружено видушив Олег.

— Мені просто поки що нема де жити, — призналася Ріна. — До себе повертатися не хочу, мене там все дратує. Ти ж не проти?

Для того, щоб кивнути у відповідь, Бімарку знадобилася концентрація усієї сили волі. Проте вираз обличчя не зміг приховати сумнівів, що виникли в його думках.

— Ти не бійся, я прибиранням займатися не буду і твій порядок не порушу. — пообіцяла Ріна.

РОЗДІЛ 8

«Хроніка лицаря Ольгерда...» про ту, що ховалася в печері

«До вечора ми сподівалися, не кваплячись, дістатися Єрусалима, але дорогою на нас напали сарацини і добряче пошарпали, ми мужньо відбивалися, та сили були недостатні. На щастя, нам трапилася печера, в яку ми всі сховалися разом із нашими гуцуликами, а ворог не мав до неї приступу, бо зустрічав його рій стріл. Зрозумівши, що так просто нас не дістати, сарацини розпочали облогу.

Нема що й казати — ми втратили наших мулів і опинилися в непростих умовах. На щастя, в печері зі стелі стікала крижана вода й текла кудись углиб, чути було, як вона з великої висоти скрапує на діл і відлунює. Отже, спрагу ми мали змогу тамувати, але харчів у нас не було, і на третій день всі добряче потерпали від голоду. Сарацини ж, мовби дратуючи нас, розбили табір навпроти печери, вполювали диких кіз і, розпаливши багаття, спокушали п'янким запахом смаженого м'яса.

Голод діймав нас так сильно, що дехто уже виколупував з-під каміння жуків, стоног і хробаків, а окремі відчайдухи поривалися кинутися в атаку і покласти голови в бою, аніж померти з голоду. Князь їх стримував, переконуючи, що милостивий Господь не дасть своїх воїнів на поталу. І сталося за його словами: несподівано брат Лука звістив нас про свою дивовижну знахідку.

Ми поквапилися на його оклик і, присвічуючи скалками, побачили на стінах білий наліт, що скидався на іній. Брат Лука сказав, що спробував цей іній на смак, він виявився солодкавим, але не це його найбільше вразило, а те, що він відразу втратив почуття голоду, а натомість здобув почуття ситості. Тоді кожен із нас зішкрябав собі цей іній ножем і поклав на язик, і так само втратив почуття голоду, ба більше — нас раптом переповнили сили, а рани на очах стали затягуватися. Ми хоч зараз могли кинутися в бій, і дехто й справді вже добув меча, відчуваючи левину міць.

Князь наш Ігор намагався знову стримати ці молодечі й необдумані пориви, але трое наших таки не послухали його і, вибігши з печери, хоч і без обладунків, взялися рубати сарацинів. Це було неймовірне видовище: їх було лише трое, а сарацинів більше сотні, однак не могли вони дати нашим ради, і падали під русинськими мечами, як снопи. Тоді й ми приєдналися, і навіть брат Лука з рогатиною кинувся до бою. Я відчув неймовірну легкість свого меча, я не мусив уже його тримати обіруч, я махав ним так легко і весело, наче лозиною, а він розрубав ворога, мовби то були не людські тіла, а гарбузи. А що мені мого меча видалося замало, я схопив ще в лівицю й сарацинського і вже двома мечами сік на всі боки, аж бризки крові розліталися і скроплювали мене, наче сонячним дощем. За хвилю більша частина сарацинів полягла, решта кинулася навтьоки.

Ми повернули собі своїх мулів, забрали й дещо з сарацинського добра і хотіли рушати в дорогу, але брат Лука, який і сам дивувався своїй спритності з огляду на поважний вік, повернувся до печери назад і уважно обстежив той чудодійний іній та дійшов висновку, що то не інакше, як цілюще молоко Богородиці, і це та сама печера, в якій вона ховалася від Ірода, незважаючи на те, що подібна печера є також біля Єрусалима. Однак там біле

пористе каміння не додає сили, а тільки виліковує від безпліддя, а тут робить з людини витязя.

Князь добув зі своєї торби глиняну флягу, в якій раніше було вино, і зіскрябав до неї інію, скільки вдалося, потім доручив мені зберігати флягу, щоб, коли повернемося додому, я заніс її до Софії Київської.

Коли ми покидали печеру, я раптом почув у заглибині шурхіт. Там було темно. А що то міг бути дикий звір, я узяв смолоскип і витягнув з піхов меча. Та моя засторога була даремна, бо то не був дикий звір, а панна — вона була геть гола й ціла тряслася зо страху. Я скинув плаща, закутав її і вивів з печери. Вона була дуже вродлива, довге цинамонової барви волосся зміїлося до самого пояса. Весь час повторювала ті самі слова, але ніхто не розумів, що вона каже. Один лише брат Лука розпізнав мову — арамейську — і став її розпитувати, а вона ж пояснила, що ховається від ворогів.

— Хто ваші вороги? — запитав брат Лука.

— Король Балдуїн, — промовила вона дуже приємним голо-
сом, що нагадував спів пташок і дзюркіт срібного ручаю.

— Що він хоче від вас?

— Хоче забрати до свого замку.

— Але хто ви? Як вас звать?

— Марія.

— Гаразд, ми вас врятуємо, — сказав рішуче князь.

Ми підібрали для неї вбрання сарацинського лицаря, вона сховала волосся під шоломом, а на плечі накинула наш чорний плащ із білим хрестом і капузою. Скидалася тепер на юного джуру. Я посадив її перед себе на коня, а відтак ми рушили в дорогу, все ще чуючи в собі значні сили. Діва просила не брати її до Єрусалима, але ми переконали її, що з нами їй нічого не загрожує, ніхто в ній не упізнає панни. В Єрусалимі ми збиралися

перебути кілька днів, отримати в короля гроші на дорогу назад і вернутися додому. Дванадцять років, які ми провели на Святій землі, видавалися нам вічністю.

Пополудні ми побачили попереду густу куряву й подумали, що то знову сарацини. Ми спішилися, стали колом, зайнявши бойову стійку та взявши панну всередину, але вона оголила сарацинського меча і стала поруч з нами. Ми з тривогою вдивлялися в клуби піску, що здіймалися вгору, кружляли вихором і опадали, тупіт коней поступово наростав, а сонце сліпило нам очі. І коли нарешті з тієї куряви вигулькнули хрестоносці короля на чолі з лицарем Етьєном, ми з полегкістю зітхнули. А лицарі привітали нас, і Етьєн сказав:

— Коли ми здалеку побачили ваш бойовий шик, то зрозуміли, що ви наші. Звідки ви йдете?

— З Назарета.

— Чи не траплялася вам діва з довгим волоссям?

— Ні, не бачили ми жодної діви, — заперечив князь Ігор і, випереджаючи кожного з нас, запитав: — А що з нею?

— Шукаємо її, — сказав Етьєн, пильно вглядаючись у наші обличчя.

— Хто вона? — запитав князь.

— Полонянка королівська. Втекла учора.

— Гарзд, якщо натрапимо на неї, то що маємо робити?

— Схопити і припровадити до Єрусалима.

По цих словах кожен вирушив своєю дорогою.

— Авжеж, — промовив брат Лука, — найкраща для вас, панно, схованка саме Єрусалим. Де-де, а там вас ніхто не шукатиме.

Коли ж ми піднялися на останню гору, нам відкрився мальовничий краєвид з оливковими гаями, які підступали до мурів міста, з високими пальмами, що пишалися щедрими гронами

дактилів, а під ними розташовувалися каравани верблюдів і білі намети купців. Там вирувало життя, лунало безліч голосів на безлічі мов, і ніщо не нагадувало про кров, смерть і руїну, все це відступило в глибини пам'яті. А з-понад мурів виднілися бані церков з золотими хрестами, високі вежі, на яких несли варту хрестоносці, а зграї голубів то злітали в небо, то опускалися віями на дахи будинків.

Ми зупинилися й чудувалися красою міста, бо відколи взяли Єрусалим штурмом, більше жодного разу нам не вдавалося тут побувати, адже всі ці роки тільки те й робили, що воювали з невірними, а Єрусалим для нас залишався лише світлою зорею, задля якої і творилися всі наші подвиги.

Брама Давидова була відчинена навстіж, люди вільно заходили і входили. Обабіч брами стояли на чатах госпітальєри з чорними хрестами. Вони привітали нас голосними вигуками. Інша їхня група щось розкопувала на місці давніх стаєнь Соломона. Яма вже була доволі глибока, бо виднілися лише голови копачів. Інші відгортали викопаний пісок набік.

— Що вони шукають? — запитав я в Луки, та він знизав плечима.

Раптом озвалася дівчина і швидко щось залопотіла. Лука переклав:

— Вона каже, що лицарі шукають Ковчег Завіту. Але намарне.

— Там його нема? — запитав я.

— Нема, — відповів Лука. — Вона знає де, але не скаже.

— Що воно таке, цей Ковчег Завіту?

— Це двометрова скриня з акації, оздоблена золотом зовні і зсередини, — пояснив Лука. — У ній зберігаються Скрижалі Завіту, себто дві кам'яні плити з заповідями Божими. Ковчег наділений магічною силою. Він несе того, хто несе його, а також

рівняє гори й долини. Сховав його цар Йосія, і від тієї пори нікому невідоме місце сховку.

— Але дівчина знає?

— Можливо, саме тому її й розшукують. Але хрестоносці вже не варті того, щоб володіти такими реліквіями. Господь від них скоро відвернеться через їхні чвари.

Вступили ми до міста, коли вже стало сутеніти. Місто зажило тим життям, яким жило й раніше, до того, як ми прийшли сюди і все живе знищили. Купці згортали ятки, водники з порожніми бурдюками втомлено сиділи у затінку — надходила вечірня прохолода, спрага вже нікого не турбувала. На вулиці вийшли жінки з відкритими обличчями і звабливими поглядами — наставала їхня пора. Вони проводжали нас теплими поглядами і лагідними усмішками. Коли дехто з наших піддавався звабі й зупинявся, князь гримав на нього, і той, незадоволено буркочучи, наздоганяв товариство.

Ми прямували на заїзний двір, що його тримав купець Рупрехт з Гейдельберга. Ми йому і його родині врятували життя, визволивши з сарацинського полону, і він обіцяв нас тоді гостити безкоштовно. Він виділив нам кілька покоїв, панну ми поселили з братом Лукою і занесли їм вечерю, щоб дівчина не потрапляла на очі тим, кому не варто її бачити. Самі ж повечеряли внизу.

— Що то за юнак з вами? — запитав Рупрехт знічев'я.

— Відбили в сарацинів, — відказав я. — Наш хлопець.

— Теж з Русі?

— Ні, але наш.

Він кивнув і пішов наливати нам пиво. Він і раніше задовольнявся сухими відповідями, тож і цього разу швидко втратив інтерес».

РОЗДІЛ 9

Київ, жовтень 2019. Що робити, коли до вас прийшли невідомі?

За вікном шелестів жовтневий дощ. Шелестів похмуро і монотонно. Але багатогодинна робота Бісмарка якраз цього ранку увінчалися успіхом, і він тепер розглядав, як сидить на мізинці, м'яко і благородно, а не як нинішня біжутерія, золотий сиґнет з двома лицарями, що мчали на одному коні. Щось у цих лицарях прикувало Олегову увагу. Він придивився і, здається, помітив, що у переднього лицаря на спині чи то наплічник, чи мішок. Очі засльозилися через напруження, з яким він спробував детально розгледіти печатку. Просто йому було ліньки шукати лупу. А думки самі перескочили на нещодавно потривожену ним могилу. Малий розмір персня змусив згадати викопані тонкі кісточки пальців. Тисячу років назад люди були дрібніші. Може, колишній власник носив перстень і на безіменному пальці або на середньому, але відтоді людська порода пішла в ріст. Недарма ж навіть на мізинці Бісмарка перстень сидів так міцно.

Не знімаючи персня, Олег розкрив ноут, «скинув» туди з мобільника фотографію лицарів на печатці і вставив у віконце пошуку зображень. Екран одразу ж нескінченним килимом вистелив квадратики схожих зображень. І на сиґнетах, і на старовинних гравюрах.

— Ні фіга собі! — вирвалося у Бісмарка, коли він прочитав, що на печатці зображений перший символ лицарів-тамплієрів.

Правда, таких «зубожілих» і «однокінних» лицарів зображали як символ і герб навіть раніше, в ордені госпітальєрів, на самому початку дванадцятого сторіччя.

Він погасав по сайтах, присвячених обом орденам. Почитав п'ять через десяте тексти, що супроводжували зображення. Раптом промайнуло перед очима ще одне фото дуже схожого персня, датованого кінцем 12-го сторіччя.

Дух у Бісмарка перехопило. «Мій!» — вирішив він щодо сигнета і одразу відчув, мовби перстень схвалив його рішення. Мовби «потиснув» на мить мізинець, потиснув і «відпустив» його так само, як рука відпускає іншу руку після привітального потиску. — «Жодних онлайн-аукціонів! Сам носитиму», — твердо вирішив Олег.

І тут йому здалося, що перстень почав гріти його мізинець. Не розуміючи, чи це відбувається наяву, чи наслідок недосипу, Олег зняв його з мізинця, поклав на долоню і замилювався золотим посланцем давніх віків.

«Дійсно, теплий! — подумав. — Але не тепліший, ніж 36,6. Напевно, навпаки, від мого пальця нагрівся!»

Дзвінок мобільника відвернув його увагу.

— Ви на роботу виходити збираєтеся? — запитав незнайомий жіночий голос.

— Яка робота? — не зрозумів Олег. — Мені дозволили поки що не приходити.

— Хто дозволив? — зажадала відповіді жінка.

— Адік, — пояснив він і осікся.

— Який ще Адік? У нас замикання в гаражі.

— Так? Даруйте! — спохопився Бісмарк. — Я просто отруївся трохи. Зараз прибіжу!!!

— Давайте швидше, а то залишитеся без премії! — голос жінки полагіднів.

— От же ж шельма! — бурчав Олег, переодягаючись у робочий спецодяг. — Захотіла в мене триста гривень премії поцупити!

Похапцем вискочив на вулицю без парасольки, але повертатися не став. Дощ стукав по кашкеті і підганяв чергового електрика, через що збоку могло здатися, що він поспішає у справах надзвичайної важливості. Напевно, так і думали усі зустрічні, особливо ті, що поступалися йому дорогою.

Минаючи територією заповідника, він помітив щось трикратно дивне: місце, де він робив нічні розкопки і яке замаскував, хтось загородив дерев'яними стовпчиками з напнутою між ними червоно-білою пластиковою стрічкою.

У робочій кімнатці Олег затримався на кілька хвилин, відсапався, щоб уже, заспокоївшись, податися до гаража і шукати причини замикання.

У гаражі Софійського заповідника світилося. Незнайомий водій стояв біля відкритого капота чорної «Шкоди» і розглядав викручену з двигуна свічку запалення.

— Ну, де тут замикання? — відвернув його увагу Бісмарк і показав поглядом на лампочку, що світилася.

— Яке замикання? — не зрозумів водій.

— Мені телефонували, сказали, що в гаражі замикання.

— Та не було жодного замикання, — гмукнув водій. — Я тут зранку кручуся.

Спантеличений Олег повернувся до кімнатки. На душі стало неспокійно. Зателефонував Адіку.

— Слухай, тут щось відбувається. Місце розкопки обвели стрічкою, мене викликали на замикання, а замикання нема.

— Ноги в руки і вали звідти швидко! — скомандував Адік.

— Куди? У них же моя адреса, моя трудова книжка!

— Отож. Сиди вдома і нікому не відчиняй. Я спробую дізнатися, у чому справа.

— Зрозумів, — похмуро вимовив Олег.

Сховав мобілку в кишеню і зачинився у своїй «вартівні» зсередини. Валити, як порадив Адік, було б смішно. Як, утім, і замикатися на ключ у цій комірці. Але відчуття страху зникло. Тільки думка про перстень тамплієрів чи госпітальєрів, залишений в нижній шухляді, змусила напружитися. Все ж треба було його трохи краще сховати. Особливо після того, як Ріна покинула його помешкання з ключем від вхідних дверей.

До кінця робочого дня Бісмаркова врівноваженість випарувалася. Крокував він до службового входу напружено, раз у раз нервово озираючись.

Вдома, замкнувши за собою двері, відчув полегшення. Насамперед дістав перстень і сховав його до кишені штанів. Після цього голод, що несподівано прокинувся, поманив його на кухню.

Перед сном випив чарку коньяку і вже накрився ковдрою, коли з коридору долинув характерний скрегіт ключа в дверях.

— Нічого собі! — здригнувся Олег, швидко натягнув штани і взув капці.

У нього не було сумніву, що прийшла Ріна, але радості від її появи він не відчував. Цей день уже пошарпав йому нерви, роздратував психіку і залишив масу питань. Що чекає його завтра — незрозуміло. Але ось тепер доведеться розважати цю дівчину, що вічно п'яна, у якої в крові більше коньячного спирту, ніж гемоглобіну.

Двері відчинилися. Бісмарк неквапливо вийшов у коридор і ввімкнув світло. Лампочка, що спалахнула під стелею, освітила

зовсім не Ріну, а міцно збитого, схожого на культуриста хлопчинну віком під тридцятку.

Олега пробрав холодний піт. Він раптом зрозумів, що відступати нема куди. Хлопець закрив собою двері, а бігти на балкон, щоб волати про допомогу, або до вікна на кухні немає жодного сенсу. Він просто не встигне. Поки він намагатиметься відчинити вікно або балконні двері, цей хлопець вирубає його однією лівою.

— Добрий вечір, — незваний гість кивнув господареві. — Я від Ріни.

— У якому сенсі? — очманів Бісмарк.

— Прийшов подивитися, чи все в порядку, — пояснив хлопець. — Мене звуть Коля.

— Коля? — повторив Олег. І раптом його осяяла здогадка. — Ти, напевно, її брат?

— Звідки ти знаєш? — здивувався той. — Так, я брат. Але не її, а біля неї.

— Брат біля неї? — спантеличився Бісмарк, не розуміючи, що відбувається і що йому в цій ситуації робити.

— Ти, напевно, спати вже хотів, — гість нахилився і розв'язав шнурівки на кросівках. — Та ти йди, спи. Я на кухні посиджу.

— А навіщо сидіти на кухні? — запитав Бісмарк і майже непомітно доторкнувся до кишени, з якої ледь випинав сигнет. Наче перевіряв: чи на місці він.

— Ріну почекаю. Ти йди, відпочивай! — голос хлопця став наполегливіший.

Бісмарк зробив кілька кроків назад і зупинився біля одвірка. А хлопець пройшов повз нього на кухню. Всівся за стіл, виклав перед собою планшет і увімкнув інтернет-ігри.

Спати Олегові розхотілося. Він тепер сидів за письмовим столом, наливши собі ще одну чарочку коньяку. Сидів, дивився на неї, але не пив. Намагався зосередитися. Намагався зрозуміти, що відбувається. Намагався визначити: чи пов'язаний цей дивний і несподіваний прихід «Брата-біля-Ріни» з дзвінком пані з Софійського заповідника, яка вигнала його з дому на роботу, вигдавши замикання в гаражі. Начебто нічого ці дві події не об'єднувало окрім того факту, що сталися вони в один і той самий день. Але цей збіг сам по собі вже викликав у Олега підозру.

Обережний стукіт відвернув Бісмарка від його сумнівів. Він здригнувся. В прочинені двері просунулася голова Брата-біля-Ріни.

— Я піду вже, — повідомив Коля. — Ріні привіт! Ну і ти розумієш, як треба поводитися з нею?

— Що розумію? — очманіло втупився на хлопця Олег.

— Як правильно поводитися, — наполегливо повторив той. — Ріна — особлива! Її треба прощати, розуміти, охороняти і оберігати! Якщо якісь непонятки, можеш мені передзвонити. Я там на кухні свій номер залишив.

Олег вийшов у коридор і прослухав до кінця скрегіт ключа в замку. Хлопець повадився так, ніби це він тут жив, а не Олег. І мовби в квартирі тепер нікого не залишилося.

На кухні Бісмарк знайшов візитку з номером телефону і віддрукованим текстом «Брат Микола».

— Брат? Чий брат? — Олег пхикнув. — Секта якась. — подумав він і, несподівано для самого себе, заспокоївся. Тобто всю напругу дня і вечора немов рукою ворожки зняло. Віруючим людям, незалежно від церкви або секти, Бісмарк апріорі довіряв. Усі вони йому, не віруючому, здавалися людьми добрими, правильними і поступливими.

РОЗДІЛ 10

Львів, травень 1941. Богдан Курилас іде на уродини

Професор не вірив жодним запевненням, що нема до нього претензій, але скорився долі, і ось уже третій день, як уважно перечитував рукопис, робив виписки і намагався второпати, що ж такого зацікавило НКВС. Імовірності того, що його будуть вербувати, не піддавав сумніву. Сексотів ніколи не було забагато. Сексоти повинні були стежити навіть одні за одними, не підозрюючи про це.

Професор поголився, вбрав чисту напрасовану сорочку, яку подала йому дружина, і за хвилину вони вийшли на залюднену Ягеллонську*, з неї завернули на Гетьманські Вали*, які совети перейменували на вулицю Першого травня, й рушили до Академічної*. Гучномовці трансливали марші й бравурні советські пісні, які кликали в світле майбуття. Колишне Корсо — улюблена львів'янами вечірня стометрівка — було, як і давніше, запруджене. Але різниця з довоєнним часом різко кидалася в очі. Уже не видно було львів'ян, які прогулюються повагом, розкланюються, приклавши руку до капелюха, усі намагалися, мов щурі, оглушені гучномовцями, хутенько прошмигнути повз стіни. Зате повагом тепер проходилися окупанти з Росії, повбирані в конфіскований у місцевих одяг. Їм ця гучна музика не заважала, вони до неї звикли, вона напоювала їх гордістю за великий советський народ.

З початком травня 1940-го на вулицях позникали «снігові баби», як львів'яни називали росіянок, що прибули сюди в своїх звичних куфайках і валянках, замотані у вовняні хустини. Поменшало на вулицях військових, їх перекинули у Фінляндію та Прибалтику.

В історика Остапа Марковича були уродини. Зібралось вузьке коло друзів. Курилас подарував товаришу сорочку і краватку. На цю пору такі речі вже стали дефіцитом, але підпільно ще можна було дещо добути, бо окремі крамарі, побачивши, як наїзники скуповують все підряд за безцінь, поховали товари і зачалися.

Гості частувалися навстоячки, розбившись на маленькі групки. На столі були нові совітські напої — горілка, шампанське, і старі запаси — горілка Бачевського, хорватські вина. З закусок — ковбаса, оселедці і багато кав'яру, чорного і червоного. За Польщі він був дорогим, але не дефіцитним, за російської окупації — навпаки: дешевий, щоправда, був лише в рестораціях. Крамниці пропонували переважно оселедці і горілку. Хліб, молоко зникали з самого ранку.

Степан Шурхало, який викладав латину, вивів Куриласа на балкон покурити.

— Дурний я, що не втік, — зітхнув. — А тепер потрапив у безвихідь.

— Що таке?

— Мене змушують доповідати щотижня про всі розмови на кафедрі.

— Чому саме тебе?

— Бо я їм близький соціально. З пролетарської родини.

— О, Господи! — похитав головою Курилас. — Днями до мене забігав попрощатися один наш спільний знайомий саме з такої нагоди: його теж змушували доповідати. Я здивувався: «А то

чого? Та ж ти походиш з пролетарської родини». А він: «Власне! Це і є причина. Бо вони вважають, що я для них ідейно і соціально близький. Тямиш? І тому, мовляв, повинен помагати встановлювати їхню владу в Галичині».

Обоє розсміялися.

— Хто ж то? — запитав Шурхало.

Курилас визирнув з балкону на вулицю. Перехожих не було. Вкінці вулиці стояло темне авто.

— Не скажу, — промовив глухо, — поки не довідаюся, що йому це вдалося. Сам розумієш...

— Звісно.

— Але чого ти переживаєш? — знизав плечима Богдан. — Хіба в нас на кафедрі ведуться якісь антирадянські чи націоналістичні розмови? Про що доповідати? Маємо кількох нових викладачів з Союзу. То хто б при них щось собі дозволив?

— Я так і сказав, коли мене викликали позавчора. А він мені каже: «Ви зі мною не щирі. Хіба професор Курилас не нарікав, що не зміг пообідати в ресторації через те, що туди напхалася купа офіцерів?» Я здивувався. Бо що ж тут такого? А він: «Ці офіцери ваші визволителі! Вони життям ризикували, щоб визволити вас з польського рабства. Ви навпаки повинні радіти, що маєте честь обідати разом з ними».

— Звісно, це честь, коли сидиш біля такого офіцера, а він вишмаркує носа тобі під ноги.

— О, дякую, вже маю що на тебе донести, — розсміявся Степан. — Але якщо поважно, то це означає, що вони не одного мене завербували. І тепер, якщо хтось промовчить про якусь слизьку бесіду, то другий чи навіть третій донесе.

— Ну, що ж — мене теж викликали, — признався Богдан.

— І тебе? — Шурхало був щиро здивований.

— Так, на завтра. В обід. Вже й Рудницького попередили, що він мене заміняє.

— То, може, тебе хочуть арештувати?

— Ні, виглядає на щось інше. Попросили мене перечитати уважно хроніку Ольгерда.

— Навіщо це їм?

— Звідки мені знати... Завтра довідаюся.

— Що ж, повертаймося до гостей...

Жінки тим часом жваво обговорювали появу советських дам в театрах і філармонії. Їхній вигляд вражав: неймовірний коктейль запахів і, звичайно ж, червоні берети, які вони ніколи не скидали, бо лінувалися робити фризурі.

Чоловіки натомість залізли в політику. Гості Марковича були давніми спільними друзями, як господаря, так і Куриласа, віддавна ні з чим один перед одним не крилися і не кремпувалися. Не відчували страху й зараз, коли зачепили теми доволі загрозливі.

— Цікаво, що вони арештовують навіть членів Компартії Західної України, — сказав викладач мовознавства Олексій Гуркевич. — Тих, що виїхали до ССРСР, розстріляли ще в тридцять сьомому, а тепер виловлюють тих, хто, довідавшись про колективізацію та голод, повернув советському консулятові у Львові свою членську картку. Цього вони нікому не дарують. Арештували вже журналіста Степана Рудика* і його товариша, видатного жидівського комуніста Людвіга Розенберга*, вони обое віддали назад членські книжки КПЗУ на знак протесту. А коли їх арештували, то викинули їхні сім'ї на вулицю, конфіскувавши все майно. Обое отримали по вісім років в'язниці.

— Ну, Сальцьо Розенберг, як ми його по-приятельськи кликали, поплатився, мабуть, ще й за те, що був сотником, членом

проводу українського січового стрілецтва і воював проти москалів, — втрутився Курилас. — Такі в них теж у списку.

— До мене звернувся мій випускник, дуже мудрий і дієвий хлопець, якого громада села вибрала на війта, — розповідав Маркович. — Але ще треба було, аби його затвердили в райкомі. Коли ж він приїхав туди, секретар райкому прискіпливо прочитав його біографію та анкету і запитав: «А чи є у вашому селі хтось, хто за Польщі сидів у тюрмі?» Він здивовано відповів, що його село було дуже бідне, затуркане, там ніхто не займався політикою, а тому ніхто заарештований не був. А секретар: «Мені не йдеться про політику. Мене цікавить, хто взагалі сидів у тюрмі?» Хлопець тоді згадав, що справді один чоловік був засуджений за те, що забив сокирою свою жінку. «О! — втішився комісар. — Якраз таких нам і треба!»

Всі розсміялися.

— То правда, якраз таких їм і треба, — погодився Гуркевич — Людей безсердечних і жорстоких. Адже вони мусять організувати колективізацію, і всіх заможних господарів, оголосивши куркулями, виселити на Сибір. М'якосердих і совісних на це діло не візьмуть.

— Дехто намагається з ними заgravати, як от Квіцінська, що має на Коперника велике багате помешкання. Вона запросила кількох червоних командирів до себе на прийняття, накрила щедрий стіл, повитягала старі запаси алкоголю. А завершилося все тим, що командири напилися, посварилися, побилися, потрощили їй посуд, поперекидали меблі, а потім ще й донесли в НКВС на буржуйку.

— Та так їй і треба. Стара дурепа, — махнув рукою Маркович. — А що ваш син, Богдане? Давався чути?

— На жаль, ні. Сюди ж ніхто від них не перебігає. От жодних вісток і нема.

РОЗДІЛ 11

Київ, жовтень 2019. Сон сидячи спричиняє провали в пам'яті

Через неглибокий сон Бісмарк почув приглушені незнайомі голоси, брязкання посуду і автомобіль, що проїхав під вікнами. Йому захотілося перевернутися на другий бік, але зробити це виявилось не так легко. Розплющивши очі, він побачив, що прокинувся в каварні, сидячи на м'якій кушетці за столиком.

— Ну й ну! — прошепотів.

Навкруги товклися люди. За п'ять кроків від нього перед барною стійкою стояла черга. «Вам розігріти?» — запитав чоловічий голос. «Так, розігрійте» — відповіла дівчина.

— Що я тут роблю? — злякався Олег, загальмовано роззираючись.

Поруч снідали відвідувачі. За широкими вікнами жила своїм звичайним жвавим життям осіння київська вулиця Ярославів Вал. Мобільник показував за п'ять хвилин десяту. Коли ж він сюди прийшов? Коли цю каварню відчинили? Так, згадав, адже її не зачиняють! Вона цілодобова! Отже, її й не відчиняють тому, що відчинена завжди.

Нудний головний біль заважав зосередитися, заважав викликати ближню пам'ять. І тут Олега осяяло, і він знов опустив погляд на мобільник. Перевірив останні дзвінки. О пів на першу ночі і о пів на другу він розмовляв з Адіком. При цьому спочатку сам телефонував Адіку, а о пів на другу вже Адік — йому.

Ніч, що минула, поступово ставала зрозумілішою, втрачала контури чорної діри. Згадалася Олегові раптова паніка, яка охопила його після півночі, коли він зрозумів, що заснути після пережитого не зможе. Він намагався відволікти себе від реальності інтернетом, чаєм, коньяком, але паніка не відступала. І тоді він зателефонував Адіку і запропонував зустрітися. «До тебе зайти? Я все одно недалеко, в центрі», — запитав Адік, геть не здивований таким пізнім дзвінком. «Ні, біля мене на розі Валу і Франка є цілодобова каварня», — відповів Бісмарк. Потім Адік передзвонював, казав, що спізнюється. Але все ж приїхав, і вони сиділи тут, за цим самим столиком. І Бісмарк скаржився своєму наставникові з чорної археології на Ріну, якій він довірив ключі від квартири і яка передала їх якомусь хлопцю-культуристові, членові чи то секти, чи то церкви.

Історія з ключами викликала в Адіка глузливу посмішку. «П'яна дівчина з твоїми ключами — це твоє особисте життя. Я в ньому розбиратися не буду. А ось те, що ти про виклик на роботу і фейкове замикання розповідав, це підозріло. Це мене куди більше хвилює».

Черга до стійки розсмокталася. Бісмарк узяв лате і повернувся на місце.

— До вас уночі дівчина приходила! — почув над головою.

Озирнувся. З тацею в руках біля нього зупинилася молода жінка, що вже прибрала порожні горнятка з сусіднього столика.

— Що ви сказали? — перепитав Олег.

— Десь о п'ятій до вас дівчина підсіла. Ви міцно спали. Я думала, вона хоче у вас гаманець з кишені витягнути, але вона мене запевнила, що вас знає. Навіть ім'я назвала, але я вже не пам'ятаю, — пояснила жінка.

— Ага, — кивнув Олег, перевіряючи кишені. — Симпатична?
— Не дуже! — жінка знизала плечима і пішла.

Збитий з пантелику, Бісмарк відволікся від спогадів про розмову з Адіком. Допив каву і подався додому. Перед дверима забарився. На мить затамував подих, приклав до дверей вухо, перевіряючи, чи немає там когось чужого.

Полежав з пів години на канапі. За цей час і головний біль випарувався, і чіткіше пригадалася нічна бесіда з Адіком. Радше вже не бесіда, а найголовніше. Адже Адік прийшов з торбинкою і в якийсь момент, роззирнувшись, витягнув золоте руків'я кинджала або ножа. На руків'ї — знайоме зображення. Два лицарі на одному смішному довгому коні. «Подивися на цю золоту красу! Адже ж круто?!» — зажадав підтвердження Адік, сам зачаровано вдивляючись у предмет своєї нинішньої гордості, ніби це він його викопав. «А там же ще щось було, в глині?» — нагадав йому Бісмарк. «А-а! Так! З тією штукаю треба ще повозитись!» — відмахнувся Адік. І перед тим, як піти, дав Бісмарку важливе і термінове завдання, ніяк не пов'язане з небезпечною чорною археологією.

Олег набрав його номер.

— Привіт! Знаєш, у мене провали в пам'яті! Ти мені щось вночі розповідав, а я не пам'ятаю.

— А ти вже вдома? Як там? Сторонніх немає?

— Немає.

— Я тобі папірець дав. Список. Там прізвища і адреси, за якими треба пройтися і поговорити.

Бісмарк перевірів кишені куртки, витягнув складений учетверо папір. Розгорнув.

— А хто ці люди?

— Археологи, які там копали раніше. Вони вже померли.

— То як же ж я з ними поговорю?

— Спочатку тобі треба виспатися, — Адік хихикнув. — А потім пройтися по цих адресах і поговорити з їхніми родичами, нащадками. Може, якісь щоденники, архіви залишилися? Набреши їм, що ти займаєшся археологією.

— А чим я, по-твоєму, займаюся? — обурився Бісмарк. — Це ж правда!

— Так, звичайно, вибач. Набреши їм, що ти займаєшся історією української археології, що збираєш матеріали про найзнаменитіших археологів і потім напишеш про них книжку. Родичі на таке легко купуються.

— Зрозумів, — видихнув Бісмарк і ще раз глянув на пожмаканий аркуш з іменами, прізвищами і адресами. — Ну, а потім що?

— Потім? Потім прочитаєш те, що знайдеш і запишеш те, що тобі розкажуть. Найважливіше покажеш мені. Розумієш, якщо ми з тобою знайшли в могилі те, що я тобі вночі показував, у могилі, яку не раз розкопували, то уяви собі, що там знайшли ті, які копали до нас? Знайшли, але статей в археологічних журналах не опублікували. Взагалі жодної згадки. Розумієш? Родичі цих покійних археологів взагалі можуть на мішках із золотом сидіти і не знати цього.

— Ну ти скажеш! — усміхнувся Олег. — Може, і я на мішку золота сиджу і не знаю про це?

— Ну, ти то навряд! — жваво відповів Адік з такою саркастичною інтонацією, що у Бісмарка скривилися губи.

І тут з коридору долинуло повертання ключа в замку вхідних дверей.

— Хтось прийшов! — переполохано прошепотів Бісмарк, натиснув на кнопку відбою і завмер, затамувавши подих.

РОЗДІЛ 12

*Львів, травень 1941. Богдан Курилас вражений:
полковник НКВС цитує Жозефа Ренана*

Дорогою професор згадував серпень 1939, коли вся сім'я була ще разом і відпочивала на Гуцульщині в Кутах. Була гарна спекотна погода, ніщо не віщувало трагедії. Але в наелектризованій атмосфері вчувався дивний неспокій. Незрозуміла тривога гнітила і передавалась далі невидимими хвилями. В гірській тиші, просяклій запахами сосен і скошених трав, вчувалося щось загрозливе.

Наприкінці серпня Куриласи повернулися до Львова, а там уже ніхто не мав сумнівів, що їхні передчуття здійсняться. У місті тривав гарячковий рух — люди запасалися продуктами, час від часу якісь харчі зникали, особливо ті, що могли зберігатися довше — наприклад, сало, а в окремих крамницях забракло ще й солі. Став зникати цукор, за ним — гас. Щез алкоголь, міцніший за чотири з половиною відсотки, його просто заборонили продавати. Ціни почали повзти догори, що викликало негайну реакцію міської влади, яка оштрафувала хитрих купчиків. Водночас розпочався вишкіл кондукторок, тобто дружин і сестер кондукторів, з тим, щоб вони могли замінити чоловіків, коли тих покличуть до війська.

Олеся одразу ж забрали до польського війська. Усі газети писали про наближення війни, але водночас і давали надію фан-

тастичними новинами про те, що Англія і Франція не допустять нападу на Польщу.

Влада міста закликала львів'ян копати рови, у яких можна було б ховатися від бомб. Копали їх по всьому місту, зокрема в парках і скверах, але також і на площах, дотримуючись відстані від будинку, рівної його висоті, щоб не опинитися під завалами. Мали ті рови вигляд зигзагів, а накривали їх балками. Цей рух з великим ентузіазмом захопив ледь не все місто, копати вийшли навіть школярі.

«Можливо, мене викликають через сина? — думав Курилас. — Але що я їм можу сказати? Я не маю від нього жодного листа».

Потім у його голові закрутилося прізвище полковника... Ваврик, Ваврик... Чи не родич москвофіла-письменника Василя Ваврика*? Цей теж викладав в університеті, розмовляв каліченою російською мовою і дуже тішився, що Львів нарешті возз'єднався з Москвою.

Він вийшов на Пелчинську і відчув, як ноги робляться ватяними, а в голові паморочиться. Зіперся на липу, вийняв папіросу й закурив. Правда, запалити йому вдалося щойно з четвертого сірника. «Чого я хвилююся так? Хіба ж я з цим не змирився? Хіба не чекав такого дзвінка щодня?» Він поглянув на похмуру будівлю НКВС, раніше, коли тут містилася адміністрація міських електричних закладів, вона не виглядала так похмуро, але з того часу, як засіли там чекісти, якась патина сірості і глибокого смутку вкрила її. Вікна завше були темні вдень, а вечорами і вночі світілися, але були затулені непроникними шторами. «Найвища будівля у Львові, бо видно з неї Сибір», — так жартували львів'яни.

Біля входу стояв вартовий з гвинтівкою і теж курив. «Може, не йти?» — подумалося, але виходу й так не було, тепер уже нема

де сховатися. Зробивши ще кілька кроків, побачив, як вартовий виструнчився і втупився в нього.

— Я до полковника Ваврика, — якомога спокійніше повідомив Курилас.

Його впевнений голос, сміливий погляд викликали у вартового деяке здивування, але він підійшов до дверей і натиснув дзвінок. За хвилю вийшов черговий.

— Він до полковника Ваврика.

— Вас викликали? — запитав черговий.

— Так. На другу годину.

Черговий і вартовий одночасно глипнули на годинники. Курилас усміхнувся, впізнавши на їхніх зап'ястях німецькі годинники, які вони вочевидь отримали на спільному з німцями параді. А, може, відібрали в когось із львів'ян.

Черговий зник. Вартовий не зводив очей з професора, мабуть, сподіваючись провокації. Знову відчинилися двері, і черговий сказав:

— Ідіть за мною, — і пропустив відвідувача поперед себе.

Курилас пройшов у фое і побачив, як згори сходами спускається високий кремезний чоловік, мабуть, його ровесник, з густою, злегка сивуватою шевелюрою і грубо витесаним обличчям, що було поцятковане ямками. Він, усміхаючись, простягнув руку:

— Це я вас викликав, товаришу професоре. Ходіть зі мною.

Вони мовчки піднялися сходами, застеленими довгим бордовим килимком, який попід кожним східцем притримував металевий штир.

Курилас відчував тремтіння, хоча перед тим, як іти сюди, встиг випити ліки, які регулюють пульс і тиск. «Треба було краще випити горілки», — подумав він.

Полковник відчинив двері просторого кабінету і запросив усередину. Вони сіли обабіч громіздкого письмового столу. Тут усі меблі ще були польські, але, вочевидь, конфісковані в приватних помешканнях, бо усі ці кресенди, що правили тепер за шафи для папок, раніше служили для посуду.

— Отже, — почав полковник, — гадаю, ви перечитали ще раз хроніку.

— Перечитав. Навіть двічі. І не розумію, що саме вас у ній зацікавило.

Полковник висунув шухляду і вийняв прозору пляшечку у формі грушки, заткану дерев'яним корком з червоним сургучем. Усередині пляшечки білів снігоподібний порошок.

— Нас цікавить оце, — полковник простягнув пляшечку професорові. Той узяв її і здивовано покрутив у пальцях.

— Що це?

— Це саме те, що зішкрябали лицарі в печері.

— Молоко Богородиці? — отерп Курилас.

— Саме так. Лицаря Ольгерда було підступно вбито в Києві. Його закопали під Софійським собором. Коли там відбулися розкопки, було знайдено його кістяк і ось цю пляшечку. Професор Грушевський перший висловив думку, що це і є те саме молоко Богородиці, яке було знайдене в печері. Правда, хтось нас випередив і частину цього порошку привласнив. Хто то міг бути, нам не вдалося з'ясувати. Однак Грушевському було заборонено про це писати і говорити. Він, звісно, не послухав, а відтак кілька істориків та археологів зникло в заметах Сибіру. Його теж було знищено. Дивуєтесь, що я вам так вільно все розповідаю? Справа в тому, що знищили цих гарних людей вороги народу. За що й самі вони у тридцять восьмому були розстріляні.

— А чим я можу допомогти?

— Ну, бачите... — полковник забрав пляшечку і сховав її до шухляди. — Вороги народу перестаралися і фактично угробили всю історичну науку. У нас нема кадрів, які могли б робити глибокі дослідження. Вся надія на тих, хто зостався у Львові. Серед них ми вибрали вас, як знаного дослідника хрестових воєн і участі в них лицарів з Галичини та Волині. Що ви думаєте про дівчину, яку було врятовано лицарями?

— За якою влаштували полювання король Балдуїн і Папа Римський?

— Так. Хто вона, на вашу думку?

— Якщо покладатися на хроніку, це вічно юна єгипетська богиня Маа або ж... Богородиця. Але ж це не більше, аніж легенда.

— Легенда легендою, та все ж є в ній певний сенс, — полковник підняв вказівного пальця догори. — В Жозефа Ернеста Ренана* є цікавий здогад, що Жанна д'Арк насправді не чула голосів архангела Михаїла, святих Катерини Александрійської і Маргарити Антіохійської. Вони не розмовляли з нею, бо вона сама була Богородицею. Дівою-Войовницею.

Курилас закашлявся від несподіванки, йому не доводилося нічого подібного читати в Ренана.

— Дозвольте запитати, в якій саме праці Ренана є таке висловлювання. Бо «Життя Ісуса» я читав.

— Не маю сумнівів, що читали. Але в тому-то й справа, що в жодній. Це висловлювання було виявлене в його паперах. Праця так і зосталася в рукописах, мабуть, тому, що ніколи не була завершена. Але він не єдиний, хто так думав. Тома Кемпійський в листі до Папи писав про Богородицю: «Вона, наче весна, вічно молода, народжується в новому тілі зазвичай юної Диви і в юному віці гине, щоб відродитися знову і знову. За нею полюють всі сили зла і добра, її хочуть упіймати, а вона щоразу вислизає, мов

промінь сонця з долонь. То її бачили в Лондоні, то в Льежі, то в Саламанці, то в Мюнхені... Завжди вона одна й та сама і разом з тим різна». Прадавні культури та релігії породили найдовершенішу мисль — ідею перевтілювання душ. Фенікс — це символ природного життя всесвіту, що вічно готує собі сам купину для самоспалення, згорає, але з його попелу народжується нове, молоде й свіже життя. А головне — відмолоджений дух! Молоко Богородиці дасть нам змогу теж, як Феніксові, відроджуватися знову і знову, але вже не такими самими, якими були, а довершенішими, проясненими, сповненими нових завдань і можливостей. Жанна д'Арк була сама святою Катериною, що походила з єгипетської Александрії і загинула мученицькою смертю в 307 році. Тому її зображення на іконах оздоблюють меч і колесо. Вона також була і святою Маргаритою з Антіохії, яка теж загинула мученицькою смертю в 305 році у своєму рідному місті. В християнському мистецтві її зображають, як діву, що тримає в руці меч у вигляді хреста. Згодом її зображення на іконах стали все частіше з'являтися поруч з образами святої Катерини.

— Через два роки по смерті свята Маргарита втілилася в святу Катерину? — здивувався Курилас.

— Так.

Полковник, здавалося, входив в екстаз.

— Але Жанну д'Арк спалили, — несміливо нагадав Курилас.

РОЗДІЛ 13

Київ, жовтень 2019. Інтелігентні діти мату не бояться

Такі квартири Бісмарк бачив раніше тільки в старих радянських фільмах! Високі, під саму стелю двері йому відчинила дівчинка в модно порваних джинсах і в «новорічному» светрі, на якому один олень трахав іншого. На вигляд їй були роки шістнадцять-сімнадцять, ну і вела вона себе теж відповідно.

— Твій дідусь вдома? — трохи фамільярно, але доброзичливо запитав її Олег і, кинувши погляд на папірець у руці, уточнив. — Польський Георгій Георгійович?

— Це прадідусь, — поправила його дівчинка. — Він вже давно не вдома! — на її личку засвітилася пустотлива посмішка.

— А-а, вибач! Я розумію. Але я хотів про нього поговорити, я пишу історію української археології.

Дівчинка ще раз усміхнулася і пропустила його в передпокій, почекала, поки він скине куртку і роззується, і провела до просторої кімнати. На стінах — картини і фотографії в рамах, під великим вікном — круглий стіл, накритий синьою скатертиною з бахромою по краю. На столі — червона кришталева ваза для квітів, листи, якісь документи.

— Сідайте! — кивнула дівчинка на крісло. — Бабуся скоро прийде.

— А можна з тобою поговорити? Як тебе звуть? — Олег постарався якомога привітніше заглянути в обличчя правнучці археолога.

— Катя, — відповіла вона і сама всілася за стіл. — А про що ви хочете поговорити? Про результати ЗНО?

— Ні, — запевнив він Катю. — Чому ти так думаєш?

— Та зі мною всі хочуть про це поговорити. Ну, провалила я ЗНО, і що? Я ж в університет і не збиралася.

— А куди ти збираєшся?

— А нікуди! Хочу спочатку до дорослого життя придивитися. Може, мені в ньому взагалі не сподобається?

— А ти прадідуся добре пам'ятаєш? — перевів Олег розмову на важливішу для нього тему.

— Звичайно! Дуже добре!

— Він часто в археологічні експедиції їздив?

— Часто. І на конференції, і просто копати. Іноді цілі коробки черепків різних привозив, просто на підлозі у себе в кабінеті розкладав, потім намагався їх, як пазли, складати.

Розмовляючи з Катею, Олег придивлявся до акуратної стопки листів праворуч від вази для квітів. Ім'я адресата було надруковане, а на місці зворотної адреси стояв відбиток синього штемпеля. Олег уже побачив, що верхній лист був адресований прадідусеві Каті, археологові Польському. Здалося дивним, що пачка старих листів, які до того ж виглядали не відкритими, просто так лежала на обідньому столі.

— Катя, а ти можеш мені його кабінет показати?

Дівчинка замотала головою.

— Ключ у бабусі, вона туди нікого не пускає.

— А що, хтось уже просився?

— Так, кілька разів. Нещодавно один старий, який ніби з прадідусем працював, у його кабінет проривався. Бабуся його мало зі сходів не спустила. А тиждень тому цілий натовп приходив — четверо. З його колишньої роботи. То вона їх і на поріг не пустила.

— А що вони хотіли? — пожвавився Бісмарк.

— Сказали, що дисертацію про прадідуся пишуть. Просили його записи і щоденники. Навіть гроші бабусі пропонували. А бабуся послала їх дуже далеко. Вона взагалі грубіянка. Якщо я матюкнусь, то мене відразу по губах, а сама може таке сказати, що ні в п...зду, ні в красну армію.

— Ні фіга собі! — здивувався Бісмарк і розсміявся, через що Катя теж посміхнулася.

— Де це ти таких виразів набралася?

— А де ще, у бабусі! — розсміялася тепер дівчинка.

— Щось мені твою бабуся чекати розхотілося, — напівсерйозно вимовив Олег.

— Та почекайте! — попросила Катя. — Мені тут одній все одно нудно. А ви — прикольний. Ну, а якщо вона вас пошле, то підете. Така ваша доля.

— Та мені теж так просто сидіти нудно, — гість розвів руками. — Тоді розкажи щось про прадідуся. Все ж не у кожній прадідусь академіком був. Може, щось батьки про нього розповідали цікаве?

— Розповідали! — підхопила Катя. — Розповідали, як до нього колега з Німеччини приїжджав. І вони хотіли удвох залишитися, а до них якогось типа приставили, щоб за ними стежив. Вони вдвох його спювали і вкладали на той диван, — вона показала на старовинну софу з високою спинкою, що закінчувалася

дерев'яною панеллю з дзеркалом. — а самі зачинялися в кабінеті і до ранку базікали.

— Класний у тебе прадід був! Мені б такого! — з запалом вимовив Олег.

— Чому був? — здивувалася дівчинка. — Він і є. Він просто живе тепер далеко, тому не приїжджає.

— Він що, живий? — очі Бісмарка округлилися.

— Ну так. У Греції, на якомусь островці. Там же островів — десять тисяч.

— Це тобі бабуся сказала? — не без єхидства недовірливо перепитав Олег.

— Ні, не бабуся! Дідусь!

— О! Про дідуся ти мені ще нічого не розповіла.

— І не буду, якщо ви мені не вірите.

— Та вірю, вірю! Розкажи! — почав її прохати Бісмарк.

— Я пожартувала.

— Про що? Про те, що прадідусь живий?

— Ні, про те, що дідусь сказав! Дідуся я не знала. Він до мого народження помер. А про прадідуся бабуся казала. Він давно в Грецію переїхав. І навіть фотографії прислав. Я зараз знайду.

Катя схопилася зі стільця і втекла з вітальні.

Олег простягнув руку до пачки листів, узяв декілька верхніх, підніс до очей. Усі вони були дійсно адресовані археологові, всі не розпечатані. І штампель на місці зворотної адреси стояв однаковий, іноді трохи не чіткий.

«Громадська організація “Інститут-архів”», — розібрав Бісмарк. І тут же почув кроки Каті. Встиг сховати листи до кишені, перш ніж дівчинка повернулася до кімнати.

— Ось, дивіться! — вона протягнула гостю фотографію, на якій сивий бородатий дідок упевнено тримав у руках вудку,

сидячи на дерев'яному човні. За човном і рибалкою виднівся берег і будиночки, що розташувалися на хвилястому пагорбі. Між білими і блакитними будиночками вистрілювали в небо рівнесенькі кипариси.

— Нічого собі! — вирвалося у Олега. — А скільки ж йому років?

— Сто вісім, — захоплено відповіла Катя.

— Сто вісім? — недовіжливо повторив гість. — Люди стільки не живуть!

— Це залежить, які люди! — усміхнулася дівчинка. — Ми б без нього збанкрутували. Знаєте, скільки тут опалювання взимку коштує? Вісім тисяч у місяць.

— А він що, вам гроші присилає?

— Ага! — Катя кивнула.

— А коли ж він до Греції поїхав?

— Та років тридцять тому.

— Тридцять років тому? — хитро усміхнувся Бісмарк. — І ти його добре пам'ятаєш? Скільки ж тобі років тоді було?

— Ну, добре, — відмахнулася дівчина. — Не бачила я його ніколи. Але черепки він розкладав — бабуся розповідала.

— А можна я це фото на мобілку сфоткаю? Для книги? — попросив Олег.

— Фоткайте! — Катя знизала плечима, потім підтягнула до низу свій новорічний светр.

Олег сфотографував старого археолога на риболовлі і знову перевів погляд на дівчинку.

— А що ж ви ці листи прадідові не пересилаєте? — запитав він, кивнувши на пачку.

— Перші листи бабуся якось передавала чи пересилала, а потім він сказав, щоб нахер їх викидали і не турбували його цими дурницями!

— Тоді чому не викинули «нахер»?

— Бабуся не вміє викидати. Вона сказала, що коли він помре, їй стане дуже нудно, і вона усі його листи буде перечитувати. Тоді й ці перечитає.

Неочікуваний рінгтон «Охрана! Атмена» змусив Бісмарка здригнутися. Катя витягнула з кишені порваних джинсів мобільник.

— Так, ба! — сказала вона. — Вже! Добре! Не, я вдома! Ну давай!

— Через десять хвилин прийде.

Олег відразу зрозумів, про кого мова.

— Мені пора, — заметушився він. — Вже спізнююся. Іншим разом зайду. Бабусю як звуть?

— Іруся.

— Ти можеш у неї запитати: чи захоче вона розповісти про батька для книги? І якщо так, то даси мені знати. Ось мій телефон.

Він відірвав від листка з адресами й іменами археологів вільний краєчок паперу і записав номер мобільного.

На вулиці крапав дощ. Спускаючись з Печерська Інститутською, Олег намагався додзвонитися до Адіка, але той з кимось базікав. На Майдані Олег знову набрав його номер.

— Ну шо? — запитав Адік, навіть не привітавшись.

— Ти не повіриш! — заторохтів Бісмарк. — Він живий! Йому сто вісім років!

— Хто? Кому?

— Польський, той, що перший у списку!

— Ти його бачив?

— Ні, він давно живе в Греції!

На іншому кінці продзвенів сміх.

— Ти ідіот! — промовив він.

— Сам ти ідіот! — розсердився Олег. — У мене є його фотографія.

— Гарзд! Зустріньмося. Можу до тебе зайти через пів години!

— Я ще не вдома. Краще за годину, — спокійнішим голосом запропонував Бісмарк.

У підземному переході хтось грав на бандурі. Під кахельними стінами стояли місцеві бомжі. В повітрі витав запах пересмажених пампухів. Усе це підганяло Бісмарка, штовхало в спину. Він вискочив з переходу під дощ на іншому боці Майдану.

— А може, я дійсно лох? — подумав, прискорюючи крок. — Дівчинка не подарунок! І ЗНО, до того ж, провалила!

РОЗДІЛ 14

Львів, травень 1941. В НКВС пригощають коньяком

Ваврик поблажливо розсміявся, нахилився й вийняв з-під столу пляшку коньяку та розлив по чарках. «Вгадав моє бажання?» — здивувався Курилас і випив чарку одним духом, не смакуючи. Полковник налив знову і сказав:

— Все ж таки ваша вузька спеціалізація дається взнаки. Ви знаєте все про хрестові походи, але про Сторічну війну, мабуть, не все. Вже є найновіші дослідження про те, що спалено було не Жанну, а чарівницю, яку видали за Орлеанську діву. Ніхто не бачив, кого страчували, бо на голові в цієї особи був ковпак. Не буду тут деталізувати, скажу лише, що в архіві Ватикану зберігся допит жителів села Домремі, де нібито народилася Жанна. Всі вони в один голос стверджували, що вона не селянка, а донька Ізабелли Баварської і Людовіка Орлеанського. Зрештою, про її королівське походження свідчив і її щит з гербом Карла Сьомого.

— Так, я читав, що сучасників вражало, як вона вправно їздила верхи, як орудувала списом.

— І це теж. Та найцікавіше, що у звітах інквізиції нема жодної згадки про її страту. Отже, історики сходяться на тому, що її під час страти підмінили. Хоча це для нас несуттєве. Вона завжди відроджується. Приносить себе сама ж таки в жертву і відроджу-

ється. Розумієте? — Полковник знову налив коньяку і запитав, примруживши очі. — Що ви про це думаете?

Курилас уже не пив одним хилом, а смакував і розтягував задоволення.

— Вибачте, але що я повинен думати? — пробурмотів. — Я ж атеїст.

Полковник розсміявся.

— Перестаньте. Живучи в Галичині, ви не могли б бути атеїстом. Ви ж ходили до церкви.

— Нерегулярно, — боронився Курилас, нізащо не бажаючи видавати свої стосунки з опіумом для народу.

— Гарзд, це не має значення. Нас не цікавлять ваші контакти з Богом. Нас цікавить, що ви думаете про те, що я розповів.

— Красива легенда. Мабуть, ще діонісійська. Це ж з античних часів була легенда про вічно юного Діоніса. А потім, видно, церковники пристосували її до Богородиці.

— Проблема в тому, товаришу професоре, що це не легенда, — постукав по столу пальцями полковник. — Ми цим питанням займаємося вже кілька років. Особисто я передивився безліч джерел і знайшов доволі багато різноманітних свідчень про її появу в різні епохи. Інколи неможливо, щоправда, ідентифікувати — вона це чи не вона. Але здебільшого, як у випадку з Жанною д'Арк, сумнівів нема. Щоб було простіше: ми її шукаємо.

Курилас відчув, що пітніє від хвилювання, і глибоко зітхнув. Він розумів, що сперечатися без сенсу і налаштувався покірно слухати всю цю маячню.

— У вас є дані про те, що вона з'являлася і в наш час? — запитав обережно.

— Так, є. Вона з'являлася у всі віки. А біля неї виникав і той лицар, який рятував її там — неподалік Єрусалима. Вона йому дарувала безсмертя.

«О, Господи, — подумав Курилас. — Це справді НКВС чи божевільня? Я не сплю?» А вголос запитав:

— Ольгерд? То він теж вічний?

— Авжеж. Він теж відроджується, аби стати вірним джурою своєї Святої Діви. Якась надприродна сила єднає їх, і тоді вони сходяться. Хоч цього й не усвідомлюють. Роблять це інстинктивно. Не як люди, а як птахи або метелики. Тут, до речі, цікава річ... Справа в тому, що не тільки лицар не усвідомлює... чи краще сказати, не здогадується про своє велике покликання, але й сама Пречиста Діва. Розумієте? Бо діє могутня сила інстинкту, яка змушує птаха літати, рибу плавати, а змію плазувати.

— Тобто Діва не знає, хто вона?

— Вона знає, що є особливою. Не такою, як решта людей. Вона хоробра, володіє деякими особливими здібностями, наприклад, силою переконання, а, може, й гіпнозом. Були зафіксовані випадки, коли вона чудово фехтувала, стріляла, мчала на конях, ба навіть боронилася рукопаш від кількох нападників. У спогадах про Хуану Інес де Асбахе і Рамірес де Сантільяна, відомішу як сестра Хуана Інес де ла Крус, велику мексиканську поетесу, що була черницею і померла у 1695 році, розповідається, як одного разу вчені мужі, щоб принизити її наукові здібності, стали з неї насміхатися. Мовляв, не володіє вона ані кількома мовами, ані знаннями з астрономії та історії, та й поезії і трактати її — безвартісна фікція. Але вона довела, що це не так, і присоромила їх. Інес була красунею, за серце якої боролосся багато родовитих юнаків. Але так було, доки вона не постриглася в черниці. Один з її ворогів, підстерігши її, коли вона прогулювалася в парку

неподалік монастиря, спробував її згвалтувати. Йому вдалося повалити черницю, але вона перехопила обидві його долоні й стиснула так, що розтрощила кістки. Долоні перетворилися на два шматочки. Потім цей невдаха не раз розповідав, що на нього напала і скалічила черниця, та йому, звісно, ніхто не вірив.

— А хто цю пригоду засвідчив?

— Інший великий мексиканський учений Карлос де Сіуенса, помер у 1700-му. В рукописах архіву Іштлільшочітля він виявив записи 1531 року, присвячені появі Богородиці, і присвятив їй поему, де висловив думку про незнищенність Богородиці, про її фактично постійну присутність, бо чергові об'яви її і зникнення розділені насправді коротким часом. Сіуенса також уперше став наполягати на тому, що індіанці-ольмеки переселилися до Нового Світу з Атлантиди. А тепер увага! В тому ж таки архіві він знайшов старовинний рукопис, де записано подорож індіанців через океан. Там же ж були зображені кораблі. На кораблях плывуть індіанці. А на передньому кораблі на самому носі стоїть дівчина в довгій сукні. Вітер розвіває її волосся. В руках вона тримає знамено! — полковник зробив павзу, щоб Курилас зумів перетравити всю цю інформацію, однак не помітив на обличчі співбесідника особливого зацікавлення, погляд того був спокійний, мовби занурений в себе. Полковник відхилився на спинку крісла й завершив: — А про те, що було зображено на вітрилах, розповім дещо згодом.

Курилас замислився. Він усе ще не міг второпати, чого від нього хоче цей чекіст.

— Ви казали про лицаря, який супроводжує Діву, — запитав. — Чим він взагалі займається?

— Будь-чим. Адже я казав, що він не усвідомлює свого покликання. Але часто втручається в певні історичні події. Тобто ми шукаємо і його. Бо де він — там і вона.

— Чому вас цікавить Діва?

— Бачите, в цій пляшечці того її засніженого молока якихось п'ятдесят грамів. Це жалюгідно мало. Наші вчені намагалися з'ясувати його хімічний склад, але нічого в них не вийшло. Нам не вдасться продукувати його штучно. А якби вдалося, ми могли б його постачати нашій армії, хоч і в маленьких дозах, але це був би могутній стимул для наших воїнів. Вони були б непереможні. Хіба ви, професоре, не мрієте, щоб ми, більшовики, завоювали увесь світ?

Курилас покvapливо захитав головою:

— Так-так, звісно...

— Ну, от вам і мета. Хіба не шляхетна? — виразно радів чекіст. — А ще це молоко зцілює від різноманітних хворіб і продовжує життя. Ми могли б вибирати найпотрібніших для держави громадян. Наприклад, таких, як ви, професоре, і виділяти для них це молоко, щоб вони жили якомога довше задля добра Батьківщини.

— Це цікаво... цікаво... А в цьому вам повинна допомогти Богородиця?

— Саме так.

— Але яким чином?

— Не здогадуєтеся? — полковник усміхнувся. — Коли молоко з'являється у жінок?

— Ну... відомо... коли жінка народить.

— О! — зрадів полковник, і очі його зблиснули ентузіазмом. — Отже, достатньо лише, щоб Богородиця народила, і ми матимемо стільки молока, що його вистачить для завоювання всієї планети. Хоча мушу вам повідомити ще одну цікавезну річ. В Марії, яку описав Ольгерд, виділялося молоко щомісяця. Це називається хибне материнство. Чули про це?

— Ні.

— Ну, так, ви весь у своїх трактатах. Але це явище добре відоме в медицині.

Курилас відчув смуток і розпач. Він не бачив жодного промінчика світла в тому довгому сліпому тунелі, який розкрився перед ним зі слів полковника. Обабіч глухі темні стіни, попереду темрява, позаду провалля. Чого від нього хочуть?

Мовби вгадуючи його болісні роздуми, полковник промовив:

— Зараз вам задемонструю речі, про які ви, мабуть, не чули. Але спочатку розпишіться.

Полковник підсунув професорові папірець, на якому писалося: «Я, ім'я, прізвище, обіцяю не розголошувати нічого з того, що почув від працівників НКВС. Дата. Підпис».

— Е-е... — промовив несміливо Курилас, крутячи в руці авторучку. — Цей підпис стосуватиметься того, що я вже почув?

— Звісно. Чиста формальність, — відповів полковник.

— Ага... добре... Отже, це не стосується того, що почую?

Полковник здивувався:

— Та як же не стосується? Стосується.

— Але якщо я підпишу цей папір до того, як ви мені ще щось повідомите, то він стосуватиметься лише того, що я «почув», а не «почую».

Полковник насторожився і уважно подивився на Куриласа, потім висмикнув з-під його пальців папірчик і рішучим голосом сказав:

— Гарзд. Підпишете наприкінці.

РОЗДІЛ 15

Київ, жовтень 2019. Як знайти правильний грецький острів?

У коридорі Бісмарк перечепився через жіночі черевики. А в очах мигнула знайома яскрава жовта куртка на вішалці.

Олег рвучко розчинив двері до кімнати, щоб голосно привітатися і розпитати, але так і завмер, побачивши, що Ріна спить. Спить, як янголятко, під ковдрою на його канапі, залишивши одяг на кріслі.

Тихенько прихиливши двері, Олег пішов на кухню. За вікном посвітлішало. Мабуть, закінчився дощ.

Він вийняв з кишені вкрадені з листи. Проглянув їх. Абсолютно однакові, з однаковими адресатом і відправником, вони відрізнялися тільки датами на поштових штампелях. Останній датувався двадцять дев'ятим листопада 2017 року.

— Ну що ж, — видихнув, посміхаючись, Олег. — Вдамо, що вони адресовані мені.

«Шановний Георгію Георгійовичу!

Ваше мовчання мене дивує! Якщо ви не можете занести самі, пришліть дочку! Інакше Віталій Петрович помре і його смерть буде на Вашій совісті!

Ігор»

Текст був надрукований не на принтері. Втиснуті в папір букви здивували Олега. Він провів пальцями по зворотному боці листа, відчув рельєф літер. Зрозумів, що лист друкували на старомодній машинці. Задумливо зітхнув і відкрив наступний конверт, датований вереснем 2017-го. Всередині виявився такий самий текст. Як і в інших, разом із найпершим листом за березень 2015-го року.

«Довго ж цей Віталій Петрович не помирав, — подумав Бісмарк. — Напевно, і в інших конвертах, що залишилися на столі, таке ж послання. Недаремно Польський попросив доньку не пересилати йому в Грецію це сміття!»

Дзвінок в двері змусив Олега озирнутися.

— Привіт! — завзятим піонерським голосом крикнув Адік, заходячи в коридор.

— Тихіше, — Олег приклав палець до губ. — Там дівчина спить! — Він показав на двері.

— Одна чи з братом? — пожартував Адік, але вже тихіше.

Олег не відповів. Мовчки почекав, поки гість роззується, і повів його за собою на кухню.

— Це що у тебе? — зацікавився Адік, побачивши розкриті конверти і розгорнуті листи.

— На, читай! — простягнув йому одне з послань. — З квартири археолога приніс. Там ще чимало таких залишилося. Вони всі однакові. Та сідай уже.

— Ти що, дійсно думаєш, що він живий і живе в Греції? — відклавши прочитаний листок на стіл, Адік вступився Бісмарку в очі.

— Так, — відповів Олег і почув у своєму голосі нотку непевності. — Думаю, це можна перевірити. Щоб упевнитися.

— А ти знаєш, як зараз тисячі розумних людей виживають? Дуже просто! Бабуся-дідусь померли, вони їх таємно поховали

без довідки про смерть і вінків з надгробками! І продовжують отримувати їхні пенсії! — Адік зробив паузу, стежачи за виразом Олегового обличчя. — Тому і стало так багато довгожителів у країні з поганою екологією і безнадійною медициною! Тому твоєму стариганеві й виповнилося сто вісім років! Тому його і немає вдома, а листи усе йдуть і йдуть! Він у Греції! Він у тій Греції! — Адік тицьнув пальцем в небо за вікном кухні.

— Ну дочка ж його жива, — Бісмарк перейшов на примирливий тон. — Може, ти хочеш з нею зустрітися і поговорити? Вона, правда, за словами внучки, усіх матом посилає!

— Ну, то й мене пошле! — швидко відповів Адік. — Я не харизмат. Мене і без приводу посилали. Просто так!

— Співчуваю, — усміхнувся Бісмарк.

— Не треба! Це жити не заважає. Краще скажи, чи ти там окрім листів що-небудь нарив?

— Все під замком у кабінеті, а ключ від замка в тієї бабусі, яка усіх матом посилає. До речі, до них уже приходили і просили архіви і щоденники. Бабуся усіх послала.

— А ти з ким говорив?

— З правнучкою.

— А якщо через неї? Якщо їй айфон пообіцяти?

— А за які бабки я їй айфон куплю? — обурився Олег.

— Я не сказав купити, я сказав пообіцяти! — Адік підкреслив думку піднятим вгору вказівним пальцем. — Гаразд! Подумай про правнучку, а що там з іншими адресами? Коли по них підеш?

— Можу завтра! Після роботи.

— А ти що, сьогодні на роботу ходив? — здивувався Адік. Бісмарк заперечливо мотнув головою. — Треба звільнитися, — вираз Адікового обличчя споважнів. — Там нам більше нема що ловити.

— Ти теж звільнятимешся з мерії? — запитав Олег.

— Я вже звільнився. Мені ж тільки їх «корочка» була потрібна. А просиджувати за п'ять тисяч гривень в місяць? Ні, це не для мене.

Бісмарк тим часом дістав список з прізвищами і адресами археологів, вирішивши вибрати найближчу до свого дому адресу для завтрашнього походу. На Липській він уже побував. Тепер залишалися Межигірська, Оболонська набережна і бульвар Перова. «Що ж вони так урозкид оселилися! — думав Бісмарк, перестрибуючи поглядом з рядка на рядок. — Чому б ото їм не жити в одному будинку для всіх археологів?! Адже письменники у той час жили у будинках письменників, композитори і учені в будинках для композиторів і вчених! А археологів он як розкидало по Києву!»

Він похитав головою услід своїм думкам. І раптом щось його немов укололо! Він ще раз уважно перечитав список, не звертаючи уваги на Адіка, що вирішив перевірити на своєму смартфоні пошту. «Клейнод Віталій Петрович» — третій у списку археолог, що мешкав на Межигірській, притягнув увагу Бісмарка. Він узяв конверт, вдивився ще раз у синій прямокутний друк з вказівкою адреси відправника. «Громадська організація “Інститут-архів”», вул. Межигірська, 24, офіс 49-б».

— Оце так фокус! — прошепотів здивовано Олег і цим відвернув увагу Адіка від смартфона.

— Що там? — поцікавився гість. — Який фокус!

— Та це я так, жартую! Збіг знайшов! — Олег несподівано перейшов на наганий голос відомого телевізійного ведучого. — Совпаденіє? Не думаю!

І підсунув під очі Адіку конверт і список археологів, показавши пальцем, на що варто звернути увагу.

— Цікаво, — протягнув Адік за хвилину. — Ну, то й піди туди завтра. Може, і цей Віталій Петрович ще живий? І пенсію отримує...

З його глузливої посмішки Олег зрозумів, що й цього разу його серйозно не сприйняли. «Хрін з тобою! — подумав. — Якщо ти мене за дурня маєш, то і я буду тебе за дурня мати!»

За вікном опустилися сутінки.

— Спробуй з наступною ріднею археологів бути наполегливішим, — вже стоячи на порозі, Адік вирішив дати останні настанови. — Якщо треба, випий з ними. І квартири уважно оглядай. Раптом вони здуру дідові золоті знахідки в серванті або на тумбочці тримають.

Після того як Адік пішов, запанувала приємна, домашня тиша. Олег заглянув до кімнати. Послухав рівне розмірене дихання Ріни. Знову обережно прихилив двері і повернувся на кухню. Дістав ноут, скинув туди зі смартфона фото стовосьмирічного археолога і збільшив. Став вдивлятися в деталі, в прибережне містечко, що мальовничо спускалося до води з хвилястого пагорба, у віллі з ледве помітними терасами, у фасади каварень і ресторанів на набережній. Один сніжно-білий двоповерховий будиночок з синіми віконницями привернув до себе увагу Бісмарка. Над його відчиненими синіми дверима виднілася вивіска з не дуже чіткою назвою. Декілька літер. Але щось Олегові підказувало, що саме за цим будиночком він зможе визначити і острів, і містечко — надто вже цей будиночок вирізнявся від ряду інших безликих прибережних будівель.

Збільшивши будиночок до максимуму, Олег «вирізав» його і перетворив на окреме фото, а потім скинув у пошук гуглу. І одразу ж отримав сотні схожих будиночків, дуже схожих, але все ж інших.

Олег терпляче скролив нескінченну стрічку світлин, розуміючи, що будиночок цей цілком типовий для грецьких островів, настільки типовий, наскільки типовими виявилися ті будівлі, які він у думках назвав безликими. Дійшовши до самого низу стрічки фотографічних квадратиків, Олег зупинився і придивився до останнього ряду. І тут йому здалося, що нарешті пофортунило. На другій знімці ліворуч не лише будиночок виявився напрочуд схожим, але й вивіска повністю збіглася за розмірами і кількістю букв. А головне — ці букви можна вже було прочитати! Ресторанчик називався «Ormos». І неважливо, що це слово могло означати, важливо було те, що тепер можна було спробувати роздобути адресу прадідуся хуліганистої дівчинки.

Після клацання мишкою по світлинці, на екрані відкрилася інша сторінка, теж повна знімок, але ще й з текстом: «Come and enjoy silence, sun and sea among traditional tavernas and ancient Greek ruins! Ormos is waiting for you!»

— Ормос тебе чекає! — переклав пошепки Олег останню фразу і в новому вікні викликав карти гуглу, а в пошукову систему забив «Ормос», і відразу винесли його карти в Егейське море. Навіть здалося, що він почув шум хвиль.

Це дув вітер за вікном. Не сильно, але наполегливо.

— І після цього він каже, що я — ідіот? — згадав Бісмарк з усмішкою Адікові слова. В очах спалахнув вогник самовпевненості і захоплення. — Подивимося, хто з нас двох раніше знайде те, що цей старий відкопав!

Почуття переможця не відпускало Олега, коли він роздягався в темряві і ліз під ковдру до заснулої гості. Але як тільки його рука торкнулася гарячого Ріниного тіла, Олег перелякано замер. Він згадав про другу ковдру, про те, як вони вже спали начебто і поруч, але не разом. Піднявся, дістав другу ковдру. Влігся

поруч, на животі. Ліва рука сама полізла під її ковдру. Спочатку лягла на стегно, м'яке, гаряче. Потім полізла вгору, і пальцем стало ще жаркіше — вони торкнулися грудей. Вони погладили груди і доторкнулися до пуптика. І тут подушечки пальців стали мокрими. Він їх витер об її простирadlo і повернув пальці на груди. І знову відчув на пальцях вологу. Витягнув руку з-під її ковдри, підніс до губ.

— Молоко! — обімлів він, облизуючи губи. — Піпець! Та ж вона вагітна! А поводитьсь, як незаймана?! От же ж пройди-світка!

Сердита бадьорість змусила Олега вилізти з-під ковдри. У трусах він пішов на кухню, відчуваючи себе повним ідіотом і лохом.

«Ні, Адік все ж має рацію! — думав він. — Я дійсно ідіот! Віддати ключі невідомо кому? І навіть не зажадати відповіді: чому ці ключі опинилися у якогось “брата” Колі? Ну, сука, почекаємо до ранку! Вранці я обов'язково поставлю тобі всі ці питання. І ключі заберу нафіг! Це мій будинок! Тільки мій і нічий більше!»

Холодний язик вітру торкнувся голих Олегових плечей. Він зачинив квартиру. Спати більше не хотілося.

РОЗДІЛ 16

Львів, травень 1941. Богдан Курилас довідується з подивом, що полковник Ваврик досконало володіє не лише українською мовою, але й російською «кирзовою»

Полковник витяг з шухляди товсту папку і розгорнув її.

— Існує так зване Каїрське диво, описане в кількох джерелах. Суть його така: щороку в останній четвер березня юрби народу сунуть на місцевий цвинтар, щоб подивитися на диво, коли мертві оживають. Земля тоді мовби корчиться впологових муках — то рука виткнеться з землі, то нога висунеться і знову зникне, де-не-де з'являється й чиясь голова і дивиться широко розплющеними очима. Буває, що й тіло з'являється, та лише до половини, потім, знесилівши, опадає назад у землю.

— Мені це схоже на звичайне шахрайство, — похитав головою Курилас. — Якась група людей погоджується брати в цьому участь, їх присипають землею, а потім вони грають свої ролі.

— Я знав, що ви так скажете, — невідомо чого зрадив полковник. — Але є описи очевидців. Філіпп Камерарій, відомий учений, радник гессенського курфюрста і віце-канцлер альтдорфського університету описав це явище в книзі «Centuria historica» у 1628, виданій у Ляйпцігу, а Симон Гулар, женецький пастор і поет, — в книзі «Histoires admirables et memorables de nostre temps», виданій у Парижі у 1607-му. Можу назвати ще кілька джерел, але всі вони зводяться до одного висновку — це не шахрайство. Всі ці очевидці мали змогу наблизитися, добре роздивитися голо-

ви мерців, їхні виражені очі, почути звуки, які добувалися з їхніх вуст. Ба більше — відчути солодкавий трупний запах. Та й це можна, звісно, театралізувати, але мерці при наближенні до них промовляли імена тих, хто насмівився підійти. Вони зверталися особисто до згаданих Камерарія, Гулара і не згаданих Шуленбурга й інших. І що особливо цікаве: говорили до них їхніми мовами! Хоча поховані у цьому місці тільки араби. Розумієте? А секрет весь у тому, що там теж колись пролилося молоко Богородиці.

Курилас кивнув.

— Припустимо, що так і було. Проте мені б таки хотілося ознайомитися з цими джерелами.

— Без проблем. Ми все для вас підготували. Вам доручено відчитати сигнали, які залишає поява Богородиці.

— Яким чином? — здивувався Курилас.

— А ось яким. Чи чули ви про книгу Єноха? Звісно, чули.

— Не тільки чув, а й читав. Правда лише першу.

— Отже, ви не читали другу книгу Єноха «Книгу таємниць» і третю «Книгу небесних палаців»?

— Ні.

— А була ще четверта «Книга Пречистої Діви».

— Ніколи про неї не чув, — здивувався Курилас.

— Четверта книга Єноха — існує лише в коптському варіанті. Там, до речі, розписано, коли й де Богородиця повинна з'явитися. Все це там зашифровано. Але... завдяки уже відомим її з'явам можна спробувати розшифрувати майбутні. Ви ж розшифрували тексти індіанців какчикель. Розшифруєте і ці.

І полковник простягнув професорові манускрипт у шкіряній оправі.

— Завважте, я передаю у ваші руки безцінну реліквію, яка існує лише в одному екземплярі. Отже, ви отримуєте оригінал. Прошу

поводитися з ним якомога делікатніше. На жаль, зробити копію не вдається. Ми намагалися здійснити електрофотографію, але...

— Електрофотографія? Вперше чую.

— Хе! — полковник аж підскочив з утіхи. — Такого пристрою ні в кого нема. Навіть в Америці. Правда, ми його отримали саме з Америки. Там один винахідник Честер Карлсон ще в 1938 році створив копіювальний пристрій. Наші розвідники здобули креслення, і ми цей пристрій зібрали тут. Він, правда, спочатку добряче чорнив папір, але наші умільці його удосконалили. Працює бездоганно. Але четверта книга Єноха йому не під силу. Справа в тому, що манускрипт написаний на пергаменті зі шкури птаха *Nyctanassa carinocatactes* — це давно вимерлий вид чапель. Книгу неможливо ані сфотографувати, ані скопіювати іншим способом. Тільки від руки. Але в нашого наукового працівника, якому було доручено зробити рукописну копію, спочатку віднялася права рука, а потім зупинилось серце.

Курилас обережно торкнувся рукою палітурки, хоча вже аж горів від бажання негайно зануритися в манускрипт, але водночас роздумував, наскільки це завдання може бути йому вигідним. Очевидно, що забере якийсь час, відірвавши від наукової праці, яку писав, а проте... «Чому я соромлюся? Якщо від мене щось вимагають, то і я можу?» — подумав він.

— Тоді в мене до вас прохання, — почав несміливо.

— Будь ласка, ми допоможемо всім, чим зможемо. Це ж у наших спільних інтересах.

Професор не став заперечувати думку про спільний інтерес і продовжив:

— Мені до помешкання підселили аж три сім'ї, вони дуже галасливі. Я не можу працювати в таких умовах. І ще одне... Було арештовано нашу служницю за дрібну сварку з квартирантами.

Чи не можна було б її повернути? Бо, знаєте, нам з дружиною бігати по крамницях, вистоювати черги забирає чимало часу.

— Нема питань, — на диво, швидко зреагував полковник, узяв слухавку, набрав три цифри і промовив російською: — Кравцова ка мне. — А до Куриласа знову українською: — Сьогодні ваших квартирантів уже не буде.

— А ку... куди подінуться? — затнувся професор.

— Знайдемо їм іншу квартиру. А тут для вас ще один сюрприз — і він поклав поруч із манускриптом папку. — Там у середині продовження хроніки Ольгерда.

— Що? — здивувався Курилас. — Вона ж була втрачена.

— Маєте рацію. Втрачена. Однак знайшлася. Тепер у вас є все для того, щоб розшукати Діву... — Він розгорнув папку, перегорнув кільканадцять пергаментних аркушів і показав пальцем на доволі чітке зображення вершників на останній сторінці манускрипту. — Прошу звернути увагу на цю печатку. Що ви бачите?

— Бачу двох вершників на одному коні.

— А якщо уважніше?

Професор нахилився до зображення на пергаменті.

— А! — здивувався він. — Тут три вершники!

Полковник задоволено усміхнувся.

У двері постукали, Ваврик гукнув: «Захід!» До кабінету ввійшов військовий.

— Лейтенант Кравцов па вашему приказанію прібил.

— Вот тебе адрес, — Ваврик простягнув папірець. — Там три фамілії. Всех нахер виселить. Сейчас же.

— А... а куда? — розгубився той.

— А пасматрі там, чья квартира асвабаділась. Кажется с Личаковской вивазілі каво-та... Вот туда тех і задвінь. І закрой дела па етай пріслуге таваріща прафесара.

— То єсть снять все абвіненія? Но ана обозвала старую бальшевічку...

— Знаю, «старай швабрай», — усміхнувся полковник. — А ти щітаєш єйо маладой швабрай?

Кравцов голосно розреготався.

— Нікак нет, таваріщ палковнік.

— Ну, так пусть прислуга возвращается на прежнее места работи.

— Єсть.

Лейтенант віддав честь і вийшов. Ваврик зачекав, поки зачиняться за ним двері, й звернувся до професора, який з подивом стежив за цим доленосним діялогом і не міг надивуватися, як легко полковник переходить з відбірної української на кирзову російську і знову на українську.

— Як гадаєте — хто ці вершники?

— З першого погляду здалося, що то сарацини, бо ж вони їхали в похід по двоє на коні.

— Візьміть лупу, — полковник простягнув лупу й з задоволенням стежив за кожним порухом Куриласа.

Професор приклав лупу до печатки і промовив:

— Тепер бачу, що це хрестоносці.

— Всі чоловіки? — запитав Ваврик.

— Так виглядає, що всі... А хто ж іще?

— А погляньте уважніше, — тут полковник уже тріюмував. — Хіба вам не здається, що хрестоносець посередині — жінка?

— Звідки це видно?

— Бо вона притулилася до переднього грудьми й навіть голову поклала на плече.

— То, може, вона тее...

— Гомосексуал?

— Чом би й ні? Вони були ще й за античності. А у всіх замкених середовищах, надто в орденах, це практикувалося.

— Так. Але не в цьому випадку. Передній лицар, як і той, що позаду, мають відкриті голови. Каптури плащів закинуті за спину. В переднього і заднього шоломи припасовані до сідел, у них волосся до пліч. А от у цього, що посередині, каптур закриває голову, видно лише вузький профіль обличчя. Відповідь проста...

— Он воно що! — здивувався Курилас. — Це справді жінка, якій треба сховати своє волосся, тому вона в каптурі. Отже, це лицар Ольгерд і та таємнича панна?

— Саме так.

— Хто ж третій?

— Можливо, той, хто його потім уб'є в Києві. А, можливо, ще один охоронець Діви. До речі, я обіцяв вам розповісти про вітрило на кораблі, яким прямувала Діва до Нового Світу.

Полковник поклав на стіл світлину старовинного малюнку, на якій добре було видно корабель, дівчину зі знаменом, а на вітрилі красувалися три вершники на одному коні. Правда, то вже було зображення не лицарів, а давньогрецьких вояків.

— Це той корабель з Атлантиди? — запитав Курилас.

— Саме він.

— Дозвольте... але я не розумію... Атлантида пішла під воду ще до нашої ери, а Богородиця...

— Так, маєте рацію, — знову зрадів полковник. — Богородиця — це вже наша ера. Але ми ж уже з вами говорили, що Діва вічна. Чи в образі єгипетської богині Маа, чи шумерської богині Інанни, чи аккадської богині Іштар. Вона була завше. А історія її життя повторюється.

РОЗДІЛ 17

Київ, жовтень 2019. Манія переслідування часто переходить у манію величі

— Про що ти хотів поговорити? — напружено запитала Ріна, коли вони спустилися у бар-підвальчик на Великій Житомирській. — Що, не можна було вдома?

Вона здивовано дивилася на напрочуд непривітного Бісмарка, який мовчки випив з нею каву на кухні, а потім вимогливим тоном наказав збиратися і йти за ним. Він і сам дивувався зараз: як це вона так швидко і легко підкорилася йому і прийшла сюди, навіть не запитавши, куди він її веде.

«Ну це взагалі піпець! — обурився подумки Олег. — Вона мій будинок вже вважає своїм!»

— Тобі коньяк? — запитав він, проігнорувавши її питання, і одразу замовив у дівчини за барною стійкою два по п'ятдесят «Закарпатського».

Всілися за кутовим столиком. Цей бар міг здатися затишним тільки після двох-трьох келихів коньяку. Олег і раніше заходив сюди зо два рази, і, треба визнати, обидва рази йому тут не сподобалося. Занадто низька стеля, занадто похмурі стіни, якими кудись ще глибше під землю спускаються чавунні труби каналізації, а з них іноді долинає мокрий хлюпінт води.

Чому він її сюди привів? Він цього і сам не розумів. Може, тому, що тут, у цьому барі, надто виразно відчувався підвал, при-

міщення здавалося тісним і недоброзичливим, як камера НКВС або гестапо в советському фільмі. Свідомо чи несвідомо, але він її привів сюди на допит. Чи, може, він просто хотів відвести її чимдалі від будинку, і одночасно свій гнів виходити-витоптати, залишити на асфальті. Адже насправді, зараз він був сердитий швидше за інерцією, ніж насправді. Його гнів давно поглинула втома від безсонної ночі, останні дві години якої він все ж провів на канапі під своєю ковдрою поряд із Ріною. Тільки ось рукам він вже волю не давав.

— Ти мені нічого не хочеш розповісти? — продовжуючи зберігати на обличчі похмурий, ворожий вираз, запитав він.

— А що я можу сказати? — Ріна спробувала коньяк, скривила губки і відсунула чарку від себе.

— Що, фальсифікат? — єхидно запитав він.

— Дешевий коньяк від фальсифікату майже не відрізняється, — спокійною промовила вона. — Та й мені сьогодні не хочеться пити. Це лише коли депресія доганяє. То що ти хочеш від мене почути?

— Ну, наприклад, «Олежику, я чекаю від тебе дитину!»

— Хлопчику, — здивувалася Ріна. — Ми ж з тобою не коханці!

— О! Справді! — закивав Бісмарк. — Тоді розкажи, що ти робиш у мене в квартирі?

— Ти проявив милосердя і великодушність і пустив мене в скрутну хвилину пожити у себе, — абсолютно спокійно вимовила вона.

Бісмарк важко зітхнув. Принаймні вона визнає, що це його дім!

— А з «братом» Колею ти у мене вдома випадково не зустрічалася? Ну, як на побаченні?

— «Брат» Коля мені як брат, він теж не коханець!

— І дитини ти теж не чекаєш?

— Звідки ти це взяв? — запитала вона, примружившись, наче вдивляючись у його очі, хоч це було й непросто через слабке освітлення.

— Знаєш, я ж не зовсім дурень! Учора ввечері, коли лягав спати, випадково торкнувся твоїх грудей. У тебе молоко!

— Випадково торкнувся моїх грудей? — повторила Ріна, і губи її розпливлися в посмішці. — Більше ти ні до чого випадково не торкався?

— Ти будеш усе в жарти переводити? — Бісмарк не здавався, і дійсно в його голосі прозвучало щире роздратування.

— Якби ти був лікарем, я б тобі легко все пояснила, але ти ж електрик, — Ріна усміхнулася. — Я не думаю, що електрики або археологи петрають у рідкісних медичних станах!

— У хворобах?

— Ні, в станах. Є хвороби, а є стани, які теж не є нормою, але жити не надто заважають, хоч і не лікуються. Так от у мене такий рідкісний стан, з підліткового віку. Молочні залози поводяться так, ніби я чекаю на дитину або вже народила. Але при цьому місячні приходять і йдуть згідно з графіком. Якщо потрібно доказ, то прошу пару днів почекати!

— А що це за стан? — роздратування покинуло Олега, поступившись місцем обережній цікавості.

— Синдром хибного материнства, генетика плюс сильно розвинений материнський інстинкт. Іншого пояснення немає. Я, до речі, ще жодного разу не вагітніла і абортів не робила, так що інших причин цього стану бути не може.

— Гм, — промукав Олег, усвідомивши, що більше на цю тему йому сказати нема чого.

Пригубив коньяк. Замислився.

— Так... а хто все ж таки тобі цей Коля? — знову підняв на неї очі.

— Янгол-охоронець. Добрий айтішник. Матусин синочок. Він мене врятував одного разу. Я було йшла вулицею, а тут машина поруч зупинилася, двоє типів вискочили, стали мене все-редину заштовхувати. А він з іншого боку вулиці перебіг, розкидав їх по асфальту, а мене за руку — і в один з дворів. Потім додому провів.

— Герой! І після цього ти йому даєш ключі від чужої квартири?

— Він за мене хвилюється. Я йому все розповідаю, інакше він просто не знатиме, де я і що зі мною. У мене мобільники довго не затримуються. Або втрачаю, або крадуть. Тому, щоб бути впевненим, що зі мною все окей, йому треба час від часу мене бачити. І мене, і тих, хто поряд зі мною.

Бісмарк дивився на Ріну і намагався зрозуміти, що у неї відбувається в голові. Яким чудовим чином вона вважає нормальним те, що розповідає йому? Ні, мова не про мокрий пиптик, у медицині він дійсно телепень. Але ось так пояснити, чому ключ від квартири опинився в руках сторонньої людини?

— Чуєш, а ми можемо повернутися? — попросила раптом вона. — У мене трохи роботи з паперами. На годину-дві. Вони вдома під канапою. А потім, якщо хочеш, я обід зварю.

Обіцянка обіду швидше розчулила Олега, ніж потішила.

«Дурненька!» — подумав він, але посміхнувся Ріні привітніше.

— Гарзд! — сказав, піднімаючись з-за столика. — Тільки я спочатку у справах поїду. А до обіду повернуся. Цікаво, чим ти мене зможеш нагодувати?

— Ти компот з моркви пробував? — грайливо запитала вона.

Бісмарк спускався на фунікулері на Поштову площу, коли в кишені озвався мобільник.

— Ви що, на лікарняному? — суворо запитав знайомий жіночий голос.

— Ні.

— Тоді чому не на робочому місці? Бокс з лічильником у трапезній димить, а вас нема! Я написала директорові доповідну!

— Дякую, — неуважно слухаючи сказане жінкою, промовив Олег.

— Ви що, знущаєтеся? Якщо за годину не будете на роботі, звільнимо по статті.

Олег натиснув відбій і сховав мобільник. Фунікулер зупинився і кілька секунд ще не відчиняв дверей.

— Може, не виходити і поїхати назад? — подумав Бісмарк.

Пасажири квапливо висипалися з вагону, на протилежній платформі стояли охочі піднятися на Володимирську гірку, але сива водійка старовинного київського «похилого трамвая» поки що не відчиняла їм дверей. Вона дивилася в дзеркало на голову пасажера, що залишився у вагоні.

— Гей, турист! Вийди, заплати за проїзд, тоді й катайся знову! — гукнула нарешті вона втомленим, сердитим голосом.

Бісмарк неохоче вийшов на ступінчасту платформу. На зло водійці вирішив не повертатися вгору. Замість цього сів у каварні на Сагайдачного і зателефонував Адіку. Повідомив йому про погрозу звільнення з роботи. «Не нервуй! Я ж тобі учора сказав — треба звільнитися. Я думаю, вони тебе просто не люблять, — розсміявся Адік на іншому кінці лінії. — Та й сам подумай: за що тебе любити? Особливо, якщо ти не ходиш на

роботу. Піди і сам напиши заяву!» «Я піду, а вони мене заарештують! Пам'ятаєш те замикання, якого не було? А тепер ще якийсь бокс задимівся! Я думаю, це пастка!» — заперечив Олег. Адіків голос став насмішкуватим: «Є тільки одна контора, яка могла б тобою зацікавитися, якби там дізналися про нічні розкопки. Але якщо б вона тобою зацікавилася, то ти б уже сидів у них в гостях і розповідав про мене і про свій життєвий шлях. А так ти сидиш собі на Подолі і ділишся зі мною манією переслідування. У цих випадках завжди треба поставити питання: “Я що, такий крутий, що за мною усі стежать і женуться?” Проблема в тому, що манія переслідування часто переходить у манію величі. Тому заспокійся, випий коньяку, піди до когось з тих археологів, а під кінець робочого дня зайти в Софію у відділ кадрів і залиш заяву про звільнення! Зрозумів?»

Все, що сказав Адік, цього разу здалося Олегові логічним і справедливим. Він дістав список археологів. Подумав, що він і так збирався зараз на Межигірську. Не лише тому, що ця адреса була найближчою, але й через схожість колишнього місця проживання Клейнода Віталія Петровича з місцем розташування громадської організації «Інститут-архів», яка бомбила дивними листами чи то живого, чи то мертвого Георгія Георгійовича Польського. Клейнод мешкав на Межигірській, 24 кв. 4, а офіс «Інституту-архіву» був за тією ж адресою і відрізнявся тільки номером квартири.

Двері Олегові відкрив підтоптаний старигань у вовняних спортивних штаних синього кольору і в старому коричневому піджаку поверх чорного гольфа.

— Ви Віталій Петрович? — запитав його Бісмарк.

— Ні, що ви, — той замотав головою. — Тато помер. Вже два роки минуло.

— Тоді ви, напевно, Ігор? — згадав Олег ім'я, що стояло під усіма однаковими листами, відправленими Польському.

— Так, Ігор Віталійович, — кивнув старий.

— До вас можна? Я пишу книгу про історію української археології. Мене дуже цікавить ваш тато, — голос Бісмарка зазвучав так переконливо, що він сам здивувався.

— Так! Так! — старий уважно його роздивився і зрушив з місця, пропускаючи гостя всередину. У квартирі пахло вологими книжками. — Не роззувайтесь. Проходьте. У мене тут не прибрано.

«Не прибрано» — звучало надто пишномовно для помешкання, в якому, здавалося, востаннє прибирали роки десять тому.

«Тут пахне, як після потопу», — гість зупинився, оглядаючись на всі боки.

— Он крісло, сідайте, — вказав рукою старий. — А я зараз квартиру відчиню. Справді душнувато.

Два крісла, важкі, бордового кольору, якщо й були молодші за цей старий будинок, то не набагато. Між кріслами стояв журнальний столик, а за ним — стародавній електронагрівач. За розташуванням порожнього горнятка на столику Олег визначив крісло господаря і сів навпроти. Доторкнувся рукою до обігрівача і мало не обпікся.

— Я вам нічого не пропоную, — сідаючи, промовив старий. — Нема що пропонувати, пенсія через тиждень.

— То, може, я вискочу, щось вам куплю? — Бісмарк доброзичливо глянув в очі господарю.

Обличчя співрозмовника пожвавилось.

— Що, справді? — не повірив той своїм вухам. — Крамниця тут поруч, на розі. Я був би вдячний.

Олег піднявся.

— Поїсти? — уточнив він. — Чи випити?

— І випити теж можна, — на обличчі Ігоря Віталійовича Клейнода проявилася здивована усмішка. — Якщо вже ви такі ласкаві, то я сьогодні на благодійний фуршет для бездомних і бідних не піду. Тим більше, що там від колег по зубожінню часто погано пахне.

— Добре, я зараз! — Олег рушив до дверей.

— Ви двері не зачиняйте, а тільки прихиліть! Щоб я знову не вставав! — крикнув йому в спину старий.

РОЗДІЛ 18

Львів, травень 1941. Професору повертають повний контроль над помешканням

Вийшовши з управління НКВС на вулицю, Курилас побачив неподалік свою служницю в обшарпаному плащі, з якого стирчали клапті вати, вона кинулася до нього з плачем і стала дякувати, що її порятовано. Обличчя її було змарніле й зі слідами синців. Нею трусило.

— Чому ти в плащі? — запитав Курилас. — Не жарко?

— Чому? Бо підсподом ніц нема. Все з мене постягали.

— Хто?

— Та всілякі лярви, які там сидять. Проститутки — от хто. Але вони діти трудового народу. Їм усе можна. Заберіть мене хутчіш додому.

Їх посадили до авта у супроводі молодого офіцера, якому полковник доручив нести реліквії, загорнуті в полотно. Біля будинку під брамою стояла вантажівка. Кравцов, зіпершись спиною на кабінку, закурював самокрутку. Водій порядкував на кузові, соваючи набиті валізи.

— Падгані їх там, — сказав Кравцов до офіцера. — Заєбалі. Такой цирк устроїлі! Мала таво, што мамаша старая бальшевічка, так ещю і синок етай старай шлюхі замначальніка тюрми работает. Представляеш?

— Да вот я как чувствовал, шо будет непроста.

— А у нас нікада проста не биваєт. Он, нас, блять, всегда пад танк брасаєт.

Курилас піднімався по сходах, відчуваючи неймовірну втому. За його спиною тюпали офіцер і служниця. Зайшовши до передпокою, вони побачили бурхливий рух. Примусові квартиранти витягали з кімнат свої речі, пакувалися і при цьому голосно сварилися.

— О! — визвірилася на Куриласа мамаша. — Явілся — не запилілся! Пасматріте на нево! Аказуваєцца ми ему меша-а-алі! Теперь нас на уліцу? Да? С ребьонками? О! А ета хто! — показала рукою на служницю. — Да ета ж враг народа! Ёйо на Сібірць упець нада! Скатіна! Палавой тряпкай чуть меня не ударіла!

Мамаша по тих словах кинулася до служниці, намагаючись вхопити її за волосся, але та несподівано буцнула її головою, певно, в тюрмі навчившись такого вибрику. Мамаша гепнула на підлогу, задерла ноги, демонструючи довгі панталони, і заверещала, як недорізана. Зчинився ще більший галас. Тут і решта пожильців налетіли та загалділи, перебиваючи одні одних.

— Малчать! — гаркнув на них військовий і поклав руку на кобуру.

Всі миттю вмовкли і витріщили настрашені очі. Військовий підійшов до мамаші, котра стогнала на підлозі, потираючи чоло рукою, поглянув у її спухлу від люті мармизу і запитав:

— Фамілія!

— Петрова!

— Імя отчєства!

— Роза Міхалавна.

— Так вот, Петрова, она же Роза Міхалавна, даю вам чяс. Прі полнай тішине унасіте всьо свайо барахло на уліцу. Там вас ажидаєт грузавік, каторий завезьот вас на новую квартиру. Всем всьо панятна?

Перелякані квартиранти закивали головами і враз заметушилися. Знову почувся гуркіт меблів, які совали в різні боки, але тепер ці люди лише перешіптувалися. Служниця гордо глянула на мамашу і пішла шукати свою скриню з вбранням.

— Я тут побуду, товаришу професор, — сказав офіцер, вручаючи йому пакунок. — Постежу за порядком.

— Дякую.

Дружина професора теж вирішила простежити за порядком і не дарма, бо квартиранти уже почали тягнути на коридор і не свої меблі.

— Перепрошую, — сказала пані професорова. — Це не ваша канапа. І килим не ваш.

— Как не наша? — зашепотіла мамаша. — Как не наша? Ми уже місяц как спім на етам діване.

— Занесті на места! — знову гаркнув офіцер. — Чужова не трожь. За мародьорство трибунал!

— Да ви знаєте, кто мой син?

— Мне насрать, кто ваш син! — гримнув офіцер. — Панятна?

Стара схопилася за серце. Канапа поїхала назад. Тепер за порядком стежили обое — офіцер і дружина професора. До них також приєдналася бойова служниця, котра нарешті причепурилася і перевдягнулася. Вона стояла, взявши руки в боки, і готова була в будь-який момент кинутися на агресорів.

Богдан Курилас зачинився в своєму кабінеті, виклав реліквії на письмовий стіл і замислився. Ситуація не проста. Він повинен знайти щось, про що й уявлення не мав. Більше того, він повинен був ще й поставитися до цього завдання якомога поважніше, не піддаючи сумніву полковникових тверджень.

Поки відбувався в помешканні рейвах, не було й думки сісти за роботу. Курилас пішов на кухню і нагрів собі чаю. Чув, що знову дружина робить зауваження: квартиранти намагалися

винести картини. Всі дрібні картини з тих кімнат, які з примусу перейшли новим пожилцям, професор забрав, залишилися лише об'ємні. То була мудра думка, бо невеликі картини наїзники могли поховати у свої громіздкі дерев'яні валізи.

В останні хвилини часу, який виділив офіцер на виселення, хата просто здригалася від тупотіння ніг, траскання дверима і дитячого плачу. Нарешті все стихло. Курилас вийшов, щоб подякувати офіцерові, й побачив, що той з його дружиною сидять за журнальним столиком і п'ють каву. Пані професорова вміла знаходити спільну мову з будь-ким, то швидко знайшла і з енкавеесником. Виявилося, він походив з Поділля, закінчив Інститут народної освіти і був дуже радий, що потрапив до Львова. Для нього це була справжня Європа. Такий собі ввічливий і милий інтелігент. «Цікаво, чи він з такою ж милою усмішкою садить людей у товарняки, які прямують до Казахстану?» — подумав Богдан. Нарешті попрощалися, офіцер пішов.

Служниця взялася замітати в звільнених покоях, час від часу вигукуючи прокльони на адресу визволителів. Раптом обурено скрикнула:

— А не насеру матері їхній? Людоньки! Та хто таке видів?

— Що таке? — запитала професорова і поквапилася до покою. За нею пішов і Курилас.

Їхні меблі були на місці, але... Добротну горіхову шафу квартиранти потяли ножем так, щоб можна було прочитати слово з трьох букв, шкіряну канапу розпороли, картини теж.

— От худоба! — обурилася дружина.

— Я зараз дожену їх! — зголосилася служниця.

— Ні-ні, — заспокоював їх Богдан. — Не треба. Це зайве. Нещасні люди. Для нас і так того всього забагато. А Олесь сюди вже не повернеться.

— Але ж вони не вічні, — сказала дружина.

— Як і ми... як і ми...

Раптом вхідні двері відчинилися і з'явився офіцер, волочачи за собою одного з чоловіків, що були виселені. В чоловіка з розбитого носа текла кров, і він весь час шморгав.

— Я почув від них, що вони натворили, — повідомив офіцер. — Хвалилися між собою. Але не переживайте. Вам усе компенсують.

Після цього він потягнув чоловіка назад і з силою шпурнув на сходи. Чути було, як той під крики своєї родини котиться вниз. Офіцер вийняв блокнот і швиденько записав, що було пошкоджено, потім вибачився і пішов.

— Яка гарна людина, — промовила дружина.

— Побачимо, — відповів Богдан. — А якби попався їм у руки наш Олесь, то не думаю, що ти думала б так само добре про цю гарну людину.

— Бачиш — усе нам компенсують.

— А ти замислилася, яким чином? Ні? То я тобі підкажу: привезуть нам меблі й картини з помешкання іншої родини, яку вивезли до Сибіру. І в той час, як ми будемо сидіти на їхній шкіряній канапі, вони самі будуть мерзнути на дерев'яних причах, загорнувшись у куфайки.

Курилас побачив, як обличчя дружини побіліло, і пошкодував своїх слів. Але вже було пізно. Він лише пригорнув її, поцілував у чоло і пішов до кабінету. Дружина покликала служницю, й удвійку заходилися робити порядки в синовій кімнаті. Хотілося відновити вигляд, який вона мала ще до появи «квартирантів», і насамперед розвісити на стінах Олькові картини, розставити його книжки, які встигли забрати до себе і порозпихати по всіх закутках, ба навіть під ліжко.

РОЗДІЛ 19

Київ, жовтень 2019. Клейнод-старший, Клейнод-молодший і загадка білого порошку

Неприємний голос літньої кадровички все ще дзвенів у вухах Бісмарка, коли він відчиняв двері квартири. «Ви що, думаєте, що ви незамінний? — майже кричала вона. — Так у нас на ваше місце три претенденти! З них двоє — кандидати наук!» «Як же це ви мене без наукового ступеня електриком взяли?» — розсміявся їй у відповідь Олег. «Нічого, нічого! — бурчала кадровичка. — Скоро у нас буде, як в Америці! Ти не вибираєш роботу, ти хапаєшся за будь-яку, яку можеш знайти! Ось тоді подивимося, яку роботу ви знайдете, коли не буде чим за газ платити!»

Тепер у кишені лежала трудова книжка з черговим записом: «Звільнений за власним бажанням». За словами кадровички, він повинен був кланятися їй у ноги за такий запис, а не за звільнення згідно зі статтею про прогули. Але Олегові були далекі і незрозумілі радянські цінності робочої репутації. Тепер ця книжка знову буде валятися в шухляді столу і, можливо, ніколи йому більше не знадобиться. Тому що працювати заради пенсії, а жити заради роботи він не збирався. Своєю головною роботою він вважав життя. А життя — це коли ти займаєшся улюбленою справою, і неважливо: платять тобі за це чи ні!

На кухонному столі, на свій подив, він побачив тарілку з холодним супом і поруч записку: «Якщо хочеш гаряче — підігрій!»

— Обіцяний обід! — здогадався він і відчув себе винуватим.

Так Клейнод-молодший відволік його від усього, разом із можливістю пообідати з Ріною по-домашньому.

Клейноду нещодавно виповнилося вісімдесят два. Так що думати про нього, як про «молодшого», здавалося чимось і дивним, і смішним. З іншого боку, думки про його померлого батька, вік якого Олег не уточнив, але приблизно міг вирахувати, налаштували на певний позитивний лад і немов підказували Бісмарку, що він займається правильною справою, справою, яка вочевидь веде до довголіття, адже і Георгію Георгійовичу Польському, якщо вірити правнучці і фотографії з Греції, вже сто вісім, і Віталій Петрович Клейнод-старший, який помер кілька років тому, якщо і не дожив до ста, то тільки декілька років, хоча цілком міг і дожити, якщо припустити, що син у нього народився вже після повноліття батька. Правда, майновий стан у цих двох археологів-довгожителів дуже відрізнявся. Польський жив у своєму будинку на грецькому острові і грошима допомагав рідні в Києві. А Віталій Петрович бідував собі на Подолі і залежав від якихось ліків, які тільки Польський міг дістати і надіслати. І як тільки передачі з грецького острова на Поділ припинилися, життя Клейнода-старшого закотилося, як закочується вечірне сонце за горизонт.

Клейнод-молодший, на жаль, не знав назви цих грецьких ліків. Але знав, що тато страждав від раку шлунка і гіпертонії. І білий дрібний порошок, у якому деякі порошинки були трохи більшого розміру, ніж інші, не тільки звільняв тата від болю і від стрибків тиску, а й надавав йому дивовижну для його стану здоров'я та віку силу і енергію. Одного «фантика» з цим порошком, що майже не мав ваги, йому вистачало на кілька місяців!

Клейнод із заздрістю розповідав, як батько раптом вирішив зайнятися скандинавською ходьбою, роздобув десь старі лещетар-

ські палиці і виходив уночі на двогодинну прогулянку. Проходив він усю Костянтинівську аж до автомобільних салонів, і потім повертався додому, і все ще не хотів лягати, блукав по хаті, мив посуд, не даючи синові заснути.

Дивно, що ці ліки Польський надсилав у листах. Бісмарк просив сина археолога пошукати конверти зі зворотною адресою. Той пообіцяв, хоча відразу попередив, що в їхньому помешканні речі й документи пропадають безслідно. А потім додав, що й паспорт загубив торік. У кожному разі, тепер у Клейнода є номер Олегового мобільника, і якщо він щось знайде, то обов'язково зателефонує!

— Це ж скільки цікавого можна дізнатися в обмін на пачку пельменів і пляшку херсонського «Каберне»! — все ще не міг заспокоїтись Олег.

Холодний суп, приготований Ріною, не викликав апетиту. А підігрівати його не хотілося, щоб не відволікатися від сьогоднішньої зустрічі з цим говірким дідком. Олег пригадував різні деталі розмови, згадував і саме помешкання, меблі, захаращену кухню, дивний запах, у якому відчувалися і нотки мокрих обмилків, і тепла вогкість. А ще в розмові розкрилась таємниця громадської організації «Інститут-архів», від імені якої він відправляє товаришеві батька вимогливі листи. Виявилось, що якийсь молодик попросив у старого зареєструвати на його адресу громадську організацію і дав йому за це п'ятсот доларів. А потім приніс якісь папери старому на підпис, показав синові археолога дві печатки: круглу і прямокутну з адресою. Круглу він забрав собі, а прямокутну залишив старому. Так що Клейно тепер відчував себе не нікому не потрібним дідом, а засновником важливої громадської організації. А на питання: «Чим же насправді займається “Інститут-архів”?» той відповів: «Та тим самим, чим і інші такі ж організації — нічим!»

Усмішка сама з'явилася на обличчі Бісмарка від думок про старого. Він тепер думав, що дійсно: люди похилого віку — вони як діти. Тільки дітям треба дарувати цукерки, якщо хочеш їм сподобатися і викликати довіру! А літнім людям треба щось солоне — пельмені, консерви!

Щоб відволіктися нарешті від сім'ї Клейнодів, Олег дістав сигнет, покрутив, надів на мізинець правої руки і здивувався — перстень сидів на пальці, як влитий. Не тиснув і не бовтався, а сів так, як король сідає на трон. І коли Олег це усвідомив, то усмішка його стала раптом самовпевненішою і більше не пов'язаною з родиною Клейнодів, останній представник якої доживав віку.

Перед сном Олег ще випив чаю і тільки після цього зняв перстень і сховав його. В хаті було незвично тихо. Дивним чином Бісмарк відчував відсутність Ріни, як щось незвичайне і тривожне. Хоча думки про те, що вона може прийти в будь-який час, навіть о п'ятій ранку, трохи засмучували. Людина, яку він впустив до себе, нехай навіть тимчасово, мала б підпорядковуватися його правилам, а не жити за своїми. Але Бісмарк з самого початку дав слабину і тепер цю ситуацію було не виправити. Він сам пішов з нею пити, він сам дав їй ключ, він не вигнав її з квартири, коли зрозумів, що ключ вона передала комусь іще.

Об одинадцятій зателефонував Адік.

— Ну, як там з написанням історії української археології? — напівжартома запитав він.

— Дуже цікаво! Вважаю, що будуть сюрпризи!

— А коли будуть?

— Скоро!

— То що, може, зустрінемося і розкажеш?

Бісмарку ця перспектива не сподобалася.

— Не зараз, давай завтра! Краще завтра під вечір! Я хочу ще раз із сином покійного Клейнода зустрітися!

— А! Ну добре! Слава Богу, хоч хтось із них помер! — у голосі Адіка прозвучало бадьоре задоволення.

— Помер два роки тому, але прожив близько ста років! — поспішив повідомити Олег, думаючи, що ця новина змусить Адіка задуматися.

Лягаючи спати, Олег залишив половину канапи вільною разом з окремою ковдрою і окремою подушкою. І зробив він це скоріше тому, що не хотів бути розбудженим Ріною, яка б, мабуть, не лізла під його ковдру, якщо б прийшла уночі або під ранок!

РОЗДІЛ 20

Львів, травень 1941. Професор захопився продовженням «Хроніки Ольгерда»

Нарешті Курилас міг сісти за письмовий стіл. Для початку він зробив короткі нотатки з недавньої бесіди в НКВС, щоби певні моменти не вивітрилися з пам'яті. Потім розгорнув папку з продовженням «Хроніки Ольгерда».

«Вранці наступного дня брат Лука подався до знайомого грека Іларіона, який розбирав папіруси й глиняні таблиці в бібліотеці на пагорбі. Лука опісля казав, що бібліотека його неймовірно вразила, бо хоч він і не належав до народу Книги, але був книжником і відчував душевний тремт, беручи до рук витвір з-поза сторіч. Бібліотека займала просторе приміщення з багатьма шестигранными галереями, з широкими вентиляційними колодязями, що їх відгороджували невисокі дерев'яні перила. Галереї плавно перетікали одна в другу, мовби заманюючи відвідувача проникати все вглиб і вглиб цієї імперії стародавньої мудрості. На драбинах, приставлених до стелажів, господарювали ченці, упорядковуючи всі ці скарби та пильно звіряючи зі списками, які тримали перед очима. Час від часу вони перегукувалися, називали чиїсь імена або назви книжок.

Після звільнення Єрусалима в бібліотеці панував розгардіяш, який учинили були мусульмани, боронячись від хрестоносців,

та й самі хрестоносці, коли увірвалися сюди, переслідуючи ворога. Але все вже знову стояло на місцях. Лише потрошені глиняні таблички з Вавилонської бібліотеки потребували довшого часу на реставрацію. Лука потім казав, що його вразив також особливий запах, який панував у тій книгозбірні, запах папірусів і пергаментів, глини і кедрового дерева.

Він поцікавився в Іларіона, що той знає про дівчину, яка втекла від короля. Грек був здивований його запитанням і своєю чергою перепитав:

— А що знаєш ти?

— Нічого, — відказав брат Лука, — просто нам зустрілися ті, що її вистежували. Я здивувався, що шукати її вирядили кілька лицарських загонів. Отже, це не проста дівця.

— Ні, не проста. Але краще тобі про неї не розпитувати, — похитав головою Іларіон.

— Чому? За кілька днів ми покидаємо Єрусалим і вирушаємо додому. Я не буду мати змоги зрадити таємницю, якщо це справді таємниця.

— Можеш нею поділитися, коли покинете кордони королівства. — Іларіон підвів брата Луку до полиці з сувоями, списаними єгипетськими ієрогліфами, і сказав: — Ось тут, у записках Аменхотепа Четвертого Ехнатона вперше розповідається про єгипетську богиню Маа, яка залишається вічно молодою. Вона помирає замолоду, але потім щоразу відроджується. І знову юна та вродлива. Її зображали зі страусиним пером на голові.

— Який це стосунок має до дівчини, яку розшукують? — здивувався Лука.

— Король переконаний, що вона і є тією богинею. Але тепер її зовуть Марія.

— Як Богоматір? — здивувався брат Лука.

— Можливо, це і є вічно молода Богородиця Діва Марія, за якою полюють багато королів, — повідомив притишеним голо-
сом грек. — А тепер ще й Папа.

— Навіщо вона їм?

— Вся суть у Virginis laktari.

— Молоко Богородиці? — перепитав ошелешений брат Лука.

— Невже ти про нього не чув? Адже воно зберігається на Афонській горі, в Халкопратійському соборі в Константинополі та в багатьох інших храмах. Коли народився Христос у Вифле-
ємській печері, то з персів Діви Марії витекло на землю молоко, і там, де воно витікало, земля ставала біла, як молоко, і вурди-
лася, наче сир.

— Або на сніг чи іній...

— Ти його бачив? — насторожився грек.

— Не певен... Але дещо чув, — якомога байдужим голосом відказав Лука.

— Отже, ти мусиш знати, мабуть, що тепер щороку на Різд-
во земля в цьому місці кипить, як джерело. До цього джерела в день Різдва приходить Єрусалимський патріарх, відбуває святу літургію, збирає цю білу землю, ліпить з неї млинці, а відтак на кожному млинцеві з одного боку витискають зображення Діви Марії з Немовлятком, а з другого — напис: “Молоко Пречистої Богородиці”. Після чого патріарх посилає цю білу землю в дар християнським королям.

— Те, що ти розповів, я знаю, — сказав брат Лука. — Я знаю, що в багатьох храмах молоко Богородиці зберігається в пляшеч-
ках чи то у вигляді сиру, чи у вигляді рідини. Але... — брат Лука завагався, чи варто розповідати далі.

— Ти щось знаєш іще? — запитав, прискаливши око, грек. — Тепер ти мені не довіряєш?

— Ні... це не так. Довіряю. У печері, де ми сховалися від сарацинів, ми побачили щось схоже на іній на стінах. І на смак воно було, як молоко. Коли ми його спробували, то відчули таку силу, що вибігли з печери і порубали половину сарацинів, хоча нас було значно менше. Навіть я убив чотирьох. Розумієш?

— Де це було?

— В печері на захід від Єрусалима. Пів дня дороги до неї.

— Це одна з тих печер, де вона ховалася. Ти нікому про це не казав?

— Ні.

— Якщо ми з тобою по одному боці, то й не кажи нікому, — прошепотів грек. — Я не хочу, щоб її вистежили. Окрім сили, той іній ще якимось діє?

— Так. Після першої проби бачиш речі такими, якими ти хочеш, щоб вони були. Після другої бачиш їх такими, якими вони й не були. Після третьої бачиш їх такими, якими вони є насправді. І це вражає.

— Так, це воно.

Тоді Лука запитав, що він має на увазі, кажучи, що причиною полювання за тією таємничою дівчиною є молоко Богородиці. Грек пояснив:

— Ти ж бо сам переконався у його цілющих властивостях. Однак те, що досі вдалося добути — це мізер. Сильні світу цього бажають його добути більше.

— А та земля, яку на Різдво збирають, не має цілющих властивостей?

— Ні. Це не більше, як реліквія. Отой іній, що ви знайшли в печері, є найціннішим. Але ж його мало. І трапляється все рідше й рідше. Богородиця розчарувалася в хрестоносцях і не

бачить більше сенсу підтримувати їх на силах. Господні воїни перетворилися на грабіжників і гвалтівників.

— Стривай, — роздумував Лука, — отже, та дівчина, за якою полюють, і є воскресла Богородиця?

— Саме так. Але вона змушена ховатися.

— А молоко, яке проступило на стінах печери... Воно звідки? Невже з того часу, відколи вона ховалася від Ірода?

— Могло бути й відтоді. А могло з'явитися недавно, якщо Діва ховалася там від Балдуїна.

При цих словах грек з підозрою поглянув на Луку, але старий не змінився в обличчі.

— Себто... молоко в неї з'являється, навіть якщо вона не годує немовля? — дивувався він.

— У тих єгипетських папірусах, які я тобі показував, написано, що в богині Маа молоко починає сочитися, коли на небі з'являється повний місяць. Те саме відбувається і з відродженою Дівою».

РОЗДІЛ 21

Київ, жовтень 2019. Бісмаркові забаглося до Греції

Увечері вони зустрілися з Адіком у «Книгаріумі» на Липинського. Відносно новий заклад ще не користувався популярністю, і тому тут можна було посидіти спокійно і поговорити, не підвищуючи голос, щоб перекричати музику або відвідувачів за сусіднім столиком.

Адіка напружив незвично самовпевнений Олегів тон, яким той почав розповідати новини. Це не була звична «доповідь», яку можна було б іронічно коментувати. Олег говорив повільно, задумливо, іноді замовкав на пів хвилини, і тоді Адік не міг зрозуміти: чи підшукує Олег потрібне слово, чи, навпаки, вирішує, що казати, а що не казати.

Перші хвилин п'ятнадцять під чарочку маловідомого французького коньяку — іншого тут не було — Бісмарк ділився враженнями про Клейнода.

— Його батько, напевно, був дуже чесним, — пояснював він Адікові і собі бідність господаря. — Все, що викопував, віддавав начальству. Нічого собі не залишав. Тому й син нічого, крім житлоплощі, не успадкував. І напевно тому Польський допомагав Клейноду-старшому. Зі співчуття. Почувався винним перед цим дурником, який нічого під кінець життя не назбирав, а потім ще й на рак захворів. А що таке рак, коли у тебе немає грошей на лікарів і ліки?

— Можна подумати, рак лікується грошима, — нарешті Адік знайшов момент для іронії.

— Грошей у них ніколи не було. Польський допомагав тільки ліками. Він їм посилав порошок.

— Який порошок? — насторожився Адік.

— Ну, я повільно до цього підходжу, — Олег витримав паузу і продовжив з хитрою посмішкою на обличчі. — Спочатку я думав, що це ліки. Але син розповів, що порошок, точніше дрібний білий пісочок з кристаликами, він отримував у поштових конвертах у папірці, складеному фантиком. А той був захованим всередині листа, тільки листів Польський Клейноду-старшому ніколи не писав, аркуші завжди були чистими...

— І? — Адік став підганяти оповідача, бо він уже допив свій чай, алкоголю йому сьогодні не хотілося.

— І ось я думаю, що це були не ліки, а дещо інше. Тому, що за словами сина, порошок допомагав йому і від раку, і від гіпертонії і давав йому стільки енергії, що хворий міг усю ніч бродити Подолом. Думаю, це були «колеса»! Наркотик!

— Он як? — Адік здивувався, і очі його блиснули цікавістю.

— Тобто Польський, я думаю, розбагатів не на захованих від археологічного начальства знахідках, а на наркотиках!

— Ні, — Адік махнув рукою. — Людина, яка прожила стільки років у Союзі і зробила там кар'єру, візьметься за наркотики? Не вірю! Найпевніше, йому вдалося викопати і переправити до Греції купу золота. Звідси і гроші, і можливість добути «колеса» для смертельно хворого товариша.

— Є тільки один варіант дізнатися правду, — хитро сказав Бісмарк.

— Ну і який же?

— Запитати у старого.

— У якого? Ти що, все ще думаєш, що він живий?

— Ну ти ж сам щойно сказав, що він міг заховати золоті знахідки і переправити їх до Греції? А крім того...

З виглядом переможця Олег дістав із куртки прозорий файл, а з нього витяг поштовий конверт і простягнув його Адікові.

— Ось, Клейнод знайшов на моє прохання один з конвертів, у яких пересилалися ліки. — Бачиш? Грецька марка зі штемпелем, адреса одержувача з прізвищем та прізвище відправника. Правда, без адреси, але це ж не проблема...

— Це конверт, у якому надсилався порошок? — Адік розсунув боки конверта і уважно заглянув всередину. — Таж тут могли залишитися сліди, за якими не важко і визначити, що там було?

— Небезпечно! — похитав головою Бісмарк. — Покажеш факхівцям, а вони тебе здадуть з бебехами! А потім ти їх до мене приведеш! І ми так нічого й не дізнаємося!

І тут Олег завмер, а погляд його немов розвернувся всередину самого себе. Наче він хотів роздивитись власні думки.

— Зачекай, а що ми хочемо дізнатися? — трохи роздратовано і пригнічено запитав він після хвилинного мовчання і втупився Адікові в очі. — Для чого ти мене до цих археологів підсилаєш? Що ти хочеш знайти? Може, тебе цікавлять зовсім не золоті штучки з-під Софійського собору? Може, якраз там ці археологи ховали наркотики? А розкопками вони просто прикривали свої темні справи?

Адік відобразив на обличчі водночас і шалене здивування і святу простоту.

— Ти не розумієш! Я ж тобі дав список людей, які копали на тому ж місці, що і ти, і не доповідали про результати археологічної науковій спільноті. Якщо ми дізнаємося, чому це відбу-

валосся, тоді все й зрозуміємо, тоді і вийдемо на безцінні речі. Ти навіть уявити собі не можеш, скільки вони коштують! Будь-яка золота дрібничка того часу тягне, як мінімум, на десять-двадцять тисяч баксів!

В Адіковому голосі прозвучала дзвінка жадібність, і Олег машинально роззирнувся, перевіряючи, чи ніхто їх не підслухав.

Бородатий бармен стояв у кутку за стійкою. Його вуха були затулені великими дорогими навушниками. Більше поруч нікого не було.

У щирю жадібність Адіка Бісмаркові вірилося легко. Як і взагалі в щирість будь-якої людської вади.

— У музях з цієї могили нічого немає. Це точно! — Адік перейшов на шепіт. — Я відчуваю, що ми наблизилися до таємниці тисячоліття. Я тобі ще дещо покажу, щоб ти мені повірив.

Він поліз рукою в кишеню плаща, а коли розкрив долоню перед обличчям Бісмарка, на ній лежала невелика золота фляжечка з тим самим зображенням, що і на сигнеті.

— Це та грудка, яку я тобі передав? — здогадався Бісмарк. Адік кивнув. — Для коньяку замала, — видихнув Олег. Настрій у нього зіпсувався.

— У той час коньяку ще не було. Це посудина для магічного еліксиру на випадок смерті або поранення. Але еліксири — це фігня. Головне, подивися, яке золото і яка тонка робота!

— Ти не віриш у магію? — на Олегових губах заграла в'їдлива посмішка.

— Достатньо того, що вони вірили, — спокійно відповів Адік. — Якщо вони вірили — отже, їм усі ці еліксири допомагали. Ми ось ні в що не віримо, тому нам допомогти неможливо. Я он навіть в аспірин не вірю. І знаєш, зовсім немає сенсу його приймати. Не допомагає!

— Але ж порошок від Польського Клейноду-старшому допомагав! — не погодився Олег. — Є ж еліксири дієві!

Адік знизав плечима.

— Хотів би я спробувати цей порошок, — посміхнувся він. — Якось воно не складається: археологія з наркобізнесом. — Він похитав головою. — Щось тут не так.

— То давай я полечу до Греції до Польського і поставлю йому кілька запитань? Острів я вже вирахував.

Адік задумався. Він мовчав хвилини дві-три.

— І скільки це буде коштувати? — запитав він з одеською інтонацією.

— Ну, тисячу євро має вистачити, — припустив Олег.

— За цю штуку я міг учора отримати тисяч десять, — Адік опустив погляд на фляжечку в своїй долоні. — Стільки мені відразу запропонували, як тільки я її показав. Але я б не хотів продешевити. Якщо відразу давали десять тисяч, то вона може коштувати і тридцять, і навіть п'ятдесят. Є люди, які збирають усе, пов'язане з тамплієрами і госпітальєрами, та платять страшні гроші. Ось коли продаж за нормальну ціну, тоді, може, і дам тобі на Грецію.

— Тоді продай щось менш цінне! — запропонував Олег.

— Я подумаю, — пообіцяв Адік.

Обіцянка Адіка в комплекті з серйозним виразом його обличчя надихнула Олега.

Греція стала трохи ближчою.

— Як там твоя амазонка? — запитав раптом Адік, перейшовши на грайливий тон.

— Не знаю, останні дві ночі не приходила.

— Ні хріна собі! — награно здивувався Адік. — І ти не хвилюєшся?

— А чого мені хвилюватися? Ми ж з нею не спимо разом. Тобто, не живемо. Вона іноді ночує, іноді не ночує. У неї своє життя.

— Пойняв! — Адік перейшов на суржик і кивнув. — Вибач, більше зазіхати на твоє мінне поле не буду. У мене є своє.

Повернувшись додому, Бісмарк у всіх кімнатах увімкнув світло, ніби боявся, що не побачить Ріну, яка десь тут могла сховатися. Проте її не було. Влаштувавшись на кухні, він відчув, що його дійсно турбує її відсутність. Врешті набрав номер дівчини. Після трьох довгих гудків у вуха увірвався чоловічий голос: «Так, слухаю!»

— Брат Коля? — обережно запитав Олег.

— Більше ніколи не телефонуйте за цим номером, — сухо промовив той самий голос. — Телефон я знайшов на вулиці! Тепер він мій!

— А на якій вулиці ви його знайшли? — поцікавився Бісмарк.

— Та яка різниця, — обурився співрозмовник і вимкнувся.

РОЗДІЛ 22

Львів, травень 1941. Незнайомка змушує професора схопити револьвер

Куриласа зацікавила одна деталь. Лицар Ольгерд писав, що прихопив собі замок з храму Гробу Господнього, хоч і без ключа.

— Але ж дивна забаганка! — дивувався Курилас. — Навіщо йому замок від брами з далекого Єрусалима? Та й без ключа...

Коли ж лицарі прибули до Рима і зупинилися в заїжджому дворі, то забажав з ними побачитися Папа. Він прийняв їх у своїх палатах. Була з ними також і та дівчина, перебрана за хлопця. Лицарі вручили Папі подарунки — різьблені золоті сарацинські келихи й таці, сушені дактилі й пальмове вино.

«Папа подякував, наблизився до нас і простягнув руку, ми всі по черзі поцілували його перстень, але Марія тільки вдала, що цілує. Збоку це ніхто, окрім мене, не помітив, але також помітив Папа і подивився на неї здивовано, а вона голову схилила і намагалася на нього не дивитися. Та Папі це не сподобалося, він узяв її за підборіддя і поглянув у її очі. Але вона заплющилась.

— Що за дивний хлопчисько! — обурився він.

Тоді князь поквапився залагодити прикру пригоду.

— То мій джура, він Ваше преосвященство обожнює, а тому дуже хвилюється. Його всього трусило, коли ми йшли до вас. Для нього це пам'ять на все життя. Вибачте йому.

— Гарзд, — кивнув Папа і промовив: — Ви з дороги. Вас поведуть зараз покупатися, а опісля нагодують.

Він дав знак котромусь із кардиналів, і нас повели сходами в нижню частину палацу. Та вів не лише кардинал, а й кілька озброєних вояків. Ми ж зброю залишили за дверима. Я бачив, що Марія відчутно схвилювалася. Це скидалося на пастку, з якої викрутиться, мабуть, буде не просто. Я зиркав то на князя, то на Луку, ачей же вони мусять знайти вихід».

У цю хвилю служниця повідомила, що пана професора хоче бачити студентка.

— Студентка? — здивувався Курилас. — Відколи це студентки мене вдома провідують?

— О, власне! — форкнула служниця. — Та ще й коли пані професорової вдома нема.

— Ну-ну, не плети мені андрони*, — сказав суворо Курилас. — Вона назвалася?

— Ні, прошу пана, — відповіла знічено служниця.

— А Віруня де?

— Прибігала сусідка й повідомила, що дають господарське мило, і вона зайняла чергу, — проторохтіла служниця. — Я сама хотіла бігти, але пані наказали варити вам кулешу.

— Гарзд, клич.

— Зі шкварками чи з бринзою? — запитала служниця в дверях.

— Що? — не второпав Курилас. — З якими шкварками?

— Я про кулешу... — вибачливим тоном промовила служниця.

— А-а... — відмахнувся Курилас. — З бринзою...

Служниця зникла, а за мить до кабінету зайшла висока худа дівчина з досконалими рисами обличчя, здавалося, вона зійшла з портрету Габрієля Росетті. Та й убрана була в довгу картату

сукню, яка тісно облягала її стан. Її довге кучеряве волосся темно-каштанової барви опадало на плечі. Вона обдарувала господаря чарівною усмішкою так, мовби зналися вони невідь-скільки літ, чемно привіталася і промовила мелодійним оксамитовим голосом:

— Відразу скажу, що я не ваша студентка. Але маю до вас справу, яка вам видасться дивною.

— Так-так, — нетерпляче перебив її Курилас, якому дуже не подобалося, коли перебивали його наукові дослідження. — Прошу сідати. Але — ближче до справи.

Однак дівчина продовжувала стояти.

— Та, властиво, жодної справи нема, — промовила вона. — Є лише скромне прохання: не квапитися з виконанням завдання, яке ви отримали від НКВС.

При цьому дівчина мило всміхнулася. Курилас скинув окуляри, протер, знову одягнув і запитав:

— Хто ви така? Звідки вам відомо, яке я завдання отримав?

— Я особа зацікавлена. Однак зацікавлена в тому, щоб ви якомога довше зволікали. Інакше вас чекає лихо.

— Лихо? Яке таке лихо? Ви з Кульпаркова* втекли?

Дівчина насупилася.

— Ні. Але туди можете потрапити ви. Совети навчилися затикати роти ще й таким способом, що оголошують людину божевільною.

— Не маю жодного бажання вислуховувати цю маячню. — Курилас підвівся з крісла. — Не знаю, хто ви й навіщо мене турбуєте. Передайте своїм хазяям, що я науковець, а не аферист. І все, що пообіцяв, виконаю.

— А дарма, — похитала головою дівчина. — Від тієї хвилини, коли передасте їм своє дослідження, ви вже для них станете

зайвим. А зайвих людей та ще й таких, які знають надто багато, знищують. Невже ви й справді зацікавлені, щоб червона нечисть запанувала над світом? Невже ви прагнете їм у цьому допомогти?

Курилас уже не мав сумніву, що це провокаторка, яку треба будь-якою ціною спекатися. Чекісти просто вирішили його перевірити й підсунули цю... гм... студентку. Але не на того напали.

— Я — радянська людина! — вигукнув він і помахав дівчині пальцем: — Не пробуйте мене провокувати! Я не збираюся зраджувати свої ідеали!

— Цікаво! — засміялася дівчина. — Які ж то такі ідеали? Невже комуністичні?

— Звичайно! Нас від польського ярма визволила велика червона армія. І я їй за це глибоко вдячний. Тому зроблю для нової влади все, що в моїх силах. А вас попрошу... — він вказав їй на двері, за якими, як здогадувався, підслуховувала служниця.

— Отже, ви відмовляєтеся дослухатися до здорового глузду? — промовила дівчина сухо і підступила ближче, пронизуючи професора холодним поглядом, від якого йому стало на хвилю моторошно, він ледве стримався, щоб не відступити назад.

— Здоровий глузд? — засміявся доволі награно Курилас. — Поки що я не почув нічого здорового. Не збираюся з вами далі дискутувати.

Дівчина зробила ще крок і простягнула руку так, мовби хотіла торкнутися до професорових грудей. Курилас шарпнувся, забіг за стіл і вихопив з шухляди револьвер.

— Негайно покиньте мій кабінет! — скомандував рішучим тоном і націлив на дівчину цівку.

Вона скрушно всміхнулася, але не зрушила з місця. Її погляд все ще пронизував професора, зневолюючи і приковуючи до

місця. Не мав уже куди відступати, але й не було певності, що матиме відвагу скористатися револьвером. Ні, не проти такої красуні. Її очі когось йому нагадували, вони були суворі, але разом з тим теплі, щоб не сказати материнські. Але слова, які добувалися з цих дівочих вуст, ніяк не гармоніювали з її виглядом.

— Ви робите велику помилку, пане професоре, — сказала дівчина. — Дуже велику помилку. Та я ще маю час, аби вас зупинити. І не сумнівайтесь: зупиню. Бо, як це не патетично звучить, але від цього залежить доля світу. — Її обличчя по тих словах прояснилося і зробилося таким самим ніжним та лагідним, як і тоді, коли щойно увійшла. — Своїм новим хазяям краще нічого не розповідайте, бо не оберетесь клопоту.

Тут вона рвучко штовхнула перед себе двері, а служниця від удару в чоло звалилася на підлогу і заойкала. Курилас не кинувся її рятувати, бо добре знав цю натуру, яка любила прикидатися, але водночас ще й шпигувати. Цікаво, чи чула вона все від початку?

Та не минуло й години, як озвався полковник і поцікавився, як посувається дослідження, чи все гаразд, чи ніхто не заважає професорові у праці. Курилас відчув у цих запитаннях щось недовговорене, своєрідний затуманений натяк і зважився признатися, що одна студентка вивела його з рівноваги. Тут полковник пожвавився:

— Так, звісно, моя людина веде спостереження за вашим будинком. Винятково з метою вашої безпеки. І мені доповіли, що молода особа зайшла в браму й піднялася до вашого помешкання. Однак з брами не вийшла.

— Принаймні вийшла від мене, — промовив Курилас, витираючи рясний піт з чола.

— Дивно... Видно наші її прогавили. А що їй потрібно було?

Курилас гарячково роздумував, що повинен відповісти. Служниця не могла чути всього, бо з кухні на початках долинав брязкіт посуду. Та, коли тон розмови злетів догори, мабуть, зацікавилася і щось таки чула.

— Ця молода особа намовляла мене кинути роботу, — промовив Курилас якомога байдужим тоном. — Тобто припинити працювати на нову владу. Я відповів, що я радянська людина з переконання, а не з примусу... А потім... потім я вигнав її.

Полковник засміявся:

— Це чудово. Я ніколи не сумнівався у вашій відданості радянській владі. Однак вам треба було під якимсь приводом затримати її і зателефонувати нам. Ну, та нічого. Якщо вона ще коли-небудь зголоситься до вас — дайте нам знати.

— Звичайно... обов'язково...

Служавка в руці Куриласа була геть мокра від поту.

РОЗДІЛ 23

Київ, жовтень 2019. Новий замок — найкраще заспокійливе

Косий шпаркий дощ почав лупити по вікнах пізно вночі. Олег прокидався кілька разів, накривався подушкою, рахував овець, тупо дивився в стелю, якої в темряві не бачив, заплющував очі і знову провалювався в сон, але дощ щоразу добував його звідти, витягав на поверхню, як рибалка витягає спійману на гачок рибу. Тому ніч цього разу закінчилася рано, голова боліла, губи зраджували невдоволення життям, а думки шукали підтвердження його безглуздості і безрадісності.

Перше, на що звернув увагу Бісмарк, увімкнувши світло, це відсутність Ріни. Виходить, він уже три ночі поспіль «резервував» половину канапи невідомо для кого! Для привида, який не з'являвся. А значить, спав він, контролюючи свої руки і навіть боячись зігнути ногу в коліні, щоб через це вона не потрапила на другу половину, на «її» суверенну територію.

Згодом дощ за вікном трохи вщух і вже не бив по склу кулями-краплями, а просто шарудів. Тепер можна було б ще раз спробувати заснути, але вже не хотілося. Хотілося на когось визвіритися, або просто вилятися. Однак тиша стримувала, не дозволяла себе порушувати. А сердитися на Ріну, якої він не бачив три дні і три ночі, мало сенс лише в її присутності. Навіщо її ляяти, нехай навіть і в думках, якщо він не знає, що з нею і де

вона? Навпаки, не дивлячись на невиспаний, роздубаний стан, він дійсно перейнявся раптом її відсутністю, однак його голову, що гуділа, як паротяг, відвідали одна за одною кілька вкрай неприємних думок-припущень. Все погане, що могло з нею статися, його уява вже намалювала. Тепер би переключити увагу на щось інше, на щось менш трагічне і криваве.

Але як переключити, якщо разом з Ріною зник другий ключ від його помешкання? Цей ключ, з якого вона, мабуть, зробила копію, щоб передати своєму «янголу-охоронцю», «брату» Колі. Який же янгол-охоронець без ключа. А може, вона зробила кілька копій?

Олегові уста скривилися ще болючіше. Він глянув убік дверей, які насправді давно вже не захищали його особистий житловий простір, дверей, які могли несподівано відчинитися і впустити в квартиру не тільки Ріну, але й «брата» Колю, а може і ще кого-небудь? Хто гарантує, що Коля сам не зробив копію ключа і не передав її ще комусь? Хто знає, може, у янголів-охоронців є заступники або ті, що виконують їхні обов'язки тимчасово?

Від концентрації поганих думок і передчуттів Олег почув у правій скроні стукіт свого серця. Жилка пульсувала в прискореному ритмі, немов хотіла закачати в мозок крові більше, ніж там могло поміститися. Захотілося заспокоїтися, відволіктися.

— У мене ж є його візитка. — згадав Бісмарк майже радісно. Знайшов, набрав номер.

— Абонент поза зоною, відправте смс або залиште повідомлення, — сказав байдужий жіночий голос.

Олег несподівано жваво набрав на телефоні смс: «Ріна пропала. Передзвони. Олег». Відправив. На душі полегшало. Всівся на кухні. Тепер він мав заняття — очікував дзвінка або смс-ку від «брата» Колі.

А за вікном світлішало. Починався світанок. Сірий, сирий, осінній.

Здалося, що в коридорі щось грюкнуло. Він вискочив туди. Тиша.

Кинувши на двері недовірливий погляд, повернувся на кухню.

О десятій ранку мокрим асфальтом пройшовся до Гоголівської. У магазині «Замки і сейфи» купив нову серцевину замка. Коли замінив серцевину і замкнувся зсередини, усмішка на губах заграла сама, демонструючи покращення його настрою. Тепер знову ключ є тільки у нього, тепер ніхто без його відома сюди не зайде.

І думки про зниклу Ріну перестали відблискувати чорним трагізмом. Напевно, вона перебралася до «брата» Колі або ще до когось. Почастувала чергового хлопця коньяком і переїхала до нього. Дівиця ще та, з привітом. Натякала на його розпусність, кепкувала з його канапи, а сама ж на ній спала і не скаржилася.

Щось ще раптом невиразне згадалося, пов'язане з нею і з канапою. Якись її слова, одні з останніх, які Олег чув.

Бісмарк напружився, прокрутив у пам'яті той останній день, коли з нею спілкувався. Точніше — ніч, яка його змусила здригнутися і злякатися, що вона раптом візьме і просто так йому в очі скаже: «Олежику, я чекаю дитину!» Згадався мимовільний доторк до її вологих грудей. А потім — ранок, його вбивчий настрій, очікування найгіршого. Швидкі розлучені кроки вулицею і її кроки поруч, дрібні, покvapливі. Дорога до каварні, яку він особливо й не любив. І розмова. Розмова, що завершилась для нього новим поняттям — «хибне материнство». Чому він так легко їй повірив і заспокоївся? І навіть зрадів обіцяному обіду? Тому, що він лох! Ну або майже лох! Олег вирішив ставлення до себе пом'якшити. Зітхнув.

І тут з пам'яті долинув її голос, який пролунав уже у підвалі каварні, перед тим, як вони вийшли на Велику Житомирську.

«У мене трохи роботи, документи... Вони вдома під канапою. На кілька годин. А потім, якщо хочеш, я обід зготую», — сказала вона, і на цьому вони розійшлися. Так, це були останні її слова.

— Документи під канапою? — повторив пошепки Олег.

Торкнувшись чолом підлоги, він зрозумів, що при такому сірому освітленні нічого під канапою не розгледить. Ввімкнув ліхтарик на мобільнику і знову припав до паркету. Простягнув під канапу руку, схопив за край чорну шкіряну торбинку, потягнув на себе.

Разом з торбинкою вилетіла хмара пилу, і він чхнув. У торбинці лежала товста пластикова папка, щільно заповнена паперами, і картонна коробка, у якій щось стукало зі звуком дерев'яних дитячих кубиків.

З дивною здобиччю він повернувся на кухню. Коробка його зацікавила більше, ніж папка, і він почав з неї. В середині лежало півтора десятка різних штампів, печаток і «датерів». Олег покрутив у руці один зі штампів, синю пластикову конструкцію з отвором знизу. Якщо її поставити на аркуш паперу і натиснути, на папері віддрукується штамп.

Він знайшов конверт від рахунку за квартиру і приклався до нього штампом.

«ТОВ “Блакитний обрій” Ідентифікаційний код...»

Бісмарк гмукнув. Цікавість почала його покидати. «Чорна бухгалтерія» окремо від Ріни його не цікавила. Але все ж він ляснув поруч з першою печаткою ще одну, потім ще одну і ще одну. Просто так, знічев'я. Невідомі йому назви товариств з обмеженою відповідальністю заповнювали довгий конверт. Залишалося місце ще для однієї печатки, але в коробці лежало їх не

менше п'яти, яких він ще не випробував. Олег узяв навмання найменшу, кишенькову. Викрутив її з корпусу, схожого на шайбу, приклався до вільного місця на конверті — і обімлів: «Громадська організація “Інститут-архів”».

З акуратного синього відбитку зі знайомою назвою Олегів погляд перескочив на пластикову папку. Тепер вона здалася йому привабливішою. Якщо там усередині є документи, скріплені цими печатками, то у Бісмарка з'явиться шанс дізнатися трошки більше про загадкову громадську організацію, засновником якої став Клейнод-молодший.

— Ти дійсно лох, тебе обійшли! — знущально раптом прозвучала в мозку несподівана думка.

Бісмарк її відігнав. Струснув головою, підсуваючи до себе папку.

«Якщо кого і обійшли, то це не мене, а Адіка! — подумав він. — Це він — лох. І тому перстень у мене, а не у нього. Хоча золоте руків'я кинджала у нього. І золота фляжечка у нього, — продовжила перепалку інша думка, що виразно стала на бік першої, тої, що обізвала його лохом. — І це він дає тобі вказівки: де копати, кого шукати. Це він тебе вивів на Польського і на Клейнодів. Це ти виконуєш його накази, навіть не розуміючи кінцевої мети.

— Почекай, — зупинив цю нахабну думку Олег. — Ну так, я чогось не розумію, але я, здається, на правильному шляху. Печатки у Ріни в коробці тому, що вона — чорний бухгалтер, і їй все одно, чию чорну бухгалтерію вести. ГО «Інститут-архів» — це якась афера, Клейнода взяли в засновники, бо він старий, самотній і недалекий. Якщо з ним щось трапиться, його ніхто шукати не буде. Так що все це — чистий збіг обставин, нічого більше».

Олег розгорнув папку і знову завмер.

«А може, не збіг?» — подумав він і потер пальцями скроні, відчуючи, як думкам у голові стає тісно.

І тут дуже вчасно озвався мобільник. На екрані висвітився незнайомий номер. Повагавшись, Олег підніс телефон до вуха.

— Олежику, привіт! — пролунав знайомий тремтячий голос. — Це Клейнод, ви у мене днями були. У мене проблеми. Ви можете приїхати?

— Так, звичайно! — відповів Бісмарк. — Просто зараз?

— Так-так, просто зараз!

РОЗДІЛ 24

Краків, червень 1941. Олесь Курилас, побачивши її, втрачає дар мови

Варшаву німці ненавиділи за те, що вона була гніздом польського опору і від давнини брала жваву участь у всіх польських повстаннях. Тому столицею генерал-губернаторства зробили Краків, де на Вавелі Ганс Франк мав свою резиденцію. У Кракові отримала осідок й українська еміграція, яка втекла сюди від росіян, організувала газети, часописи й видавництво. Тут опинилася добра значна частина українського Львова, та й не лише Львова, а й Праги, Варшави і Берліна. Вечорами вся ця еміграція збиралася по каварнях і рестораціях і будувала Україну. Будувала з нічого, з мрій і фантазій, зі снів і передбачень. Усі жили в передчутті чогось нового і свіжого, готуючись до війни і вже маючи навіть сформований український уряд. Залишалось тільки увійти за німецькою армією на рідну землю і перейняти владу. Якщо, звісно, німці дозволять. Але про це не думалося, віра окриляла людей.

Олесь улаштувався до редакції «Краківських Вістей», малюючи для кожного числа чи то карикатуру чи то щось героїчне: наприклад, німецьких вояків, які йдуть в атаку, одухотворений портрет фюрера, а то й що-небудь ліричне — вродливу дівчину з букетиком квітів, яка замріяно дивиться в світлу даль. Образ дівчини змінювався залежно від того, яку саме країну поглинув Гітлер. Тієї платні, що він отримував, йому вистачало на їжу

й дрібні витрати, на щастя, помешкання оплатила редакція. На ту пору в Кракові можна було знайти багато вигідних помешкань, які залишили євреї, тікаючи до Союзу. Можна було також придбати багато чого такого, що позникало з крамниць, спекуляція розквітла пишним цвітом. Панотець, який ще недавно на проповідях засуджував алкоголь, тепер торгував горілкою, а відомий полум'яний мораліст захопився жіночою білизною.

І ось настав той день, якого Олесь уже не забуде ніколи. Властиво, не день, а вечір, коли він уперше побачив її, ту дівчину, і не міг відвести від неї зачудованих очей, бо щось приковувало його увагу, тягнуло до неї так, мовби вони зналися з нею од віку. Він ледве стримав себе, щоб не підійти і не промовити: «Сервус! Як давно ми з тобою не бачилися! Як ся маєш?»

Редакція розмістилася на Кармелітській, чи то пак Karmeliterstrasse, він швидкою ходою перетнув Ринок, несучи під пахвою папку з рисунками. Якраз почало сутеніти, людей на вулицях поменшало, бо наближалася комендантська година, але газетярі отримали посвідки, за якими їм дозволено було працювати допізна.

В редакції було гамірно, там зібралися не лише штатні працівники, а й літератори, які завше приходили сюди вечорами погомоніти. Головний редактор Михайло Хом'як* на такі відвідини завше готував невелике вгощення — канапки, чай і вино. Але все це з'являлося лише після наради. Він також забезпечив літераторів, які не були штатними працівниками і писали до газети лише вряди-годи, продуктовими пайками та журналістськими посвідченнями.

На широкому столі було розкладено видрукувані шпальти завтрашньої газети з подекуди білими плямами — місцем для ілюстрацій та світлин.

— Сервус, Ольцю, — привітав його шеф, — ми вже тебе з годину чекаємо. Показуй, що приніс.

Олесь поклав на стіл папку, і саме тоді його погляд упав на темноволосу дівчину, що стояла осторонь і розмовляла з Юрієм Косачем, який прибув з Берліна. Раніше він її ніколи не бачив, але чомусь вона видалася йому знайомою. Що його могло вразити? Чи ці великі очі, які, здавалося, народилися раніше за неї, чи повні червоні вуста, які вимовляли кожне слово так, мовби його смакували, чи високий рівний стан у рожевій сукні, яка підкреслювала всі звабливі вигини тіла? А чи оце видовжене обличчя з віялоподібними віями? Якусь хвилину він не міг відвести від неї погляду і дивився, мов зачарований, але й вона помітила це і зиркала ввівока. Те, що вона помітила його зацікавленість, Олесь знітило, і він відвів погляд. Потім штурхнув Данила, фейлетоніста, що підписувався Дан, теж утікача зі Львова, і, кивнувши на дівчину, запитав пошепки:

— Хто це?

— А що — вже попався? — Дан підморгнув. — Не ти перший. Бачиш, як Юрко вже її намотує?

— То хто ж вона?

— Поетеса. Пише під псевдонімом Арета.

— Арета? Я читав. Дуже добрі вірші.

— Чудернацьке псевдо, не?

— Не думаю. Арета — давньогрецька богиня мужності, а ще таке ім'я мала донька царя феаків Рексенора і дочка Аристиппа Арета Кіренська, яка писала філософські трактати.

— Цікаво, хто з цих трьох спонукав її до вибору такого псевдо?

— Гарна зачіпка для знайомства, — усміхнувся Олесь.

— Гадаю, Юрко вже тебе випередив, — кивнув на Косача. — Він усіх випереджає.

— А як її звати насправді?

— Не каже. Вона, як і ми, втекла звідти, і не хоче наражати родину. В її посвідченні значиться лише Арета Крих. Ми всі тут суцільні псевда.

Авжеж, мало хто підписував твори своїм прізвищем. Олесь і сам не підписувався з огляду на батьків.

— І не каже, звідки саме втекла? — поцікавився він.

— Ні. Думаю, вона з жидівської родини.

— Чому так думаєш?

— Бачу, ти не всі її вірші читав. Є там відповідні мотиви, — пояснив Дан. — Ну, і забагато містики.

— В Антонича теж було багато містики. То й що?

— Тоді поясню простіше: у мене на такі речі нюх. А ще оця приреченість... — і він продекламував упівголоса:

Не люблю я ночей осінніх,
Коли місяць вишкірює зуби,
І вихлюпують з вікон тіні,
І лягає метал на губи...

Не люблю я очей осінніх,
Коли чорне крило безмов'я
Нависає тяжкою тінню
Над чийсь безголов'ям...

Коли зорі у пазуху ночі
Осипаються струшені,
Мов покірні листочки,
З гілок вітром відкушені...

Коли друзі в біді лишають,
Коли лізе між нас підлота,
І коли поети вкладають
Револьвера до рота...

— Аж так?

— Аж так. Або ось цей:

Осінь тут, біля мене,
І всюди, куди погляну...
Осінь в своєму серці
Ношу, як вічну рану...

Листя вирує в повітрі,
В грудях моїх танцює...
Холоне вода в калюжах,
Коли їх вітер цілує...

Холоне місячне сяйво,
І ціпеніють зорі,
І губи твої холонуть,
І руки твої прозорі...

Осінь душить дерева
І розпинає квіти...
Нема вогню, щоб зігрітись,
Та є вогонь, щоб згоріти...

Олесь похитав головою, щось у цій дівчині й справді палало.
Але його роздуми перебив редактор, який уже відібрав дві ка-

рикатури: одна зображала Сталіна з кривавим серпом у руках, а друга — енкавеечника, якого народні маси скидали у прірву.

— Ольку, — промовив шеф, — ти ж знаєш, що вимагають німці. Коли малюєш чекістів, всі вони повинні мати довгі носи і скидатися на жидів. Всі ми розуміємо, що це ідіотизм, але коли Клаус буде переглядати сигнальний примірник, то виїсть мені дірку в голові. То ж бо страшна зануда. Вчора втлющив заголовок: «Веселіше стало жити». Я кажу: «Та то ж пряма цитата зі Сталіна: “Жить стало веселее”». А він: «Уперше чую» і не поступився. Ось прочитай, які нові правила. З усього видно, вони лаштуються на Схід.

РОЗДІЛ 25

Київ, жовтень 2019. Клейнод і його несподівані гості

Клейнод відчинив двері не відразу. Спочатку попросив піднятися до верхнього поверху і переконатися, що там ніхто не зачався. Потім, коли Олег прохання виконав, старий зажадав, щоб Бісмарк ще раз вийшов на вулицю і пройшовся вздовж будинку, уважно роззираючись, і особливо звернув увагу на двох молодиків у темних куртках і джинсах, які наполегливо дзвонили в двері і заявляли, що вони з податкової, і яким він не відчинив.

— До чого тут я і податкова? — примовляв він, супроводжуючи Олега в кімнату.

Уже знайомий Бісмаркові запах вогкості змусив його кілька разів чхнути.

— Я ж бізнесом не займаюся. І пенсія у мене — смішніше не буває. І це при науковому ступені і тридцяти п'яти роках стажу! — продовжував старий. — Ви, може, чаю вип'єте?

— Та не проти, — погодився Олег, сівши в крісло.

— Тільки у мене дешевий чай, як раніше казали — з тирси.

— Ну тоді давайте вип'ємо кави, — запропонував гість.

— Кава? — перепитав розгублено господар. — Я пошукаю.

Однак при цьому старий не поспішив на кухню, а опустився в крісло навпроти.

— Мені чогось страшно в останні дні, — перейшов він на довірчий тон. — Я ж на вулицю майже не виходжу. Ну хіба що сміття винести, та й то рідко.

Олег посміхнувся, озираючись на всі боки. Тут можна було б однієї тільки макулатури відразу кілограмів сто запакувати. Пачки газет — перев'язані і просто купками, старі журнали, папки на зав'язочках, все покрито пилом, сирим пилом, який добре прилипає до поверхонь.

— А пам'ять у мене ще дай Боже! І ось я, коли виходив зі сміттям, вже їх бачив. Цих, що в двері ломилися. Один раз вони сиділи біля сусіднього під'їзду, другий раз стояли біля арки у двір... Розумієте, до чого я?

— Гадаєте, що за вами стежать? — Олег подивився в сірі вузькі очі старого. Той кивнув. — А чим ви таку честь заслужили? Може, у вас просто манія величі? У мене у самого таке буває.

На мить по тонких губах Клейнода прослизнула хитра посмішка. І відразу змінилася виразом стурбованості.

— Ну час такий. Розумієте. Чорний час. Я — старий, зовсім самотній, у мене квартира в самому центрі Подолу. Це ж для чорних ріелторів просто мрія. Напоїти мене, вивезти в яке-небудь село, отруїти на смерть, підробити документи і все.

— То ви думаєте, що це вони, чорні ріелтори?

Клейнод задумався. Але здалося Олегові, що він задумався про щось інше.

— Ви не хочете у мене пожити? — несподівано запитав старий. — Ну, як квартирант, тільки абсолютно безкоштовно.

— У мене квартира біля Золотих Воріт. Чого це я повинен у вас жити? — кинув Бісмарк здивований погляд на нього.

— Ну, це я так... Розумієте, самотньо. Немає з ким поговорити.

— А сусіди? — поцікавився ехидно гість.

— Ви питали про каву. Кави, я боюся, теж нема, — старий несподівано поміняв тему. — Може, вийдіть до гастроному? Він тут поруч. На розі. Ви ж знаєте, де.

Олег в думках вилаявся. Старий, схоже, викликав його заради балачок і безкоштовної вечері. Хотів було встати і попроситися, але тут подумав, що все ж треба ще раз з ним перебалакати. Рініні папірці в пластиковій папці можуть і почекати.

— Добре, — Олег рішуче піднявся з крісла і помітив, як старий зрадів, що гість піде до гастроному.

На Межигірській біля найближчого кутового міні-маркету він помітив двох молодиків у чорних куртках і джинсах. Вони стояли і курили, час від часу поглядаючи на всі боки. Подивилися і на нього, коли він проходив повз них. Без особливого інтересу.

Цього разу Бісмарк пригощав старого варениками з печінкою. Не без огиди відмив каструлю, в якій минулого разу варив пельмені і яка з того самого часу ще не вимита стояла на тумбі між умивальником і газовою плитою. Наповнив водою, запалив під нею газ.

— Ви казали, що пошукаєте листи від Польського вашому батькові, — сказав він, повернувшись до кімнати.

— Я казав? — перепитав старий. — Ні, ліки він надсилав з чистими аркушами паперу замість листів.

— Але, може, все ж були якісь листи? Може, раніше?

— Може, — погодився господар. — Так, на початку були. А потім тільки ліки. Але ж міг і зо два рядки своєму товаришу чиркнути. Сволота!

Бісмарк здивовано подивився на старого.

— Ну чому ж відразу сволота? — запитав він. — Адже ліками допомагав.

Клейнод важко зітхнув.

— Вони ж тридцять років пліч-о-пліч копали! Міг би хоч здоров'ям поцікавитися!

— Так, міг! — закивав Олег, уважно спостерігаючи за обличчям старого. — І що, зовсім не цікавився?

— Зовсім. Він навіть не знає, що тато помер.

— Ага, — зрозумів Олег різкість висловлювань господаря квартири. — Тридцять років дружили і навіть не поцікавився? — повторив він.

— Я ж і кажу, що сволота! — промовив старий.

— То, може, вони не дружили, а просто працювали разом?

— Тридцять років працювати разом і не подружитися? Ви що, смієтеся? Ви коли-небудь працювали з кимось пліч-о-пліч?

Олег заперечливо похитав головою.

Вареники з печінкою закінчилися швидше, ніж пельмені минулого разу. Старий зазирнув до каструлі, тицьнув виделкою в останній, який лежав на дні. Відразу підніс його до рота і смачно вкусив.

І тут задзвонили в двері, неприємно і пронизливо. Господар ледь не вдавився, кинув жалісливий погляд на гостя.

Олег не зрозумів спочатку, що йому робити: бити старого по спині, щоб він не вдавився вареником чи йти до дверей?

Все ж підійшов до дверей. Глянув у вічко — там ті ж двоє, що стояли біля крамниці, і, мабуть, ті ж, що приходили раніше.

— Ви до кого? — крикнув їм через двері Бісмарк.

— Податкова! — відповів один. — Давайте, відчиняйте!

— Ні, ви скажіть, до кого прийшли! — наполягав Бісмарк, який вирішив тягнути час і розмову, щоб краще зрозуміти, що відбувається.

— До Кренделя Ігоря Віталійовича, відчиняйте, Ігоре Віталійовичу!

— Крендель? Тут такого немає! — відповів Олег. І ще раз подивився у вічко — ці двоє не викликали у нього страху, вони більше були схожі на аферистів, ніж на бандитів.

— До Клейнода, не до Кренделя, — виправив прізвище другий голос.

— А навіщо він вам потрібен?

— Ти охрнів, мужик! — знову озвався перший. — Ти що, не розумієш, чим це закінчиться?

— По-перше, я не Клейнод, я його далекий родич, а по-друге, Ігор Віталійович тяжко хворий, у нього туберкульоз!

— А нам фіолетово: туберкульоз чи сифіліс! Громадську організацію заснував? Заснував! Право підпису має? Має! Ліві гроші на рахунок прийняв? Прийняв! — голос за дверима ставав все конкретнішим і злішим. — Якщо не відчините зараз, прийдемо вночі з фомкою і буде вам весело!

— А покажіть ваші посвідчення у вічко! — Олег вирішив остаточно переконатися, що перед ним аферисти, а не податківці.

У відповідь дерев'яні двері загули від потужного удару ногою.

«Ні хера собі! — подумав Бісмарк і придивився до кволих дверних замків. — Ця фортеця завалиться після третього удару!»

Але шум припинився, навіть другого удару не було. А коли Олег знову припав до вічка, на майданчику перед дверима нікого не було, а сходами піднімалася старенька з синьою господарською торбинкою.

— Ну що? — долинув з закутка переляканий голос старого.

Олег знайшов його поглядом — він уліз у нішу між шафою і стіною. Ніша була вузькою, але і сам старий був худим. І виліз звідти легко, немов уже не вперше там ховався.

— Пішли, — відповів Олег. — Але боюся, що повернуться. З фомкою. Напевно, вночі.

— Ось бачите, Олеже, вам треба залишитися на ніч, — господар благально подивився на гостя.

— Це вам треба, щоб я залишився, — спокійно відповів гість. — А мені цього не треба.

— Ну, будь ласка. Вам що, легше буде, якщо мене вб'ють?

— А за що вас можуть убити? Люди, які приходять і кажуть, що вони з податкової, приходять не вбивати, а грабувати. Ви маєте гроші?

— Та звідки! Самі подивіться! — Він широким жестом провів рукою по кімнаті, наче підкреслюючи свою бідність. — Їх, до речі, міг і Польський підслати.

Олег здивувався.

— Навіщо багатому пенсіонеру з Греції посилати до вас цих аферистів?

— Ви не зрозумієте, ви дуже мало прожили! — з жалем вимовив Клейнод. — Гарзд, ідіть! Те, що зі мною станеться, залишиться на вашій совісті на все життя.

Ця фраза несподівано зачепила Бісмарка. Слово «совість» він узагалі не любив, вважаючи його пережитком радянської ідеології, про яку він мав уявлення тільки з фільмів того часу, дивних, наївних і жорстоких. Але тут ця фраза старого прозвучала якраз так, ніби її виголосив один з правильних героїв фільму одному з неправильних. І Бісмарк сам відчув себе таким неправильним героєм, якого глядачі будуть потім таврувати десятиліттями за боягузливість і безвольність.

Здивувавшись власним відчуттям, він подивився на жалюгідного переляканого старого прихильніше.

— Ваші двері можна вибити ногою з двох ударів, — сказав Олег.

— Я звик, що нікому не потрібен і не цікавий, а таким двері не ламають, — старий розвів руками.

— Здається, ці часи закінчилися, — закивав головою Олег. — Ви вмієте бігати? — на обличчі гостя з'явилася сумна посмішка.

— То ви залишитесь? — з останньою надією в голосі запитав Клейнод.

Бісмарк раптом згадав про папку з документами у себе вдома на кухонному столі, згадав про печатку ГО «Інститут-архів». Подумав про те, що в папці цілком може лежати документ, що пояснює прихід цих двох до засновника громадської організації. Напевно, дійсно, якісь ліві суми йшли транзитом через рахунок цього ГО.

— Може, пошукаєте листи від Польського? — Олег проникливо глянув на старого.

— Звичайно, звичайно! — заторохтів старий. — Ви тільки почекайте. Підіть на кухню. Посидьте там хвилинку. Можете посуд помити, якщо без діла не хочеться сидіти.

Трохи здивований, Олег зайшов на брудну, засмічену кухню. Зупинився біля плити, на якій тільки одна конфорка була вільною від брудних сковорідок, кухликів і каструль.

Йому здалося, що грюкнули вхідні двері. Він виглянув у кімнату — там нікого! У коридорі, ванній та вузькому туалеті теж нікого не було. Зачинені на обидва замки вхідні двері відчинити зсередини можна було тільки ключами, яких Олег не мав.

— Він що, втік? — сторопів Бісмарк.

На кухні відсунув з вікна стару фіранку і помітив за шибою арматуру решітки.

— Пастка?! — перелякано прошепотів він.

РОЗДІЛ 26

Краків, червень 1941. Олесь змагається з Косачем за Аретину увагу

Редактор подав йому аркуш паперу, на якому було видруковано дивні, але беззаперечні вимоги до окупаційної преси:

«Не обговорювати будучого оформлення політичного, адміністративного й господарського життя окупованих Великим Рейхом теренів (до закінчення війни).

Обговорювати:

більшевицьку зраду Німеччини, вину крові, ролю жидів. Увільнення від большевизму й жидівства, бій проти большевизму й жидівства, діяльність III Інтернаціоналу, національне питання в Союзі.

Боротьба з большевицькою ідеологією:

передовсім заховання большевиків у останніх часах (використовувати).

Термінологія: москалі, а не “росіяни”, білорусини, а не “білоруси” (“білороси”), Советський союз, а не “Росія” і т. п.

Під словом “Росія” розуміється тільки Московія.

Не писати про народності, тільки населення.

Большевицька армія, а не “російська армія”. (Підкреслювати, що армія в більшості, як 50% складається не з москалів! Що советський патріотизм нав’язує тільки до московських імперіалістичних традицій).

Не вживати большевицьких назв міст: не “Куйбишев”, а “Самара”, не “Кірово”, а “Єлисаветгород” і т. д. Не говорити про трактування німців у Советському Союзі... »

Цензор Клаус Шляффер приходив до типографії пізно ввечері і скрупульозно вчитувався в газету. Єврейська тема мусила бути конче. «Жиди» були у всьому винні, їм приписували всі смертні гріхи, репресії, недорід, вони — найбільша загроза для Рейху. Замість тем, які не подобалися Шляфферу, зяяли на ранок білі плями. А не подобалися йому патріотичні вірші про Україну, будь-який натяк на те, що Україна стане незалежною або чекатиме її нове щасливе життя. Україна повинна стати в майбутньому житницею великого Рейху, а не державою. Тому не можна було також критикувати колгоспи, бо вони цілковито пасували для нового ладу.

— І що тепер? — запитав Олесь.

— Та що, — засміявся Хом'як. — Домалюй носа. Герцик може тобі попозувати.

Тут уже всі засміялися, бо Герцик, що працював сторожем у редакції і був з діда прадіда гуцулом, справді мав довгого горбатого носа. Олесь забрав карикатуру, сів у кутку і швиденько зробив те, що від нього вимагали. А при цьому час від часу зиркав на дівчину, вона все ще чемно слухала сповідь Косача, якого поволі підкорили емоції — то читав вірші, то щось гаряче доводив, інколи торкаючи співрозмовницю за лікоть і нахилившись до її вуха, мовби зв'язався в чомусь інтимному. Незрозуміло чому, але це почало хлопця нервувати. Скільки можна набридати, думав він.

Нарешті нарада завершилася, шеф передав шпальти й ілюстрації зі своїми заувагами випусковому, і той подався до типографії. Тепер настав час на канапки й вино. Косач швиденько

роздобув по келихові для себе й для дівчини і знову захопив її увагу. Олесь теж узяв келих і, підійшовши до них, промовив:

— То це ви та сама Арета, богиня мужності? Я читав ваші вірші.

Його поява не припала Косачеві до смаку, і він зблиснув відверто здивованими очима, мовби хтось чужий зазіхнув на його приватну територію, він навіть розкрив рота, аби промовити, як то він любив, щось саркастичне, але стримався, помітивши, що дівчина з цікавістю обернулася до Олеся й усміхнулася. Ні, не просто усміхнулася, а розпромінилася, це вже не був той змудгований вираз обличчя, до якого з запалом промовляв Косач.

— А ви той, що малює Сталіна і фюрера? — запитала вона. — З номера в номер одне й те саме. Вам не нудно?

— Роблю те, що вимагають. Поетам легше. Ви можете писати про небесні фіялки.

— Ну, не тільки. Ось пан Юрко ще пише емоційні спічі на політичні теми. Добре, що він їх бодай не підписує.

— А що ж залишається? — стелув плечима Косач. — Від мене теж вимагають пропаганди. То ви можете дозволити собі писати лірику. А з мене зробили трибуна. Якщо хочемо, аби ця газета існувала далі, то танцюй, враже, як пан скаже. А ви, Арето, ризикуєте, коли звертаєтеся до біблійних мотивів. Уже два ваших вірші про Саломею і Юдиту Клаус завернув. Також переклади з Генріха Гайне.

— А що з Гайне не так? — здивувався Олесь.

— Ох, Ольцю, ти не знаєш? Гайне був жидом, — повідомив Косач. — Його книжки в Німеччині спалили. Але є інші німецькі поети, яких радять нам перекладати.

Дан, що споглядав за тією трійцею здалік, вирішив зробити Олесеві послугу й покликав Косача, ніби для того, щоб поради-

тися щодо сторінок суботнього випуску. Косач не дуже рвався до ділової розмови, але незручно було відмовитися, оскільки там передбачене було його оповідання. Коли Олесь поглянув на Дана, той непомітно для Косача підморгнув йому. Зате це помітила Арета і всміхнулася:

— Гарного маєте товариша.

— Що є, то є — разом училися.

— Де?

— У Львові на історичному.

— О! А малювання? — здивувалася вона.

— То тільки забавка.

— Який же історичний період вас зацікавив? Може, античність?

— Ні, я занурився в давню історію Близького Сходу — вавилоняни, хети, шумери, фінікійці, акадці, а потім у раннє середньовіччя. Я писав працю про символіку того часу, відбиту в орнаментах, узорах, клинописі й малюнках. Але війна завадила.

Дівчина поглянула на нього спідлоба і похитала задоволено головою.

— Я так і думала.

— Що саме?

— Що коли-небудь вас зустріну.

Олесь почервонів і не зрозумів, що вона має на увазі.

— Як то? Мене?

— Так, вас. Ми повинні були зустрітися і зустрілися. Тільки це не те, про що ви подумали. Це інше.

Вона це промовила доволі сухо, мовби відразу розбиваючи усі його мимовільні фантазії.

— Говорите загадками, — похитав він головою.

— Ви читали «Книгу Єноха»? — несподівано запитала вона.

— Котру саме?

— О, це відповідь фахівця. Четверту — «Книгу Пречистої Діви».

— Хіба вона існує?

— Існує. Там є такий вірш:

Як ворон скаже тричі «кра!»
В краю, де лютий звір,
Тоді зустрітись їм пора
Усім наперекір.

Олеся вразили ці рядки, такі прості, але звідкись йому знайомі, мовби він уже чув їх колись, хоч переконаний був, що не чув, а однак вони сиділи в ньому і зараз несподівано воскресли. Та що вони означають, він не розумів, тому запитав:

— І як ви відчитали цей вірш?

— Ми вже двічі з вами перетиналися в Кракові. Ворон сказав «кра!» втретє — і ось ми розмовляємо.

— А попередні два?

— Ми з вами розминулися на пероні, коли я позавчора висіла з потяга, що прибув зі Сянока. Вдруге — я бачила вас учора з трамвая й махала вам.

Авжеж... Дівчина, яка махала йому рукою з трамвая, усміхаючись, залишилася в пам'яті, хоч він її добре й не роздивився, бо шиби трамвая відбивали яскраві сонячні промені, й обличчя виднілося не повністю. Та в його рисах він розпізнав щось прекрасне і звабне. Трамвай зупинився, підібрав людей і ще якусь хвилю зачекав. Але він не був переконаний, що дівчина всміхалася йому, тому розгублено роззирнувся, а коли не побачив довкола себе нікого й відважився підійти ближче, дівчина у вікні

зникла, а за мить уже проштовхувалася до виходу. І тут трамвай рушив. Отже, то була таки вона? І всміхалася таки йому, Олесеві?

— Так, — кивнув він. — Пригадую. На жаль, запізно зорієнтувався, що ви махали мені.

— Нічого страшного, — недбало промовила вона. — Я ж знала, що буде третій раз. «В краю, де лютий звір». Сподіваюся, ви не маєте ілюзій, щодо нацистів?

— Звісно, ні. А однак є надія, що вони підуть на Схід і знищать другого лютого звіра.

Арета сумно похитала головою.

— Не знищать. Гітлер ідіот.

— З цим я згоден. Якби він не зачіпався з цілим світом, а пішов лише на Росію, опираючись на поневолені народи...

— Для цього треба було б мати інший розум. Він маніяк, істерик і неврастенік. Нас чекають страшні роки.

РОЗДІЛ 27

Київ, жовтень 2019. Клейнод-молодший в облозі, але сподівається на допомогу

Вранці Бісмаркові знадобилося півгодини, щоб звільнити від посуду й іншого металевого приладдя кухонну тумбочку, що підпирала вхідні двері зсередини, захищаючи квартиру від охочих вломитися сюди без дозволу і запрошення. Потім він хотів було повернути тумбочку на місце, але старий його зупинив.

— Нехай тут в коридорі стоїть. Хто їх знає? Не прийшли минулої ночі, прийдуть наступної.

— Добре, це ваше діло, — Олег махнув рукою. — Мені треба додому. Я вийду, а ви можете знову барикадуватися.

— Але ви ж увечері повернетесь? — запобігливо заглянув в очі гостеві Клейнод.

— Не впевнений, — ухильно відповів Олег.

— Я ж вам листи знайшов.

— Я поверну. Прочитаю і поверну. Але навряд чи сьогодні ввечері.

— У мене ще дещо є, від тата залишилося. Вам для книжки якраз знадобиться! — таємничо повідомив старий, зрозумівши, чим можна заманювати молодого гостя.

— Для якої книж...? — запитав було Бісмарк, але вчасно згадав привід для знайомства з Клейнодами і обірвав питання. Навпаки, подивився на старого уважно і пожвавився обличчям, не дивлячись на безсонну ніч. — А що там ще у вас?

— Ні, ви йдіть, ідіть. Займайтеся своїми справами. Я вам увечері розповім.

«Хитрий же ж козел!» — подумав Олег, хитнувши головою. У замках стирчали ключі. Олег відчинив і вийшов.

— Коли що — телефонуйте! — кинув він наостанок господареві вже набагато дружелюбніше.

На вулиці накрапав дощик. Олег, ідучи, поглядав на пакет з листами, турбувався, як би туди не потрапила волога. Зрештою, перестав нести його за ручки, а скрутив і сховав під куртку.

Те, що йому вдалося виманити у старого ці листи, наштовхувало не тільки на переможні думки, але й на деякі сумніви щодо своєї проникливості. Клейнод тільки вдавав дідком-дурником, але насправді захищався від навколишнього світу цією зручною маскою. І від нього, Бісмарка, він дуже успішно захистився своєю «простотою» під час першої зустрічі. А тут відчуття небезпеки змусило розкритися. І відразу листи з'явилися, яких нібито не було. При цьому листи він зберігав не в квартирі. І для того, щоб Бісмарк за ним не простежив, він його просто закрив усередині. Повернувся через пів години. А за пів години на Подолі можна куди завгодно піти і повернутися. Так що насправді загадок тільки додалося. Можна було навіть з упевненістю сказати, що з Клейнодом відчувалося більше недомовленості і загадковості, ніж із Польським, що оселився на далекому грецькому острові.

Роздуми змусили Олега згадати і про Адіка, з усмішкою і поблажливістю. Зрозуміло, що Адік намагається його використувати втемну, ну й нехай. Від цієї роботи втемну і Олегові дещо перепадає. Та й він і сам не дурень, і може іноді підіграти Адікові, якщо це допоможе йому зрозуміти, в якій саме грі він бере участь? А, може, зателефонувати зараз Адікові і сказати, що Клейнода намагалися пограбувати або вбити? Цікаво, як той відреагує?

Бісмарк набрав його номер. «Абонент поза зоною. Перетелефонуйте пізніше!» — прозвучало у відповідь.

Ключ у новій серцевині замка крутнувся беззвучно, і Олег упевнено зайшов додому з відчуттям гордості за те, що додумався оновити суверенітет свого житла.

З кавою сів за кухонний столик. Горнятко опинилося якраз між папкою з бухгалтерськими документами і невеличким столом листів Клейноду-старшому від Георгія Польського.

Листи вимагали вдумливого прочитання. Тому Олег вирішив спочатку попорпатися в Рініних паперах. Таблиці, суми, стовпчики, видаткові ордери — все це змусило його насупитися і скрипитися. Безсонна ніч давалася взнаки. Уже на третьому документі він почав позіхати, і навіть суми, що там фігурували — від декількох сотень гривень до кількох мільйонів, не пробуджували його інтересу і не оживляли зацікавленості. Щоби відволіктися, він глянув за вікно, але погляд мигцем зачепив конверт з відбитками різних печаток. І тут Олег знову відчув приплив сил. Зрозумів, як треба шукати те, що йому потрібно. Присунув конверт до себе, придивився до печатки ГО «Інститут-архів» і зайнявся просто вивченням печаток на документах. У папці цих документів лежало більше сотні, але тепер йому вдавалося їх «бракувати», не заглиблюючись у дивний, занадто округлий почерк автора всіх цих бухгалтерських хронік, який начебто і добре читався, але при цьому дуже дивним чином втомлював очі і голову.

Хвилини за три в його руках, нарешті, затримався бланк з печаткою ГО «Інститут-архів». Той самий почерк, який виявляв себе навіть у написанні цифр, повідомив Бісмаркові, що на рахунок ГО надійшла сума 777 тисяч 777 євро 77 центів від «Jerusalem local history foundation».

— Ку-ку! — здивувався вголос Бісмарк, вирішивши було перерахувати суму на гривні, але одразу відмовився від цієї затії, через неспроможність рахункової функції мозку прийняти таке математичне завдання.

Він з надією переглянув інші документи і посміхнувся, зрозумівши, що мав рацію, повіривши в особливий бухгалтерський порядок, що вимагає від папірців, скріплених однаковою печаткою, триматись разом. Таких папірців виявилось п'ять. Зсунувши все інше ближче до вікна, Олег розклав їх за порядком. Перший документ ліворуч повідомляв про зарахування «восьми сімок» в євро на валютний рахунок ГО. Другий — про перерахування 444 тисячі 444 гривні 44 копійки на рахунок ФОП «Красницький Р. Б.» за консультаційні послуги. Третій — про перерахування 333 тисячі 333 гривні 33 копійки на ФОП «Ревенко А. А.» за консультаційні послуги. Четвертий — про конвертацію 21 мільйона 351 тисячі 58 гривень за договірним курсом у євро з одночасним перерахуванням отриманої суми на рахунок «Konstantinopol local history foundation». П'ятий — про відсутність коштів на рахунках ГО «Інститут-архів».

У голові у Бісмарка зашуміло. Він допив каву і зважився на ще одне горня.

Поки чайник закипав, він придивився до підписів на документах. Підпис усюди стояв однаковий, якийсь тремтячий, літери танцювали вгору-вниз трохи по-різному. Зазвичай людина підписується «автоматом» і ставить приблизно однакові «автографи». Тут підписант або нервував, або не міг контролювати свою руку. Через вік або хворобу.

Олег підніс до очей п'ятий документ і отетерів — у підписі чітко відчитувалося прізвище Клейнод.

— Дуже цікаво! — задумався вголос Бісмарк. — Ріна веде чорну бухгалтерію ГО, заснованого Клейнодом на прохання і за гроші якоїсь випадкової молодого людини. Я за наводкою Адіка копаюся в могилі хрестоносців. У цій могилі копалися раніше Польський і Клейнод-старший з товаришами. Наукових публікацій про розкопки немає. Польський щасливо живе в Греції, а на рахунок ГО приходять гроші з Єрусалима, які тут обмінюють, частково кудись відправляють, а потім знову обмінюють на валюту і відправляють у Константинополь?! Але ж такого міста більше не існує! Це Стамбул!

Олег узяв до рук четвертий документ, пошукав адресу одержувача, але її не було. Перевірив інші папери — там теж жодних адрес, а замість номерів рахунків, з яких і на які переводилися суми, зірочки і останні чотири цифри. Тільки самі суми та назви одержувачів/відправників.

Друга кава не допомогла подолати наслідки безсонної ночі. Олег уже не міг стримувати позіхання і, залишивши папери на столі, пішов спати. Він з особливим задоволенням ліг посередині канапи, розкинувши руки. І одразу заснув, не дивлячись на незашторене вікно, через яке безперервним потоком лилось сіре ранкове світло нового осіннього дня.

РОЗДІЛ 28

Краків, червень 1941. Олесь уперше чує хрускіт зламаних кісток

Далі розгорілася дискусія про доцільність зберігання традицій. Спричинила її публікація в газеті есею Ніцше, де він гостро заатакував дотримання традицій. Цей есей приніс до редакції Шляффер і наказав перекласти та надрукувати, вважаючи чомусь, що він і досі актуальний.

— Суспільство, в якому традиція стає культом, приречене на застій, суспільство, яке бунтує проти традицій, приречене на загибель, — висловив думку редактор. — Тому-то вітальні суспільства завше видають на-гора як руйнівників традицій, так і її вартових, при чому цей стихійний поділ праці може, хоч і не мусить, збігатися з межами поколінь.

— Але голос за традицію є завше голосом за традицію конкретну і водночас проти іншої, — перебив Косач. — І навіть найрадикальніше заперечення традиції можливе тільки в лоні самої традиції, а не поза нею. Борня з традицією має свою традицію так само, як має свою традицію консервативний дух.

— А що на те Макс Штірнер* писав? — запитав Дан. — Він уважав, що всі успадковані традиції не є його власними. І він не мусить приймати те, що накинута йому іншими, вважаючи, що не існує жодних рацій, задля яких мав би визнати за цінність будь-що, що не лежить в площині його інтересу.

Раптом озвалась Арета, голос її набрав різкості:

— Панове, ми ж усі чудово розуміємо мету такої статті. Скільки б ви на цю тему не дискутували, вислід один: для тоталітарних режимів усі традиції поневолених народів зайві. Їх поволі будуть згладжувати, аж поки ті не зникнуть. Залишаючи лише традиції, сказати б, «поживні», як от обжинки, свято врожаю, свято вина, вигін худоби на полонини... Оце те, що залишиться. Бо людська спільнота не має жодної біологічної гарантії, і не може вона полягати на методах і засадах науки. Під тим оглядом стоїмо нижче від звірів, які не взаємознищуються в межах ґатунку... Античні філософи...

— О, античні філософи! — перебив дівчину Косач. — Вони ніколи не стверджували, що межу не можна переступити.

— Але вони стверджували, що межа таки існує, і що кожен, хто наважиться її переступити, буде жорстоко покараний. А ми є свідками власне такого переступу.

Ці слова багатьох знітили, адже були небезпечними. Арета хотіла продовжувати, але редактор перебив її:

— Дорога Арето, гадаю, ти надто загострила проблему. Все не так трагічно. Ми зараз переживаємо історичні події, які змінять Європу. Очевидно, що одні традиції відімруть, як уже не одні відмерли, а їхнє місце заступлять інші. Гадаю, — тут він уже звернувся до всіх, — на цьому можемо ставити крапку. Всі мають перепустки?.. Гарзд. Завтра збираємося в той самий час. Ольку, на післязавтра в нас спогади про Соловки, то намалюй щось відповідне.

Публіка стала розходитися.

— Чи ви мене проведете? — запитала Арета Олеся.

— Звісно. Де ви живете?

— На Підваллі. А ви?

— На Флоріянській, — відповів він. — Тоді ходімо.

Олесь помітив, як Косач незадоволено провів їх очима. Стільки часу увихатися біля панни, а потім випустити з рук — це для нього, мабуть, було прикро. Але чи хтось тут у чомусь винен?

На вулиці вже було темно і прохолодно, ліхтарі не світили, у вікнах теж було темно, лише де-не-де пробивалися смужки світла з-поза штор, зраджуючи помешкання, зайняті завойовниками, бо лише їм можна було вмикати світло. Добре хоч вечір був зоряним і місячним. Арета взяла Олесь під руку й притулилася, мовби не вперше вони отак spacerували. Кілька хвилин вони йшли мовчки, він чув тепло її тіла, і йому хотілося її пригорнути, коли раптом з-за рогу вигулькнула пара підозрілих типів. У їхніх руках зблиснули ножі. Скільки Олесь у Кракові жив, жодного разу не потрапляв у таку пригоду, і був ошелешений, бо не мав при собі жодної зброї. Інстинктивним рухом затулив собою Арету.

— Шо, піцусь? — прохрипів один з них. — Злякався? Не бійся. Дай нам іно кілька грейцарів — і йдіть собі вільно.

— Нема в мене грошей.

— Але краля має бранзолетку, перстеника, кульчики... — втрутився його товариш. — Чи ти хочеш, аби ми самі відібрали?

— Не-не, гадаю, вона мудра кобітка, то сама скине, — додав перший.

Олесь стягнув з себе маринарку і намотав на ліву руку.

— Га-га-га! — зареготали розбишаки. — Думаєш, це тебе порятує?

Він знав, що не порятує, але щось треба було робити. Якби не їхні ножі, він би першим кинувся в бійку, а так доводилося зволікати й вичікувати.

Один заходив з лівого боку, другий підступав з правого, граючи ножиком перед Олесевими очима. Ось він вхопив Арету за зап'ястя. Хлопець спробував вибити ножа, але тут трапилося несподіване: дівчина викрутила руку нападника так спритно, що той упав усім тілом на неї і, здивовано скрикнувши, звалився на землю, перечепившись через її ногу. Рука була зламана, а він стогнав, звиваючись від болю. Ніж випав, Олесь закопнув його в каналізаційний люк. Тим часом другий зробив випад ножиком у його бік, але Арета і того перехопила, потягнула на себе, зловила його руку вже обіруч і рвучко вдарила об своє коліно. Почувся хрускіт кісток. Бандит заскавулів і втратив свідомість — кістка стирчала з руки двома скривавленими гостряками.

Олесь здивовано кліпав очима, коли дівчина смикнула його за руку і потягнула далі. Він ішов, наче сновида, все ще подумки прокручуючи те, що відбулося, і не розуміючи, як це могло статися. Здавалося, що це сон, цього не було, бо таке не може бути. Але Арета крокувала таким рішучим кроком, що він не наважувався ні про що говорити.

Хвилини за десять попереду пролунав дзвінкий цокіт кованих чобіт.

— Патруль, — сказав Олесь і поліз до кишені. — Шукайте посвідку.

Арета розціпнула торбинку й стала порпатися в ній, присвічуючи маленьким ліхтариком. Патруль невмолимо наближався, кроки чобіт лунали все гучніше, в темряві солдат ще не було добре видно, лише темні силуети насувалися на них. Брами в будинках на ніч замикали, й прошмигнути у будь-яку з них було неможливо. А дівчина все ще мотлошила торбинку, і видно було, як втрачає терпець. Але терпець утратив і Олесь:

— Все, беріть мене знову під руку, — наказав. — Ідемо спокійно вперед.

— Але я не знайшла! — прошепотіла вона з розпачем.

— Пізно.

Він заплів їй руку за свою і ледь не поволік назустріч патрулю. Двоє вояків на чолі з офіцером, побачивши їх, зупинилися.

— Доброго вечора, — привітався Олесь. — Ми працюємо в газеті. Готували останній номер. Ось моє посвідчення.

Офіцер узяв документ, оглянув його, присвічуючи ліхтариком, повернув і запитав:

— А документи фройляйн?

Олесь відчув, як Аретина рука затремтіла.

— Це моя дружина. Ми живемо неподалік на Флоріянській. Вона вперше побувала в редакції, і їй так усе сподобалося, що ми не зауважили, як стемніло. Пробачте нам, більше це не повториться.

— Вам справді на Флоріянську?

— Так, під 12 номер.

— Гарзд. Надалі або виробіть документ дружині, або не за-прошуйте так пізно до редакції. Добраніч.

Коли вони відійшли трохи далі, Олесь сказав:

— Тепер вам не залишається нічого іншого, як піти до мене.

— Гадаєте, не прослизнемо на Підвалля? — завагалася вона.

— Ні. Таких патрулів сновигає кілька. Наступний може виявитися не таким увічливим. Тому не сперечайтесь.

— Я їй не сперечаюсь, — покірно погодилася Арета.

На Флоріянській біля номера 12 вони зупинилися. Олесь підійшов до вікна в партері й постукав. За мить фіранка відхилилася і їх уважно оглянули. Потім заскрипіла брама, й вони побачили старого заспаного сторожа.

— А-а, пане Олесю, ви, як завше, пізенько. І цього разу не самі?

— Ні. Несподівано приїхала сестра.

— Звідти? — кивнув поза плечі сторож.

— Звідти, — відповів Олесь і тицьнув йому дрібні в руку.

Вони піднялися сходами на другий поверх і опинилися в помешканні, яке блідо осявало місячне світло, і яке складалося з одного покою, просторої кухні з балконом і лазнички. В передпокої стояла масивна шафа, що до половини влізла в стіну, біля неї низенький журнальний столик зі стопкою газет. Олесь поміг дівчині скинути плаща й повісив його у шафі. Вони перейшли до кухні, де тихо хурчав заморозник фірми «General Electric» — ще один спадок по колишніх заможних хазяях.

Потім хлопець затягнув на вікнах штори, поставив на стіл свічку і черкнув сірником. Арета скрикнула від несподіванки.

— Що з вами? — здивувався він, бо ж нічого особливого не зробив, лише запалив свічку.

— Нічого, нічого, — замахала вона руками. — Тільки відставте її набік, на край столу.

Він слухняно поставив свічку на край столу, все ще не розуміючи, що її сполохало. Вона ж з цікавістю роззиралася по покою, водячи ліхтариком по стінах, що були завішані чужими світлинами, а ще різними дзигарями. Один, завбільшки з людський зріст, стояв під стіною і несподівано привітав їх голосним шипінням та розміреним бамканням.

— Це все ваше? — здивувалася вона.

— Ні. Тут жив годинникар з дружиною і дітьми. Їх виселили в гетто. А на світлинах — їхнє щасливе родинне життя, якого вже не вернути.

— І хто тепер господар?

— Місцевий фольксдойч. Він винаймає це помешкання на-
шій редакції. З'явилося нове явище в час цієї війни: «тройген-
дер», себто людина, яка опікується єврейським чи польським
майном, якщо власник утік. За право займатися цим люди пла-
тять золотом. А потім нишпорять по всіх закутках, виколупу-
ють паркет, підважують дошки і підвіконня, обстукують стіни...

— І що?

— І знаходять те, що шукали.

— А ви щось знайшли?

— Ні. Яюсь не мав бажання наживатися на чужому горі...
Ви будете спати в покої. Я — на кухні на канапі. Може, маєте
бажання повечеряти?

— Я не голодна, дякую.

— Тоді просто посидимо за вином. Ви не проти?

— Ні. Ще наче рано лягати.

РОЗДІЛ 29

Київ, жовтень 2019. Шість пропущених дзвінків і кров на килимі

Після тригодинної дрімоти Олег знову перекинув горня кави, майже залпом, немов очікував від неї миттєвого ефекту. Ефект прийшов поступово. Бадьорість, що неохоче поверталась у тіло, змішувалася з лінощами, стопорила розумовий процес, відправляла з недавнього минулого якісь не зовсім чіткі флешбеки: то згадувалася Ріна і її голос, то раптом перші розкопки в Криму під керівництвом Адіка, то ніч з саперною лопаткою в руках між стіною Софії і Софійським собором. Ці візуальні спогади затрималися, і якоесь дивно, але дуже виразно засвербів мізинець правої руки. І зовсім автоматично, не думаючи, Олег знайшов золотий сигнет і надів на нючий палець. І палець замовк, відключився від загальної нервової системи організму, здатної передавати сигнал до мозку від будь-якого нервового закінчення.

За вікном стемніло від важких хмар, що набігли на небо. Олег увімкнув світло. На столі все ще лежали документи ГО «Інститут-архів». Бісмарк сфотографував на мобілку кожен з них, а потім засунув їх назад у папку разом з усіма іншими паперами. А до себе підсунув листи Польського. Тепер йому для загострення уваги не вистачало тільки коньячного смаку на язичку, і він швидко виправив ситуацію.

Розклавши листи в хронологічному порядку, він сховав найостанніші на спід пачки. Почав з ранніх.

Почерк Польського його зацікавив. У час друкованих документів читати написане рукою здавалось принаймні справою екзотичною. А тут ще й літери чимось нагадували цифри. Жодної ніжної округлості, як у Рініному почерку, жодної схожості на друковані, як у почерку самого Бісмарка, що з самого початку надавав перевагу клавіатурі комп'ютера і не дуже дружив з ручками. Деякі літери Польського просто вистрілювали вгору або вниз і скидалися на гібрид алфавіту і клинопису. Але читати його почерк було неважко.

«Як там Міла? — питав Польський у листі в Клейнода-старшого. — Сподіваюся, вам вдається проводити теплі дні на дачі!»

Олег посміхнувся. Навіть такі банальні рядки давали йому додаткову інформацію. Дивно, що Клейнод не згадав жодного разу ні про дачу, ні про цю Мілу. На конверті листа красувався грецький поштовий штемпель 2008 року. Отже, у той час сім'я Клейнодів була куди численнішою, ніж зараз. І, схоже, жилося їм не так уже й погано.

«Тобі не треба зустрічатися з Іовом! Це добром не закінчиться! Я його добре знаю! Пам'ятай, що ти мені обіцяв!» — це Олег прочитав уже в листі за жовтень 2009-го.

«Віталію, здається, ти реагуєш неадекватно на мої запитання! Зрозумій, я свої обов'язки виконую стовідсотково! І того ж очікую від тебе!!» — писав Польський у грудні 2009-го.

«Віталію, я не засмучений, я обурений твоїми вимогами! Я ще не повідомив нашим спільним товаришам про твої листи. Якщо я повідомлю, вони, я певен, захочуть до тебе навідатися! Їм це зробити легше, ніж мені! Я надто далеко, і ти прекрасно

знаєш чому! Я даю тобі три тижні на те, щоб ти вибачився і відмовився від шантажу!»

— Ого! — Олег зробив паузу. Кожен новий лист виявлявся драматичнішим за попередній. — Шантаж! Цікаво!

Жвавість думки обганяла жвавість тіла. Але попереду Олега чекало читання ще не менше тридцяти листів.

«Віталію, твої погрози перекреслюють нашу колишню дружбу. Якщо ти відмовишся від своїх зобов'язань, якщо ти порушиш клятву хранителя, тебе чекає сумне майбутнє і ледве чи хтось потім тебе пошкодує! Я навіть не можу бути впевненим у безпеці — як твоїй, так і членів твоєї родини!»

— Нічого собі обмін погрозами! — дивувався Олег, відірвавши погляд від листа. — Але першим почав вочевидь Клейнод-старший! Тільки ось з чого він почав? Що то за вимоги?

Нова хвиля втоми, яка накрила раптом Олега, змусила подивитися на решту непрочитаних листів без особливої рішучості. Канапа вабила. Голод, незважаючи на відсутність вечері, ще не мучив.

З останніх сил Олег помив горнятко і чарку, сховав папку і коробку з печатками і штампелями в Рініну торбинку і, перед тим, як залізти під ковдру, запхав торбинку під канапу.

Уночі в сон Бісмарка втрутився віддалений, наполегливий звук, що багаторазово повторювався. Так, немов над сусідом кружляє комар, який ось-ось може виявитися набагато ближче. Але Олегові вдалося таки задрімати попри це набридливе дзижчання, і врешті запанувала нічна тиша.

Тільки вранці, прокинувшись о шостій через раптову спрагу і прийшовши на кухню, він зрозумів, що вночі дзвонив мобільник, залишений біля пачки недочитаних листів. Шість пропущених дзвінків від Клейнода. Перший о десятій вечора, останній опівночі. Невже він так рано ліг спати?

Прийшло також дві есемески. Від «брата» Колі і від Адіка: «Я знову на зв'язку. Перетелефонуйте». Телефонувати о шостій ранку Олег не зважився, та й відразу забув про есемески, бо думки перескочили на долю Клейнода, який так наполегливо кликав на допомогу. А чого б ще йому дзвонити? Та й сам Олег начебто обіцяв знову провести ніч у його квартирі. Обіцяв і забув.

Дратівливе слово «совість» матеріалізувалося в горлі Бісмарка, стало грудкою, що заважає ковтати воду.

Важко зітхнувши, він одягнувся. Перед тим, як виходити, виглянув у вікно. Дощ не моросив, хоч шиба була волога.

Вимерле або вимерзле місто спочатку відлякувало хлопця, що поспішав Андріївським узвозом. Безлюддя створювало ілюзію небезпеки. Будь-хто може вийти з брами. Олег приспішив крок. Наближалася темно-смарагдова будівля Театру На Подолі. Від неї ще три хвилини, і він на Контрактовій площі.

І раптом з театру вийшов чоловік з собачкою, тримаючи в руці повідець. У довгому плащі, що добре окреслював його струнку фігуру, і в капелюсі. Від несподіванки Олег зупинився. Чоловік йшов йому назустріч. Дуже повільно, точніше — майже нерухомо. Його нерухомість порушувалася тільки ногами, яких не було видно з-під плаща. Голову він тримав рівно, руки завмерли — одна з повідцем випростана, друга в кишені. Песик у напівсвітанковому освітленні, збитому з пантелику вуличними ліхтарями, здавався рудим.

— Доброго вам ранку, — раптом привітався чоловік, порівнявшись з Бісмарком, і пішов далі.

— Доброго, — Олег смикнув головою, озирнувся.

Уже зайшовши в знайомий під'їзд на Межигірській, Олег відчув недобре. Посвітив ліхтариком мобільника на двері в кварти-

ру. Побачив, що обидва замки виламані, двері прихилені, через них по діагоналі залягла велика тріщина.

Стало страшно.

«Зателефонувати до поліції?!»

Та одразу цю думку відігнала друга, нагадавши Олегові, що повідомити анонімно він не зможе, бо його номер відразу зафіксують. А якщо зафіксують, то в спокої не залишать і будуть копатися в його стосунках з убитим.

— Чому з убитим? — перепитав сам себе переляканий Бісмарк.

Зробив крок назад, озирнувся на темний вхід у під'їзд. І раптом почув шум на вулиці. Мотор машини. Здалося, що вона зупинилася поруч.

Новий страх змусив Бісмарка підійти до зламаних дверей і акуратно штовхнути їх. Вони відчинились. У коридорі темно і тихо.

Він швидко зайшов усередину і прихилив двері. Завмер. Після кількох секунд тиші зітхнув з полегшенням і знову ввімкнув на мобільнику ліхтарик.

Кухонна тумба, використана, як барикада, позаминулої ночі, стояла під стіною, там, де він її і залишив на вимогу старого. Дверцята були відчинені, всередині порожньо. Отже, Клейнод навіть не спромігся посунути її ввечері до дверей і наповнити залізьяками: сковорідками, прасками, молотком для відбивання м'яса. Або, може, йому стало погано? Не вистачило сил? Старість не радість.

Не вимикаючи ліхтарика, зайшов на кухню. Під ногами дзенькнула тарілка. Опустив промінь на підлогу — весь посуд розкиданий, навіть духовка відкрита, і з неї стирчить брудна чорна решітка.

Дверцята шафи в кімнаті теж розчехнуті навстіж, одяг валяється на підлозі. Три шухляди письмового столу висунуті. Олег якось і уваги на цей стіл раніше не звернув, він був завалений журналами та паперами, як і підлога під стінами.

«Але де ж старий?» — задумався Бісмарк, водячи променем ліхтарика по кутках.

Він підійшов до ніші, де старий ховався. Там його теж не було. Але щось у цій ніші здалося Олегові дивним. Він сам заліз боком туди, щоб роздивитися цей тісний куточок. Коли ж провів по ніші пальцями, то відчув протяг. Здивований, натиснув на нішу за шафою, і перед ним, рипнувши, трохи відчинилися невисокі, півтораметрові дверцята, обклеєні тими ж сіро-блакитними шпалерами, що й уся кімната.

Олег хотів було відчинити їх навстіж, подивитись, що за ними. Але тут знову перелякана думка спробувала його зупинити: «Там труп! Там точно труп!» — дудніла вона. «Ну і що? — раптом абсолютно тупо заперечив їй Олег. — Я ж поки не знаю, що там!» І, нагнувшись, виставивши вперед ліхтарик, ступив у темний простір.

Комору, в якій він опинився, можна було б знімати в дитячих фільмах жахів.

Старомодне з чотирма мідними галками залізне ліжко під протилежною стіною, над нею наївний сільський гобелен з двома оленями в лісі. На дерев'яній, пофарбованій коричневою фарбою підлозі, килимок і поруч шльопанці. Вікна нема. Ліворуч у кутку тумбочка з зачиненими дверцятами і шухлядою над ними — теж зачиненою. Отже, сюди нічні відвідувачі не дісталися.

Олег знову відчув протяг і, спантеличений, повільно провів ліхтариком по стінах. Посвітив на стелю — там на дротику висів

патрон з лампочкою. Знайшовши швидко, де вмикається світло, він вимкнув ліхтарик і трохи розслабився.

Сам висунув шухлядку тумбочки, а там документи — пенсійне посвідчення, картка киянина, паспорт, якісь квитанції.

«Ось воно — святая-святих сімейства Клейнодів!» — іронічно подумалося йому.

І тут щось привернуло його увагу до килимка, який раніше, мабуть, був яскравішої барви. Він сів навпочіпки, доторкнувся до темної плями. Пальці відчували мокро. Піднісши руку до обличчя, побачив на подушечках кров.

Стало дійсно страшно, і він боязко зикнув на прочинені дверцята, які вели через вузьку, практично не помітну нішу просто до великого приміщення.

Повернувшись до кімнати, він не наважився ввімкнути світло, а на вулиці ще панувала сірість. Променем ліхтарика обстежив захаращену підлогу. Знайшов ще кілька плям крові і ще одну в коридорі.

«Все ж таки труп був! — думка принесла на язик гіркоту. — Треба швидше звідси валити!»

І тут до його вух долинув болючий скрип вхідних зламаних дверей.

Недовго думаючи, Бісмарк пірнув у потаємну нору і щільно зачинив за собою низенькі двері.

РОЗДІЛ 30

Львів, червень 1941. Чудовий бенкет для вишуканого товариства за рахунок НКВС

Остап Маркович, вийшовши з університету, зайняв чергу на трамвайній зупинці і болісно роздумував над тим, що діється в стінах навчального закладу. Нові советські наукові сили, які з'явилися в університеті, були заражені ідіотичною ідеологією Маркса-Леніна-Сталіна і верзли нісенітниці, які перебували від справжньої науки на відстані гарматного пострілу. Сперечатися з ними було небезпечно, тому кожен відмовчувався або ж тільки кивав. Професори, що прибули з Польщі, тікаючи від німців, мали ширші погляди на світ і були сміливішими, але й вони розуміли, що проти тупої сили наука безпорадна. Надалі навчати студентів викривленої брехливої історії Маркович не міг. Йому хотілося звільнитися, поїхати на село й перечекати цей страшний час.

Несподівано його роздуми перервав приглушений голос невідомого.

— Товаришу Кранц?

Остап Маркович від несподіванки сіпнувся і заторохтів, ковтаючи слова:

— Що? Е-е... ви помилились.

— Ні, — почув у відповідь. — З цього дня ви — товариш Кранц. Чим вам не до вподоби цей псевдонім? Хочете запропо-

нувати кращий? Адже ви так підписували статті за буржуазної Польщі?

Маркович онімів і не знав, що відповісти. Перед ним виріс високий кремезний чоловік у цивільному, його пронизливі очі, здавалося, пропікають наскрізь. Грубо витесане обличчя зі слідами віспи не викликало жодного довір'я. А статті, які Маркович підписував псевдонімом, волів би більше не згадувати, бо то були відверто антисоветські статті. Отже, вже настукали. Але хто? Адже ж уся редакція виїхала. Йому перехопило подих, за хвилю проплямків:

— Ні-ні, я нічого... З ким маю честь?

Чоловік узяв його під руку і відвів набік, подалі від черги. А за мить перед очима історика зблиснула червона книжечка НКВС, але так швидко, що прочитати прізвища не вдалося. Маркович відчув, як гаряча печія піднімається до грудей і бракне повітря. Руки в нього почали труситися, а на чолі проступив піт. Але він набрався сміливості й пробелькотів:

— Пробачте, я не встиг прочитати, як вас звати.

— Полковник НКВС Ваврик. Пройдімо... сядемо до машини і поговоримо.

Маркович подумав: «Це все... кінець...» і покійрно підійшов до авта, дверцята перед ним відчинилися, а чиясь рука потягнула його всередину. За мить він опинився поміж двох чекістів. Той другий був у темних окулярах і смачно затулювався цигаркою. За запахом Маркович розпізнав «Герцеговіну Флор» — улюблені цигарки Сталіна. Чоловік у темних окулярах викинув недопалок, підняв шибку й уважно поглянув на професора.

— Товариш Кранц... — промовив з притиском. — Я з цікавістю проглянув ваші статті, де ви поширювали примітивні ви-

гадки про Країну Рад. Я розумію, що ви змушені були виживати за важких умов режиму поміщицько-буржуазної Польщі. І ми в принципі можемо увійти в ваше становище. Дати, так би мовити, шанс виправитися і ступити на шлях спокутування помилок. Якби ми думали, що ви людина безнадійна, то відразу ж відправили б вас в Узбекистан на плантації бавовнику. Але ми так не думаємо. Тому доручаємо вам відповідальну справу. Ви повинні стежити за професором Куриласом. Тільки й усього. Будете доповідати про всі його розмови. Нас цікавить найменша дрібниця.

Маркович з перших слів цієї тиради напружився, чекаючи найгіршого, але поступово його попустило, він осмілів і спробував боронитися:

— Але він нічого не каже крамольного. Він весь у наукових дослідженнях.

— Наукові дослідження нас цікавлять у першу чергу. Не переживайте, ви цим своєму колезі не зашкодите. Навпаки, він колись буде вдячний за те, що завдяки вам не потрапив у халепу.

— У нас є до вас ще одне маленьке прохання, — втрутився полковник Ваврик. — Запросіть професора і його дружину в гості.

— Вони у мене днями були... — заметушився історик. — Ми так часто не гостюємо. Часи важкі. Не надто є чим прийняти.

— Про це не хвилюйтеся. Скажете, що приїхав до вас давній товариш. Скажімо, з Таллінна... І привіз вгощення — вино, горілку, закуски.

— Я буду цим товаришем, — засміявся колега Ваврика. — Борис Король до ваших послуг. Теж історик.

— А чому з Таллінна? — поцікавився Маркович.

— Бо я справді днями звідти прибув. З конференції, присвяченій дружбі народів. Отримав орден «Знак Почета». Хіба це не причина відзначити?

— Гарзд, — погодився Маркович. — А коли ви хочете, аби я їх запросив?

— Скажімо, завтра чи позавтра. То вже від них залежить, коли їм буде зручніше. Але бажано не затягувати. І відразу ж зателефонуєте мені. Ось вам мій номер. Запросіть ще декого зі своїх друзів. Ми про все подбаємо задалегідь.

Після цього чекісти відчинили дверцята, й Маркович вийшов з авта, відчуваючи, як його хитає, однак не хотів зраджувати хвилювання, тому зупинився й закурив, чекаючи, поки авто від'їде. Довго проводжав його затуманілим поглядом, не знаючи, радіти чи журитися тим, що його таки не арештували, не повезли із собою. Ще ні.

Потім він обережно розирнувся, цілком слушно підозрюючи, що за ним можуть стежити, намагаючись з'ясувати, куди він після такої розмови піде. Однак нічого підозрілого не помітив. Люди довкола перебували в постійному русі. Ніхто не стояв оддалік і не курив, не читав газету. Тоді він повернувся на трамвайну зупинку і якраз вчасно, бо під'їхав трамвай. Маркович зайшов у передні двері й упівока дивився, хто зайде після нього. Один недбало вбраний чоловік його зацікавив — він стояв на східцях біля задніх дверей і дивився у шибу. На наступній зупинці Маркович вийшов, пройшов кілька метрів і раптом, мовби спохопившись, повернув назад. Недбало вбраний чоловік ішов йому назустріч, на його обличчі відобразилося здивування. Маркович проминув його, отже, за ним таки був хвіст. Але він і так не збирався ні до кого заходити й подався далі пішки додому.

Дорогою обдумував, що повинен сказати дружині, а що Куриласові. Вирішив, що правди їм не скаже. Курилас завше був доволі обережним у висловлюваннях навіть у вузькому колі. Не повинен би спалитися. Але ж казали запросити ще когось... Може, Гуркевича?

Увечері Маркович зателефонував Куриласові й запросив на вечерю з нагоди приїзду його давнього знайомого Бориса Короля. Курилас спочатку вагався: «Недавно ж були... не знаю, що на це дружина... та й робити багато... », але почувши, що буде особливе вгощення, скорився. Він любив гарну компанію. Врешті-решт було корисно розпружитися і побити кілька годин байдики. Гуркевич теж не віднікувався і обіцяв прийти.

Того дня, коли мала відбутися вечеря, четверо жилавих молодиків мовчки внесли до помешкання Марковича ящик з напоями і ящик з делікатесами. Його дружина була на роботі, товар приймав господар. З цікавості він зазирнув до напоїв і, побачивши там дорогі грузинські коньяки, шампанське в плетених кошулях, французькі вина, похитав здивовано головою: «Ото живуть люди!» Але ні, він ніколи не зможе дотягнутися до них, він завше буде лише звичайним сексотом, якому лише інколи вдасться пожитися окрушками з «комуністичного» столу.

Небавом прибув і Король з пишною молодницею, в якій блюзка аж тріщала на грудях.

— Це Галя, — відрекомендував господареві причепурену жінку з гарно намальованим обличчям.

Галя скинула хустину, голова її була у папільотках.

— Вибачте, товариш Борис так несподівано мене запросив, що я не встигла накрутитися. Ото, поки ми їхали, я в машині і крутилася.

— Нічого-нічого, час є, — сказав Король. — Галя — спритна дівчина...

— Ой, скажете таке — дівчина! — розреготалася Галя.

Король хляпнув її по сідниці і додав:

— Вона зараз займеться сервіруванням. Вам нічого не доведеться робити. А потім, коли закінчить, буде грати роль моєї дружини. Однак нам треба узгодити окремі моменти, тому перейдімо до вашого кабінету.

Чекіст узяв Марковича під руку й повів його впевненою ходою туди, де містився кабінет, так, мовби не раз уже там бував.

РОЗДІЛ 31

*Київ, жовтень 2019. Бісмаркові знову хочеться до Греції.
Або хоча б з'їсти відбивну*

Ще ніколи в житті Олегові так сильно не хотілося до Греції! І не на острів Андрос, де живе пенсіонер-археолог Польський, а просто до Греції, де його ніхто не знає і він нікого не знає, а це означає, що анонімність і безпека йому будуть там забезпечені.

Нервовий шок, пережитий кілька днів тому, досі давався взнаки. То раптом починав смикатися край повіки. То стукотіло в скронях, але стукіт цей ставав сильнішим і відчутнішим лише після спогадів про сірий ранок у квартирі Клейнода. І насправді йому вже не хотілося згадувати той ранок, але він сам спливав у пам'яті з неминучістю лайна, яке, як не топи, все одно легше за воду і обов'язково спливе на поверхню.

Найстрашніший момент пережив Бісмарк, коли, приклавши вухо до потаємних дверцят, слухав чийсь кроки, і раптом вони наблизилися, а дверцята, несподівано відчинившись, так штовхнули Олега, що він не встояв і з гуркотом звалився на підлогу. І одразу почув крик, і крик цей був не його. Немов хтось вирішив викричати його страх.

Скутий жахом, він лежав у темряві і не бачив, а відчував, як хтось заглядає всередину, вже після того, як крик замовк. Він чомусь вирішив підповзти до дверцят і зачинити їх. Звідки тільки з'явився такий ідіотський план? Але коли він підповз і підняв-

ся на коліна, щоб сильніше штовхнути потайні дверцята назад, у повітрі щось злетіло і з глухим ударом опустилося йому на маківку. І навколо відразу посвітлішало. У темряві засвітилося безліч зірочок-світлячків. Він обм'як і впав обличчям на дерев'яну підлогу. Зникаючою свідомістю встиг упіймати світло щойно ввімкненої лампочки.

— Ну ви мене й налякали! — сказав йому Клейнод за годину або дві, коли Олег знову розплющив очі.

На голові у нього лежав мокрий холодний рушник. Він все ще перебував у таємному схроні, лежачи на підлозі.

— То ви живий? — видушив з себе Бісмарк, розглядаючи опухлий ніс старого і запечену кров на його неголеному підборідді.

— Поки що живий, — кивнув той. — Я вас чесно чекав до одинадцятої. А потім зрозумів, що вам на мене наплювати... І сховався.

— Тут?

— Що ви! Тут я б помер від страху. Це ж безвихідь! Ні, у мене є ще одна схованка. Останній притулок, так би мовити.

Олег кивнув. Він згадав, як старий замикав його, ідучи по листи.

— Я вас не дуже сильно? — запитав після паузи Клейнод.

— Ну як... — Олег важко зітхнув. — Нівроку! А чим це?

— Молоток для відбивання м'яса, тато його дуже любив.

— Тато любив м'ясо? — сумно перепитав Олег.

— Відбивати м'ясо.

— А хто така Міла? — несподівано згадав про листи Польського Бісмарк.

Старий здивувався запитанню.

— Остання дружина батька, неофіційна, він з нею не розписувався, — відповів він. — Батько їй заповідав нашу дачу в Глевасі. Вона там і живе!

— Так? Цікаво, — промовив змученим голосом поранений хлопець. — А я б зараз відбивну з'їв.

— Молоток є! — посміхнувся Клейнод. — Але ось тільки м'яса немає. Та й я б не радив вам відбивну в такому стані. Відбивна вимагає здоров'я. Інакше — на шкоду. Вам би зараз курячого бульйончику. Але я тут затримуватися не збираюся, та й холодильник у мене порожній.

У холодильнику в старого, і в цьому Олег уже встиг переконатися раніше, панувала охолоджена порожнеча. Тільки на внутрішній полиці дверцят лежало двоє яєць. Добре, хоч вода з крана текла, і на прохання пораненого старий приніс йому холодної води.

— Ви, до речі, що тут робили? — запитав старий.

— Та ж за вас злякався. Подумав, що вбили.

— Ага, отже, все ж таки є у вас залишки совісті! — сумно посміхнувся він.

— А вас що, били? — Олег вказав поглядом на розпухлий ніс.

Клейнод похитав головою.

— Тиск. Я коли хвилююся, він підскакує, і тоді — з носа кров. З дитинства.

— Ну, слава Богу, — видихнув Олег. — А то я вже злякався, коли кров на підлозі побачив.

— Дивно, — старий кинув на нього іронічний погляд. — Незважаючи на всю вашу недбалість, я чомусь відчуваю до вас довіру... Ну, майже відчуваю, — поправив себе.

— Чому дивно? — болісно посміхнувся Бісмарк. — Я взагалі-то позитивна людина. Нікому нічого поганого не зробив.

— У вас все попереду, Олежику. Все попереду.

— Але ви ж щойно сказали, що відчуваєте до мене довіру.

— У моїй ситуації можна довіряти будь-чому. І чашці теж, — він кинув погляд на горня з водою у руці в Олега, що вже всівся на підлозі.

— А у мене до вас кілька запитань було, — Олег потер пальцями чоло, немов намагався зосередитися.

— Це щодо листів від Польського?

— І щодо листів теж. Але спочатку про цю громадську організацію, яку ви заснували. Як вас той хлопець знайшов?

— Та як? Випадково. Я з пошти виходив — пенсію отримував, а він до мене на вулиці звернувся. Запитав, чи не хочу я додатковий заробіток до пенсії, наплів сім мішків гречаної вовни, але показав пачку грошей. Чимось він мені сподобався... Я ще подумав: добре, що він до мене звернувся, адже там десятки пенсіонерів стояли в черзі, і навіть на вулиці.

— Ага, виходить, він вас випадково вибрав? — Бісмарк посміхнувся.

Старий іронії не помітив і простодушно кивнув.

— А ви поліцію не викликали? — Олег вирішив змінити тему.

— Навіщо? — здивувався господар. — У нас тут у будинку вже чотири квартири обікрали. Поліція була, злодіїв не знайшли. А тут і красти нема що. Один збиток — двері.

— А хіба ваш тато нічого цінного не зберігав? — мовби ненароком запитав Бісмарк.

Клейнод напружився.

— Звідки ви взяли?

— Ну так з листів до вашого батька... Там Польський його «хранителем» називає.

— У мене немає звички читати чужі листи.

— Невже листи батькові для вас чужі?

— Не чужі — це листи мені. Але мені ніхто не пише. А листи не мені — чужі. Що тут незрозумілого?

— Але ви ж їх дбайливо зберігаєте. До того ж конверти були розкриті.

— Зберігати і читати — різні речі. Я ще татові санаторно-курортні книжки зберігаю. З п'ятдесятих років. Зберігаю і не читаю, просто так, як пам'ять.

Олегова голова боліти перестала. Він помацав рану під мокрим рушником. Від дотику пальців вона заболіла, але щойно забрав руку, хворобливі відчуття пропали. Покрутив у руках рушник, подивився на плями крові й на сліди зеленки на ньому.

— У вас зеленка є? — запитав.

— Була, всю вам на голову вилив! — відповів старий.

Олег заплющив очі. Уявив себе в лікарняній палаті, а поруч — у білому халаті — Ріну з бинтом у руках. І ось вона бере й починає накручувати бинт на голову, постійно підтягуючи його, щоб міцніше тримався.

«Де вона? Що з нею?» — подумав Олег і зрозумів, що проникла в його думки зовсім щира турбота про зниклу дівчину.

— Вам погано? — голос старого зазвучав співчутливо. — Може, вийдіть на вулицю, а я вам швидко викличу. А раптом у вас струс мозку?

— Сподіваюся, що ні, — відповів Бісмарк і став обережно підніматися.

РОЗДІЛ 32

Львів, червень 1941. Маркович дізнається про користь дружби з чекістами

Маркович страшенно нервував, боявся, що не вдасться йому ця роль. Не можна, щоб колеги щось запідозрили. Треба, щоб усе виглядало природно.

— Властиво, я про вас нічого не знаю, — промовив він, уможовчуючись на канапі.

Король сів навпроти на крісло й закурив.

— Так, звісно, нам треба домовитися про окремі деталі. Отже, звідки ви мене можете знати?

— І гадки не маю, — стеновав плечима Маркович.

— Неправильна відповідь. Ви ж були в Москві на нараді викладачів? Курилася там не було. Ось там ми й познайомилися. Я викладав у Таллінні від часу його визволення. Зараз приїхав до Львова і викладатиму історію у Львівському університеті.

— Це правда? — запитав обережно Маркович.

— Звичайно, що правда. Наступного тижня мене офіційно представлять новим завідувачем кафедри історії СРСР.

— А що з...

— З Комарницьким? Ви ще не чули? На жаль, він не виправдав довір'я. Його відправили кудись на Схід. Здається, в Ташкент. Там теж потрібні фахівці з історії. Га-а-а! — гукнув він на повні груди, й луна покотилася покоюми. — А принеси нам рислінгу!

— Вже несучу! — озвалася Галя й за кілька хвилин принесла охолоджену запітнілу пляшку та канапки з кав'ярком, потім наповнила келихи й зникла.

— Ну, на здоров'я! — промовив чекіст, піднявши келих. Вони випили і чекіст продовжив: — Як бачите, з нами вигідно дружити. Ось ми з Куриласового помешкання виселили наших громадян, які прибули з Росії, звільнили з тюрми його служницю. Все для того, щоб людина працювала «на благо родини», як сказав товариш Сталін... — Він зробив павзу, наповнив келихи і усмінувся: — А ви людина обережна... Навіщо ви виходили з трамвая, міняли напрямок руху, якщо не збиралися нікуди заходити?

Маркович почервонів.

— Не знаю... Це якось машинально вийшло. Я відчув, що за мною стежать. І тоді повів себе, як хлопчак. До кого я б міг іще піти? Це було б безглуздо.

— Звісно, що так. Це просто наше керівництво перестрачувалося.

— А можна поцікавитися... — несміливо почав Маркович.

— Звісно, можна. Слухаю вас, — Король закинув ногу на ногу, взяв канапку і став ліниво жувати.

— Я хотів запитати... Ви ж фактично на двох роботах?

— Маєте на увазі роботу в НКВС? Так. Це моє основне місце праці. Але фактично ми всі повинні працювати на двох роботах. Батьківщина все ще в небезпеці. Тому працювати для неї — обов'язок і честь. Я радий, що ви погодилися помагати нам.

— Чесно кажучи, не розумію, який сенс у цій вечірці. Курилас не скаже нічого такого, що б вас зацікавило. Ми знаємося чимало літ, але ніколи не вели слизьких розмов.

— Справді? — Король прискалив око. — І минулого разу не розмовляли?

Маркович зблід. Що вони можуть знати? Були ж самі свої.

— Н-не пригадую...

— А ви напружте пам'ять. Про що говорив, наприклад, Гуркевич? А про що ви?

Маркевич відчув, як пітніють долоні. Отже, хтось з їхнього кола доніс.

— Ну-у, я не бачу там нічого крамольного, — промовив обережно. — Про розстріли галичан, які виїхали до Союзу, повідомляли ваші ж газети. Вибачте, але я вважаю це помилкою.

— Так, маєте рацію, — Король ще раз наповнив келихи. — Товариш Сталін уже покарав тих негідників, які організували перегини в політиці. Авжеж, я погоджуюся, що нічого страшного ви тоді не говорили, а все ж, зачепивши ці теми, неважко було перегнути палку. Я це до того, що й цього вечора бажано, щоб ви не цуралися розмов про політику. Я вам поможу. Ви ж розумієте, нам важливо знати, хто чим дихає.

Маркович поглянув на годинника:

— Скоро надійде з роботи моя дружина.

— Чудово. Гадаю, Галя вже дала собі раду. Ходімо поглянемо.

І справді у вітальні на видовженому столі красувалися тарілки з нарізаною ковбасою, салом, шинкою, червоною рибою та сиром, з оселедцями, посипаними цибулькою, канапки з кав'ярмом, оливки. Посередині манив око паштет, прикрашений, наче святковий торт. А поміж тим усім — різні напої. В Марковича розбіглися очі. Йому ніколи не доводилося бачити подібного столу. Окрім одного разу. Тоді, коли побував у Москві.

При появі господині Галя з чекістської буфетниці вмить перетворилася на пані професорову і стала розповідати, яке чудове місто Таллінн, які там крамниці, які прекрасні речі можна придбати. Незабаром поприходили Куриласи й Гуркевичі, їх теж вразив стіл.

— Ого-го! — дивувався Курилас. — То в Естонії ще можна надібати такі делікатеси? У нас вже з рік, як усе тільки з-під поли.

— Е, — усміхнувся Король, — там теж не все так вільно лежить у крамницях. Та якщо знати місця, можна непогано отоваритися. Але досить милуватися, сідаймо до столу. Пане Маркович, ви не проти, якщо я, з вашого дозволу, трішки покерую гостиною?

— О, ні-ні, — замотав головою той, — тож ваше свято. Товариш Король власне отримав «Золоту Зірку». — Присутні заплескали в долоні, вдаючи неймовірне розчулення. — Та це не єдина нагода випити, бо є ще одна: він очолить кафедру історії СРСР.

Курилас і Гуркевич, мов за командою, відкрили вуста, щоб, очевидно, запитати: «А що з Комарницьким», але пісний вираз обличчя Марковича підказав їм, що краще промовчати. Тепер вони зорієнтувалися, з ким мають справу, і зрозуміли, що поводитися треба стримано та не зачіпати слизьких тем. Після перших чарок і келихів гості з господарями розбилися на дві групи — жінки розсілися на канапі з келихами, а чоловіки стали в коло.

— Знаєте, — промовив Король, коли Курилас і Гуркевич припинили його розпитувати про Естонію, — я ознайомився зі штатним розписом університету і помітив одну дивну річ, якої я не зустрічав у Таллінні. А саме: надто багато євреїв. При чому — з буржуазної Польщі. Їх взагалі наїхало до Львова стільки, що тепер це майже половина населення.

— То й не дивно. Вони тікали від нацистів, — сказав Курилас.

— Гадаю, ці страхи перебільшені, — заперечив Король. — Німці дали їм можливість виїхати до Палестини, однак вони не скористалися. Тож самі винні. А як вам подобається, що у Львові раптом опинилося біля двох тисяч викладачів вищих шкіл? Що

з ними робити? Як їх забезпечити роботою? Та й таке сказати: вони нам ідеологічно ворожі. Ми ж не можемо дозволити їм засмічувати голови нашим дітям. Я розмовляв з ректором. До нього щодня вишиковується велика черга науковців та професорів, які хочуть працевлаштуватися. Це проблема.

— Мабуть, варто їх працевлаштувати в інших містах.

— Якби ж то! Вони не володіють ні російською, ні українською. Сьогодні вранці я прослухав лекцію Тадеуша Бой-Желенського, який очолив кафедру історії французької літератури. Ну, що вам сказати... Він намагався говорити українською, але словниковий запас у нього був не на висоті. Внаслідку він змушений був вживати польську термінологію, яка незрозуміла для прибулих з-за Збруча студентів.

— Нічого страшного, тут головне практика, — сказав Курилас. — Зате маємо вченого світової слави, живу енциклопедію...

Король скептично усміхнувся:

— Ця ваша жива енциклопедія перекладала багатьох реакційних письменників, таких, як Марсель Пруст, до прикладу, а також порнографію П'єра де Брантома. А найгірше, що він не користується віддрукованими лекціями, які можна було б проглянути й висловити зауваження. Це може привести до значних проблем. Мало що він може нагородити на такій лекції «з голови». А до речі, науковці й письменники, які втекли на німецький бік, без перебільшення переважають і кількісно, і якісно тих, що залишилися. Вони видають там книжки й часописи. Я, до речі, маю дещо з їхньої продукції. Якщо когось зацікавить — прошу дуже, — помітивши відсутність ентузіазму, додав: — Тут нема нічого страшного. Ворога треба вивчати. Знати, чим він дихає. Нас чекає попереду тривала ідеологічна дискусія на світовому рівні. Очевидно, коли все вляжеться і унормується.

РОЗДІЛ 33

Київ, жовтень 2019. Про користь уважного читання чужих листів

Деякі удари по голові призводять до непоправних наслідків. Інші — до поправних. Однак і в першому, і в другому випадках першою жертвою удару стає пам'ять. Її може відбити як повністю, так і частково. А може відключити тільки коротку, або тільки тривалу.

Олег, сидючи на лавці в Софійському заповіднику навпроти центрального входу в собор, намагався зрозуміти: чому він сюди прийшов? Він пам'ятав, що з Межигірської звернув на Верхній Вал, потім йому стало погано, закрутилася голова, і в якійсь каваренці він випив американо з молоком. Йому начебто полегшало, і він продовжив піший шлях до Житнього Ринку і далі, поки не звернув на Воздвиженку.

Йшлося йому Андріївським узвозом легко, і ні про що він дорогою не думав. А далі ноги зупинилися біля воріт службового входу в заповідник, у якому він ще десять днів тому працював черговим електриком. І охоронець, що визирнув зі своєї ніші, кивнув і впустив його всередину. Він, мабуть, ще не знав, що тепер Бісмарк тут — ніхто.

І ось він сидів на лавці, а несподівано теплі промені раптового сонця ласкаво гріли його поранену голову. Вигляд собору приносив умиротворення. Думки, що розбіглися раніше від удару молотка, починали повертатися на звичне місце.

Він витяг з кишені куртки мобільник і проглянув обидві есмески про те, що і «брат» Коля, і Адік «знову на зв'язку». Олег зателефонував Колі, але у відповідь знову почув про знаходження абонента «поза зоною». Адік, однак, виявився «в зоні». І відреагував на дзвінок надто жваво.

— Я ж тобі телефонував, а ти не відповідав! — кричав він підлітковим голосом здалеку. — Які новини? Тільки швидко кажи, я в роумінгу!

— Так, є цікаві, — посміхнувся Олег. — Отримав ось молотком по голові від сина одного з археологів!

Ліва рука доторкнулася до рани, але дотик не викликав цього разу ані болю, ані інших неприємних відчуттів.

— Хоч було за що? — грайливо поцікавився Адік. — Або ти у нього щось знайшов, а він не хотів віддавати?

— Ну як, — Олег зрозумів, що може бовкнути зайве і вирішив уповільнитись і «розвести водою» подачу інформації. — Знайшов листи. Дуже цікаві. Але у Клейнода неприємності. Чи то його хочуть пограбувати, чи то вбити. Коротше, щось хочуть. Зламали двері і перевернули його квартиру.

— Значить, у нього щось є! — впевнено заявив Адік. — Напевно, саме те, що ми самі шукаємо!

— Слухай, Адіку! Я якраз хотів тебе запитати: а що все ж таки ми самі шукаємо?

— Ну як?! — видихнув Адік і замовк на секунд десять, забувши про дорогий роумінг. — Я ж тобі казав.

— Знаєш, я після удару по голові, багато про що забув. Нагадай!

— Ну якщо ти не пам'ятаєш, тоді при зустрічі. Не можна ж про це по телефону. — напівжартома сказав Адік. — Ти, до речі, за двома іншими адресами заходив?

— Ще ні.

— А чого тягнеш?

— Та якось втомився, — промовив Олег дійсно стомленим голосом. — Мені б відпочити трохи. У Грецію б полетіти.

— Як я тебе розумію! — іронізував Адік. — Піди за іншими адресами, поговори, розпитай. Тоді ми краще зрозуміємо, що цих чотирьох товаришів об'єднувало, і тоді я ще раз подумаю про твою поїздку до Греції. До речі, вода в Егейському морі зараз плюс двадцять три. Але скоро почне знижуватися. Так що поспішай.

Розмова з Адіком не те щоб підбадьорила Олега, але на ноги таки підняла. І він неквапно поплентався до виходу. Перед тим як покинути територію Святої Софії, поглянув на місце недавніх нічних розкопок. Потемніла трава, кілька увіткнутих в неї палиць попадали чи нахилились, на одній бовтається шмат червоно-білої стрічки. Схоже, що ті, хто обгородив цю ділянку, вже забули про неї.

Вдома на нього чекала звична тиша. Полежавши пів години на канапі, Олег заварив чаю і сів за стіл, поринувши поглядом у ще не прочитаний лист Георгія Польського своєму колезі.

«Доброго дня, Віталію! Мені повідомили, що у тебе нові проблеми зі здоров'ям. Сподіваюся, засіб, який я тобі посилаю, відразу допоможе. Досить одну десяту грама на шклянку теплої води або просто на язик. Перевіряв на собі — і тепер почувуюся на сорок років молодшим. Сподіваюся, ти жодних дурниць не робив. Одужуй!»

У наступному посланні Олег немов почув заспокоєний голос Польського:

«Привіт, Віталію! Дякую за добрі вісті! Я теж подумав, що це в тебе був якийсь нервовий зрив, пов'язаний зі здоров'ям. Вибач,

якщо я був різкий у висловлюваннях! Ти знаєш, що я запальний, але відходжу швидко! Обіймаю! Посилаю тобі ще трохи ліків. Має вистачити надовго, але якщо що — пиши!»

«Доброго вечора, Віталію! Тут якраз вечір, і сонце тільки-тільки зайшло за гору. Радий був отримати від тебе такого доброго і детального листа. У мене, на відміну від тебе, новин мало. Все рівненько, все стабільно. Давид відкрив офіс у Єрусалимі. Переманив платнею кількох айтішників із Києва і Дніпра. Тепер вони розвивають його інтернет-банкінг далі, а він ловить рибу в Хайфі і готується до пенсії. Я гуляю, ходжу по кілометрів десять-п'ятнадцять у день. Тобі теж раджу більше ходити пішки. Кров любить рух. Не ображайся, якщо я буду посилати тобі порошок без супровідного листа. Іноді здається, що мені більше нема про що писати. Але якщо буде про що, то обов'язково напишу!»

У наступних конвертах лежали згорнуті вчетверо чисті аркуші паперу.

Нарешті настав час чаювання. Бісмарк знайшов список археологів. Тепер він дивився на ці прізвища іншим поглядом. Список тепер ділився на вже «відомих» і ще «невідомих» персонажів. Олег сумно посміхнувся. Зрозумів, що все ж, хоч і не хочеться, але доведеться йому їхати і на Воскресенку, і на Оболонь.

«Так, до кого спочатку? — задумався, дивлячись на список. — До Ревенка Олександра Івановича чи до Красницького Бориса Артемовича?»

Дорога до Оболонської Набережної здавалася простішою — двадцять хвилин на метро. Хоча від метро до Набережної пішки ще хвилин п'ятнадцять. Бульвар Перова на Воскресенці — це взагалі далекий світ, глибинка лівобережного Києва. Цю адресу Олег вирішив залишити на потім.

Зиркнув на годинник: скоро п'ята. За півтори години можна було б виїхати, щоби ближче до сьомої, коли народ повернеться з роботи, знайти квартиру Красницького і, либонь, вже у нащадків дізнатися про його долю і досягнення.

Олег перевів погляд на київську адресу Польського, згадав його правнучку. Той перший візит до сім'ї археолога виявився набагато цікавішим, аніж він очікував. Але правнучка нічого йому не розповідала про родичів в Ізраїлі. А цей Давид з Єрусалима міг би бути сином. Він бо вже на пенсії. А може, у Польського було кілька синів?

«Інтернет-банкінг у Єрусалимі?» — замислився Олег. Йому згадалися перекази в євро з Єрусалима від якогось Єрусалимського товариства місцевої історії. — Ну так, — кивнув Олег навздогін своїм думкам. — Отже, це справа рук сина Давида. А син, мабуть, виконує розпорядження батька».

Дивно, але цілком логічні висновки не викликали в Олега ані захоплення, ані осяяння. Все виявилось занадто простим, зрозумілим і логічним.

А які відкриття чекають на нього за двома наступними адресами? Він ніби й не очікує нічого особливого від візитів на Оболонь і Воскресенку. Але ж ніхто не застрахований від сюрпризів.

Думки працювали злагодженіше, голова не нагадувала про травму, хоча сам він прекрасно пам'ятав цей ранок і пережиті страх і шок.

«Якщо з самого ранку дістати по голові, то день видасться вражаюче довгим!» — іронічно подумав Бісмарк.

І тут пам'ять надіслала йому сигнал про відновлення своєї роботи, висвітливши, мов на екрані у вигляді титрів кінофільму прізвища, імена та по батькові Красницького і Ревенка.

— Так, — подумав Олег. — Але ж я ці прізвища десь уже бачив! І не від Адіка! Десь вони вже мені траплялись?!

Олег зайшов до кімнати, увімкнув світло і витягнув з-під канапи чорну шкіряну торбинку. Вийняв з папки документи, скріплені печаткою ГО «Інститут-архів», і все стало на свої місця. Красницький і Ревенко виявилися одержувачами дивних, але немаленьких сум грошей. Правда, вони фігурували, як ФОПи, і їх ініціали не збігалися з ініціалами археологів. Красницький Р. Б замість Красницького Б. А.? Це, мабуть, син. Тобто Борисович. Ревенко Г. О. замість Ревенко О. О. — і тут все дуже просто. Батько — Олександр, а син — Олександрович. А хто він там: Геннадій чи Георгій — вже не важливо. Головне, що всіх їх обслуговує чорний бухгалтер Ріна, і вони отримують гроші з Греції через Єрусалим. Через сина Георгія Польського. А це означає, що саме археолог Польський крутить цим загадковим ГО, яке об'єднує тих, хто робив розкопки.

«Добре, — зітхнув Олег, утомившись від роздумів. — Сьогодні поїду до Красницького, а завтра — до Ревенка. Решту питань залишимо на потім!»

РОЗДІЛ 34

*Краків, червень 1941. Коли красуня надто багато знає,
романтична розмова з нею неможлива навіть уночі*

На кухні Олесь поклав на стіл чорний хліб і шмат сільського сиру, вийняв з креденса пляшку рейнського, розкоркував і розлив у келихи. Тепер вони сиділи за столом і розмовляли, а поруч тьмяно блимала свічка.

— Даремно ви почали про тоталітарний режим, — промовив хлопець. — Мусите пильнуватися з такими словами. Серед присутніх міг бути хтось, кого приставили нам німці.

— Так, я погарячкувала, — погодилася Арета, пригублюючи вино. — Мені, мабуть, взагалі краще більше мовчати.

— Аж так? — він засміявся. — Не конче. Але обережність варто виявляти. Де ви були до того, як опинилися в Кракові?

— Там, де і ви. У Львові.

— Правда? Чому ж ми не перетиналися? — можливо, в його запитанні вчувався жаль, що не зустрілися раніше, бо дівчина поблажливо усміхнулася.

— Я ж казала — ще не настав час...

Її впевненість у судженнях свідчила про те, що вона несе в собі невідомі йому знання й тверді переконання у запланованих учинках. З огляду на це він скидався на учня, який щойно зараз пізнає щось сокровенне.

— А тепер настав? — з недовірою запитав Олесь.

— Так, — кивнула вона. — Саме для цього я й прибула до Кракова. До вас.

Це його ще більше ошелешило. Хто він і що він, щоб заради нього вирушати до Кракова? З вуст дівчини це могло звучати по-різному, але не звучало так, як хотілося б це йому, бо не приїхала вона сюди, закохавшись у нього з першого погляду.

— Виглядає на те, що маєте до мене якусь справу? — запитав Олесь.

Однак вона заперечила:

— Не так до вас, як до вашого батька. Його треба вивезти сюди. І баритися не можна.

Вивезти з його намоленого затишку, звідки його хіба зі страшним скрипом можна було витягнути на тиждень у Карпати? Та вона просто не знає його батька!

— Навіщо? — запитав він. — Він нізащо не бажав тікати зі мною, хоча багато його друзів-науковців утекло. Але він не міг покинути своїх книжок і рукописів. Мама була не проти тікати і підтримувала мене. А він бігав по кабінету, обмацував стелажі, хапав рукописи в оберемки і питав: «Куди? Куди я це все сховаю?» Ви не знаєте мого батька. Він вріс у свій кабінет, як рослина у вазоні.

— Я розумію. Але він у небезпеці. Ви ж не маєте від нього жодної звістки. Чи не так?

— На жаль, так, — зітхнув Олесь.

— Минулого тижня вашого батька викликали до НКВС і дали завдання, яке він зобов'язався виконати. Не жахайтесь, ніхто його на сексота не вербував. То було чисто наукове доручення: розшифрувати старовинний текст. Точніше, знайти в ньому те,

що їх цікавило. Ваш батько, як науковець, цим, звісно, захопився. Його навіть не треба було переконувати чи змушувати. Він узявся за роботу. Однак ми повинні його зупинити. Це завдання він не повинен виконувати.

Олесь потер чоло. Вона говорила так самовпевнено, а голос втрачав ніжні дівочі тони, що це почало його бентежити, але він і не здогадувався, що має відбутися далі, й що вона ще може сказати набагато тривожнішого.

— Звідки вам усе це відомо? — не витерпів, вдивляючись у її очі.

— Не суттєво. Чекісти передали вашому батькові четверту книгу Єноха. Вони при НКВС мають цілий відділ, який займається потойбічними силами, досліджує з'яви духів, янголів, навіть займається такою проблемою, як створення нової людини, яка матиме силу і спритність вовка.

— Дивовижно, скільки ви всього знаєте. Ви розвідниця?

— Якщо ви гадаєте, що я на когось працюю, то ні. Я працюю на себе. Отже, ваш батько отримав з рук чекістів також продовження «Хроніки Ольгерда».

— Невже! Вона ж пропала, — здивувався Олесь.

— Ні. Вона вціліла. Тепер ваш батько вивчає обидва раритети. Він може не розуміти, до якої катастрофи це призведе.

— Катастрофи? Про що ви кажете? В чому катастрофа? — він не вірив своїм вухам. — Наукове дослідження давніх текстів може викликати катастрофу?

— Саме так. Тому його треба врятувати.

— Що означає врятувати? — він не міг второпати, куди вона веде. — Йому щось загрожує?

— Звісно. Після того, як він передасть чекістам свої напрацювання, вони його знищать, як небажаного свідка.

Її слова своєю загадковістю знову підсилили в ньому стан тривоги. Навіть не хотілося вірити, що це чує. Вона не каже, звідки все це знає, а він чомусь повинен їй довіряти.

— Це мені просто не вкладається в голову, — промовив Олесь. — Хто ви? Звідки знаєте про НКВС? Ви розмовляли з моїм татом?

Відповідь була аж надто скупа:

— На жаль, невдало.

Йому здалося, що вона бавиться з ним, як кицька мишкою, і це починало злити.

— Що це означає? — наполягав він, вимагаючи конкретної відповіді. — Ви бачилися з ним?

— Бачилася, — нарешті звірилася вона. — Була в його кабінеті. Намагалася пояснити, що його чекатиме. Переконувала, що роботу треба пригальмувати. Однак він, мабуть, цілком слушно, вирішив, що я провокаторка, і не став зі мною розмовляти. Навіть вийняв зі шухляди револьвера і погрожував мені.

Олесь дивився на неї здивовано, не зводячи очей. Аретине обличчя було злегка затіненим, а в очах блимали спокійні й лагідні світелка, мовби нічого тривожного вона й не говорила.

— Ну, якщо він почув усе те, що почув я, то, мабуть, він і справді так вирішив. Але гаразд, — кивнув. — Як ви збираєтеся рятувати мого батька?

— Переправити його сюди, — сказала вона буденним тоном, мовби то була справа не важча, ніж переїхати з Кракова до Сянока.

— Але як? — не розумів Олесь. — Кордони вже замкнені. Ви ж самі мусили добиратися сюди нелегально.

— Так і було, — погодилася вона. — Але я маю свій канал. У Карпатах.

— Це дуже ризиковано, — заперечив він. — Мій батько не молодий і не надто здоровий. Окрім того, він без мами нікуди не піде.

— Це менш ризиковано, аніж залишатися йому там. Звісно, ми переправимо обох ваших батьків.

Олесь задумався. Що далі, то все загадковішою ставала ця дівчина, така не схожа на поетес, яких йому досі доводилося бачити. Вона більше скидалася на валькірію чи амазонку з задатками ватага, на людину, яка має мету й будь-що-будь її досягне. Тільки якою була її мета насправді, неможливо було здогадатися.

— Чому ви думаєте, що його вб'ють? — не здавався він.

— Їм свідки не потрібні.

— Це зрозуміло, свідки нікому не потрібні. Але що він знає таке, за що його треба знищити?

Вона зітхнула.

— Ще не знає.

Перша думка була, що Арета глумиться над ним, чинить дивний експеримент, мовби перевіряючи його на присутність здорового глузду, але говорила вона цілком поважно, от тільки нічого толком не пояснюючи. Олесь наповнив келихи і сказав:

— Ви мене дивуєте, говорячи суцільними загадками. Тобто мого батька можуть убити, коли він розшифрує давні тексти, які йому вручили?

— Так.

— А до того його життя в безпеці?

— Так.

— Отже, якщо він у тих манускриптах розкопає те, що їм потрібно, то від тієї хвилини приречений? — доскіпувався він.

— Він їм буде більше не потрібний. А як людина, яка докопалася до суті, — ще й небезпечний. Чи мало вони знищили науковців?

— Скільки ж у нас часу?

— Лічені дні. Ви ж не маєте контакту з батьком, щоб застерегти його і підказати, аби він не надто квапився. Можливо, він вас би послухав. В іншому випадку... Його вб'ють. — Вона на хвилю вмовкла, поклала руку на Олесеву і додала зимним тоном: — Або вони, або я.

РОЗДІЛ 35

Київ, жовтень 2019. Поява п'ятого невідомого і безпорадність гугла

Учорашня поїздка під мрякою на Оболонь виявилася марною. Красницькі вже більше трьох років не жили на Оболонській Набережній. Про це Бісмаркові повідомили нові мешканці квартири — молода пара з немовлям, яке Олег не бачив, але чув усі ті десять хвилин, що провів на їхній кухні. Хлопець, який заробляв на кавових апаратах, установлених у різних фірмах, страждав алергією на кофеїн і частував його чаєм, а молода мама то зазірала на хвильку, то бігла назад на поклик дитини, то знову приходила по пляшечку з молоком, що грілася в каструльці з гарячою водою.

— У них стільки фотографій на стінах висіло! Я їм кажу: заберіть, це ж пам'ять! — розповідав хлопець. — А цей Роман тільки рукою відмахувався! Вони ж емігрували, речей багато з собою брати не хотіли, меблі продавали ще зо два тижні після підписання договору про продаж квартири.

— А вам нічого не пропонували купити або подарувати? — поцікавився ліниво Олег, не дуже переймаючись розмовою, а скоріше підтримуючи її з вдячності за гостинність.

— Ну, дві люстри нам залишили, більше нічого. Фотографії я виніс на смітник. Вони в рамках там кілька днів лежали, потім зникли. Напевно, хтось заради рамок забрав.

— А їм скільки років було, Красницьким?

— Років під сімдесят, але жваві. Роман джинси носив. Дружина одягалася простіше, але теж цілком сучасно.

— А куди вони поїхали? До родичів?

Новий господар знизав плечима.

Сьогоднішня мжичка могла би легко змусити Олега залишитися вдома і не їхати на Воскресенку. Але іншої погоди на найближчі дні не обіцяли, а Адік все одно скоро зателефонує і запитає. Так що чорт з ним, з дощем. На Олеговій куртці чудовий капюшон. Він не промокає. І нехай до цього Ревенка О. О. майже годину їзди, зате вже ввечері він зможе розповісти Адікові про все і запитати про гроші на Грецію. Адже ще трохи, і вода в Егейському морі і справді охолоне.

Ревенко Г. О. виявився не чоловіком. Ганні Олександрівні Ревенко археолог Ревенко був дідусем, і саме вона мешкала на першому поверсі хрущовки на бульварі Перова. Виглядала років на сорок. Зустріла неочікуваного гостя в сірому спортивному костюмі і в вірменських гостроносих капцях на босу ногу.

Щось Олегові відразу підказало, що вона живе сама. Вона теж радо запросила гостя на кухню і теж запропонувала чаю. Кухня, мабуть, з часів дідуся і бабусі не бачила ні ремонту, ні оновлення. За винятком газової плити і холодильника.

— Може, холодну котлетку до чаю? — запропонувала Ганна Олександрівна. — У нас тут кулінарія поруч, дуже добре готують.

Олег кивнув. Грюкнули дверцята холодильника і перед гостем з'явилася тарілочка з не надто привабливою котлеткою.

— А що він такого розкопав, що ви про нього книжку пишете? — поцікавилася жінка.

— Я взагалі про українську археологію пишу, — пояснив Бісмарк, уловивши, що насправді внучку геть не цікавлять до-

сягнення дідуса. — Мені сказали, що Олександр Іванович брав участь у розкопках на території Софійського Собору разом з Гергієм Польським та іншими.

Він уважно стежив за її обличчям, поки вона його слухала. А слухала вона його неуважно, занурюючи в окріп чайний пакетик на ниточці.

— Він мені не розповідав, — процідила байдуже, піднявши очі на гостя. — Та й тоді у мене було бурхливе життя. Так що навіть якщо б розповідав...

— А він давно помер? — обережно запитав Олег.

— Років п'ятнадцять тому. Спочатку бабуся, а потім він.

— І ви залишилися з батьками?

— Ні, батьки вже тоді жили окремо. У мене з ними досі... як би це сказати? — вона попросила поглядом допомоги у гостя.

— Конфлікт? — підказав гість.

Жінка зітхнула і кивнула.

— У мене залежність була, — знехотя промовила вона. — Наркотики. Бойфренд підсадив. Я мамине хутро до ломбарду віднесла, потім телевізор. Вони все потім викупили, а мене за двері. Ну дід з бабою прихистили, хоча теж натерпілися зі мною. Я ось тільки зараз розумію, що вдячна їм. За все за це.

Олег ще раз обвів поглядом кухню. Згадалася платіжка з Ріних папірців, згідно якої її померлому дідусеві Ревенкові О. І. ГО «Інститут-архів» перерахувала 333 тисячі 333 гривні 33 копійки.

— Але дідусь же вам залишив спадок? — обережно, з чутливою посмішкою на губах запитав він.

— Ну, як сказати? Квартиру залишив. І раз на рік гроші від нього хтось мені на рахунок в «Ощадбанку» переводить. Тільки ж я не знаю, коли вони закінчаться. Так і живу без упевненості в завтрашньому дні...

«Ні хріна собі “без упевненості”!» — подумав Бісмарк, згадавши про суму перерахування.

— Ви ж котлетку не з’їли! — зауважила господиня квартири.

Олег чемно взяв котлету в руку — виделки вона йому не запропонувала — і швидко з’їв. Смак у котлети виявився по-доброму «столовський», нагадав дитинство і шкільну їдальню.

— А якісь рукописи, щоденники, статті від дідуся залишилися? — нагадав він Ганні Олександрівні про мету свого візиту.

— Ой, бумажок різних було багато, але я все викинула. У мене алергія на пил, а паперовий пил — найнебезпечніший! Може, щось і залишилося. Я зараз ще раз погляну! — вона підвелася з-за столу.

Олег теж схопився. Слідом за нею, сповнений цікавості, увійшов до кімнати. Побачив умебльовання минулого сторіччя, сервант з кришталевими вазами для фруктів, мейсенський синій фарфор. На стінах рожеві шпалери з червоними трояндами. Над канапою — три великих фотографії в рамках.

Поки Ганна Олександрівна розглядала вміст шухляди, Олег підійшов до фотографій. Дві були сімейними, а ось одна — третя — Бісмарка зацікавила. П’ятеро людей з абсолютно серйозними обличчями стояли в знайомому місці в повний зріст, тримаючи в руках лопати лезами вгору, немов пародіюючи древніх червоноармійців, які любили фотографуватися з гвинтівками, що стирчали в небо багнетами. Ліворуч за спинами археологів — стіна Софійського собору, перед ними неглибокий розкоп, поруч на розкладному туристичному столику карта-схема більшого за столик розміру, і тому лежить на ньому, як скатертина. Першого ліворуч Олег упізнав відразу — Георгій Польський, стрункий, з великим носом і з чорною бородою майже такої ж

форми, як і на фотографії з Греції. Правда, там, на «грецькому» фото, борода зовсім сива.

— Ні, тут уже нічого не залишилося! — почув він за спиною. — Тільки ліки.

Олег різко обернувся.

— Які ліки?

— Корвалол! — господиня крутила в руках пляшечку з темного скла. — Давно протермінований.

— А-а! — Олег миттєво втратив інтерес. — А можна у вас цю фотографію попросити? Для книги. З поверненням.

— Звичайно, звичайно! — Погодилася вона. — Беріть. Я давно там хотіла натюрморти повісити. А ті дві вас не цікавлять? — Вона кивнула на сімейні фотопортрети.

— Ну якщо вам не потрібні, можу взяти.

— Беріть, беріть! — охоче погодилася вона. — Тільки без рамок! Рамки мені знадобляться.

«Дріб'язкова онука», — подумав про неї Бісмарк, але на його обличчі все ще світилася ввічлива вдячність.

Увечері Олег довго розглядав групове фото біля Софії. Сумнівів не було — ця компанія копала в тому ж місці, що й він. Сімейні фото Ревенка допомогли ідентифікувати майже всіх на цій знімці. Тобто — всіх зі списку. Ким був п'ятий чоловік можна було тільки здогадуватися. Якийсь їхній колега, про якого забули всі. Він стояв скраю праворуч і відстань між ним і Клейнодом-старшим виявилася втричі ширшою, ніж між іншими.

Олег задумався. Придивився до всіх п'ятьох уважніше ще раз. Підсвітив фотографію ліхтариком мобільного, не довіряючи електричному освітленню. Поступово переконався, що фотографія могла розповісти більше, ніж те, що він спочатку побачив. Всі четверо археологів зі списку були одягнені майже однаково:

на ногах важкі черевики, темні светри заправлені в мішкуваті штани, майже однакові пряжки на затягнутих ремнях. Та й лопати у всіх теж були однаковими, тільки у п'ятого, що стояв праворуч, лезо лопати виглядало новішим і чистішим, ніж у інших. П'ятий, хоч і мав на ногах схожі черевики, але виглядав скоріше як офісний працівник, а не польовий археолог. Темні прасовані штани, сорочка з краваткою, піджак. Він міг бути директором музею або просто науковим співробітником, якому більше подобається писати дисертації або доповідні, аніж копати.

— А чого я мучуся? Адже у гугла є відповіді на всі питання! — зрадів раптом Олег.

Він перезняв фото на смартфон, «скинув» у ноут, потім помістив у віконце пошуку зображень. Було очевидно, що пошук видасть на-гора сотні, якщо не тисячі фотографій, як це вже сталося нещодавно, коли Олегові вдалося з'ясувати грецьке місце проживання Георгія Польського. Так що Бісмарк задалегідь приготувався до тривалого скролінгу нескінченної фотогалереї.

Однак цього вечора гугл не мав настрою. Він запропонував декілька групових фотографій, на яких приблизно в такій самій позі стояли п'ятеро зовсім інших чоловіків. А далі пішли нескінченні групові фото туристів і відпочивальників, які відрізнялися один від одного тільки обличчями і фоном.

Спантеличений, Олег спробував підійти до вирішення проблеми інакше. Він «вирізав» обличчя п'ятого, збільшив його і попросив гугл пошукати вже тільки цього персонажа. Пошуковик висипав на екран килим чоловічих фізіономій з виразом, як «на паспорт». Поскроливши їх кілька хвилин, Олег плюнув на цю справу і налив собі коньячку. А відчувши піднебінням його приємний смак, вирішив зателефонувати Адікові.

— Єдиний, хто нам може щось розповісти, це Польський, — повідомив йому Олег. Решта трое поза досяжністю. Так що, якщо хочеш, я можу полетіти до Греції і все дізнатися.

— А чому ти думаєш, що він стане з тобою розмовляти?

Бісмарк трохи забарився з відповіддю, але тут йому спала на думку чудова ідея.

— Захоче! Я привезу листа від його правнучки. А може, вона навіть йому подаруночок передасть?

— Спритний ти! — схвально видихнув Адік. — Гарзд! Я вже в Києві. Завтра зустрінемося і поговоримо.

Недовга телефонна розмова підняла настрій Олегові. Греція стала ще ближчою. І він налив собі другу чарку. І подумав, що було б веселіше випити якщо не втрьох, то хоча б удвох.

І згадалася Ріна, яка теж щиро любить коньяк. Вирішив їй зателефонувати.

— Цей номер не обслуговується! — повідомив байдужий жіночий голос.

— Ну так! Все як завжди. Телефон або вкрадений, або загублений, — засмутився Олег.

Набрав «брата» Колю.

— Абонент поза зоною. Перетелефонуйте пізніше або надішліть смс! — промовив інший жіночий голос, менш байдужий.

Але ж і повідомлення це було значно оптимістичніше за перше. Тут ще залишалася надія додзвонитися.

РОЗДІЛ 36

Львів, червень 1941. Синові уродини

Того вечора, коли Куриласи вирушили знову на гостину до Марковичів, до їхнього помешкання проникло двоє молодих чоловіків і заходилися встановлювати прослуховування. Вони впоралися доволі швидко, навіть не запалюючи світла і послуговуючись лише ліхтариками. Їхніх скрадливих кроків не було чути, розмовляли вони пошепки. Однак сусідка навпроти помітила їх через вічко дверей, коли вони майже безгучно відмикали замок. Вона з тієї хвилини вже від дверей не відступила, а, приклавши вухо, уважно прислухалася. Задля остороги, вічко опустила, бо що мала побачити, те вже побачила. Вона знала, що Куриласів удома нема, але незнайомці не скидалися на злодіїв. Зрештою, вони мали при собі лише одну маленьку валізочку. Щось у їхній поведінці було таке, що змусило сусідку зціпити уста й навіть не пікнути. О-о, набачилася вона вже тих тайняків: що за Польщі, а що за советів, усі вони однакові. Краще з такими не зачіпатися.

Єдине, що вона зробила, то ще простежила за ними з вікна. Чоловіки сіли до військового бобика і відїхали.

Коли Куриласи повернулися, пані Зоня закликала професора до себе, нібито для того, щоб засилити нитку в голку, бо була далеkozора. Таку послугу пан професор робив не раз, і це його не здивувало, окрім того, що вже була доволі пізня година. За-

чинивши двері, сусідка на мигах повела Куриласа вглиб помешкання і зашепотіла:

— Мушу вам вповісти, жи, коли ви пішли, до вашого помешкання пробралося двоє молодих чоловіків. Мали зі собою одну малу валізочку. Поралися там, може, зо пів години. А відтак поїхали в авті. Не знаю, як ви, а я не маю жодних сумнівів, хто то міг бути.

Курилас подякував. Переступивши поріг помешкання, мав таке відчуття, що то вже не його дім, що хтось чужий і підступний прокрався всередину і відтепер буде жити разом із ним. Задумався, що повинен сказати дружині. Чи варто її посвячувати? А всіх інших, хто завітає до нього? Як бути з ними? Може, від усіх відректися і нікого не запрошувати?

Та цього ще було замало, бо служниця звірилася, що її дорогою на Ринок перестрів військовий і запропонував сісти до авта. Другий військовий вже відчиняв дверцята.

— Прощу пана, я так перелякалася! Думала, жи мене знову заберут до цюпи, — голос її тремтів.

— Що вони хотіли? — запитав професор.

— Допитувалися, про що з вами балакала тота студентка. Але я почула тільки кінець вашої розмови... Не-не, не подумайте, що я підслуховувала. Але як зачула-м, що ви на неї кричите, то підбігла-м, жиби, може, чим допомогти. Ну, а тоді й дістала в чоло, — вона усміхнулася. — Але то таке. Отже, я їм то всьо вповіла і вони мене відпустили.

— Ти щось підписувала?

— Аякже! — вона блиснула настрашеними очима. — Мусила-м підписати.

— Що?

— Ну, що... Жи буду вас пильнувати і доповідати їм, хто до вас заходить, хто телефонує.

Так ото й настав день, коли Курилас уже й сам дозрів до того, що треба тікати. Яким чином — не уявляв собі, але думка про втечу не покидала його після чергового виклику до управління НКВС.

За певний час йому вдалося намацати у книзі Єноха окремі ключі, які наблизили його до розгадки. Перше, що його здивувало — це кількість різних цифр, розсипаних по тексті. Вони нічим і ніяк до нього не промовляли, та щось у них було магічне і манливе. Вони інколи повторювалися, а інколи творили нові комбінації, та розшифрувати їхню доцільність у тексті не вдавалося.

Несподівано буденна розмова з дружиною за сніданком нашттовхнула його на підозри, що він уже близький до розгадки. Дружина заговорила про сина.

— Це вперше наш Олесь у такий день поза домом.

— У який день? — не зрозумів Курилас, утративши дням лік.

— А ти так запрацював, що й не згадав, що нині в Олька уродини?

— Уродини... — прошепотів Курилас і, кинувшись до кабінету, розгорнув манускрипт.

Він спочатку думав, що в коптському манускрипті фігурує давньоєгипетське літочислення, пов'язане з Сиріусом. Проміжок часу між двома сходженнями Сиріуса, які збігалися з літнім сонцестоянням і розливом Нілу, складав 365,25 діб. Проте єгиптяни вважали, що в році є 360 днів по 30 у кожному місяці, а решту п'ять днів додавали наприкінці останнього місяця.

У єгиптян було три пори року по чотири місяці:

час повені (ахет) — з середини липня до середини листопада;

час сходів (перет) — з середини листопада до середини березня;

час посухи (шему) — з середини березня до середини липня.

Коптський календар мав, як і єгипетський, теж три пори року. Він складався з тринадцяти місяців: дванадцять місяців по тридцять днів і був ще додатковий місяць з п'яти або шести днів, залежно від того, високосний рік чи звичайний. Рахунок років у коптському календарі вівся з 284 року, коли прийшов до влади імператор Діоклетіян, який улаштував переслідування християн.

Книга Єноха вістила про всі колишні й наступні уродини Богородиці та її лицаря. Інколи їхні уродини збігалися, інколи ні. Увагу професора привернув 1634 рік. Точніше дванадцятий день місяця «мехіра», себто червня. Для тих, хто розписував календар, цей рік ще не настав. Але оскільки літочислення велося з 284 року, то це був не 1634 рік, а... 1918! Того дня і року народжується Діва! Тобто вже народилася. А також її лицар.

Але це також день і рік народження його сина!

Далі описувалися знаки, за якими можна розпізнати їх обох. Курилас відчув, як гаряча печія піднімається в грудях від хвилювання. Він зірвався з місця і побіг на кухню. Дружина саме помагала служниці ліпити пироги. Професор узяв її за руку і, нічого не пояснюючи, вивів на балкон. З центральних вулиць долинали оптимістичні пісні, які транслювали гучномовці. Курилас приклав палець до вуст і запитав ледь не у вуха:

— Скажи мені... але тихенько. Де в нашого Олька родимка на грудях?

— О, Господи! — смикнулася дружина, але теж зашепотіла. — Налякав мене. Навіщо тобі?

— Кажі скоро.

— Під лівим пиптиком.

— У вигляді серпа?

— Ну, то як кому. Кому серп, кому рогалик... Ти вже все геть позабував?

— Ні, не забув. Просто уточнюю. Мусив переконатися. Серп вигином донизу. Правильно?

— Правильно, правильно. Ти поясниш у чому річ?

— Це неймовірно!

Він захопився за голову і знову вибіг до кабінету. Дружина ошелешено дивилася йому вслід, нічого не розуміючи, але відчула, що втручатися поки що не варто.

Курилас озброївся лупою і знову занурився в манускрипт.

«Діва шукатиме вартового і знайде його в день, коли це буде потрібно. Але ні Діва, ні вартовий не відатимуть, ким вони є. Їх поведе до мети дух невидимий і підкаже, що робити і де причаїлася небезпека. А хто наблизиться до розгадки, де й коли можна Діву вистежити, ризикує життям, бо Діва може бути як милосердною, так і жорстокою, безжальною».

«А з цього висновок... — задумався Курилас. — З цього висновок, що мій син... вартовий Діви?»

Уродини Діви за календарем були доволі хаотичні, не було однакового проміжку часу, що розділяв її появу на світі. Професор, продираючись крізь текст, наче крізь хащі, знайшов розгадку. З'ясувалося, що Діва може народжуватися немовлям, а може втілитися в іншу особу — точніше в дівчину. Звісно, не просту, а особливу, яка після такого втілення набуде здібностей, про які ніколи й не підозрювала. Головною ознакою такої дівчинки є те, що вона сирота. Так власне було й з утіленням у святу Маргариту і святу Катерину... А потім... у Жанну д'Арк...

Натомість вартові деколи народжувалися значно рідше, а отже могли слугувати не одній Діві, а двом-трьом, які з'являлися опісля... Це важко було розкласти собі по полицках. Професор списав купу паперів, усе це вираховуючи, аж поки не вирвав його з роздумів дзвінок. Телефонував полковник Ваврик.

— Доброго дня, товаришу професор, — почав він не надто приємним тоном. — Чи не могли б ви завітати до мене сьогодні о першій?

— А що... — знітився Курилас. — Що вас цікавить? Я поки що на півдорозі в наших дослідженнях.

— Та тут виплила інша справа. Так що чекаю.

— Але о третій я приймаю заліки.

— Нічого, я вас не затримаю.

Слухавка клацнула, і почулися гудки. Тон, яким говорив полковник, не віщував нічого доброго і вибив з колії, Курилас ледве опанував себе, щоби продовжити роботу. Та все ж спокою не мав. Урешті о дванадцятій не витримав і пішов прогулятися перед візитом до проклятої будівлі. О першій уже стояв перед вартовим і рапортував про своє прибуття. Цього разу полковник не вийшов йому назустріч, Куриласа запровадив до його кабінету охоронець і постукав у двері.

— Заходьте, — почулося.

Курилас увійшов і побачив полковника за столом перед розгорнутою картою. Карта була, вочевидь, військова, дуже детальна і не доступна для звичайних громадян. Карти, які вільно продавалися, мали різні похибки, щоб на випадок війни ворог не міг ними скористатися. З того місця, де стояв Курилас, видно було, що полковник обстежує Татри.

Зависла тиша. Полковник удавав, що не помічає гостя, та за хвилину підвів голову, уважно подивився і кивнув на крісло. Курилас сів, відчуваючи тривогу.

— Я вас вітаю, товаришу професор, з поганою новиною. Ваш син утік до німців.

РОЗДІЛ 37

*Київ, жовтень 2019. Як успішно зіграти роль лоха,
коли тебе за лоха мають*

До зустрічі з Адіком цього разу Олег вирішив підготуватися ґрунтовніше. Адже на кону стояла тисяча євро, без яких Греція так і залишиться нездійсненою осінньою мрією.

Перш за все, Олегові треба було вирішити: згадувати чи ні Ріну і її бухгалтерію, пов'язану з «Інститутом-архівом»? З одного боку, це б підняло його рейтинг, з іншого боку, у паперах йшлося про гроші, а не про знахідки. Та й ліки, що надсилав Георгій Польський Клейноду-старшому, все більше наштотували на думку про наркотики, а в зв'язок наркотиків і археології Адік не вірив. Адік — людина правильна, твереза і конкретна. Адік шукає золото! Золото тамплієрів. Це вже й так зрозуміло. Тому немає сенсу казати йому про бухгалтерські документи! І, напевно, немає сенсу розповідати про те, що Польський називає в листах Клейнода-старшого «хранителем»! Мало що там Клейнод-старший зберігав для Георгія Польського чи для всієї їхньої спільноти? Зрозуміло, що не гроші, заховані Польським від своєї дружини. Так що і про це поки ні слова. Може, тоді те, що Клейнод-старший зберігав, і дістанеться йому, а не одеситові, який усіх навколо вважає за лохів?! А ось те, що в компанії археологів був п'ятий, — це, напевно, Адіка зацікавить і Бісмаркові не зашкодить. Надто, що фотографія цього п'ятого

е. І тоді з'являється ще один привід летіти до Польського — дізнатися про п'ятого. Уточнити: хто він? Звідки? Що робив на розкопках?

— Добре, — вирішив Олег. — Беру фотографію і роблю акцент на п'ятому. Якщо не спрацює відразу, можна буде натякнути на те, що Клейнод виразно щось приховує, і приховує, схоже, саме те, що пов'язано з батьком і його розкопками. Старому не звикати до візитів сторонніх. Але це так, на крайній випадок.

Коли Бісмарк прийшов на домовлене місце і взяв собі каву, перетелефонував Адік і попросив перейти через дорогу. Він вирішив поміняти локацію і сидів тепер у барі готелю «Редіссон».

— Тоді чекай! — буркнув Олег, ховаючи телефон.

Він не збирався випивати каву одним ковтком. Кава — не горілка.

— Ти що, когось там зустрів? — невдоволено запитав Адік, поглядом запропонувавши сісти навпроти.

— Ні. Чекав, щоб розплатитися! — відповів Олег.

Перед ним на столику стояв келих доброго коньяку — або Геннесі, або Мартеля. Аромат напою сягав до носа.

— Ти сьогодні щедрий? — посміхнувся Бісмарк, піднявши погляд на Адіка.

— Я завжди щедрий, але не завжди це видно! — промовив той.

Попиваючи коньяк, Олег повільно і, здавалося, ліниво й без ентузіазму розповів про останні два візити до сімей археологів зі списку. А потім дістав з пакета групове фото на тлі Софійського собору і простягнув Адікові. Але він, слухаючи Олегову розповідь, не виявляв особливо великого інтересу доти, доки не взяв до рук фото. Його очі загорілися, і обличчя ніби загострилось, стало зосередженішим. Він уп'явся поглядом у п'ятого — це Олег

зрозумів одразу — з примруженою посмішкою, мовби знав, на кого дивиться.

— Тобто їх було не четверо, а п'ятеро! — промовив Бісмарк багатозначно, бажаючи викликати в Адіка підтвердження його інтересу до цієї новини.

— Та-а-а-к, — процідив той. — Не очікував...

— Що не очікував? — перепитав Бісмарк.

Адід смикнув головою, немов прокинувся або про щось згадав. Подивився на співрозмовника уважно і, як здалося Олегові, трохи з підозрою.

— Що їх було п'ятеро, — сказав цілком спокійним тоном. — Я думав, їх було тільки четверо...

— А список тобі хто давав? — запитав раптом Олег.

Адід напружився.

— Це не має значення, — відрізав він після паузи.

— Знаєш, — Бісмарк посміхнувся і вирішив, що пора перейти до головного. — З чотирьох, схоже, живим залишився тільки Польський. Він добре згадає, хто п'ятий. Ну і, напевно, розповість про те, що тебе цікавить. Про золото...

Адід задумався, його тонкі губи напружилися, погляд став важким.

— Чому ти думаєш, що він взагалі тобі щось розповість? — вступився в очі Олегові.

— Ну я ж тобі сказав! Передам лист від правнучки! Та й ти сам казав, що я викликаю довіру у людей, тож вони готові зі мною і до відвертості, і до щирого спілкування. Я ж бо пишу книжку про українську археологію...

— Бабусь на лавочці ти точно можеш розбалакати, — в голосі співрозмовника почулася іронія. — А ось таких серйозних людей...

— Людина, якій сто вісім років, не може бути такою вже надто серйозною і закритою! — заявив Олег козиристо.

— Людина, яка дожила до ста восьми років, півсторіччя зберігаючи таємницю, за яку можуть убити, має бути більш, ніж серйозною, і, напевно, дуже небезпечною.

— Таємницю про знайдене і не передане державі золото тамплієрів, що якимось дивним чином опинилось на Русі? — уточнив Бісмарк.

Адік нервово хихикнув.

— Золото — це ще не все! Точніше: те золото, що знайдене у Софії. Це тільки його частка. Скоріш за все — дуже маленька частка. Археологи, зазвичай, кожен раз викопують нитку, яка підказує, де копати далі. Розумієш? Найбільша таємниця — це відповідь на питання: «Де копати далі?» Польський напевно знає відповідь. Але добровільно цією таємницею не поділиться. Тому і їхати тобі до нього небезпечно. Замість відповіді на питання можеш отримати кулю в груди чи ніж у серце.

Бісмарк замислився. Бадьорість і оптимізм його покинули. Адік тепер поводився самовпевнено і зарозуміло, наче гуру або великий магістр сакральних таємниць. Олег зараз сам собі здавався сірою мишею, пустотою, витратним матеріалом. Йому стало прикро до сліз. Прикро по-дитячому, а не по-дорослому.

— Послухай, Адіку, — заговорив він раптом голосом, схожим на голос свого співрозмовника — дитячим та нервово тремтячим. — Ти знаєш більше, ніж кажеш! Мені майже нічого про це золото не розповідав. Тільки командуєш: копай тут, піди туди! Ти просив — я робив! Ти показував, де — я копав. Я знаходив, віддавав тобі! І я навіть не питав, скільки воно коштує. Ти сам казав. Я думав, що ми — майже друзі і навіть партнери. І якщо вже чесно, то це я викопав ту золоту фляжечку, якою ти хва-

лився і про яку казав, що вона коштує п'ятдесят тисяч євро. Це я викопав руків'я кинджала. І, по-твоєму, я не заслужив, щоб поїхати до Греції?! Адже це через тебе я отримав молотком по голові! Через тебе я можу влипнути ще в якусь небезпечну історію. А тобі тисячу євро на Грецію шкода?

Посмішка, що з'явилася на губах Адіка, здалася Бісмаркові знущальною.

— Відпочити тепліше і дешевше можна і в Хургаді! — сказав він. — Туди тобі й триста євро вистачить. Цю відпустку я можу тобі подарувати! — І він вийняв з гаманця три сотки в євро і опустив на стіл.

«Сука!» — подумав Олег.

Але гроші взяв і сховав до кишені.

— Так що, тобі від мене поки нічого не треба? — запитав прохолодно.

— Коли ти в такому напруженому стані — нічого не треба. Тебе, напевно, дівчина кинула? А тут ще осінь, дощ, сирість, самотність... Я розумію і не ображаюся. Полети в Хургаду. Візьми ще дві сотні, — він простягнув Бісмаркові дві купюри. — Відпочинеш, тоді й продовжимо. Є у мене на прикметі ще кілька місць, де можна копнути...

— Замов мені ще сто коньяку! — зажадав, а не попросив Бісмарк.

— І кави? — награно чемно запропонував Адік.

Олег кивнув.

Важко було йому сидіти одному вдома в цей осінній дощовий вечір. Він тільки зараз зрозумів, що в якийсь момент Адік сховав фотографію. Сховав і більше не згадував. Чарка «Закарпатського» на столику стояла недопита, після породистого коньяку язик відмовлявся повертатися до дешевого. Греція пролітала. Хоча,

мабуть, у нього тепер вистачило б грошей на цю поїздку. Але ж це були його власні гроші. А він хотів летіти на чужі, на Адікові гроші. І Адік у чомусь мав рацію. Він дійсно зараз один. Ріна, яка могла б йому скласти компанію хоча б у розпиванні алкоголю, зникла. Попереду — незрозуміло що. Тобто зима. Позаду — археологічні пригоди, що виводять далеко за межі археології. Тобто його вони вивели, начебто, на слід наркотиків, а Адіка залишили в межах археології — біля золота тамплієрів. Хоча тепер Олегові здавалося, що існувала ще якась таємниця, яка, можливо, цікавила Адіка більше, ніж саме золото. І ця таємниця все одно мала до золота тамплієрів безпосередній стосунок. І таємницю, вочевидь, зберігав Польський. І Адік не хотів, щоб Польський поділився цією таємницею з Бісмарком. Це здавалося більш, ніж дивним. Адік міг так робити тільки, якщо сам збирався в Грецію до Георгія Польського. Але ж він начебто тільки днями повернувся з Греції? Адже він був у роумінгу і казав, що вода в Егейському морі ось-ось стане прохолоднішою.

Ці роздуми відвернули Олега від занепадницького осіннього настрою, якому він легко піддався. В середині набухало нервовою пухлиною роздратування. Чому це Адік знову має його за лоха? Чому Адік думає, що Олегові навіть наблизитися до Польського небезпечно? Адік просто ще не знає того, що вже накопав Олег. Він нічого не знає про «Інститут-архів», він не знає, що Клейнод-старший був «хранителем», і що Польський, судячи з листів, його контролював. Він не знає, що у Польського є онук від першого шлюбу, Давид, який займається інтернет-банкінгом у Єрусалимі і звідти відправляє величезні суми грошей. Адік не знає про сотні тисяч євро, які пересилаються до Києва. А звідки можуть узятися такі гроші? Від продажу золота тамплієрів? Чи від продажу наркотиків? І те, й інше можливе. Добре, що він ні-

чого не сказав Адікові про листи і Клейнодів. Добре, що Адік не розуміє, що Бісмарк зараз цілком може бути набагато ближчим до розгадки тієї самої таємниці, яку той хоче теж розкрити, хоч і бачить себе неперевершеним мисливцем за золотом тамплієрів. І чи тільки за золотом? Адік не та людина, якій можна вірити на слово. До того ж, як він дивився на цього п'ятого невідомого на фотознімку? Дивився так, ніби впізнав його. Але нічого Олегові не сказав.

Бісмарк посміхнувся, а потім розсміявся. Тепер йому здавалося, що він талановито зіграв роль сірої мишки, роль порожнього місця, роль лоха. Нехай саме так його Адік далі і сприймає.

Він дістав перстень тамплієрів. Одягнув на палець і допив чарку «Закарпатського». Тепер коньяк здавався смачнішим, значно смачнішим за той, яким частував його Адік у барі готелю «Редіссон».

РОЗДІЛ 38

Львів, червень 1941. Портрет таємничої панни

Професор удав, що це для нього неабияка новина.

— Справді? Я нічого про нього не знаю.

— Зате я знаю. Його були затримали при спробі перейти кордон, він потрапив до в'язниці. Там назвався чужим іменем, і, звісно, його не ідентифікували, як вашого сина. Але потім йому дали змогу виправитися. Його помилували і відправили до військового табору з певною місією. Місію він не виконав і втік. Зараз він у Кракові. Як нам вдалося довідатися, співпрацює з фашистською газеткою. Він же у вас ще й художник?

— Та так... щось інколи малював.

— Ну, а тепер не інколи, а щономера. Ось погляньте, — полковник поклав перед професором кілька номерів «Краківських вістей». — Оці малюночки — витвір вашого синочка. Красиві німецькі солдати і страшні потворні радянські. За такі штучки він отримав би в нас смертну кару.

— Звідки видно, що то він малював? — здивувався Курилас.

— О, не сумнівайтесь, — помахав пальцем Ваврик. — У нас є свої канали і свої люди. На жаль, нам про це повідомили тільки зараз.

— А яку місію він мав виконати?

— Місія полягала в наших з вами спільних інтересах. Він повинен був встановити радіомаяк у горах. Знаєте навіщо?

— Ні.

— Щоб відстежувати нашу дамочку. Таких радіомаяків ми встановили вже кілька. Як по цей бік, так і по той. А ваш син його десь покинув, але не увімкнув. Капітан, з яким його було перекинуто на той бік, загинув. Хтозна чи не з допомогою вашого синочка. Коли ми не отримали від них жодної звістки, то подумали, що вони потрапили до рук німців. Але справа значно гірша.

— Мій син не здатен на вбивство, — похитав головою Курилас

— Ха-ха, вони всі до пори до часу тихі та сумирні. Але трапляються ситуації, коли треба діяти. І тоді вони не зупиняються ні перед чим. А до речі... — полковник прискалив око. — Не маєте бажання привітати синочка з Днем народження?

Курилас сіпнувся.

— Яким чином?

— Нормальним. Я ж казав — у нас свої канали. Напишіть кілька слів. Ми перешлемо, — полковник підсунув Куриласові аркуш паперу і ручку. — Не соромтеся, пишіть. Так би мовити, від душі.

Курилас не знав, що має робити. Писати листа, наперед знаючи, що його будуть читати люди, яким він не адресований, не просто. І що взагалі писати? Але взяв ручку й вивів: «Дорогий Ольку, ми з мамою вітаємо тебе з уродинами. Гадаю, що в тебе все добре. В нас теж».

— Що теж? — здивувався полковник.

— Теж добре.

— То так і пишіть: теж добре.

Курилас дописав фразу і став чекати наступних підказок.

— Та-а-к, — продовжив полковник, — пишіть далі: «Ти вчинив погано, що не виконав завдання, яке тобі доручили... Але

ти ще маєш змогу все виправити... Знайди радіомаяк і ввімкни його... Щойно тут упіймають його сигнал...» Написали?.. Тоді далі: «мене випустять на волю»...

Курилас ковтнув слину і поглянув здивовано на Ваврика.

— Мене арештовано?

— Ні, звісно, — відказав той і висмикнув з-під його руки аркуш та акуратно склав учетверо. — Ви не арештовані, але хлопець мусить взятися за розум. Це його стимулює. І вас за одно. Мусимо довершити нашу справу. Від цього залежить, чи я опинюся в Києві, а чи в сраному Улан-Уде.

— Боже, — зітхнув Курилас. — Він буде думати, що я в тюрмі.

— У нього з'явився шанс вас урятувати. Тільки йому відомо, куди він сховав радіомаяк. Який, до речі, дуже дорога річ.

— А якщо він не послухає? Хтозна, що там сталося... Може, той радіомаяк зірвався з гори й розбився.

— Радянські радіомаяки не б'ються, навіть якщо їх викинути з літака! — полковник раптом підвищив голос. — Він повинен його знайти і натиснути кнопочку. Він послухає вас... — потім він пильно поглянув на професора і промовив уже спокійнішим тоном: — У мене теж є син Ігор. І я за нього не менше переживаю.

Курилас замислився. Мав рацію Маркович, треба було тікати, коли була нагода. А що тепер?

— Але чим вам допоможуть ті радіомаяки?

— Ну, ми ж, товаришу професоре, теж гав не ловимо і дещо довідалися. Наша Діва володіє потужним іонізуючим випромінюванням. Воно невидиме для людського ока. Але наші радіомаяки її вистежать. Паралельно з вами працюють і наші фахівці. Отже, ми знаємо, що це дівчина, якій двадцять два — двадцять три роки. Висока, струнка, з темним кучерявим волоссям, яке

сягає до пояса. Очі великі, вуста повні, ніс римський, обличчя подовгасте. — Полковник раптом нахилився до Куриласа і запитав, вдивляючись йому в очі: — Нікого вам не нагадує?

Курилас сіпнувся: описана дівчина нагадувала ту студентку, що заходила до нього й погрожувала.

— Я... я не можу сказати, щоб цей опис був мені знайомим.

— Та як же? Ану погляньте сюди.

І полковник підсунув професорові портрет дівчини, накидаючи олівцем. Авжеж, вона була схожа на його гостю настільки, наскільки може бути схожим будь-який словесний портрет на свій оригінал. Тепер Курилас, пригадуючи свою розмову з таємничою студенткою, відчув справжній страх. Він уже не мав сумнівів, що вона мала рацію. Він лише гвинтик у цій розгалуженій системі стеження всіх за всіма. І коли він виконає своє завдання, його зітруть з поверхні, як комашку.

— Гарна дівчина, — промовив він. — Але вона може бути схожою на добру сотню дівчат. Я їх чимало бачив. Та й ви, коли прогуляєтесь біля університету, побачите таких самих десятки.

— Ні-ні, мені йдеться про ту, котра до вас заходила, вдаючи студентку. Наш працівник і ваша служниця описали її саме так. Їхній опис капка в капку збігається з описом, який маємо в «Хроніці Ольгерда» та в інших джерелах. То була вона. Наші агенти з Кракова передають, що бачили схожу особу в редакції «Краківських Вістей». Отже, ваш син мусить її знати. — Полковник з задоволеною усмішкою відкинувся на спинку крісла й закурив. — Ах, я забув вам запропонувати. — Посунув пачку Куриласові. — Прошу. Куріть. І згадуйте, що вона вам казала.

— Я ж вам уже казав. Вона вимагала, щоб я покинув працювати на більшовиків. То якась оунівка. Так мені виглядало.

Нічого надприродного я в ній не помітив. Типова фанатка. Хоча я думав...

Курилас зловив себе за язик і хотів продовжити думку інакше, але полковник його перебив:

— Я здогадуюся, що ви думали. Ви думали, що це ми її підіслали. Хіба не так? — Курилас винувато кивнув. — Ні, ми так грубо не працюємо. Та й навіщо мені вас провокувати. Ми ж працюємо над спільним завданням. Тобто ви нічого більше не бажаєте повідомити нам про розмову з тією... гм... студенткою?

— Розмова була короткою.

— Так... На жаль. — Полковник розгорнув папку і вийняв з неї машинописний аркуш. — Ми допитали вашу служницю. Ви вже вибачайте. Такі правила. Вона повідомила, що початку розмови не чула. Але чула, як ви переконували «студентку» в тому, що ви радянська людина, не збираєтеся зраджувати свої ідеали, бо від польського ярма вас визволила велика Червона армія. Далі відбулося щось, що служниця не зрозуміла. Вона не розчула слів дівчини, але почула, як ви заявили, що сказане нею позбавлене здорового глузду. Правильно? — Курилас кивнув. — Потім пролунав незрозумілий шум, і ви наказали їй покинути кабінет. На прощання вона сказала, що «ще має час, аби вас зупинити». Бо! Увага: «Від цього залежить доля світу». То от у мене три питання. Перше: що, сказане нею, було позбавлене глузду? Друге: в чому саме вона збирається вас зупинити? І третє: від чого залежить доля світу?

Курилас відчув, що потрапив на слизьке. Треба якось विकручуватися. Початку розмови вони не знають. Отже, можна щось вигадати, щоб лягало до сказаного пізніше. Він узяв цигарку, неквапно закурив, затягнувся і заговорив, щойно випустивши дим.

— Усі три питання пов'язані з вимогою припинити співпрацю з радянською владою. Я відповів, що це безглуздо. Науковці повинні займатися наукою, якою б влада не була.

— Стоп! Ви цього не казали.

— Так, я їй цього не кавав. Це я вам пояснюю, в чому безглуздя її вимоги. Вона тоді сказала, що зупинить мене.

— Очевидно, маючи на увазі ваше дослідження манускриптів?

— Ні. Звідки їй було знати, над чим я працюю? На столі в мене лежала історія хрестових походів. Жодних манускриптів.

РОЗДІЛ 39

Київ, жовтень 2019. Підвал удачі і таємне житло Клейнода

Сон довго не відпускав Бісмарка. Він був спекотним, широкоформатним, захоплюючим і зовсім іноземним, екзотичним: у гарчій пустелі, у дивному одязі — середньовічних обладунках — він ще з двома лицарями в таких самих обладунках, знеможений, страждаючи через спрагу і голод, на коні піднімався на бархан. Сонце пражило просто над головою, воно висіло так низько, що, здавалося, десь зовсім поруч сонячні полум'яні язики перетворювалися в обпікаючі промені. Копита коней провалювалися в пісок, з бідних тварин лився піт. Його спадаючі краплі намагалися підхопити, зловити відкритими маленькими пащами саламандри і ящірки, що бігли просто під кіньми. Вони рятувалися від спеки в рухомій тіні коней і людей. Інші ящірки бігли поміж ногами чотирьох мулів, які, навантажені клунками, сповільнювали мандрівку лицарської трійці. Залізний шолом тиснув на Олегову голову не тільки вагою. Нагрітий сонцем, він обпалював чоло і потилицю.

Коли піднялися на бархан, попереду внизу зазеленіла оаза. Велика, як сад.

— Міраж! — упевнено вирішив уві сні Бісмарк, але все одно мандрівники, побачивши оазу, підбадьорилися. І коням, і мулам з поклажею спускатися з бархану було легше, ніж на нього підніматися.

Міраж збільшувався, вабив. Зелені пальми при наближенні ставали вищими. Серед їхніх стовбурів блиснула поверхня води.

Олег уже передбачав наплив відчаю, коли вони підійдуть зовсім близько, і міраж розчиниться, а перед їхніми очима знову виявиться тільки нескінченний жовтий пісок.

— Ну! Ну! Швидше! — квапив зникнення міражу Бісмарк, розуміючи, що швидше настане відчай, то швидше вони зможуть його подолати, щоб продовжити шлях.

Але міраж не розчинявся. У гарячому повітрі він тремтів, але не пропадав. Тремтіли пальми, плавилися їх стовбури, плавилося відображення гарячого сонця в воді за стовбурами дерев.

Бісмарк підняв руку, наказуючи іншим зупинитися.

Трійця на конях завмерла. Мули зробили ще кілька кроків і теж зупинилися, їхнє важке хрипке дихання зазвучало за спиною надто голосно.

— Заплющіть очі і не розплющуйте, поки я не дозволю! — скомандував Бісмарк.

Всі заплющили. У спекотній темряві мозку стомлені сонцем думки не здатні були пробудити його енергію, наповнити його новою вірою і новою силою.

— Розплющуйте! — нарешті крикнув він.

Оаза так і лежала перед ними метрів за двісті. Вона не пропала, але повітря стало сильніше плавити її зображення, оаза тремтіла, неможливо було побачити жодну сталу лінію.

Він махнув рукою і злегка вдарив коня в бік правим каблукком. Хрипкий подих мулів стих, вони покірно потяглися за вершниками.

Щойно найвищі гілки пальм захистили лицарів від палючого сонця, Бісмарк знову підняв руку.

Важко зістрибнувши з коней, лицарі зняли шоломи і лати, кинули їх на пісок і, залишившись у мокрих від поту білих тканних сорочках і таких же штанях, подивилися один на одного зі змученими посмішками на виснажених обличчях.

Залишивши коней і обладунки в благодатній тіні, вони, похитуючись, побрели до води, прихованої від сонця густою стіною пальм. Бісмарк, помітивши на березі безліч слідів верблюдів і сайгаків, посміхнувся, опустився на коліна, а потім і ліг на холодну вологу землю так, щоб голова зависла просто над водою озера, що жилося холодними підземними ключами. Прозора вода збільшувала відображення його обличчя, аж поки губи не доторкнулися до неї, поки не порушилася її незайманість. Ковтки Бісмарка були жадібними, здавалося, він за один ковток випивав цілий глечик прохолодної, цілющої води. Але вона опісля безслідно зникала, знову його долала спрага і, здавалося, їй не буде кінця. Він ковтав і ковтав, а поруч так само жадібно пили воду його супутники. Але вони після кількох десятків ковтків уже підвелися і стояли, насолоджуючись прохолодою і співом солодкоголосого невидимого птаха. А Бісмарк все лежав і намагався напиться.

— Що за чорт! — дивувався він неспромозі вгамувати спрагу. — Що відбувається?

І тут, нарешті, спрага його розбудила. За вікном тихо шуміло місто. Під будинком проїхала машина. Світло лагідно пробивалося через зашторені вікна, скравок неба, що виднівся у щілині між шторами, був світлим і привітним.

Бісмарк піднявся. На губах відчув сухість, немов їх дійсно обвітрив гарячий вітер пустелі. Налив з чайника води. Жага вгамувалася після кількох реальних, а не уявних ковтків.

Відчув тяжкість на руці, на пальці. Підняв праву руку і зрозумів, що ввечері забув зняти з мізинця перстень тамплієрів.

Посміхнувся. Подумав про сон, що так докладно і жваво зберігся в його пам'яті.

Зняв перстень, опустив на кухонний столик. І миттєво відчув звичайну ранкову розмореність, яка вимагає додаткового підбадьорення після сну. Довго вмивався холодною водою. Тільки потім заварив каву і з горням сів за столик, дивлячись у вікно. Кухонне вікно завжди безпомилково демонструвало йому стан погоди. Сьогодні день обіцяв бути сухим і прохолодним.

— Ну що, — подумав Олег, згадуючи останню розмову з Адіком. — Тепер уперед і з піснею!

Він увімкнув ноут, відкрив перезняте на мобілку групове фото п'яти чоловіків. Уважно придивився. Зараз його найбільше цікавив п'ятий, який так очевидно здивував своєю присутністю на фотографії Адіка, що той приховав знімку і навіть не запропонував повернути її наприкінці зустрічі. Невідомий праворуч ближче всіх стояв до Клейнода-старшого. Напевно, це не випадково. Клейнод-старший не міг не запрошувати додому друзів. А отже, Клейнод міг бути в курсі who is who серед знайомих і друзів свого батька.

— Ну що, вирушимо на Поділ! — вирішив Бісмарк і сховав ноут у наплічник.

Небо виявилось добрішим до Подолу, ніж до найдревнішої частини Києва. Через діряве хмарне покривало проглядало сонце. На стінах Межигірської в його променях виразніше читалися нові безглузді написи вуличних художників, і особливо грайливо сонце підкреслювало арки прохідних дворів на парному боці.

Увійшовши до під'їзду, Олег напружився, побачивши на дверях Клейнодів важкий замок. Двері скидалися на «колишні». Вони мовби нічого більше не закривали, не захищали нічий життєвий простір. Олег піднявся, взявся за клямку і штовхнув

від себе. Двері відійшли на сантиметрів п'ять. Якщо гарненько їх дотиснути, одна з петель замка не витримає, і тоді заходь і живи собі в цій барлозі, яка здавалася покинутою напризволяще.

А однак покинутою не була, бо з вузького отвору Олегові в ніс вдарив запах недавно зварених пельменів. Протяг виштовхнув цей запах з квартири просто в обличчя. І Бісмарк згадав інший протяг — у таємній кімнатці без вікна. Крім того йому здалося, що запах зварених пельменів ще зберігав тепло. Тобто варили їх, мабуть, годину тому. А отже, думка про те, що помешкання покинули, могло виявитися помилкою. Чому все ж таки він так подумав? Бо на цей замок можна було зачинити двері тільки ззовні, наче звичайну комірку, адже до неї заходять лише на хвилинку, щоб щось узяти або покласти. У комірці ніхто не зачиняється на ніч зсередини. У помешканні зачиняються. Загалом, для того, щоб остаточно зрозуміти: квартира це тепер чи комірка, треба перевірити, чи можна ці двері замкнути зсередини?

Олег просунув руку і посвітив мобількою. Праворуч з внутрішньої частини одвірка стирчала металева петля для замка. Така ж, як зовні.

«То він інженер! — посміхнувся Бісмарк. — Він просто перевіщує замок. Коли вдома, замок висить всередині, коли пішов — зовні. Тоді почекаємо. Може, він вийшов по сіль чи по сірники?»

На вулиці Олег роззирнувся, думаючи: звідки б йому було зручніше стежити за входом у під'їзд?

Навпроти під'їзду, на жаль, не було ані каварні, ані бару. Тільки зачинена книгарня і «Ремонт взуття». Далі, ліворуч, через будинок, на хіднику ще стояли столики каварні «Гусак». Трохи далеченько, хоча що таке відстань метрів сімдесят на вулиці, де немає інтенсивного руху?

Бісмарк зазирнув до «Гусака», замовив каву і сів на вулиці за останній столик. Тепер він був навпроти арки входу у двір будинку двадцять два. Усередині арки виднілися таблички установ і магазинчиків, що пояснювали особливу «живучість» цього двору. Половина перехожих на протилежному боці вулиці повертали в цю арку або виходили з неї.

Олег уважно стежив за всіма пішоходами на протилежному боці вулиці. Попивав каву і терпляче чекав. Вулиця то здавалася сонною, то раптом знову оживала. Перехожі нікуди не поспішали, що дозволяло їх розглядати уважніше.

Каву він допив хвилин за десять, хоч і намагався розтягнути її на пів години. Вирішив перейти на коньяк. Коньяк розтягується легше. Коли п'єш коньяк, то не боїшся, що він охолоне чи нагріється.

Повз пробігли з веселим шумом дві дівчинки. Їхній дзвінкий сміх оживив Олега, що вже майже закуняв. Він помітив, що коньяк теж закінчився. Вирішив тепер додати в організм кофеїну.

Сонце зникло, небо затягнули хмари. Над ними, за межами видимості, прогудів літак.

«Куди ж він подівся?» — Олег відчув наростаюче роздратування.

Взяв чергові п'ятдесят грамів коньяку.

Підвів очі на небо. Ось-ось піде дощ. Він сидить тут уже понад годину. Може, півтори. Між ногами затиснутий наплічник з ноутом. У ноуті — фото археологів з Клейнодом-старшим. Куди ж чорт поніс Клейнода, для якого він приволік з собою комп'ютер?

Позіхнув. Коньяк знижував тиск. Або це тиск повітря падав через наближення зливи, яка, почавшись, змусить його тікати всередину.

Знову кинув боязкий погляд угору. І тут бічним зором уловив рух по той бік вулиці. Знайомий рух. Клейнод, трохи нахилившись уперед, з господарською торбинкою в руці пройшов від свого під'їзду до арки сусіднього будинку номер двадцять два і звернув у неї.

Бісмарк схопився і кинувся за ним через дорогу. Заверещали гальма. Права нога вдарилася в фару автомобіля, і він підлетів, міцно стискаючи в руці наплічник з ноутбуком. Його розвернуло і кинуло на спину, але він устиг підтягнути одною рукою наплічник до грудей, а другою обійняв його в польоті, рятуючи ноут. Голова вдарилася об асфальт, але свідомості він не втратив. Його знову, як великий гумовий м'ячик, підняло від удару над дорогою. Підняло і стало перевертати обличчям униз. І, користуючись інерцією польоту, він спробував встати на ноги, підібгав їх, думаючи, що зараз його просто розверне і поставить так, щоб він далі спокійно побіг за старим у прохідний двір.

— Козел! — задзвеніло у вухах. Він озирнувся і побачив, як до нього з дерев'яною битою в руці висувається водій «Тойоти», що після гальмування зупинилася під гострим кутом до хідника.

Вигляд бити і розлюченого типа мовби зупинили інерцію його польоту, і він різко встав на ноги. Не звертаючи увагу на гудіння в голові, помчав щосили в арку, в тісний, а через це темний і непривітний двір. Він убіг і відразу зрозумів, що потрапив у глухий кут, у капкан. Але, на щастя, перед ним попереду і трохи ліворуч виявився спуск-штольня з високими сходами до підвальних дверей. Він кинувся туди, зіскочив сходами, потягнув залізні двері з написом «теплопункт» на себе, і, на диво, вони відчинилися.

Пірнув усередину і зачинив їх за собою якомога швидше. Через гул у голові навіть не почув: гримнули вони, зачиняючись, чи ні?

У підвалі панувала тиша. Мовби гудіння в його голові залишилося зовні і не встигло разом з ним сховатися за залізними дверима. Ця тиша заспокоювала. Він віддихався, намагаючись прислухатися до звуків, які могли долетіти зовні. Але зовні — жодних звуків. Зате з темряви підвалу раптом долетіли далекі і невиразні голоси. Не шепіт, а саме віддалені чоловічі голоси, якийсь буркіт, що доводив, що «буркотіли» як мінімум двоє і перебували вони десь тут, але не зовсім поруч, а десь углибині, адже жодного слова з цього буркоту розібрати він не міг.

Віддихавшись, Олег ще раз озирнувся. Його очі повільно звикали до мороку. Про всяк випадок, він посвітив собі під ноги мобільником, побачив дрібне сміття, шматки арматури, мокрий пісок — звичайний «місячно-підвальний» ландшафт. Обережно попрямував в напрямку голосів.

У сирому повітрі з'явився присмак згару. Попереду стало трохи світліше і вже через якусь мить, зупинившись, Бісмарк зумів розгледіти двох очевидних бомжів, що сиділи біля багаття, язика полум'я якого облизували чи то казанок, чи то почорнілу каструлю. До запаху згару, яким тут було просякле вологе повітря підвалу, додався аромат розчинного курячого бульйону.

— ... і якщо імпічмент буде успішним, то замість Трампа виберуть президента-демократа, — міркував біля багаття один з бомжів. — А це обов'язково призведе до зміни зовнішньої політики...

— Вибачте! — постарався якомога ввічливіше вимовити Олег.

Ті, що сиділи біля вогнища, підскочили, як ошпарені. Здавалося, вони навіть відскочили так далеко від багаття, що

стали невидимими. Але насправді вони просто завмерли, витріщившись на чужинця, який зазіхнув на їхній особистий простір.

— Прощу вибачити! — повторив він, наполягаючи інтонацією на своїй винятковій миролюбності. — Вибачте, що перебив... Я шукаю одного старого...

— Молодий чоловіче, — озвався один з них, вдивляючись в обличчя Бісмарка, освітлене полум'ям багаття. — Наш брат до старечого віку не доживає.

— Я не про вас, — Олег опустився навпочіпки, помітивши, що переляк уже попустив мешканців підвалу. — Він тут поруч живе, в двадцять четвертому номері. Але хвилин п'ять тому сюди зайшов. Його недавно намагалися пограбувати, ось я і подумав, а раптом він тут ховається...

Двоє презирнулися.

— Ігор Віталійович, чи що? — вимовив той, що сидів ліворуч.

— Так, Клейнод Ігор Віталійович, — Олег кивнув.

— Славний старий, — видихнув бомж. — І сусід добрий. Він там, у себе в коморі.

— У себе? — перепитав Бісмарк здивовано.

— Ну так, у кожної ж квартири є по коморі в підвалі, деякі були покинутими, а він їх об'єднав... Там він і сидить.

Олег зрозумів напрямок, але не зрозумів відстані. Адже звідси «там» видно не було — одна темрява.

— Ліхтарик є? — запитав той, що ліворуч. — Он туди спрямуйте.

Бісмарк посвітив.

— Бачите трубу, йдете по ній, переступаєте два перехрестя таких самих труб, потім праворуч і побачите ліворуч стінку з дверима. Останні двері — його!

Олег подякував бомжам і вже зібрався було зробити рішучий крок у зазначеному напрямку.

— У нашому підвалі слово «дякую» нічого не вартує, — прозвучало за спиною.

Олег швидко здогадався, про що мова. Вийняв двадцять гривень і навіть не зрозумів, хто з цих двох простягнув руку за грошима.

Вирушив до комори. З-під останніх у ряду дерев'яних дверцят пробивалася смужка електричного світла.

Олег неголосно постукав.

— Васюк? — долинув зсередини голос Клейнода.

— Ні, Ігоре Віталійовичу, це Олег.

— Який Олег? — здивовано перепитав старий.

— Той, якого ви молотком вдарили!

Двері відчинилися. На обличчі старого прочитувалося одночасно вагання і подив. Він був блідіший, ніж зазвичай.

— А як це ви мене знайшли? — запитав він тремтячим голосом.

— Ваші сусіди по підвалу підказали.

— Ой, вони такі простодушні, — спокійно промовив старий і махнув рукою.

— До вас можна?

— Ну якщо ви вже тут! — Клейнод розвів руками. — Проходьте. Ви не повірите, але я сам збирався вам зателефонувати. Мені допомога потрібна...

Підземне житло старого вразило Олега раціональністю: воно мало не менше десяти квадратів, тут стояла і плита на дві конфорки з газовим балоном, і столик з табуреткою, розкладачка, тумбочка, шафка і величезна скриня, пофарбована у військово-зелений колір, замкнена на дві колодки, а зверху покрита мережив-

ною білою скатеркою. Не зважаючи на уявне ідеальне планування простору, Олегові здалося, що тут чогось не вистачає. Але це відчуття виникло, бо він випив занадто багато кави і коньяку.

— А туалету у вас тут немає? — поцікавився він.

— Я вас відведу! — запропонував старий.

Удвох вони проминули кілька комірок, і там Ігор Віталійович увімкнув Олегові світло в дерев'яній будці.

Хвилин за п'ятнадцять старий уже частував Олега чаєм і розглядав фотографію на екрані ноута.

— Так, пам'ятаю його, — кивнув нарешті. — Тато його не любив, але все одно відгукувався про нього шанобливо. Тато ж був парторгом інституту археології, а цей... як його? Він теж Ігор, як і я... Ігор Вавріков, здається. З органів. Ну, він був до них приставлений, розумієте. До кожної серйозної експедиції, що могла викопати щось цінне, приставляли когось з органів, і що серйозніші розкопки, то вищий був ранг «приставника». Цей був полковником, а зазвичай приставляли лейтенантів...

— Ігор Вавріков? — повторив Олег, запам'ятовуючи.

Щось клацнуло в пам'яті, наче він десь і щось про цю людину вже чув. Але одночасно та сама пам'ять підказувала, що про жодного Ваврікова йому нічого відомо не було.

«Але ж в одному з листів Польський просить Клейнода бути обережнішим з кимось. Але яке ж там прізвище? — задумався Олег. — Ні, там точно нема Ваврікова, в цих листах. Але треба буде почитати їх ще раз!»

— А що за допомога вам потрібна? — згадав раптом Олег почуті кілька хвилин тому слова старого.

— Погано мені, — Клейнод втупився в очі гостя болісним, жалісливим поглядом. — Мені б ті ліки знайти, які Георгій Георгійович татові надсилав.

— Так він же в Греції, — видихнув Бісмарк. — Я хочу до нього полетіти, але грошей не вистачає... Якби полетів, то попросив би за вас.

— Ага, — якось дивно промовив старий. — Ну, а в аптеку піти можете?

— Звичайно!

— Я б сам пішов, але для мене кожен вихід на вулицю — тяжкий стрес. За мною стежать. Ті, що двері зламали. Та й в аптеці мені можуть не продати. Молодим наркоманам продають все без проблем, а коли я попросив, то покрутили пальцем біля скроні і не продали.

— А що вам треба в аптеці?

— Кодетерп або кодепсін.

— Ну, добре!

— А скільки вам треба грошей, щоб полетіти до Греції до Георгія Георгійовича?

— Тисяча євро.

— О! Так, це немало! Ну підіть поки в аптеку. І зайдіть у гастроном на розі, візьміть бідному старому щось на вечерю. Кухонька у мене тут, як бачите, є.

РОЗДІЛ 40

Львів, червень 1941. Чекіст Ваврик оповідає про битву з половцями

— Жодних манускриптів? — здивувався Ваврик. — Служниця сказала, що на столі лежала старовинна книга.

— То це й була старовинна книга: «The Ecclesiastical History of England and Normandy by Ordericus Vitalis», видана в Лондоні в 1854 році. Добряче пошарпана. Я згадав, що та студентка почала з того, що зверталася вже й до інших науковців, щоб ті припинили співпрацювати з новою владою. Здається, цей рух охопив усі наукові кола. А тепер черга дійшла до мене. Вона зокрема сказала, що багато хто з науковців справді припинив чи то пак зупинив свою співпрацю. Відтак її слова про те, що вона й мене зупинить стосувалися саме цього.

Полковник почувався розчарованим, але не планував здаватися:

— А доля світу? — нагадав він.

— Авжеж, доля світу, з її слів, залежить від того, як довго протримається комуністична влада. А без допомоги науки вона, мовляв, буде приречена. От і все.

Полковник похитав головою:

— Як усе гарно і логічно виглядає! Браво, браво... Визнаю, що вам вдалося пояснити непояснюване. Я не буду наполягати, що студентка, яка вас провідала — саме та особа, яку ми шука-

ємо. Схожа, але цілковитої певності нема. Наразі ми тупцяємо на місці. Хоча в дечому й трішки просунулися. Тому поділюся з вами ще деякими нашими напрацюваннями. Отже, ми добули листа папського нунція, з якого довідалися, що далі сталося з Ольгердом і Дівою. І це нам підказує, що означає печатка з зображенням трьох вершників на одному коні. Саме утрюх вони й рятувалися в Мадярщині від папських найманців і утрюх прибули до Києва.

— І вам стало відомо, ким був той третій?

— Так, це лицар Ніклас із Кельна, який приєднався до них на зворотному шляху, а потім став на службу до князя Ігоря. Дорогою лицарі розділилися, щоб збити зі сліду папських переслідувачів. Яким чином Ніклас виявився третім? Дуже просто. Переслідуючи Ольгерда і Марію, папські найманці стріляли по конях. Отже, вони обоє коней утратили. Ніклас підвів їм свого коня. Ольгерд сів спереду, Марія за ним, третій лицар прикривав їх своєю спиною. Їм вдалося відірватися від переслідувачів, заїхавши в густий ліс. Ольгерд подарував посудину з молоком Богородиці князю Володимиру. Там, щоправда, було не все молоко, яке вони зібрали. Решту він заховав у маленькому печерному монастирі неподалік від Києва. А далі ми бачимо Ольгерда і Марію, перевдягнену за лицаря, в поході князів Володимира Мономаха, Святополка Ізяславича та Давида Святославича на половців. Це 1111 рік. Ось що пише нунцій, який теж був у тому поході, — полковник підсунув Куриласу копію листа латинкою.

«Коли русини зайняли поле майбутньої битви на ріці Сальниці, то побачили, що половців сила силенна. Князі стали молитися, думаючи, що їм доведеться полягти, що не здолати їм такого чисельного ворога, але ніхто відступати не збирався. Священники і ченці стали промовляти молитви перед військом, щоб

підбадьорити його. А Діва, яку ми вистежували, випросталася, сидючи верхи на коні в лицарських обладунках, підняла руки свої д'гори і стала гукати в небо незрозумілою мовою. Її крик скидався на крики чайок, вона потрясала руками, викидаючи з себе фонтани гортанних слів, а ми бачили, як хмари починають яснішати, клубочитися, утворюючи химерні фігури, раптом їх стало заливати неймовірно сліпуче світло, і всі побачили янголів у золотих обладунках із золотими мечами та списами, які аж очі разили.

І коли полки половецькі вдарили на русинів, зав'язалася битва могутня, і з обох боків падали вої. А янголів ставало все більше й більше, й коли вони теж пішли в атаку на ворога, то половців охопила паніка, вони кинулися тікати. Русини здобули багаті трофеї, коней, овець, полонених».

— А тепер звернемося до літопису, — сказав полковник, — тут написано, що коли князі поцікавилися в полонених половців: «Чому вас такеє многеє множество, а ви не змогли нам протистояти?», ті відповіли: «Ми не могли битися з вами, бо інші їздили уверху при оружжі ясному і страшному, вони помагали вам». Отже, вони злякалися янголів.

— То це Діва скликала янголів?

— Так, не при Йосифу Віссаріоновичу будь сказано, — за-сміявся полковник, киваючи на портрет. — Доказів існування янголів більше ніж досить. І ми їх теж фіксуємо та вивчаємо.

— А як же атеїзм?

Полковник розсміявся:

— Ну, ви, професоре, часом такі наївні речі кажете. Потойбічний світ нас цікавить віддавна. Надто, що німці мають цілий інститут, який займається і янголами, і духами, і підземним світом... чули про Deutsches Ahnenerbe? Повна назва звучить так:

«Німецьке товариство з вивчення давньої германської історії та спадку предків». Ми теж не відстаємо.

— Тобто ви теж вивчаєте потойбічні сили? — не повірив Курилас. — І як далеко просунулися?

— О, доволі далеко. З німецькими вченими ми теж підтримуємо контакти, і мушу сказати, що ми їх значно випереджаємо. Мабуть, ви чули про те, що наприкінці ХІХ сторіччя розенкрейцери створили в Англії Братство Золотого Світанку — Golden Dawn.

— Звісно... — кивнув Курилас. — Членами Братства були Брем Стокер, автор «Дракули», і поет Вільям Батлер Йтс, а сам Golden Dawn дав початок німецькому таємному товариству Thule, заснованому в 1918 році. Його члени були прибічниками метафізики насилля, а також ідеології вищої арійської раси. Сама ж назва походила з творів Ріхарда Вагнера.

— Так, Thule — легендарна земля скандинавів, — продовжив полковник. — Однак ви не знаєте, що адептом цієї організації є Адольф Гітлер, який віддавна захоплюється магією і філософією Сходу. У своєму прагненні досягнути «абсолютного знання», а за ним і влади над світом, він кинувся на пошуки мітичних предметів культу — Святого Граалю і Ковчегу Завіту. Тут він наслідує госпітальєрів і тамплієрів, які провадили археологічні розкопки в Єрусалимі. Зрештою, хрестові походи й були ініційовані пошуками Ковчегу.

— Чи не з цією метою Гітлер створив SS, прозваний чорним орденом?

— Так, це сталося у 1925 році. То мала бути наскрізь зієрархізована організація на зразок ордену єзуїтів. Молоді кандидати після перевірки чистоти їхньої генеалогії повинні пройти 4 ступеня посвяти, до яких входило опанування наукою езотерики. Крім того перевіряли їхню витривалість на біль, а також здат-

ність його завдавати. Цикл цих підготовок і проб відбувався в середньовічних замках, перетворених на тренувальні осередки SS. Символіка нацистських формацій викликає однозначні асоціації: свастика і Молот Тора, знаки блискавок на чорному тлі — не що інше, як літери рунічного письма, визнані церквою за бісівські і заборонені під час евангелізації у VII—VIII сторіччях. До символіки SS належить також білий хрест тамплієрів і орел. Гімmlер як шеф SS разом з його ієрархами виконують містичні обряди, які вони почерпнули з діяльності середньовічних сект. Духовним осередком чорного ордену SS є замок Вервельсбург у Вестфалії. У головній його залі стоїть круглий стіл...

— Як у лицарів Круглого Столу...

— Авжеж. І поділений він на 12 місць, бо — 12 апостолів і 12 знаків зодіаку. Посередині стола місце, призначене для Святого Граалю, завжди вільне. Мушу вам сказати, що пошуком Граалю групи SS займаються ще з 1934 року. Допомогали їм історики, археологи та знавці таємних наук. У 1935 році виникла згадана вже Аненербе, яку фінансують офіційні фонди SS. Аненербе займається, поза пошуками реліквії і поясненням загадок минулого, впливом магії на людську поведінку, а також її практичним застосуванням. Насправді Гітлер і Гімmlер надають більшої ваги цим дослідженням, аніж програмам нового озброєння. Саме дослідження Аненербе й повинні привести до створення Wunderwaffe — чудесної зброї, з допомогою якої можна не знищувати мільйони, а керувати мільйонами! І головним елементом цієї зброї є Святий Грааль.

— І ви також його шукаєте? — запитав Курилас.

— Саме так. Але передусім шукаємо Діву, бо хто-хто, а вона таки достеменно мусить знати, де сховано цю реліквію. Хотілося б почути вашу версію, де варто шукати.

РОЗДІЛ 41

*Київ, листопад 2019. Бісмарк у пошуках смачного борщу
знаходить несподіваного співрозмовника*

«Олежику! Ти мене налякав! Я думала, що з тобою сталося щось жахливе! Але потім зрозуміла, що з тобою все гаразд. Ти просто поміняв замок, щоб не пустити мене! Я плачу. Твоя Ріна».

Ця записка, знайдена в дверях минулого вечора, викликала змішані почуття. Після першого прочитання Олег розсміявся. Потім щось змусило його ще раз поглянути на «сльозливе» послання, і тут він ненадовго засумував, помітивши на папері сліди води або дійсно сліз. Трохи пізніше він похитав головою, віддаючи належне Рініному таланту до маніпуляцій. Це ж треба написати таку записку, яка, як хамелеон, буде змінювати зміст, не змінюючи форми і тексту?!

Добре, що Олегові було на що відволіктися. Він знову перегорнув листи Польського і знайшов те, що шукав. Але в листі Польський попереджав Клейнода-старшого триматися подалі від ЮВа. Що це за ЮВ зрозуміти з листа було важкувато, мабуть, то були ініціали. Тепер, після розмови зі старим, під цими літерами Бісмарк бачив Ігоря Ваврікова, можливо, Олеговича. І тоді все складалося в зрозумілу картинку. Але що далі? Чи живий він? Де його шукати і чи треба? Те, що Польський його не любив або йому не довіряв, уже підказувало, що й Бісмаркові цей пан полковник секретних органів не дуже потрібен. Якщо

тільки, звичайно, Клейнод-старший не передав полковникові на зберігання те, що йому довірили зберігати інші колеги.

— Ні, тут без Греції не впоратися, — прошепотів Олег і знову мрійливо уявив собі острів Андрос в Егейському морі. Так захотілося в тепло, до моря, що навіть думки про Польського, про Клейнодів і про полковника відійшли в тінь.

Зітхнувши, не бажаючи повертатись думками з Греції додому, він відсунув убік перечитані листи, відкрив ноут, витяг на екран картинку з археологами і полковником та знову став її уважно вивчати.

І раптом здалося, що в двері постукали. Він здригнувся. Завер. Нашорошив вуха. Тиша. Навшпиньки вийшов у коридор. Постояв, напружено прислухаючись до життя за дверима. Але тамтешнє життя мовчало. Його там, мабуть, і не було.

— Здалося, — вирішив Олег і повернувся до столу.

Збільшив на ноуті обличчя людей з фотографії. Вавріков виглядав років на десять молодшим за Польського. Напевно, не випадково Польський стояв крайнім праворуч, а полковник Вавріков — крайнім ліворуч. Як два антиподи. А Клейнод поруч з Вавріковим, а не поруч з Польським. Але все одно між Клейнодом і Вавріковим на фото — пів кроку, а решта археологів стоять майже пліч-о-пліч. Цехова солідарність і сторонній контролер.

Питання і сумніви, що виникли після уважнішого вивчення цього фото, навели Бісмарка на висновок, що він не вмє провадити розмови, не вмє вивідувати те, що хоче дізнатися. Адже кілька разів він уже зустрічався з Клейнодом. Міг його розбалакати. Міг у нього дізнатися багато цікавого про його батька і друзів батька. І про Ваврікова міг набагато раніше від старого почути, якщо б зумів побудувати правильні запитання. Надто, що старий начебто і довіряє йому, навіть про допомогу просить.

А він про щось другорядне запитає один раз і все, відволікається на дрібниці. Але ж Клейнод не вічний. І виглядав він востаннє поганенько, і ліки з кодеїном просив купити. Плюс живе тепер, точніше не живе, а ховається в підвалі, у вогкості й поруч з бомжами. З якого боку на цю ситуацію не подивись, а старий — у зоні ризику. І якщо з ним щось трапиться, тільки Бісмарк сам і буде винен у тому, що не вивідав у нього щось важливе: і про розкопки, і про батька-«хранителя», який незрозуміло, що зберігав, і, можливо, про таємницю, яку так хоче розкрити Адік.

Олегові тепер стало зрозуміло, що саме задля цієї таємниці Адік і переїхав з Одеси до Києва, задля неї він переконав Олега влаштуватися черговим електриком у Софію. Задля неї Адік змусив його вночі розкопувати давню могилу між собором і стіною монастиря. Але звідки Адік міг знати, де копати? Де він узяв список археологів? Хтось інший, вочевидь, постачав Адіка інформацією і давав завдання, які Адік переадресовував Бісмаркові.

Олег замислився. І засумнівався в своїх висновках. Хоча дивно: чому Адік, який з таким азартом сам копався в могилах стародавніх таврів у Криму, різко перетворився з чорного археолога в менеджера? У того, хто дає вказівку іншому чорному археологу, де і коли копати. Хоча річ, мабуть, в тому, що розкопки в Криму ніколи не були пов'язані ані з великими очікуваннями, ані з ризиком. Розкопки в Софії — це вже і ризик, і великі очікування. Так що Адік просто не хотів ризикувати своєю шкурою і тому відправив туди Олега. Типу, хрін з ним. Якщо помітять і заарештують, так і буде.

«Нічого! — спробував бравувати Бісмарк, згадавши недавній приплив самовпевненості, який навіть дозволив йому посміятися в думках над Адіком. — Ну так! Я — лох! Точніше: я викону роль лоха, щоб Адік розслабився і ненароком сам зрадив

таємницю, на яку він полює. Або таємницю, або місце, в якому заховано золото тамплієрів. А якщо знайти це золото і знайти його колекціонерів, то більше ні про що в житті турбуватися не доведеться. Треба тільки дочекатися, коли Адік розслабиться і сам поведе себе, як лох».

Олег посміхнувся. Але одразу цю посмішку з лица стерли нові сумніви. Адже Адік точно не лох. Він грає в свою гру. І грає впевнено. До того ж, хоч він і не дав тисячу євро на Грецію, але п'ятсот євро він видав. А отже, планує використовувати Бісмарка і надалі. Чого б йому інакше розкидатися грошима?

Вранці Бісмарк визирнув на сходову площадку. Оглянув двіри з зовнішнього боку. Мовби збирався виявити ще одне сльозливе послання від Ріни.

«Цікаво, де вона весь цей час ховалася? — подумав. — Пора б уже й зустрітися. Розпитати про документи ГО “Інститут-архів”. Вона, звичайно, може обуритися: чому я заліз в папку з її паперами. Але тоді я скажу, що хвилювався через її зникнення і намагався зрозуміти, що з нею могло статися. Адже робота у неї небезпечна. Вона сама казала!»

Пообідати цього дня Бісмарк вирішив у забігайлівці на ЯрВалу. Мереживне хмарне небо не обіцяло дощу. Вогке повітря бадьорило. Черга в пиріжкову «Ярослава» починалася на вулиці. Олег обійшов її і попрямував далі у бік Львівської площі. Там, на розі ЯрВалу і Бульварно-Кудрявської, у вікні забігайлівки, назву якої неможливо було запам'ятати, вже кілька років красувалася рекламна яечня величезного розміру. Саме там Олегові захотілося з'їсти борщу. Заклад з такою прямолінійною рекламою просто зобов'язаний був запропонувати клієнтам на обід борщ і сало з чорним хлібом.

Боковим зором на ходу Олег помітив людину, що йшла по той бік вулиці. Чоловік то наздоганяв Олега, то відставав, але, як

здалося, постійно поглядав на нього. Різко зупинившись, Олег обернувся до проїжджої частини. Повз нього проїхав фургон «Продукти». На хіднику по той бік нікого не було.

— Сховався! — вирішив Бісмарк.

Борщ відповідав його очікуванням. Густий, наваристий, у міру гострий і, що найголовніше, велика і ніжна біла квасоля, що плавала на дні тарілки, просто танула в роті.

Олег сидів біля вікна, неспішно жував і час від часу кидав погляд на вулицю. Здавалося, що небо над Бульварно-Кудрявською ось-ось очиститься від хмарної поволоки і вниз опадуть сонячні промені, додавши цьому дню яскравості і тепла.

Олегові не хотілося пропустити той рідкісний осінній момент сонячного прориву, він затримав погляд на вікні. І тут хтось рішуче сів навпроти. При цьому без таці з їжею.

Бісмарк перевів погляд на людину, яка порушила його простір. Перед ним сидів «брат» Коля. Сидів і трохи напружено усміхався.

— Смачного, — промовив він. І одразу продовжив діловитим тоном. — Я тебе на хвилинку відволічу?

— Відволікай! — дозволив Олег.

— Ріна сказала, що ти її не пускаєш додому? — нотки стурбованості легко прочиталися в голосі Колі.

— До мене додому? — перепитав Олег. — Чому не пускаю? Вона, мабуть, приходила, коли мене не було!

— А-а! — спантеличено видихнув «брат» Коля. — Але ти ж їй давав ключа?

— Він більше не підходить до замка.

— Новий замок — це ж не привід її не пускати?

— Колю, Ріна — доросла дівчинка, і може сама прийти і постукати в двері, коли я вдома.

«Брат» напружився. Стиснув губи.

— Ти її погано знаєш. Якщо вона захоче, то виламає твій новий замок разом з м'ясом! — заговорив він раптом несподівано грубо. — Коли вона у поганому настрої, її краще не доводити до агресії. Бо вона за себе не відповідає.

— Як це зрозуміти — «не відповідає»? — сторопів Олег.

— Я стежив за нею кілька днів, — Коля перейшов на шепіт. — Ну, коли дуже боявся за неї. Вона при мені чувака з ніг збила, легко, одним ударом. Він, здається, поламав руку, падаючи. Але сам винен — намагався її на вулиці зупинити.

— Вона що, п'яна була?

— Насправді, вона рідко п'яна. Частіше прикидається. Захист такий.

— А чого ти мені усе це про неї розповідаєш? — обурився Олег. — Щоб я її боявся, чи що? Ти у неї прес-секретар і піарник?

— Ти хочеш, щоб вона сама з тобою поговорила?

— А тобі не здається, що коли ти промовляєш від її імені, це якось дивно? І чому б їй не пожити у тебе вдома?

— У мене тісно, я живу з мамою. Під ногами дроти і блоки, багато комп'ютерів.

— З мамою та комп'ютерами? — Олег посміхнувся. — Отже, коли вона пропала і навіть не повідомила, куди, вона переселилася не до тебе?

— Ні, вона сказала, що поїхала на лікування. А тепер повернулася, і їй знову нема де жити.

— І ти за мною стежив, щоб повідомити цю сумну новину?! Замість того, щоб відповісти на мої дзвінки?

— Я за тобою не стежив! — твердо відповів Коля. — І на дзвінки людей, яких немає у моєму телефоні, я не відповідаю.

— То запиши мене в список контактів? А то ключ від моєї квартири у тебе є, а імені в телефоні нема!

— Запишу, — пообіцяв «брат». — А ключа давно нема. Ріна його забрала!

Коли Олег знову залишився сам, бажання дивитися у вікно зникло. Тепер його думки повернулися до Ріни і цього хлопця. Те, що вона повернулася, дивним чином заспокоїло Бісмарка. Йому ще більше захотілося її побачити. Ну хоча б, щоб переконатися в тому, що виглядає вона непогано і що лікування невідомо від якої хвороби їй пішло на користь. Може, вона лікувалася від дивного стану, що викликав нещодавно в Олега ранковий напад паніки? Хоча, здається, розповідаючи про «хибне материнство», вона казала, що це стан, а не хвороба! І ще казала, що цей стан не лікується!

РОЗДІЛ 42

Львів, червень 1941. Полковник Ваврик «вивалює» на професора підземне царство

— Коли Люцифер повстав проти Бога, а Бог у гніві скинув його з неба до пекла, тоді смарагд з корони диявола впав на землю, — промовив Курилас. — Далі ми знаємо, що його підняв і виніс із раю Сет, син праотця Адама. Але тут мусимо прийняти за концепцію, що рай містився на землі.

— Так, на землі, навіть не сумнівайтесь, — засміявся полковник. — Маємо на це неспростовні докази, які ми добули разом із німецькими ученими. Але не відволікаймося. Як ми знаємо, потім з того смарагду було висічено Грааль — келих, з якого Ісус пив разом з учнями під час Таємної вечері. Латинська назва келиха «*lapis lapsus ex caelus*» — «камінь, що впав з небес». До цього келиха Йосиф з Ариматеї зібрав кров з пробитого римським списом Ісуса. Але куди той келих подівся опісля?

— Записки з IV сторіччя повідомляють, що Грааль прихопила з собою Марія Магдалина, утікаючи від переслідування, і занесла на терен сьогоднішньої Франції. Далі келих начебто потрапив у руки секти катарів, яку французький король знищив, бо катари дотримувалися давньохристиянського маніхеїзму — не шанували ікон, відкидали культ святих, авторитет Папи Римського і не шанували хрест.

— Все правильно. Це крайній пункт, від якого нам треба танцювати. А однак не лише від нього, бо в записках Ольгерда є згадка про те, що, коли вони покидали Єрусалим, Марія напо-

лягла дорогою заїхати до тієї печери, в якій її було знайдено. Ви звернули на це увагу?

— Мені це не видалося чимось важливим, — знизав плечима Курилас.

— А мені здається, що вона саме там сховала келих і повернулася за ним.

— У рукописі нема згадки про те, що вона щось винесла з печери.

— Бо вона сховала його під плащем! — з тріумфуючим виглядом повідомив полковник. — Вона ж бо й викрала той келих із замку катарів. Адже відомо, що варту підпоїли вином, і зробила це вродлива дівчина.

— І ви гадаєте, що то вона?

— А хто ж іще?

— Отже, вона викрала келих у катарів, повернулася з ним на Святу землю і сховала в печері... А коли з лицарями покидала Єрусалим, забрала його? — запитав Курилас.

— Так. А потім вивезла келих до Києва. Як вам така версія?

— Що ж... вона має право на існування.

— Але справжню еволюцію у пошуках реліквії започаткував молодий професор і полковник SS Отто Ран, який висловив припущення, що катари були німцями. Він написав дві книжки: «Хрестовий похід проти Граалю» і «Двір Люцифера». Його дослідження підтримав Альфред Розенберг, приятель Гітлера і головний ідеолог NSDAP. «Прототип фанатичного SS-івця і расиста, наділеного надприродними властивостями і енциклопедичним знанням, — справжній агент диявола», — так характеризували Рана його колеги. Ран був одним із рідкісних членів SS єврейського походження, але для нашої історії істотним є те, що Ран організував три експедиції до Франції в замок Монсеґюр, де він розраховував знайти Грааль або якісь підказки, що стосуються місця його

сховку. Монсеґюр був центром катарів. Однак експедиції не принесли очікуваного ефекту, а самого Рана у 1937-му відправили на перевиховання в концтабір начебто за гомосексуалізм, у 1938-му він покидає лави SS, а в березні 1939-го його розстріляли за зраду. Хоча за нашими даними він залишився живим, то був такий сприятний план, що мав на меті створення для Рана нової особистості без минулого, а надто пов'язаного працею в SS-Ahnenerbe. Це дозволило йому проникнути в езотеричні кола, які були антагоністами нацистів. Щодо самого Іраалю, то ми отримали відомість, що його таки відшукав один із підрозділів Аненербе і сховав у замку SS. Але незабаром ми також з'ясували, що це неправда.

— Отже, ваші наукові дослідження тісно пересікаються з дослідженнями, які провадить Аненербе?

— Так. Я, властиво, хотів би створити і в нас подібну інституцію. Бо поки що все відбувається стихійно. І, звісно, я б обов'язково запросив туди вас. Правда, тоді б вас довелося надійно ізолювати, забезпечивши усім необхідним, у секретному містечку. Разом із дружиною, звісно.

Курилас зміряв похмурим поглядом полковника і промовчав. То була б для нього неприємна перспектива. Життя в клітці його жахало. Однак він не сприйняв поважно слова полковника, йому здалося, що той згадкою про інституцію хотів заспокоїти професора, натякнути, що його не знищать після того, як він завершить свої наукові досліді. Хоча ізоляція нічим не краща від смерті.

— Скажіть, — озвався він, — а книжки Рана ви маєте?

— Звичайно! — невідь чого втішився полковник. — Я вам радо їх позичу. Ви ж володієте німецькою?

Полковник підійшов до шафи, вийняв обидві невеликі за розміром книжки і подав професорові. Курилас зазирнув в одну й другу, мовби бажаючи пересвідчитися, чи це саме ті книжки,

про які йшла мова, бо палітурки були глухі, без назв. Видно було, що книжки переплели наново. З якою метою? Мабуть, щоб не кидалися стороннім в очі.

— Це, до речі, Ран переконав Гімлера запросити людей з Тибету, — сказав Ваврик. — Але тут уже мета була інша, тут уже не йшлося про Грааль.

— А про що?

— Про те, про що йшлося вченому Джону Сімксу, який у 1818 році звернувся до Конгресу США, університетів та впливових учених з сенсаційною заявою: «На увесь світ я заявляю, що Земля порожня і заселена зсередини», — полковник зробив павзу, стежачи за тим, який ефект ця вістка зробить на співбесідника, але не помітивши особливого запалу, хотів продовжити, проте Курилас випередив його:

— Гіпотези про існування порожнин усередині планети Земля з'являлися і раніше, їх підтримували Галлей, Франклін, Ліхтенберг та інші.

— Так, але Сімкс намагався довести, що Земля складається з кількох концентричних сфер з отворами поблизу полюсів. Товщина земної оболонки, за його підрахунками, має 800 миль. Наш академік Обручов висунув гіпотезу про гігантський метеорит, який урізався в Землю в давні часи і, можливо, прорвав кору планети, створивши порожнину всередині неї. Існує версія, що поверхня Землі може бути внутрішньою оболонкою кулі. Теорія стала відомою як «гіпотеза увігнутої Землі», згідно з якою усі ми живемо на її внутрішній оболонці. Гіпотезу Сімкса розвинув німець Ганс Гербігер, до речі, приятель Рудольфа Гесса. Він вважав, що земна куля порожня, заселена зсередини, а небесна сфера складається зі згущених газів. Таким чином, небо має свої межі, а сонце і зірки насправді не набагато більші, ніж ми їх бачимо.

— Це ви нарешті підійшли до феномену Аґарті, — пожвавився нарешті професор.

— Власне! Аґарті або ж скандинавський Асґард! Легендарна підземна країна. Давні вчені писали, що Аґарті розташована десь під континентом Азії і сполучена з рештою континентів гігантською мережею тунелів. Ці коридори, будучи частково натуральними витворами, частково ділом рук раси, яка створила підземну державу, дають змогу комунікувати поміж усіма пунктами і виконують ці функції з незапам'ятних часів. Докладне розташування тих коридорів і спосіб проникнення в них відомі лише небагатьом утаємниченим, деталі тримаються в суворій таємниці, бо сама та держава є велетенським резервуаром таємних знань. Походить вона від загиблої цивілізації Атлантиди, а також від ще давнішого народу, члени якого були першими інтелігентними істотами, що заселили Землю.

— Я читав, що такі тунелі й підземні коридори існують не лише в Азії, але і в Європі, і в Африці.

— В описах давніх мандрівників є повідомлення про довжелезні просторі тунелі під величезною поверхнею Африки. Щоб подолати такий тунель караванові доведеться йти цілий день від сходу до заходу сонця. А в Південній Америці знайдено неможливі і неймовірні з технологічної точки зору кам'яні міста, розташовані високо в горах, і знову ж таки — велетенську мережу тунелів, які пробігають під самим пасмом Анд. Учені вважають, що Аґарті з'явилася 60 тисяч років тому, коли ціле плем'я сховалося під землею. Теорію про Аґарті — названу Hohlweltlehre — Гітлер прийняв як неспростовність. І от, щоб перевірити її, відділ SS-Ahnenerbe вирушив на північний полюс. Але! — полковник підняв вказівного пальця. — Ця чудово підготована і споряджена експедиція загинула безвісти за загадкових обставин...

РОЗДІЛ 43

Київ, листопад 2019. Адік просить про допомогу і обіцяє все пояснити

Уночі за вікнами гримів грім і палала блискавками гроза. Ці шуми раз у раз виштовхували Олега зі сну, в якому він знову мандрував з двома лицарями південними теренами Сирії. У новому сні копита його коня не провалювалися в пісок пустелі. Вони цокали по нескінченній, вибіленій сонцем кам'яній поверхні, схожій на застиглу правічну вулканічну лаву. Далеко попереду виднілися гори. І коли над його головою гриміли громи, він дивився в небо, бачив розпечене сонце, мов зіницю величезного ока, і білок неба без жодної плямочки, і випірнав з дрімоти, розуміючи, що гримить не тут, гримить десь ще вище, в іншому небі, в іншій реальності.

І тут до шуму грози додався стукіт у двері. Наполегливий і ритмічний.

«Знайшла, коли повернутись!» — подумав Олег, важко піднімаючись з канапи.

Сонливість ще не минула і, не надто осмислюючи свої дії, він відчинив двері, навіть не уточнивши: хто за ними. Перед входом, підсвіченим тьмяною лампочкою, стояв Адік.

— Що сталося? — тільки й устиг вичавити з себе здивований Бісмарк.

Адік увійшов. Попросив увімкнути світло. Залишив мокрі черевики і парасольку на підлозі.

— Потрібна твоя допомога! — Сказав сухо, коли вони зайшли на кухню. — Його обличчя виражало вищий ступінь зосередженості. — Треба поїхати до мене і дещо забрати. Зрозумів?

— А куди це, до тебе?

— На Харківський. Викличемо таксі, машина тебе почекає. Ти вийдеш, забереш те, що я тобі скажу, і привезеш сюди. Потім я піду.

— А що сталося? — розхвилювався Бісмарк, здогадуючись, що в цій ситуації, мабуть, ховається неабиякий момент небезпеки.

— Навіщо тобі це? — Адік кинув на нього примружений, незадоволений погляд.

— Ну як, навіщо? Якщо мене під твоєю квартирою замочать, я хоч буду знати: за що.

— Ніхто тебе не замочить. Замочити можуть тільки мене.

— Ну, в темряві можуть і переплутати. А тебе за що?

— За те, що ми дуже близько підібралися до... до відповіді на одне складне запитання...

— Давай спочатку вип'ємо кави, а то в мене голова ще погано варить. Ти мене надто різко зі сну витягнув! — Олег піднявся з-за столу, підійшов до плити. — Кажеш, що «ми підібралися»? Якщо підібралися ми, то і мене можуть закатрупити. Тобто нас обох.

— Не чіпляйся до слів! — розсердився Адік. — Привезеш те, що я тобі скажу, і тоді, чорт з тобою, я тобі поясню, в чому річ.

Перспектива дізнатися «в чому річ» оживила Олегову уяву.

— Ну добре, — він обернувся до Адіка. — Тільки ти тут нічого не рухай.

Адід здивовано роззирнувся. Може, й хотів різко відповісти, але стримався, промовчав.

Таксист, що віз Олега на Харківський, раз у раз позіхав. Світлофори на перехрестях блимали жовтим. Рідкісні зустрічні машини мчали зі швидкістю ракет. Це таксі теж летіло так, наче вони спізнювалися на поїзд або літак. І тому кожне позіхання водія змушувало Олега нервово вдивлятися в погано освітлену дорогу. Тільки коли вискочили на Південний міст, Бісмарк трохи заспокоївся і згадав докладну Адікову інструкцію щодо відмикання дверей. Три замки. Спочатку треба відімкнути нижній, потім верхній і тільки потім середній. Саме в такій послідовності, інакше двері не відчиняться.

Олега тепер розбирала цікавість. Що можна ховати за такими дверима? Ну звичайно, золото тамплієрів. Або інше золото. Але якщо двері такі круті, вони ж самі підказують, що за ними заховані цінності? Чи не простіше їх ховати за такими убогими дверима, які ведуть до квартири Клейнода?

— Тридцять шостий? — уточнив водій, пригальмовуючи біля багатоповерхівки.

— Так. Другий під'їзд, тільки ви не під'їжджайте. Можете почекати тут?

— Тільки недовго, я вже додому хочу.

— Я швидко! — запевнив його Олег.

У повітрі відчувалося наближення перших заморозків. Ще віддалене, але неминуче. У багатоповерхівці світилося одне вікно на верхньому поверсі. Напевно, на двадцять четвертому. Квартира Адіка на шістнадцятому. Код два-три-п'ять. Занадто простий. Натиснув трьома пальцями, і брама відчинилася.

Перед тим як увійти, Олег роззирнувся. Нерухомість нічного світу заспокоювала. Машина, на якій він приїхав, стояла збоку від будинку на під'їзній доріжці з вимкненими фарами. Наче припаркована на ніч.

Ліфт підняв Бісмарка на потрібний поверх. Треті двері ліворуч не так кидалася в очі, як очікував Бісмарк. Тільки замки на них були одягнені в «броню» — були захищені накладними металевими панельками, які не дозволяли легко їх розколоти або вибити з допомогою вузького долота і грубої сили.

Вже зайшовши всередину, Олег зрозумів, що нижній замок був «крабом», який з'єднував двері з нижньою частиною залізної рами, а верхній замок — таким самим «крабом», який вганяв свої «кleshні» у верхню раму. Тільки середній замок виконував стандартну функцію.

Не вмикаючи світло, як і просив Адік, Олег вийшов на балкон, сів навпочіпки перед підвіконням, захищеним від дощу цинковою бляхою. Провів вказівним пальцем по внутрішньому вигину бляхи, знайшов маленький гачок, виштовхнув його кінчик з петлі і почув, як бляха мовби підскочила на кілька сантиметрів.

Олег її підняв і посвітив мобільником. Під бляхою лежала смужка чорної гуми. Вона легко знялася, оголивши в правому куті підвіконня нішу розміром з цеглину, заповнену чимось схожим на шкловату. «Шкловата» ховала під собою пластикову коробочку. Олег витягнув її. Обережно поклав руку в нішу, перевіряючи: чи немає там ще чого-небудь. Пальці притиснули нижній шар захисної вати і намацали ще один твердий і довгастий предмет. Він мовби сам просився в руку. Ще б пак! Це було те саме золоте руків'я кинджала! Олег і без ліхтарика впізнав його. На ньому, як і на персні-печатці, двоє лицарів мандрують

кудись на одному коні. В Олега ще тоді, коли Адік хвалився цим руків'ям, не виникло жодного сумніву, що його викопав саме Олег. Тої самої жовтневої ночі. Викопав, але не зміг очистити. Тепер з руків'я стирчало лезо. Не звичайне сталеве, блискуче, а з іншого металу. Не такого гладенького, як сталь. Отже, Адік вирішив зробити собі подарунок. Досвідчені чорні археологи на продаж такі речі не роблять. Старовинне має залишатися старовинним. Бісмарк обережно сховав кинджал у кишеню куртки лезом догори. Потім опустив бляху, як вона була до того.

Знайшов у туалеті і, увімкнувши там світло, зачинився. Сів на покришку унітаза, відкрив коробочку, хоча Адік такої інструкції не давав. У коробочці, заповненій ватою, лежали дві золоті пляшечки без корків — обидві з символом тамплієрів — двома лицарями на одному коні. І поруч — сучасна закоркована колбочка з білим порошком.

Олег відкоркував пляшечку, понюхав, але порошок не мав запаху. Тоді він відірвав від рулону шматок туалетного паперу, скрутив конусний пакетик і висипав туди трохи порошку. Пакетик сховав до кишені, а колбочку поклав на місце.

Сівши на задне сидіння таксі, Олег почув хропіння. Водій спав. Щоб розбудити, довелося його поштурхати.

Адік стримано зрадів поверненню Олега. Він виглядав уже жвавішим, ніж перед тим. Майже вихопив коробочку, відкрив і знову закрити.

— Ну то що, — втомлено запитав Бісмарк. — Тепер мені все розкажеш?

— Усе? — посміхнувся Адік. — Всього тобі ніхто не розкаже. Всього не знає ніхто. А я розповім те, що знаю.

Олег сів поруч з Адіком за кухонний стіл. Щось йому підказувало, що той зараз почне йому розповідати казки.

— Один дуже поважний чоловік знайшов мене на сайті продажу артефактів і попросив про зустріч. Приїхав до мене в Одесу і запропонував попрацювати. Тобто робити те, що я і так роблю, тільки він буде казати що і де шукати... Він сказав, що збирає все, що має стосунок до тамплієрів. І справді, він викупував усе, що я знаходив, за дуже доброю ціною. Принаймні я так думав. Це пізніше я зрозумів, що платить він мені, насправді, десять-двадцять відсотків від їх реальної вартості. Звісно, без його підказок, я б і не знайшов стільки. Але в якийсь момент я і сам захопився цими тамплієрськими штучками. Став дещо залишати собі для колекції. Схоже, що він це зрозумів. А я відчув, що він мене використовує, як йому заманеться, і що для нього ці артефакти — не головне. Тобто, головним для нього був не сам золотий посуд, а його вміст. Білий порошок. Я подумав, що це наркотик, навіть спробував його. Перевірів, чи не вставляє. Не вставило. Виникли інші відчуття. Нібито мені все під силу... Коротше кажучи, це який стародавній стимулятор, а цей тип, звідкись дізнавшись про нього, шукав формулу.

— Формулу? — здивувався Олег. — Хімічну формулу порошку?

— Ну так. Тамплієри були невразливими, бо користувалися особливим еліксиром, який миттєво заліковував рани, додавав сил і навіть продовжував життя. Їм була відома формула еліксиру. Вони навіть ним приторговували. Організували щось на кшталт мережевого маркетингу. Але ж він був по зубах тільки князям та іншій еліті. Тамплієри доставляли еліксир особисто, зазвичай утрюх або навіть уп'ятьох, адже князі теж не завжди хотіли оплачувати замовлений товар. Тому, врешті-решт, еліксир перевозили в дуже невеликій кількості, щоб замовник мусив

скоро знову дозамовляти. До того ж ті, що перевозили, ніколи самі не знали формули. Формулу знали тільки ті, які залишалися в Єрусалимі, Дамаску або Константинополі, ті, які його виготовляли. Київським князям еліксир привозили з Сирії через Константинополь. Але він не продовжував їм життя. Бо княжа сімейка вбивала і труїла одне одного. Але там, де не труїли і не вбивали своїх, люди доживали до 150 років. Посланці привозили еліксир у золотих фляжечках, ось у таких! — Адік дістав одну з коробки. — Через мої руки пройшло п'ять таких, перш ніж я зрозумів, що всередині у них можна знайти залишки висохлого еліксиру. Саме заради нього і купували у мене всі знахідки. А потім я перестав продавати знайдене. Думаю, що я вже зібрав достатню кількість цього порошку, щоб вирахувати формулу. Я навіть знайшов лабораторію, де можна було б це зробити. І майже домовився. Але тут той, що купував фляжечки, перестав виходити на зв'язок, а той перший, що збирав будь-яке золото тамплієрів, почав погрожувати, що мене вб'ють, та тоді ж мною зацікавилися ще якісь інші люди... Я отримав есемеску з порадою спати стоячи і постійно озиратися. Розумієш?

Адік говорив так переконливо, що Олег йому повірив. Його вразило те, що Адіка теж підступно використовували. Так само, як Адік використовував його. Але попри це жодної зловтіхи в думках Бісмарка не виникло. Навпаки, думки його знову повернулися до персони археолога Польського. Згадався і кристалічний порошок, який Польський надсилав Клейноду-старшому, і про який тепер так мріє Клейнод-молодший. Усе вкладалося в нарешті зрозумілий логічний ланцюжок. Тільки зараз не хотілося нагадувати Адікові про Грецію і про Польського. Дивно, що Адік сам не згадав Польського. Адже ж Олег, здається, йому розповідав про порошок в конвертах з Греції.

— Чого ти оце? — запитав раптом Адік.

Олег здивовано подивився на гостя.

— Що чого?

— Ти щойно посміхнувся.

— Я? — Бісмарк зробив серйозне обличчя. Він зрозумів, що не контролював свою міміку, поки думав про порошок з кристалами. — Ні, це так просто. Нервово. Через недосип. До речі, знаєш, мені цієї ночі снилася Сирія.

— Звідки ти взяв, що то була Сирія? — здивувався Адік.

— Не знаю. Там було жарко. Дуже жарко.

РОЗДІЛ 44

Краків, червень 1941. Арета викликає страх

Олесь отерп і подивився на Арету ошелешеним поглядом. Що вона сказала? Його батька можуть убити чекісти, а якщо не вони — то... вона? Перед ним сиділа мила вродлива дівчина і дивилася невинними голубими очима, а її повні великі уста виражали чуттєвість. В кутиках вуст чаїлася посмішка. Вона по-жартувала? Але так не жартують!

Щоправда, годину тому вона дала раду двом дебелим нападникам і зробила таке, що не кожному чоловікові під силу. Він би не зміг, отак вдаривши об коліно, зламати одним махом чийсь руку.

— Хто ви? — не витерпів і знову запитав. — Хто ви насправді?

— Цього вам краще не знати... Точніше, я й сама добре не знаю, хто я. Знаю лише, що інакша, не така, як інші, — сказала вона, забираючи руку з Олесевої. — Все, що можна вам знати, це те, що ваш батько не повинен докопатися до дуже небезпечної інформації. Я йому не дам цього зробити. Думайте собі, що хочете. Будь-якою ціною його треба зупинити. Інакше буде катастрофа. Однак я вибрала гуманний варіант. Ми його і вашу матір вивеземо сюди.

В цю мить Арета почала його лякати. І своїми висловлюваннями, і тоном, яким їх виголошувала, і своїм зимним поглядом, який уже переставав бути невинним і лагідним, а набирав зовсім інших відтінків. В Олеся складалося враження, що вона значно старша, мудріша й практичніша, а йому бракує аргументів, бракує досвіду, бракує всього того, що міг би протиставити їй. Однак він не здавався.

— А попри ту таємну і небезпечну інформацію є бодай щось, що мені можна знати? — запитав з іронією.

— Так. Оскільки, як я зрозуміла, вам знайомий рукопис Ольгерда, то ви знаєте про те, як загін галицьких хрестоносців у 1111 році, ховаючись від ворогів у печері, виявив на стінах печери щось схоже на іній чи сніг. Ця речовина додала їм таких сил і завзяття, що вони, перед тим кілька днів просидівши без їжі, вибігли з печери і половину сарацинів перебили.

— Мені сподобалася ця легенда.

— Це не легенда, — гнівно зблиснула очима дівчина і повторила: — Не легенда.

Його здивувала ця чергова зміна тону і суворий погляд.

— Гаразд, — кивнув Олень. — Не легенда. Що було далі?

— Ви ж читали і знаєте? — запитала вона вже спокійно і без надриву.

— Лише до того місця, де описано, як вони сховали врятовану дівчину в Єрусалимі. Не розумію тільки, чому за нею полював король Балдуїн.

— Ольгерд про це ясно пише: її вважали Богородицею, яка час від часу з'являється перед людьми. На Святій землі вона залишила в кількох печерах своє молоко, щоб допомогти хрестоносцям розгромити сарацинів. І справді хрестоносці воювали

і перемагали малими силами. Але ніколи не могли дійти між собою згоди, влаштовували чвари і врешті програли.

— Не розумію, як це в'яжеться з тим, що ви казали про мого батька, — дивувався він.

— Дуже просто. Ваш батько зараз учитується в ті манускрипти, які отримав від чекістів, аналізує і шукає відповіді на питання, які їх цікавлять.

Олесь все ще не міг зрозуміти, чому старі манускрипти так сильно зацікавили чекістів, що вони навіть організували їхнє дослідження.

— А про що там ідеться в продовженні хроніки?

— Там описано, як хрестоносці дорогою додому прибувають до Рима. І тут трапилася прикра річ. Дівчина на ім'я Марія, яку хрестоносці забрали з собою, була перевдягнена в чоловічий одяг. Всім по черзі Папа простягнув руку для поцілунку, однак Марія тільки вдала, що поцілувала. Це Папу насторожило. Не вдовольнившись поясненням князя, що юнак просто дуже знітився, Папа запропонував їм відвідати терми.

— Тобто лазні? — уточнив Олесь.

— Так. Лазні, які збереглися ще з античної епохи. Хрестоносці змушені були скоритися. Терми містилася в нижніх палатах під поверхнею землі неподалік від гарячих джерел, які давали змогу міняти гарячу воду двічі на день. Перед тим, як іти до Папи, хрестоносці змушені були скласти зброю. Їх супроводжувала озброєна варта. Коли ж вони опинилися в термах, точніше в аподитеріумі, прохолодній роздягальні, князь подякував вартовим і сказав, що вони можуть бути вільними. Однак їхній командир заперечив, бо, мовляв, Папа наказав не покидати гостей. Тоді князь обурився, заявляючи, що ще ніколи не купався

під наглядом вартових, а надто чужих. Після короткої суперечки, варта скорилася і відійшла. Старий Лука взяв Марію за руку і повів її до кальдарію, лицарі ж подалися до фригідарію. Таким чином вони були між собою розділені.

— Стривайте, — перебив він. — Що таке фригідарій і кальдарій?

— Кальдарій — приміщення, де містилися гарячі басейни. Лицарі ж пішли до фригідарію — приміщення з холодним басейном. Коли ж вони помилися і вийшли, їх знову чекала варта. Вояки, вочевидь, за наказом Папи стали вимагати, щоб юнак розстібнув сорочку. Однак лицарі були напоготові, вони приховали з собою поліна, якими ogrівали терми, відтак миттю побити папську варту, зв'язали їх, забрали зброю та замкнули за ними двері, підперши колодами. Одного вартового приховали з собою, щоб показував їм шлях, як зникнути з палацу непоміченими. Це їм удалося. Їхня мандрівка додому тривала ще цілий місяць. Всю дорогу їх переслідували папські стежі. Вони змушені були розділитися. Далі хроніка уривається.

— Що й казати: захоплююча історія. Ви не пробували писати романи? — зіронізував Олесь.

— Життя інколи цікавіше за будь-який роман, — відповіла вона знову тоном учительки.

— Тобто ваша історія завершення не має?

— Чому не має? Ольгерд, Марія та ще один лицар, відбиваючись від нападу папських найманців на Мадярщині, втратили двох коней, сіли утрьох верхи на одного і втекли до Києва. Що було далі, розповім іншого разу. Бо полювання на Богородицю продовжилось. І продовжується у всі віки. І вчора, і нині, і присно. Сили зла прагнуть її добути.

— Навіщо? — не витерпів Олесь.

— Їх цікавить молоко Богородиці. Завдяки йому будь-яку армію можна зробити непереможною.

Олесь кахикнув. Легенда раптом постала перед ним у всій своїй первозданній красі. Є ще хтось, хто в це вірить?

— Ви кажете так, мовби в це самі вірите, — сказав він.

— Я не вірю. Я знаю, — відповіла вона.

І знову в голосі дівчини забриніли нотки роздратування, а в очах зблиснув гнів.

Чому вона так збуджується щоразу, коли висловити сумнів? Це ж цілком природно, що її слова викликають недовіру, адже говорить вона недомовками. Це дивна дівчина, думалося йому в ту хвилину. Чому він повинен усе це слухати?

Раптом вона усміхнулася і знову поклала на його долоню свою — з довгими тонкими пальцями, як у музикантів.

— Заспокойтеся. Все буде добре. Я в цьому впевнена. Випиймо за вас.

— За мене? — щиро здивувався Олесь.

— Так, бо у вас сьогодні уродини.

Він був ошелешений:

— Звідки ви знаєте?

— Бо так сталося, що в мене теж. Ми народилися з вами в один день і один рік. І я маю для вас подарунок.

Вона простягнула йому срібний сигнет, на якому зображено було трьох лицарів на одному коні. Він ще більше здивувався. Перстень пасував до його безіменного пальця, як влитий.

— О! Дякую. Але ж ви щойно розповідали про це...

— Так, але це лише копія того сигнета, який мав Ольгерд.

— А я? Що я вам подарую?

Він почав згадувати, що в нього є цінного. Але що могло бути в чужій хаті?

— Не переймайтеся, — сказала вона. — Ви мені зробіте подарунок пізніше.

— Пізніше? Коли?

— Я вам сама нагадаю.

Арета підвелася і вийшла до лазнички. За мить полилася з крану вода. Олесів погляд упав на торбинку дівчини. Він підійшов і зазирнув — торбинка була напіврозкрита. З-поміж різних папірчиків стирчало посвідчення — таке саме, яке він показував патрульним. Як вона могла його не знайти?

РОЗДІЛ 45

*Київ, листопад 2019. Ріна незадоволена, але визнає,
що Бісмарк змінився на краще*

Третя записка від дівчини, знайдена в дверях після повернення додому, була схожа на першу за змістом, але не схожа за своєю багатослівністю.

Бісмаркові хотілося одночасно і плакати, і сміятися. Те ж підліткове бажання викликати жалість і співчуття, ті ж погано приховані докори.

Випивши післяобіднього чаю, він зателефонував «братові» Колі й попросив передати Ріні, що він весь вечір буде вдома.

Коля зовсім не здивувався дзвінку і навіть пообіцяв передати якомога швидше.

Але до вечора залишалось ще дві-три години. І, не дивлячись на дрібний осінній дощик, Олег вирішив прогулятися. Тільки спочатку знайшов пакетик, який скрутив з туалетного паперу і в який пересипав трохи білого порошку. З цим пакетиком у кишені він і вирушив на Межигірську.

Залізні двері в підвал насилу відчинилися, видавши важкий скрипучий стогін. Почекавши за ними хвилину-другу, поки очі не звикнуть до напівтемряви, Олег попрямував до кімнати старого, підсвічуючи собі шлях ліхтариком мобільного. Незвична тиша, відсутність гомону бомжів його трохи напружували. Він уже дійшов до того місця, де вони сиділи минулого разу. Нагнув-

ся і торкнувся до залишків вогнища. Холодне. Далі вздовж труби, переступаючи через комунікації і сміття, нарешті зупинився перед дверима в таємне житло Клейнода. Здивувала відсутність світла всередині, воно не пробивалося через нижню щілину дверей. Але все одно постукав і завмер, прислухаючись.

Щось скрипнуло. І за мить за дверима спалахнула лампочка. Смужка світла на рівні підлоги потішила Бісмарка.

— Хто? — запитав насторожено знайомий, тремтячий голос.

— Олег. Я вам дещо приніс.

— І що ж ти мені приніс? Яловичу печінку? — запитав старий, впускаючи гостя всередину.

— Краще! — Олег раптом відчув себе богом, який зараз зробить чудо — вилікує невиліковного.

Він дістав з кишені маленький конусний пакетик і простягнув Ігорю Віталійовичу.

— Воно? — здивувався той.

— Думаю, що так. Випадково знайшов.

— Ага, випадково! Так я тобі й повірив. — хитро посміхнувся старий і з пакетиком у руці підійшов просто під лампу.

Його пальці тремтіли, але він намагався їх контролювати. Розгорнувши конус, він задивився на білий порошок, у якому виблискувало кілька дрібних кристаликів. Олег навіть не помітив, коли старий устиг надягнути на ніс окуляри. Тепер уся його увага була зосереджена на маленькому порошковому сузір'ї. У якийсь момент він послинив палець і торкнувся ним до порошку. Після цього підніс палець до окулярів і одразу ж опустив до губ. Облизав кілька разів.

Губи Клейнода беззвучно заворушилися.

— Дякую! — нарешті вимовив він. — Не очікував! Ти добрий хлопець, Олежику. Шкода, що молодий.

— Чому шкода? Мені не шкода.

— Ні, це я про інше, — вибач, — продовжив старий і за-
мовк. — Може, чаю?

— Побігти? — зрозумів традиційний натяк Клейнода Бі-
смарк.

— Ні, сьогодні є! — з гордістю відповів господар підземної
оселі і показав рукою на тумбочку біля плити і газового балона.

Металева подарункова чайна скринька, яка стояла на тумбо-
чці, коштувала гривень триста-чотириста. Олег засумнівався,
що старий міг сам собі купити такий чай, адже його купівельні
звички і смаки вирізнялися простотою і мінімалізмом.

— Подарували? — обережно поцікавився Бісмарк.

— Ну, можна і так сказати... Хлопець з «Інституту-архіву»
приходив, треба було підписати документи про ліквідацію...

— Сюди приходив? — перелякався Олег.

— Ні, що ви! Крім вас і бомжів про цю схованку ніхто не
знає! — замахав на гостя руками старий. — Ні, я його там при-
ймав! — він кивнув на стелю. — В квартирі.

— А ви читали те, що підписували?

Клейнод похитав головою.

— Дуже дрібний шрифт. Але слово «ліквідація» я розібрав.

Поки чай заварювався, панувала тиша. Олег сидів за столи-
ком і поглядав на торшер без абажура, який разом з лампочкою,
що звисала зі стелі, освітлював усі ці убогі лаштунки і майже не
освітлював велику дерев'яну скриню з двома колодками.

«Це Коля чи не Коля? — думав він і сам собі дивувався: чому
він не зміг якось нишком сфотографувати Ріниного “брата”, щоб
показати старому. — Адже якщо це Коля, тоді Колю і Ріну об’єд-
нує ГО “Інститут-архів”», як старого і з самим Олегом. І тоді
вже жодного сумніву бути не може, що Ріна чекала Олега біля

газетного кіоску навмисно, щоб спокусити його коньяком. Щоб приклеїтися до нього без будь-яких зобов'язань і емоцій».

Старий розлив чай у горнята.

«Але ж могла спокусити і традиційнішим та приємнішим способом?» — з гіркотою подумав Олег.

— Ви чимось стурбовані? — запитав Клейнод.

— Ні!

— Але у вас такий вираз обличчя.

Олег розсердився на себе, постарався себе контролювати, щоб обличчя більш не зраджувало його думки і почуття.

— Ігоре Віталійовичу, — він відволікся від Ріни. — А чому Польський так довіряв вашому батькові?

— Довіряв? — перепитав старий. — Чому ви так подумали?

— Я це зрозумів з листів Польського. Він довіряв йому більше, ніж іншим.

— А-а, — закивав старий, немов згадав щось. — Тато ж був парторгом.

— Ну і що?

— Молодий чоловіче, ви не розумієте, що таке парторг у серйозній організації.

— Може, і не розумію, — погодився Олег. — А Польський що, теж був комуністом?

— Тоді всі були комуністами. Навіть ті, хто не був у партії. Ви пийте, пийте! Такий чай рідко трапляється!

Бісмарк ковтнув. Чай був звичайним, але не казати ж про це гостинному господарю.

— А цей хлопець, якому ви підписували папери про ліквідацію. Він щось ще казав? Обіцяв? Пропонував?

— Він питав, які у мене плани... Ну і сказав, що поважає мій вік і більше мене турбувати не буде.

— Це він сказав з загрозовим тоном чи просто так?

Старий задумався. Насупився. Він немов відновлював у пам'яті нещодавній епізод з підписанням паперів.

— Важко сказати, — промовив нарешті. — Під час перших зустрічей він був привітнішим. Але тепер це не важливо. Ви знаєте, мені зараз набагато краще стало...

— Ніж коли? — не зрозумів Олег.

— Ніж до вашого приходу, ніж до цього порошку. Якась легкість у грудях... І ніби й сили додалося! — Він підняв горня з чаєм і затримав у повітрі навпроти очей, дивлячись на нього крізь скельця окулярів.

Олег теж помітив, що рука старого зовсім не тремтить, і поверхня чаю на диво гладка. Він посміхнувся. Згадав, що картав себе за те, що замало розпитував старого. Спробував придумати якісь важливі питання, але не вийшло. В голові раптом стало порожньо. Легко і порожньо.

— У вас продуктів вистачає? — нарешті запитав Олег.

— Ну якщо ви не проти, було б добре! — кучеряво, але цілком конкретно відповів Ігор Віталійович. — Тільки не беріть більше вареної ковбаси. Вона у них майже завжди несвіжа.

Ріна з'явилася рівно о шостій вечора. Вона зайшла, наче й не було нічого. Та ж яскраво жовта куртка, ті ж джинси. Тільки наплічник інший і більший.

— Я сподіваюся, ти радий мене бачити? — поцікавилася вона, стягуючи з ніг осінні чоботи.

— Звичайно, — відповів Олег голосом, позбавленим емоцій. — Ти ж, напевно, теж сумувала.

— Чесно?

— Ну так, чесно.

— Ну не те, щоб сумувала, але згадувала часто! — кругле дівоче личко освітілося щирою посмішкою. — А ось коли, нарешті, повернулася і не змогла відчинити двері, то заплакала так, ніби мене мама з дому вигнала.

— Ого! — видихнув награно трагічно Бісмарк. — Тобто я тобі, як мама.

— Ага, — кивнула Ріна. — Ти повинен бути мені, як мама. Дбайливий і уважний.

— Ну вже краще, як брат. Як Коля.

— Звання «брата» треба ще заслужити, — Ріна похитала головою. — Це ж зв'язок навічно. Від цього вже нікуди потім не дінешся. Від мами можна піти. Вона і померти може, врешті-решт. Як моя мама... Ти мене нагодуєш?

Вермішель з натертим сиром Ріна наминала так, ніби три дні перед цим сиділа і голодувала. Коли вона вперше нахилилася над тарілкою, Олег помітив у неї на шиї пляму, схожу на припудрений синяк. Придивився.

— З тобою нічого поганого за ці дні не сталося? — запитав обережно.

— Ти про що?

— Ну, у тебе на шиї...

— А-а, — протягнула вона і зітхнула. — Ти ще цього не бачив! — вона встала з-за столу і задерла светр і шовкову майку, оголивши над джинсами перев'язаний бинтом живіт.

— Що там?

— Ножиком чиркнули, — вона всілася на місце. — Іноді я забуваю, що життя — це боротьба, — вона гірко посміхнулася. — Але в ці рідкісні моменти у мене несподівано з'являється така сила, що тим, хто намагається мені заподіяти біль, не позаздриш. Ти зрозумів?

— Я ж навпаки, — забелькотав Олег, приголомшений почутим і побаченим. — Я турбувався. Ти ж могла й попередити, що їдеш полікуватися і потім повернешся? — запитав Олег. — Що це за раптові зникнення і раптові появи?

— Так треба! — Ріна підняла привітний, повний вдячності погляд на господаря. — Ніхто і ніколи не повинен знати, де і коли я є...

— Де і коли ти є? — повторив уголос Олег. — Це що, заради твоєї безпеки? Якось пов'язано з твоєю роботою? — Вона кивнула. — А ти мені можеш про ГО «Інститут-архів» розповісти? Дівчина напружилася.

— Ти лазив до моєї торбинки? — запитала суворим голосом.

— Я шукав причину твого зникнення, — пояснив Олег. — Навіть подумав, що тебе могли вкрати чи вбити. Це ж все нелегально?! І стосується великих грошей! Всі ці мільйони і сотні тисяч євро і гривень з рахунку на рахунок?!

Ріна перестала жувати. Втупилася в Олега вже іншим, напівзневажливим поглядом.

— Не можна порпатися в чужих речах! — Дуже розбірливо, по-вчительськи вимовила вона. — Мені довіряють, знаючи, що я вмю зберігати таємницю. Розумієш? І я думала, що можу довіряти тобі.

— Це твоя справа. Можеш довіряти, можеш не довіряти, — Олег теж заговорив сухо і непривітно. — У тебе є Коля. Я так розумію, що коли б не його мама, ти б жила у нього.

— А чого це ти все рознюхуєш? — Ріна скривила губи і виглядала тепер колючою пацанкою з підвороття.

— Добре, замнемо! — Бісмарк посміхнувся і повернувся до їжі. Ріна теж. Тільки іноді вона кидала на нього дивний погляд, повний невпевненості.

— Ти мені ключ від нового замка даси? — запитала вона, до-
ївши вермішель.

Бісмарк заперечливо похитав головою.

— Справді? — вона, здавалося, не повірила власним очам.

— Справді! — підтвердив він. — Це мій дім. І гості до мене приходять тоді, коли я вдома і можу їм відчинити двері. Інакше вони не приходять.

На обличчі дівчини прочиталася розгубленість.

— Ну, а коли ти вдома, приходити можна?

— Коли я вдома — можна.

— Ти дуже змінився, — сказала вона після хвилинної паузи.

— На краще чи на гірше?

Вона знову взяла паузу. Задумалася.

— На краще, — сказала нарешті. — Мовби змужнів.

Олег посміхнувся і відчув себе переможцем.

РОЗДІЛ 46

Львів, червень 1941. Лист папського нунція Пані Пасхалію Другому

Полковник замовк, вийняв з пачки папіросу й закурив. Він знав, що вся ця інформація попри видиму байдужість Куриласа, все ж цікавить його. Не може не цікавити. Однак Курилас хоч і слухав ввічливо, але не зраджував емоцій. Проте, коли мовчанка затягнулася, запитав:

— Як це в'яжеться: тибетці й північний полюс?

Полковник відразу знову пожвавився.

— Гіпотеза Гербігера в поєднанні з тибетським міфом про таємничий підземний народ Аґарті спонукала німців послати експедицію також до Тибету. Мета: дізнатися більше про підземну державу і підземний народ. Адже ці таємничі люди володіють усією повнотою магічного прання, а їхній володар називається Володарем Світу, оскільки за посередництвом своїх підданих на поверхні керує долями всього світу. Керівниками експедиції до Тибету були творці Ahnenerbe, осердям її були фахівці з тантричного буддизму. Наслідком експедиції була кам'яна кількатисячолітня брила з висіченою на ній свастикою, а також трактат про дружбу з III Рейхом, що його підписав сам далай-лама.

— Отже, Аґарті, як вже ми можемо здогадуватися, SS-івці не знайшли?

— Наскільки нам відомо, ні. Однак повернімося до наших янголів. Щодо їхньої участі у тій битві з половцями, явище, правду кажучи, небуденне для битв, описаних у літописах. Хоча в історії Жанни д'Арк янголи теж беруть жваву участь, а вона з ними спілкується, як ото я з вами. Після цього походу, коли Ольгерд і Марія повернулися до Києва, над ними знову нависла небезпека. Під час походу папські найманці не могли викрасти Діву, але в Києві у них така нагода з'явилася. Нунцій відшукав і підкупив Нікласа, який і зрадив, де оселилася наша цікава пара. Причина зради була та, що він закохався в Марію, а вона його уникала. Оселилися наші втікачі в старому печерному монастирі.

Старенький ігумен, знаючи їхню таємницю, заборонив їм відлучатися з монастиря. Відкрито напасти найманці не відважувалися, монахи б їх оборонили. Одного дня Ольгерд отримав записку від Нікласа, що прибула до Києва решта хрестоносців зі Святої землі і чекають на них у Софійському соборі. Таким чином їх виманили з печери. Біля собору Ольгерда й Марію вдалося полонити. Оскільки Ольгерд їм тільки заважав, вони його закололи і закопали під стіною собору, а Марію повезли з собою.

— Це ж підтвердили й розкопки, — сказав Курилас. — Однак їх не вдалося завершити. Хтось заборонив Грушевському дослідити поховання детальніше.

— Шкідники, товаришу професоре, діяли на всіх фронтах. Маскуючись навіть під більшовиків та чекістів. Та слухайте далі. Священник, який бачив, як полонили були хлопця й дівчину, побіг до князя Святополка і розповів, що дівчина, яку було викрадено невідомими, це і є той юний лицар, який брав участь у битві з половцями. Князь негайно вирядив погоню. Погоня відбила Марію. Та тільки-но Діва звільнилася з пут, як вихопила в першого ліпшого дружинника меча й почала сікти всіх наліво

й направо — і папських найманців, і, скажемо так, наших. Бо зрозуміла, що як не ті, то ті їй теж полонять. Ніхто не міг їй дати ради, вона могла у будь-яку мить втекти. Тоді закинули на неї аркан, швидко зв'язали, посадили на коня й повезли назад до Києва. А там князь забажав із нею побачитися. Тепер читайте самі, що пише нунцій.

Курилас узяв наступний аркуш листа папського нунція і прочитав:

«Те, що сталося далі, Ваша Святосте, викликає в мене глибокий смуток і розпач. Нам не вдалося виконати ваше прохання, ми все робили для його успішного завершення, але лиха доля все зіпсувала. Коли Діва, що була спутана арканом, постала перед очима князя, той запитав її, чи справді вона спілкувалася з янголами, і чи вони на її прохання зійшли з небес, щоб допомогти русинам розбити невірних, вона все заперечила. Відповіла, що просто молилася, жодних янголів не бачила і не чула. А розбити невірних їм допомогла воля до перемоги і зневага до смерті.

Однак свідки цієї події, які перебували на полі бою, стали навперобій описувати, як усе відбувалося, як вона простягала руки до неба і незрозумілою мовою промовляла в небеса, а небеса наливалися золотом.

Церковники, що були присутні при цьому в княжій палаті, в один голос заявили, що янголи з'явилися саме завдяки їхнім щирим молитвам, а Діва лише вдавала, що закликає небесні сили. І хтозна, до чого вона закликала. Може, якраз навпаки — щоб зупинити янголів? Вони також стверджували, що то були диявольські заклинання і що ця дівчина відьма. Князь запитав її, якою мовою вона тоді промовляла. Вона відповіла, що не пригадує, що то були слова, які самі їй злітали з вуст. Мені здалося, що вона навмисне копала сама під себе.

Ваша Святосте, побачивши, що все йде до страшного нещастя, я став переконувати, що сам бачив і чув, як все відбувалося, і що янголи таки на її поклик з'явилися. Бо священники і ченці молилися тривалий час без жодних наслідків, а Діва щойно підняла руки в небеса й закричала, небо почало яснішати. Тут на мене накинулися всі церковники, волаючи, що я брешу та вимагаючи її спалити, яко відьму. Бачачи, що князь теж схиляється до думки, що бачить перед собою відьму, я кинувся до нього й в розпачу сказав йому, що ця Діва вагітна і не можна страчувати жінку, яка чекає дитину. Знову зчинився галас і посипалися звинувачення в брехні. Князь запитав, звідки мені це відомо. Я вказав на її груди: “Погляньте — на її персах проступають мокрі плями. В неї виділяється молоко”.

Тоді церковники зчинили ще більший галас, переконуючи, що то все диявольські хитрощі, що відьма може не тільки молоко за бажанням виділяти, але й кров. Одне слово, її повели на дитинець і дуже швидко спорядили багаття. Увесь час, поки вкопували стовп і складали солому, хмиз і дрова, вона спокійно споглядала на все це і не промовила жодного слова. Її прив'язали до стовпа й запалили солому. І тут вона, закутана димом, підняла голову й знову закричала тією самою незрозумілою мовою в небеса, а небеса стали наливатися світлом і золотом. Дим заволік її такий густий, що вона геть зникла нам з очей, а з небес полилося золоте світло просто на той стовп. За мить світло згасло, дим розвіявся, страчена Діва горіла синім полум'ям. Однак запаху смаленизни не було. Коли ж дим розвіявся, Діва зникла, а зі стовпа звисали зотлілі рештки її сукні. І тоді вже ні в кого з присутніх не було сумніву, що то була відьма».

Закінчивши читати, Курилас нервово закурив, страшний кінець Ольгерда й Марії засмутив його.

— Як усе трагічно завершилося, — зітхнув він.

— Так, — погодився полковник. — Мені теж було їх шкода. І незрозуміло, чому Марія заперечувала, що закликала янголів.

— Можливо, не бажала зраджувати, ким є насправді? Їй довелося б тоді пояснити, яким чином вона контактує з янголами. Якою мовою промовляла до них. Її б тоді змушували, мабуть, ще не раз кликати янголів на угоду княжим примхам. А до речі, хотів запитати про таку річ. Ольгерд писав, що прихопив замок з храму Гробу Господнього. Мене дивувала така дивна забаганка.

— Той замок з Єрусалиму було вмонтовано в залізні двері, що вели до печери, в якій вони оселилися.

— Навіщо? Адже ключа не було, — здивувався професор.

— Ключ, як з'ясувалося, зберегла Діва.

РОЗДІЛ 47

Київ, листопад 2019. Бісмарк пропонує Ріні кинути пити і одразу про це шкодує

Вночі Олег, підкоряючись грайливому еротичному сну, знову заліз рукою під Рініну ковдру і торкнувся її грудей. Відчуття молочної вологи на кінчиках пальців умить отямило його. Долоня сповзла з грудей на живіт, дорогою відчувши дивну нерівність шкіри. Вперлася в бинт пов'язки. Але він повернув долоню під груди, туди, де шкіра немов трохи випинала і здавалася шорсткою. Спати розхотілося. Підвівшись на лікті, Олег прислухався до подиху своєї гості, а потім обережно стягнув з неї ковдру. Ні, вона не прокинулася. Її подих залишався рівним, ледве вловимим. Він простягнув руку до стільця, узяв мобільник і освітив Ріну. Його погляд, минувши груди, зупинився на великій родимці, об яку мовби «спіткнулася» його долоня. Родимка під її лівим персом була схожа на півмісяць, обернений додолу. Олегові забракло повітря. Він торкнувся своєї родимки, такого ж розміру і такої ж форми. І теж на грудях ліворуч. Йому стало ніяково. Він знову накрив її ковдрою.

Обережно піднявся. Зняв зі стільця одяг, прихопив мобільник і вийшов на кухню, щоб не розбудити дівчину. Там одягнувся. Сів за стіл і раптом відчув, що його трясє, наче від високої температури. Опустив долоні на стіл, подивився у вікно. Здавалося, вже світає.

Просидівши так близько години, прислухаючись до своїх заплутаних, мерехтливих думок, набрав матір.

— Що, Олежику? Щось сталося? — сонно запитала вона.

— Мамо, скажи, тільки чесно, у мене коли-небудь була сестра? — випалив тремтячим голосом.

— Ти що? Ти випив? Ти вдома?

— Так, вдома, ні, не випив.

— А чому не спиш?

— Не спиться! Жажіття мучать! — збрехав він.

— Яка сестра? Що це ти вигadaв? Випий щось на сон! — забурчала мати, її голос прозвучав заспокійливо.

— Вибач, вибач! — промовив Олег. — Тато спить?

— В такий час усі сплять. І тобі давно пора.

Олег знайшов у телефоні номер батька, але телефонувати йому не наважився. Схрестив руки на столі і, опустивши на них голову, задрімав.

В квартирі панувала ранкова тиша. І порушила її сама Ріна, вже одягнена, коли зазирнула на кухню і повідомила, що йде.

— І не поснідаєш? — здивувався Олег.

— У мене зустріч! — Вона посміхнулася цілком дружелюбно.

А потім додала: — А чого ти так на мене дивишся?

— Ні, це я так! Гадав, ми ще кави вип'ємо.

Канапа виявилася застеленою. І щось ще ледь помітно змінилося, немов предмети і речі підрівняли дбайливою рукою, організували в єдиний гармонійний простір, у якому ніщо не могло виділятися або особливо кидатися в очі.

— Цікаво, — протягнув Олег, сів навпочіпки перед канапою і зазирнув під неї.

Торбинки з документами і з коробкою штампів та печаток на місці не було.

Олег задумався. Коли вона прощалася, її руки були вільні. Але, правда, він не проводжав її до дверей. Він вийшов у коридор, коли двері за нею вже зачинилися.

Його охопило занепокоєння. Він різко підійшов до письмового столу, висунув верхню шухляду. Дістав перстень. Одягнув на палець. І занепокоєння пройшло.

— Тепер їй узагалі нема чого до мене повертатися, — подумав Олег. — торбинку забрала. Що вона ще могла тут забути? Ну не мене ж!

Але вона повернулася близько сьомої. І не просто повернулася, а й принесла пакет заморожених пельменів.

Пельмені, які принесла жінка, налякали Олега. Він побачив у цьому знак. Чи то знак того, що вона в курсі його стосунків з Клейнодом, якому властиві всі традиційні парубоцькі звички, чи то знак того, що поява в його житті Ріни зовсім не означає появи поруч жінки. Тобто, ці пельмені сприймалися як додаткове підтвердження того, що він не повинен її сприймати ні як жінку, ні як потенційну коханку. Вона — інша істота. Вона не шукає чоловіка. Вона — нейтральний і необов'язковий співмешканець. Вона не збирається йому готувати або по-іншому йому догоджати. Вона приходять у притулок, у якийсь простір, у якому знаходить захист, або в якому вона здатна сама себе захистити.

Коли вони удвох вечеряли пельменями, Олег остаточно зрозумів, що більше не бачить у ній жінки. Бачить або сестру, або безстатеву дитину, або те, що німці називають *das Mädchen* — «воно-дівчатко». І знову в нього з'явилися думки про захист. Він зрозумів, що захищати її — це майже його обов'язок. І подумав про «брата» Колю, який врятував Ріну від людей, що намагалися засадити її в машину і викрасти. І згадав його ж слова про те, як вона одним ударом завалила на асфальт нахабу, який чіплявся

до неї. І знову ж таки, повернувшись думками до «брата» Колі, несподівано замислився: а чи є у Колі така ж родимка на грудях? А якщо ні, то чи має він право називатися «братом»? «Ні, не може у нього бути такої родимки! — твердо вирішив Олег. — Блискавка не може потрапляти двічі в одне й те ж дерево, а якщо і потрапляє, то вже, щоб я скис, не може потрапляти тричі!»

Щось у цих думках і в самій ситуації здавалося геть ненормальним. І начебто усвідомлена нова власна роль «захисника» теж викликала десь у глибині мозку опір. Цю роль немов нав'язували ззовні, може, навіть під гіпнозом. Але ж між ними не виникало того, що можна було визначити як момент гіпнотизму. Не виникало жодного смислового або емоційного туману, що уповільнює реальне сприйняття світу і змінює значення слів і жестів. Між ними нічого не виникало. Тоді, можливо, саме ця «відсутність» відносин і зіграла роль гіпнозу? Олег їв пельмені і поглядав на Ріну. Вона відкушувала по половинці пельменя і жувала з закритим ротом.

— Вибач, що я заліз у твою торбинку, — сказав він несподівано для самого себе. — Я справді хвилювався. До тебе ж ніколи не можна додзвонитися.

— У мене вже немає телефону, — спокійно відповіла Ріна, подивившись на нього м'яко, майже з ніжністю. — Мені набридло їх втрачати!

— Але як же тоді з тобою зв'язатися?

— Про тих, у кого немає телефону, згадують і думають частіше, — посміхнулася Ріна. Вона ніби не почула його запитання. — Я вже звикла! І коли звикла, зрозуміла, що близькі мені люди теж звикнуть, що у мене немає телефону і що зі мною неможливо зв'язатися просто так, коли раптом захочеться. І їм доведеться перейти на інший рівень зв'язку! — Вона тицьнула пальчиком

в стелю. — У них загостриться інтуїція, і вони будуть відчувати, коли я поруч і ось-ось з'явлюся, або будуть відчувати, що зі мною все гаразд, чи теж будуть відчувати, що у мене проблеми, і тоді їх інтуїція підкаже, де мене шукати, щоб урятувати або допомогти.

Олегове питання, яке пролунало раніше, знітилося і зникло. У відповіді більше не було потреби.

— Знаєш, я за тебе боявся тільки на початку і один раз потім, днів п'ять тому, — зізнався він.

— Так, п'ять днів тому я мало не втлюючися у велику халепу, — промовила вона сумно. — А тоді, коли я від тебе вийшла, все було в порядку. Ти хвилювався, як власник, що втратив свою річ. Це природньо для чоловіків.

— Але «брат» Коля казав, що ти поїхала на лікування?

Ріна кивнула.

— Недалеко поїхала. На Печерськ. До лікаря.

— Це тому, що тобі стало гірше?

Вона помовчала, облизала губи, мовби вони пересохли.

— Я тобі казала про свій стан, — знехотя продовжила вона. — Це не найкращий стан... Я б хотіла його позбутися. І хотіла б, і не хотіла... Річ у тім, що в такому стані ти стаєш залежною... І потім від тебе залежать інші. Ті, які тобі не подобаються...

— Ну, а якщо взагалі зникнути, переїхати в інше місто, знайти іншого лікаря? — припустив Олег, який уловив у Ріниних словах невисловлену напруженість її стосунків з власним лікарем.

— Все не так просто, — вона важко зітхнула.

— А тобі прізвисьце Клейнод про щось каже? — запитав Олег і одразу пошкодував, що пропустив на язик провокаційну думку, що виникла в голові так зненацька.

Погляд дівчини змінився, став пильнішим. Вона дивилася в очі Олегові кілька хвилин і нічого не казала. Навіть не збиралася. Це було очевидно з виразу її обличчя.

— Я не запам'ятовую прізвищ, — сказала вона після довгої паузи. — Можливо, це теж наслідок мого стану... Я і твого прізвища не знаю.

— Ти не питала, — пояснив Олег.

— Це означає, що прізвища не мають значення.

— Ти вранці знову підеш?

— Так, у мене об одинадцятій зустріч.

— Тобто тобі не треба буде рано підніматися? Може, хочеш піти до бару? Я пригощаю.

Ріна усміхнулася.

— Я можу напитися! — Сказала вона застережливо.

— О! — Бісмарк стрепенувся від раптової думки. — А може, ти кинеш пити зовсім?

Дівчина задумалася. Вона ніби примірювала до свого життя Олегову пропозицію.

— Напевно, можна, — нарешті промовила вона повільно. — Але тоді ти пошкодуєш.

— Чому? — здивувався Бісмарк. — Ти хочеш сказати, що і мені доведеться кинути пити?

— Ну це очевидно. Але ще доведеться купити собаку. У житті повинен виникнути елемент відповідальності.

— Собака? Щоб кинути пити?

— Ну так! — Її очі засвітилися бешкетними вогниками. — Якщо не хочеш собаку, є інший варіант. Але він вимагає дев'ять місяців очікування.

— Ні, — хитнув головою Олег. — Краще собаку! Ти ж, напевно, хочеш маленького песика?

— Чому маленького? — не погодилась Ріна. — Я завжди мріяла про великого. Про такого собаку, як я або трохи меншого. То що, купиш?

Тепер вже задумався Олег. Задумався глибоко. Він раптом зрозумів, що його власна пропозиція завела його в пастку, з якої треба було терміново і рішуче добуватися.

— Ні, — він знову похитав головою. — Все ж таки коньяк кращий, ніж собака. Його не треба щоранку виводити з дому на повідку.

Ринині очі згасли. Губки вирівнялися.

— Тоді налий! — скомандувала вона таким самим тоном, яким зазвичай зверталася до барменів.

Щойно Ріна вирушила на зустріч, попередньо уточнивши у Олега, коли він буде вдома, він теж зібрався і вийшов услід за нею.

Вона не дуже поспішала, і тому Бісмаркові вдалося знайти її очима досить швидко. Дотримуючись дистанції, він піднімався за нею слідом до ЯрВалу, а потім, трохи відставши через малу кількість пішоходів на хіднику, довів до входу в метро «Золоті Ворота», де теж почекав близько хвилини, перш ніж зайти всередину.

Вийшовши з потяга на Видубичах, вона перейшла залізничну колію і дорогу і стала підніматися до двох хмарочосів, що височіли на Печерському пагорбі.

Проминувши вулички приватного сектору, дівчина зайшла в хвіртку солідного двоповерхового будинку з білої цегли, його одну стіну, що виднілася за парканом, заплів виноград: сині, трохи підсохлі грона виглядали прикрасою на фоні широкого пожовклого листя. Виноград заплів і перила маленького балкончика на другому поверсі, над яким на кронштейні кріпилася відеокамера, спрямована на хвіртку.

«Цікаво, що це: кабінет лікаря чи штаб-квартира чорних бухгалтерів?» — задумався Олег, мінаючи будинок і намагаючись майже притискатися до паркана протилежної ультрасучасної вілли. Він думав, що туди відеокамери будинку, заплетеного виноградом, не дістають. На ходу встиг роздивитись табличку з адресою, що висіла не на паркані, як у інших тутешніх садиб, а на самому будинку праворуч від дверей — Редутна, 19-А.

Тут, у цих вуличках і провулках на Печерських пагорбах зручно і непомітно влаштуватися для спостереження не було де. Це не Поділ з його каваренками та забігайлівками. Останній пункт, з якого ще проглядалася хвіртка, перебувала за сто метрів від будинку з балкончиком. Тут вулиця повертала ліворуч, але будинок на іншому боці виглядав старим і занедбаним. Олег зайшов на його зарослий бур'янами і кущами двір. Оглянув похилений паркан, вибиті вікна одноповерхової жалюгідної будівлі в передсмертному стані.

Побродивши територією, він знайшов дерев'яні козли, заляпані фарбою, що їх закинули будівельники після завершення роботи. Підтяг козли до паркана. Виліз на них і вперся головою в гілки старої вишні. Ці гілки робили його непомітним, але одночасно заважали оглядати будинок, та врешті він прилаштувався, перепробувавши різні точки стеження. Тепер відрізок вулички з хвірткою, за якою пропала Ріна, «висів» у геометрично нерівній рамці з вишневих гілок.

РОЗДІЛ 48

Краків, червень 1941. Олесь перед дорогою отримує тривожні новини з дому

Олесь прокинувся від гомону, що линув з вулиці. Чути було, як торохтять віз, перегукуються двірники, десь далеко деренчить мотоцикл. Проте з покою, де спала дівчина, не долинали ні звуку. Ще спить? Він встав, помився і запарив ячмінну каву. Не знав, чи будити її. Вчорашня розмова не полишала його голови, все скидалося на безглуздя, на розбуялу фантазію. Найбільше вразило те, що вона здатна й сама вбити його батька. Як? Ця красуня геть не схожа на холонокровну вбивцю. Хоча в її очах інколи пробігали іскорки, які свідчили, що вона може бути дуже рішучою, а, може, й немилосердною, а однак її врода всьому цьому перечила. Правда, вчорашня пригода з грабіжниками свідчила на користь того, що від неї можна всього сподіватися. Як це не в'яжеться з усталеним образом поетеси! Вірші у неї часто трагічні, зяє в них безвихідь і приречення без проблиску світла. А разом з тим вона має мету і прямує до неї, незважаючи ні на що. Не хотілося б стати їй на дорозі.

Згадалося, як вона вдавано шукала своє посвідчення. Отже, цю розмову було сплановано, як і ночівлю в нього. А потрібен він їй лише для того, щоб переконати тата втекти зі Львова до Кракова і припинити дослідження. Важко повірити, що тато поставився до завдання чекістів дуже поважно. Скоріше за все лише вдає, що захопився.

Сонячне проміння пробивалося в шиби, Олесь відчинив вікно і впустив свіже повітря, настояне на ясиновому цвіті. Потім підійшов до дверей і тихо постукав. Звідти не почулося ані звуку. Прохилив двері й побачив акуратно застелене ліжко. Дівчини не було. Коли вона встигла вислизнути, що він не чув?

Сів пити каву, на сніданок мав хліб і сир. Дівчина не покидала його думок. А що як вона має рацію, і батько таки в небезпеці? Не має значення, чи правда все те, що вона оповіла стосовно Богородиці, можливо, й справді в тих манускриптах ховається таємниця, за якою полюють більшовики. Можливо, що розкриття її бажано тримати в секреті. Але Богородиця, яка час від часу з'являється впродовж віків? Як вона сказала? «Сили зла прагнуть її добути. І це полювання продовжується у всі віки. І вчора, і нині, і прісно».

Це все скидалося на красиву легенду про вічно молоду Діву. Адже так в Шкоцїї називають останні кілька колосків, які залишають нескошеними на полі. Їх називають Дівою і зберігають до Різдва. В Німеччині ці колоски вже мають назву Наречена Вівса або ж Наречена Пшениці, залежно від того, про яке збіжжя йдеться.

Раптом двері відчинилися, й на порозі з'явилася Арета в вузьких штанах-галіфе й чоботях, за спиною був наплічник. Вигляд мала такий, мовби нікуди й не зникала. Вона поклала наплічник на підлогу і сказала рішуче:

— Сьогодні вирушаємо.

— До Львова? — запитав Олесь.

— До Сянока. А там далі... — Вона налила собі кави, сіла навпроти, з'їла кусничок сиру й запила. Потім сказала: — Я готова.

— Де ви були?

— Ходила до себе по речі.

— Чесно кажучи, — промовив Олесь, — я все ще сумніваюся в доцільності цього ризикованого кроку.

— Коли ваш батько опиниться в тюрмі, сумніви відпадуть? — спитала вона суворо, не зводячи з нього погляду.

— Ви можете мені конкретніше пояснити, в чому проблема мого батька?

— Завдяки четвертій книзі Єноха він може вирахувати, де і коли з'являється Діва. Як її знайти, як вона виглядає, які має ознаки.

— Вам знайома ця Книга?

— Так. Я її мала. Разом з іншими своїми книжками зберігала в монастирі василіянок. Але, коли прийшли совети, монашок розігнали, а книгозбірню розграбували. Таким чином та Книга опинилася в чекістів, а тепер вона у вашого батька. Коли я була в нього, то навіть думала силою забрати Книгу, але він вихопив з шухляди револьвер. В іншій ситуації це мене б не зупинило, однак постріл міг почути чекістський нишпорка на вулиці, і я потрапила б у пастку.

— Мій тато і револьвер? — здивувався Олесь. — Дуже сумніваюся, що він уміє стріляти. Та той старий револьвер, либонь, і заряджений не був.

— Звідки мені було знати — був, не був... Шкода, що я йому так і не зуміла пояснити, якими небезпечними можуть стати його дослідження.

— Для кого?

— Для людства. Невже ви цього ще не зрозуміли? Чекісти хочуть завдяки молоку Богородиці створити непереможну армію і завоювати світ. Ви ж не дарма втекли від їхнього советського раю, то, мабуть, знаєте, що це таке. Їм начхати на мільйони жертв. Я не можу дозволити їм знайти те, що вони шукають.

Як я це зроблю — ще не знаю. Але, думаю, ваш батько все нам пояснить.

— Знаю. Не знаю лише, як нам переконати мого тата, — розвів він руками.

— Я маю надію, що до цього часу він і сам прозрів і здогадується, що сухим з води йому вийти не вдасться. Чекісти брехливі і жорстокі. Для них не існує жодних зобов'язань. А ще маю надію, що мої слова не пролетіли йому повз вуха. Він повинен їх обдумати і щось вирішити. Але без нас він безпорадний. Самовільно переходити кордон без провідників дуже небезпечно.

— І де ми візьмемо провідника?

— А чим я вам не підходжу? — засміялась вона. — Коли я була в Пласті, то облазила Карпати всюди, де тільки можливо.

Олесь опустил голову і не знав, що повинен відповісти. Сила її переконань давалася взнаки, він втрачав аргументи для суперечки. Не дай Боже їм ця переправа не вдасться, то загинуть усі. Але якщо вона має рацію, то й так нема вибору. Він зібрав усе необхідне до наплічника — бляшану флягу, складаний ніжик і ліхтарик, загорнув у папір шматок сала, взяв хліб і сир. Більше нічого з харчів і не було. Потім накинув на себе брезентову куртку, згріб гроші й слухняно вийшов за Аретою з дому.

В брамі його заукав сторож:

— Пане Ольцю, прошу на хвильку! Ту-во принесли вам листа. То був пристійний пан при краваті.

Це Олесь здивувало, бо він ні з ким не ділився своєю адресою. Знав про неї лише головний редактор. Він узяв конверт і покритив ним на всі боки, однак він не мав штемпелів.

— Щось не так? — запитала тихо Арета.

Олесь зиркнув на сторожа, який наставив цікавські вуха і відповів:

— Ні, все гаразд, то з редакції. Ходімо.

Коли вони відійшли, він розірвав конверт. Лист був від батька. Він упізнав його почерк. Олесь прочитав і вилаявся.

— О, шляк! Мій батько арештований!

Він відчув, як йому бракує повітря. Це ж через нього?

Арета взяла з його рук листа, пробігла очима і промовила:

— Радіомаяк! Он як усе цікаво закроюється! Цього я не врахувала.

— Ви про що?

— Та так... Роздуми про наболіле. Арешт вашого батька нічого не змінює. Ми однаково повинні потрапити до Львова, щоб його врятувати.

— Яким чином? — не зрозумів Олесь.

— Для початку треба з'ясувати, чи правда, що його арештували. Відтак увімкнути той радіомаяк.

— Я не зможу його увімкнути на відстані. Він десь там, у горах. Туди два дні лісом, три дні полем.

— Але ж ви можете позначити на мапі, де ви його сховали?

— Можу.

— Прекрасно. Я передам цю мапу тим, хто це зробить. Тоді нам залишиться чекати, коли вашого батька випустять. А якщо ні, то будемо діяти інакше... Хоча я думаю, що це просто чекістська хитрість. Не могли вони арештувати того, хто ще не завершив своїх досліджень Він їм потрібен! А тепер розкажіть мені все, що пов'язане з тим радіомаяком.

— То довга історія, — відповів Олесь.

— Нічого, я послухаю.

Він зловив себе на думці, що й так збирався їй оповісти свою пригоду, але не знав, з чого почати, а проте чомусь мав підозру, що це її може зацікавити.

РОЗДІЛ 49

*Київ, листопад 2019. Нічне стеження за Ріною
викликає більше запитань, ніж дає відповідей*

Час швидко доволікся до сутінків, і в Бісмарка від бажання бути непомітним і нерухомим стали злипатися очі. Він позіхнув кілька разів і впав у легку дрімоту. Холодна вологість повітря тільки сприяла сонливості. Очі заплющувалися, але він не без зусиль знову їх розплющував і, щоб якимось розворушити себе, крутив головою, намагаючись напружувати м'язи шиї.

Він уже напівлежав на цих козлах, все ще впираючись ліктем в дошку, але вага тіла тиснула на руку, і, втомившись від незручної пози, Бісмарк просто ліг на бік, думаючи, що він і так не випустить з ока будинок з балкончиком. Але тут очі його заплющилися намертво. Він здався. Здався сну, думаючи, що все одно він все прекрасно чує — адже вуха не закриваються на ніч. Він все прекрасно чує навіть через дрімоту, почує і через сон, якщо той його здолає. Щойно поруч пролунає який-небудь звук чи просто шум, він обов'язково розплющить очі.

Десь години через три чи чотири, або навіть пізніше неподалік зупинилася машина. Водій заглушив мотор, і саме цей момент Олег уловив вухом крізь сон і внутрішньо стрепенувся. Буквально через кілька секунд рипнули двері.

Бісмарк розплющив очі, підвівся на лікті. Перед воротами будинку з балконом стояла сучасна, «наворочена», недержавна

«швидка допомога». На даху крутого мікроавтобуса, крім поперечного ряду червоних і синіх мигалок, стирчало ще шість чорних товстих, але коротких антен. Поява швидкої змусила Олега занервувати, він злякався за Ріну. Але машина стояла спокійно, тихо, без сирен і ввімкненої світлової сигналізації. За шибою кабіни було видно голову водія і навіть край обличчя, він щось переглядав у смартфоні.

Двері в будинку були зачинені, але ж він виразно чув скрип. Отже, то приїхав лікар і зайшов усередину.

Холодне нічне повітря допомагало відігнати сон. Бісмарк сів на козлах, кашлянув і прикрив рот рукою.

«Але вона ж і під'їхала без сирени... — роздумував Олег. — Коли “швидку” викликають, вона ж завжди їде з сиреною? Чи вночі вони їдуть тихо? Машин мало, нема кого зганяти з дороги?!»

Думки потроху ставали динамічнішими. Він відчував реальне пробудження і тіла, і мозку.

Водій в таксі вимкнув смартфон і відкинувся на спинку сидіння. Його загострене, підняте догори підборіддя здивувало Бісмарка. Хіба шийним хребцем не боляче? Хіба можна так заснути?

Двері в будинку відчинилися, і дивний мишачий писк змусив хлопця, що сидів на козлах, подивитися вниз, на землю. Але звук, вочевидь, долинав не знизу.

Дві жінки в однакових червоних куртках вийшли з будинку і несли щось на руках до «швидкої допомоги». Якись великі згортки.

Знову пролунав писк, який раптом трансформувався чи то в стогін, чи то в плач.

Одна жінка підійшла до кабіни «швидкої», стала боком і чимось вдарила по дверцятах машини. Може, ліктем.

В кабіні одразу ж спалахнуло світло. Водій вийшов і, похитуючись, підійшов до задніх фар, оглянув їх уважно. Потім відчинив задні дверцята. Заліз усередину.

— Обережно! — попередила його одна з жінок, передаючи згорток.

Знову зазвучав плач, дитячий плач, не голосний, але протяжний, як нескінченна скарга.

З вільними руками жінки повернулися до будинку лише заради того, щоб через кілька хвилин вийти звідти з великими пакунками в руках.

— Головне — не переплутати! — сказала одна на ходу.

— У них на руках бірочки! — заспокоїла її друга.

— Ні хера собі, — прошепотів здивований Бісмарк. — Що це ще за нічні ясла?

Сон остаточно покинув його. Він обережно звівся на ноги, щоб краще бачити, що відбувається. Жінки винесли ще кілька немовлят, після чого сіли в «швидку», і машина поїхала. Тихо, без сирени і звичної «світломузики».

Олег продовжував спостерігати за будинком, у якому продовжували світитися вікна. Ось одне з них згасло.

Вулицю раптом освітили фари іншої машини. Світло обігнало шум мотора, але коли машина зупинилася перед будинком з балконом, Бісмарк зрозумів, що і в цей момент її мотор працював практично безгучно. Очевидно, то була «Тесла» або інший електромобіль.

Двері будинку знову рипнули. На поріг вийшов чоловік похилого віку, слідом за ним жінка, яка підтримувала під руку Ріну.

Бісмарк швидко дістав мобільник, зробив кілька знімків, потім збільшив картинку і знову клацнув. Здавалося, смартфон не

міг сфокусувати картинку, але Олег уважніше стежив за людьми, що вийшли на поріг, ніж за екраном мобільника.

Чоловік так і залишився стояти на порозі, поки жінка допомагала Ріні сісти в машину. Тільки потім, коли машина від'їхала, обоє зайшли до будинку. Світло у вікнах погасло. Знову стало тихо.

Бісмарк все ще стояв на козлах. Ноги мліли. Хотілося опуститися і сісти, але не на вологу дошку, а в тепле і м'яке крісло.

Він намагався зрозуміти побачене, але воно поки що не складалося в його голові в цілісну і чітку картину. Ніч. Чужий будинок. Вісім або скільки там немовлят? Швидка допомога, яка їх звідти відвезла? І потім інша машина забирає звідти Ріну, яка ледь переставляє ноги. Найбанальніша відповідь — Ріна працює годувальницею, і ці вісім немовлят висмоктали у неї не тільки молоко, а й кров. Але це ж нісенітниця! Навіщо вночі годувати немовлят? Та й узагалі, яким чином можуть з'явитись вісім заплелених немовлят в приватному секторі Києва у когось стороннього вдома? Де їх взяли? Куди їх повезла «швидка»?

Коли Бісмарк зістрибнув на землю, під ногами тріснули гнилі гілки занедбаного саду. Він спустився на Тимірязівську і вже звідти викликав таксі.

Водій — молодий хлопець, якого дружина відправила таксувати — торохтів про те, як добре їздити містом уночі. Немає ні корків, ні ментів. Він торохтів і заважав Бісмаркові думати.

Піднявшись на свій поверх, Олег зупинився, як укупаний. Під дверима його квартири, притулившись до них спиною, опустивши голову на плече, зовсім беззвучно і нерухомо спала Ріна.

РОЗДІЛ 50

Краків, червень 1941. Олесь розповідає Ареті про свої неймовірні, але правдиві пригоди

З перших днів війни я був на фронті в польському війську, і став свідком того, як хоробро боронився Львів від німецьких військ цілих десять днів, але коли зі сходу надійшли німецькі союзники з червоними прапорами і червоними зірками на кумедних шапках, довелося складати зброю. А далі нам наказали рухатися уздовж Личаківської туди, звідки прийшли росіяни. Я не знаю, яке за рахунком відчуття підказало мені тікати, зрештою, я бачив, як тікали й інші. Вони вишмигували з довгих рядів у провулки і брами й зникали часто непоміченими, хоча час від часу лунали окрики конвоїрів, однак ніхто не стріляв, щоб не перелякати цю потужну лаву війська, хоч і обеззброєного, але не скореного.

Мені вдалося скористатися скупченням перехожих на хіднику, що з мовчазним смутком проводжали нас, і замішатися поміж них, а відтак шмигнути в браму і таким чином не потрапити до колони офіцерів, яких погнали на Схід, прирікши їх на смерть. Брама була наскрізна, я вибіг на другу вулицю. Потім обережно визирнув, чи нема визволителів. Не було. Вдома передягнувся в цивільне, а мундир спакував, щоб увечері спалити.

Залишатися в окупованому Львові мені було небезпечно. Але я мав дівчину, яка зголосилася тікати зі мною на німецьку сторону. Однак того дня, коли ми вже зібралися в дорогу, її батька арештували. Вона просила мене зачекати, а сама намагалася

добитися його визволення. Вона готова була на все. І коли полковник НКВС пообіцяв їй звільнити батька, якщо вона з ним переспить, вона погодилася. Потім довго отямлювалася від шоку, але її чекав ще більший шок, коли довідалася, що її батька вже вислали до Узбекистану. І тоді, коли вона віддавалася чекісту на його письмовому столі серед канцелярського приладдя, батько уже трясся в товарному вагоні на Схід.

Те, що вона потім зробила, вже мене занурило в шок і розпач. Вона вирішила покінчити самогубством, але не намарне — попросилася з тим чекістом на нову здибанку і всипала йому й собі отруту до вина. Перед тим вона написала мені короткого листа, розтлумачивши свій вчинок, щоб ніхто не подумав, наче вона справді закохалася в цю потвору. Писала, що залишила листа й для чекістів, щоб знали, за що вона помстилася. Листа я отримав наступного дня, коли вже було по всьому.

Не знаю, яким чином, чутка про її героїчний вчинок небавом просочилася і покотилася від вуха до вуха. Полковник, перед тим як знову насолодитися юним дівочим тілом, замкнув двері на ключ. Тож, коли тривалий час він не подавав жодного звуку й не виходив, до нього почали грюкати й гукати. А потім уже вивалили двері й побачили обох на підлозі мертвих. Полковник лежав без штанів, у самому кітелі, дівчина була вбрана, сукня на ній випростана й пригладжена, руки складені на грудях. На обличчі її виднілася задоволена посмішка.

Мене це жахливо струснуло. Кілька днів я не міг отямитися. А за той час кордони перекрили. Треба було шукати способу, яким чином дістатися через Сян. На ту пору росіяни вже організували своїх провокаторів, які підшукували охочих тікати, групували, вели до умовленого місця, де їх усіх арештовували і запроторювати до в'язниць. Я чекав свого часу, не покидаючи наміру втекти.

Цілий 1940-вий рік минув для мене спокійно, але я бачив, що рано чи пізно доберуться й до мене, бо вже був арештований дехто з моїх знайомих. І ось, коли наприкінці 1940-го я попрощався з батьками і вирушив до кордону, то попався в руки провокаторів.

Я опинився в тюрмі на Лонцького, але не мав змоги повідомити про себе батькам. Та, зрештою, це було небезпечно для них. Тому я назвався іменем свого товариша, який уже давніше втік до Кракова, а походив з Лемківщини і родичів тут не мав. Мене привели до камери, де лежало покотом з пів сотні людей. Тут панував сморід і розпач. Всю ніч світилося, підлога була зимна, а зі стелі падали плюскви і кусали до крові. Час від часу нас виганяли на подвір'я, змушуючи розвантажувати з машин все, що потребувала тюрма. То могли бути ящики з консервами, іншого разу — мішки з цементом, вапном чи хлоркою. Згодом я довідався, що вапно і хлорка були потрібні, щоб засипати трупи розстріляних, а потім місце розстрілу зацементувати.

Одного разу, коли я волочив важкі мішки з цементом, на мене звернув увагу капітан, якого я раніше на терені тюрми не бачив. То був середнього віку кремезний чоловік, він пильно оглядав кожного, хто тягав ті мішки. Несподівано він наказав класти кожному з нас на бари не по одному, а по два мішки цементу. Дехто відразу валився з ніг, хтось витримував дві-три ходки й теж опадав. Перш, ніж і собі ухоркатися, я зробив з двома мішками більше десяти ходок, аж тоді не витримав і, витираючи піт, осів на землю. Однак ніхто на мене не накричав. Навпаки капітан показав на мене пальцем і промовив: «Вот етот, что нада!»

Мені наказали встати і йти за ним. Капітан запровадив мене до лазні й дав п'ятнадцять хвилин, щоб змити з себе цементний пил і перевдягнутися. Коли я помився і вийшов до роздягальні, то побачив на лаві акуратно складену німецьку військову форму.

Все було нове, чоботи виблискували і сяли. Форма мені на диво пасувала. Я вийшов з лазні, капітан поглянув на годинника, кивнув і сказав, що я їду з ним. Не сказав куди, а я боявся питати.

Ми сіли до авта і поїхали за місто. Машину вів водій, капітан сидів біля мене й мовчав. Їхали ми години чотири польовими та лісовими дорогами, аж поки не заїхали до невеликого військового табору в сосновому лісі. Зо два десятки новеньких дерев'яних будиночків вишикувалися уздовж утрамбованого плацу. Всі вони були помальовані блідо-жовтою фарбою, окрім одного, світло-зеленого. Всюди панував зразковий порядок, доріжки були посипані білим піском та облямовані червоною цеглою, що стирчала зубчиками догори. Капітан завів мене до крайнього будиночку з дерев'яними причама, на яких лежали солом'яні матраци, подушки й теплі спальні мішки з американськими орлами і написом «Дуглас».

Капітан поцікавився, як мене звати і повідомив, що віднині я його підлеглий. Нікого іншого я не повинен слухати. Разом з тим не повинен нічого ні в кого запитувати і взагалі ні з ким жодних розмов не провадити.

— А тепер лягай і відпочивай, — додав наприкінці, — я піду домовлюся, щоб тобі у їдальні виділили місце. Їдальня в зеленому будинку. — З порогу озирнувся й запитав: — Які мови знаєш?

— Польську, німецьку, латину, давньогрецьку.

Він кивнув і вийшов, а я звалився на пуховий спальник і миттю заснув, бо всі дні, що я був у в'язниці, не висиплявся, і сон для мене був дорожчим за їжу. Прокинувся я надвечір, вже почало сіріти. Я подумав, чи не варто мені втекти звідси? Та, мабуть, це не так просто, бо ж бачив, що табір обгороджений колючими дротами. Чувся й гавкіт собак. Але що я тут роблю? Чому обрано саме мене? Чи не тому, що я найдовше витримав з тими мішками?

Ці та інші думки не давали мені спокою. Я не знав, що буде завтра, що мені чекати від капітана. Врешті я піднявся і вийшов на двір. На спортовому плацу кілька вояків вправлялися на турніках, ніхто не звертав на мене уваги. Я подався до їдальні. Там панувала напівтемрява і не було жодної живої душі. Але з кухні через віконечко, з якого подавали їжу, пробивалося світло. Хтось там був. Я наблизився й зазирнув усередину. Там порядкував кухар в білому фартуху. Побачивши мене, швидко наклав у бляшану миску гречаної каші з м'ясом і подав разом із ложкою. Я сів за найближчий столик, та не встиг почати їсти, як кухар мене покликав. Я підійшов, а він подав мені кошачок з грубо нарізаним білим хлібом і шклянку води. Принаймні я думав, що це вода, але коли підніс до вуст, зрозумів, що то спирт.

— Ні, — сказав я, — то не для мене. Краще налейте чаю.

— Чай само собою, — усміхнувся кухар. — То таки не будеш? — кивнув на шклянку.

— Ні.

— Добре.

З цими словами він рвучко видихнув з себе повітря і вихилив шклянку до дна, голосно крекнувши. Потім занюхав хлібом і ще раз задоволено крекнув і шморгнув носом. Я забрав чай і сів вечеряти. Коли ж з'їв усе й поніс тарілку до віконечка, кухар запитав:

— Наївся? — Я кивнув. — Не дури. Там, звідки ти прибув, ніколи не наїдаються. Бери добавку.

І наклав знову повну миску. Я не перечив. Коли ж збирався йти, кухар сказав:

— То зараз ти сів за перший-ліпший стіл. Але твій оно там біля того вікна. Запам'ятав?

Я здивувався, що тут надають ваги такій дрібниці, але змовчав.

РОЗДІЛ 51

Київ, листопад 2019. Бісмарк знову спускається в підвал на Межигірській, де його чекає несподіванка

Дзвінок мобільного підкинув Бісмарка з підлоги, і він, кинувши погляд на канапу, щоб пересвідчитись, що дзвінок не перервав сон дівчини, схопив його і вибіг на кухню.

Тільки там, зачинивши двері, він підніс мобілку до вуха.

— Олежику! — голос Клейнода здався хрипкішим і пригніченішим, ніж зазвичай. — Треба, щоб ти приїхав! Терміново!

— В підвал? — уточнив Бісмарк.

— Так. Але обережно. Щоб тебе ніхто не бачив.

Ріна спала міцно, дуже міцно.

Бісмарк виглянув у вікно, перевіряючи погоду. Одягнувся. Зачинив за собою двері.

Сонце проглядало крізь важкі, набурмосені хмари. Найближчі кілька годин наче обіцяли бути сухими.

Добравшись до Межигірської, Бісмарк сповільнив темп і далі вулицею крокував уже млявою ходою нероби. Що ближче він підходив до знайомої арки, то уважніше косив очима на боки. Але ніхто з перехожих не викликав у нього підозри.

Нарешті, завернувши в арку, зупинився. І пошкодував, що не курить — адже тепер міг би прикурити і постояти хвилини п'ять, перевіряючи, чи не стежать за ним або за підворіттям. Але він не курив. Тому дістав з кишені мобілку і, не довго думаючи, зателефонував Адікові.

— Ти чого? — У вухо вдарив знайомий дзвінкий голос. Адік був здивований дзвінком.

— Та я так, — Бісмаркові треба було терміново видати співрозмовнику причину дзвінка, а голова не працювала. Він вдав, що закашлявся.

— Що, будеш знову на Грецію просити? — Спробував здогадатися Адік.

— Ага! — Підтримав таке вдале припущення Олег. — Думаю, а раптом у тебе зайві гроші з'явилися?

— Почекай кілька тижнів. Гроші з'являться, але трохи пізніше...

— Кілька тижнів? — перепитав Бісмарк, одночасно і радіючи, і дивуючись з того, що Адік несподівано став конкретнішим. — А вода в Егейському морі не похолоднішає через кілька тижнів?

— Там знову потепління.

— А твої неприємності вже закінчилися? — поцікавився Бісмарк, згадавши про поїздку на Адікове помешкання.

— Поки не знаю, — відповів Адік. — Але я завжди сподіваюся на краще.

Тема Греції відвернула Олегову увагу від мети візиту на Поділ. Він, збуджений обіцянкою Адіка, сховав телефон у кишеню, вийшов з арки і бадьоро пішов геть. Тільки минаючи знайомий міні-маркет, згадав про Клейнода. Адже тут він завжди купував старому їжу. Зупинився. Важко зітхнув. Зайшов, узяв пачку пельменів і повернувся на подвір'я.

Двері в підвал відчинилися надто легко і беззвучно... Це насторожило Бісмарка, він добре пам'ятав їхній звичний, хоч і не сильний скрип, і ті зусилля, які треба було прикладати. Посвітив мобільником на петлі, прівів по них пальцями. Петлі нещодавно

змащували, жирне мастило пахло медичною маззю з далекого дитинства.

У підвалі знову панувала тиша. Поки очі звикали до темряви, Бісмарк вслухався в неї. Повільно тиша розшаровувалася на протозвуки, більше схожі на її фони, на фони тиші. Звідкись із глибини вухо вловило рух води по трубах, гудіння електрики і вібрацію.

Підсвічуючи собі шлях, Олег рушив знайомим маршрутом. Зупинився перед дверима підземної оселі Клейнода і глянув на смужку світла, що вибивалась з-під дверей. Напруга відпустила Бісмарка. Світло означало життя.

Тихенько тричі постукав.

— Олечка? — запитав Клейнод.

Отримавши ствердну відповідь, він відчинив.

— Дякую, що приїхав! — Клейнод виглядав гірше, ніж звичайно. Обличчя бліде. Руки тремтять, наче від холоду. — Я вже боявся...

— Я вам пельмені купив! — Олег простягнув пакет.

Старий не зрадів. Але пакет узяв, пішов до маленького холодильника. Сховав.

— У мене погане передчуття, — він знову звернув згаслий погляд на гостя. — Занадто багато сторонніх за останні дні...

— Тут у вас? — уточнив Олег.

— У підвалі. Вчора разів три заходили, розмовляли пошепки. Підходили до дверей. Я світло відразу вимикав, як тільки чув, що хтось є. Але двері кволі...

— То, може, нагорі переберетесь? — запитав Бісмарк.

— Так, нагорі краще, — кивнув старий, хоча обличчя його не зраджувало ентузіазму. — Якщо там уб'ють, то хоч знайдуть і поховають. А тут можна тижнями лежати. І жодна сволота не помітить.

— Тоді, може, краще в інше місце?

— У мене немає іншого місця, — старий закусив тонку губу.

— Ну, а чим я можу допомогти? — розгубився Бісмарк.

— Можеш, — упевнено промовив Клейнод. — Я тобі дещо віддам... Але ти повинен поклястися... Що збережеш... І що не будеш відкривати. Тільки зберігати.

— Не зрозумів.

— Я тобі передам те, що зберігав мій батько, і те, через що мене хочуть убити.

— А що це?

— Я не знаю, — старий раптом наче заспокоївся. Склав долоні в «замок», зупинивши цим тремтіння пальців. Він, здається, опанував себе. — Я обіцяв батькові не відкривати. І не відкрив. І ти пообіцяй.

— Ну добре, обіцяю, — Бісмарк зітхнув, розуміючи, що сприймає цю розмову з Клейнодом, як бесіду з людиною, яка через старечий вік утратила зв'язок з реальністю. — А що робити потім?

— З чим?

— Ну з тим, що ви мені збираєтеся дати на зберігання?

— Батько казав, що прийде час, і стане зрозуміло, що з цим робити...

— Тобто вам ще не зрозуміло?

— Ні. Отже, час ще не прийшов... Але якщо час прийде, ти зрозумієш. Вийди на хвилинку, постій за дверима.

Бісмарк слухняно вийшов за двері. У підвалі все ще стояла тиша, але тепер вона здавалася Олегові надто об'ємною і багатшою. До неї додалися ще якісь звуки, що наче долинали і з підвалу старого.

За хвилини три двері відчинилися, і Клейнод вручив Бісмаркові чорний пластиковий мішок, з тих, які використовують для сміття.

— Ось. Бери і йди. Напевно, ми більше не побачимося.

— Ну чому! Я вам зателефоную! — Олег спробував заспокоїти старого, заговоривши театральньо-трагічним тоном.

— Добре, телефонуй! — ввічливо погодився Клейнод і зайшов назад у своє житло.

Скрипнув залізний засув, який закривав двері зсередини.

Олег намацав у мішку об'ємний згорток, перетягнутий мотузками.

— Добре, вдома розгляну! — Вирішив він.

РОЗДІЛ 52

Краків, червень 1941. Олесь продовжує розповідь

Після вечері я прогулявся табором, удаючи буцім мене нічого насправді не цікавить, а я собі гуляю лише знічев'я. Уже добре смеркло, в будиночках засвітилися вогні, а спортовий плац спорожнів. Я побачив, що з табору є лише одна металева брама, а по всіх кутах стоять будки, в яких чергують вартові. Біля будок припнуті собаки. Уночі їх, мабуть, спускають з ланцюгів.

Я повернувся до будиночка і знову ліг спати. А вранці залунали сурми, хтось голосно кричав «Падйом!», почулася біганина, траскання дверима. Я швидко вдягнувся й теж вибіг. Вояки в такій самій, як у мене, новенькій німецькій формі бігли до туалету вкінці табору, а потім до вмивальників, почеплених на довжелезну дошку. Під умивальниками тягнулася бляшана ринва, куди стікала вода. Але я не мав ані зубної щітки, ані порошку, ані мила, однак пригадав, що помітив у себе на підвіконні бляшане пуделко. Я вернувся і несподівано знайшов там усе, що потрібно. Прихопивши рушника, я теж побіг до вмивальника.

Після вмивання сурма звістила, що пора снідати. Я пішов разом з усіма до їдальні і з подивом переконався, що кожен вояк сідає за окремих стіл, ніхто не підсідає ні до кого та й взагалі не помітив, аби вони між собою спілкувалися. Я порахував столи — їх було тридцять.

Я сів за свій стіл, на якому була миска з рисовою кашею на молоці. Велика жовта пляма свідчила, що сюди додали ще й масла. Поруч був кошичок з білим хлібом, тарілочка з бруском масла і шклянка з чаєм. Їли всі мовчки. Кухар ходив з чайником і доливав чаю. Все це відбувалося в тиші.

А потім пролунала команда шикуватися на плацу. Уздовж плацу просто перед нами стояли зелені армійські термоси, в яких возили їжу. Капітан наказав усім почепити на плечі по термосу. У термосів були шлеї, в які треба було просунути руки й завдати собі за спину. Та виявилось, що то не була забавка, бо термоси не були порожні й важили, може, кілограмів двадцять. А відтак ми з тими термосами повинні були бігати по колу. Як на зло, парило січневе сонце, піт котився градом з чола, засліплював очі. Я не розумів, навіщо це все, але терпляче виконував команду. Раз по раз хтось із вояків падав на землю. Нас ставало щораз менше. Капітан не робив нікому жодних зауваг, не картав за те, що вибули з кола, тільки бив себе лозиною по лискучих чоботах і рахував кола.

Коли нас зосталося лише четверо, з'явився полковник, капітан задоволено показував полковникові на нас, той кивав головою. Врешті нам дозволили спочити. Ноги піді мною хиталися, я опустився, важко дихаючи, на зрубане дерево разом із термосом, у якому щось хлюпало.

Після десятихвилинного відпочинку нам наказали занести термоси до їдальні та збиратися в класі. Що за клас? Але я робив те, що й інші, ні в кого нічого не питаючи. Клас розмістився в одному з будиночків. Там теж кожен сів за окремий столик. Потім до класу увійшли капітан, полковник і троє чоловіків у цивільному. Капітан запитав, хто володіє німецькою. Усі підняли руки. Отже, витривалість не була найголовнішою умовою того, що ми

потрапили сюди, а ще й знання німецької. Чоловіки стали кожного з нас екзаменувати, наскільки добре можемо розмовляти. Так виглядало, що то були німці. Лише восьмеро, і я зокрема, заслужили їхньої похвали, бо розмовляли ми без акценту. Відтак нас розбили на групи за рівнем знання німецької і роздали підручники. Нашій вісімці капітан звелів іти до бібліотеки.

Все це було для мене доволі дивним, незрозумілим і таємничим. Для чого нас готували? Невже для того, щоб ми стали розвідниками і діяли на німецькій території?

В бібліотеці ми всілися за окремі столи, а літній бібліотекар в чорному халаті поклав перед кожним книжку німецькою мовою про те, як виживати в лісі, не маючи харчів, а також блокноти і авторучки.

— Уважно читайте, — сказав він, — і робіть нотатки. Це питання вашого життя або смерті.

Навіть якби він не попереджав, я б все одно читав, бо книжка виявилася дуже цікавою і розповідала про речі, які я не знав і не чув, хоча й бував у пластунських таборах і навчився викрешувати та розпалювати вогонь, шукати воду, визначати сторони світу, й шукати поживу там, де її на перший погляд не було. Але книжка подавала набагато більше інформації, тож я слухняно робив нотатки аж до обіду. По обіді нас знову чекала бібліотека. А на вечерю кожному до каші з м'ясом і чаю давали по шклянці спирту. Щойно я хотів кухареві сказати, щоб забрав, як він моргнув мені і всміхнувся: у шклянці виявилася чиста вода. А спирт він, вочевидь, сам випивав, виражаючи вдячність тим, що приносив більші порції, аніж іншим.

Так минали дні за днями. Зранку ми бігали, хоч уже й без термосів, зарослими лісовими стежками, лазили по деревах, стрибали через рівчаки й струмки, а потім сиділи у бібліотеці.

Наприкінці нас стали навчати вистрибувати з літака, приземлятися і ховати в надійне місце і сам спадохрон, і таємничий вантаж, який приземлявся окремо. Після навчальних стрибків зі спеціальної вежі, нас двічі скидали з літака. Окремими спадохронами приземлялися «термоси». Цього разу в них нічого не хлюпало та й, зрештою, вони лише за виглядом скидалися на знайомі нам термоси, а насправді то були радіомаяки. Ми повинні були їх старанно замаскувати й поставити на бойовий безпечник — відкрити вічко і натиснути червоний грибочок. За хвилину грибочок засвічувався, апарат спрацьовував і починав ловити сигнали.

І ось у березні настала моя остання вечерея в таборі. Цього разу кухар мені води не приніс, шепнувши:

— Не положено п'їть на дорожку. Понял? — Я кивнув. Він, складаючи посуд на тацю і, обережно роззираючись, прошепотів далі: — Я тут не одного уже годував від душі, але жоден з них мені спирту не віддавав. Мені їх не жалко, а ти парень, шо нада, берегись. На ліквідацію їдьом!.. — Помітивши моє здивування, додав: — То не шутки. Будь начеку.

Я нічого не зрозумів і, коли інші почали вставати з-за столів та виходити з їдальні, я зостався, вдаючи, що допиваю чай. А потім поніс шклянку до віконечка.

— Що це мало означати? — запитав у кухаря. — Кого я повинен остерігатися?

— А оно твій ліквідатор уже по твою душу прийшов, — шепнув він і зник.

Я озирнувся: в дверях їдальні з'явився капітан і кивнув на вихід. Я слухняно вийшов, все ще відчуваючи приголомшення від почутого. Що малося на увазі? Що за ліквідація? За що? Та не було вже кого розпитати. Я лише помітив, як кухар, збираючи зі столів шклянки, проводить мене співчутливим поглядом.

Капітан повів мене до сусіднього будиночка, де мене сфотографували з різних боків, зняли відбитки пальців, підсунули бланк на сірому папері, затуливши те, що там писалося, і наказали розписатися. Я не сперечався.

Після цього мені видали теплу білизну, вовняний светр, чорний сукняний мундир ефрейтора «люфтваффе», теплі черевики на кожусі, а поверх — німецьку ватовану куртку і штани.

Капітан отримав туго набитий наплічник, а я — до біса важкий радіомаяк, що був замаскований виглядом під термос, у брезентовому мішку. На мішку красувався американський орел і підпис: Douglas Aircraft Company.

РОЗДІЛ 53

*Київ, листопад 2019. Ріна вважає,
що цікавість може вбити. Бісмарк з цим не згоден*

— Ти мене замкнув, — без емоцій, просто констатуючи факт, повідомила Ріна Бісмаркові, як тільки той увійшов.

Вона все ще лежала під ковдрою. Блідість на обличчі підказувала, що самопочуття її не покращилося. Почервонілі очі дивилися жалісливо, просили про допомогу.

— Ти спала, — спокійно відповів Бісмарк. — Та й виглядаєш ти не дуже.

— Дякую, — Ріна усміхнулася.

— Може, тобі каву?

— Якщо з коньячком.

— А якщо без? — досить твердим голосом заперечив Олег.

— Тоді без! — погодилася вона.

— Лежи, тобі треба відпочити... Перед тим, як ти мені дещо розповіси.

— Цікавість убила kota, — промовила вона тихо і сумно.

— Що? — недочув Бісмарк.

— Прислів'я таке є в Англії для тих, хто лізе не в свої справи.

Curiosity killed the cat.

Вже виходячи, Бісмарк озирнувся.

— А ти що, англійську знаєш?

— Ходила на курси.

Поки закипала вода, Олег витягнув чорний мішок з-під кухонного столу. Дістав з нього великий пакунок і втупився у нього. Подив змінився хвилюванням, адже він тримав у руках справжню поштову посилку з минулого сторіччя. Це стало відразу зрозуміло. Обшита біло-сірою тканиною, посилка була перетягнена мотузкою, яку на вузлах кріпили до тканини сургучеві печатки. Адреса одержувача, написана колись хімічним олівцем, збереглася добре і збігалася з адресою Клейнода. Тільки адресована була його батькові. Адреса відправника стерлась, точніше стерлося прізвище з ініціалами, а ось слова «до запитання» виднілися виразно.

Олег придивився уважніше до печатки. Герб країни, якої давно немає, і напис «Пошта СРСР». Потім оглянув адресу одержувача і квадратні плями, які залишили по собі відклеєні з тканини поштові марки. По краях цих квадратиків виднілися неповні відбитки поштових штампелів, якими «гасили» марки. Один штампель «промазав», і Бісмарк зміг його прочитати: «Пошта СРСР. Київ-128. 20.12.1976».

Бісмарк ворухив губами, підраховуючи роки, що минули з моменту відправки цієї посилки. Сорок три роки вона лежала нерозкритою. А тепер і він пообіцяв її зберігати і не відкривати. Що за чорт? Можна було б вважати цю ситуацію смішною, навіть кумедною, якби посилка не мала прямого стосунку до археологів, до їхньої таємниці, яку Бісмарк уже ніби як відчував, усвідомлював, але пояснити і вербалізувати ще не міг.

— Олежику! Де моя кава? — долинув голос з кімнати.

Бісмарк поспішно сховав посилку в чорний пакет, а пакет поклав біля сміттевого відра в тумбі під умивальником. Але замість того, щоб зачинити дверцята тумби, нахилився і з сумнівом придивився до дивного сусідства сміттевого відра і чорного

пакета. Так можна випадково, на п'яну голову, і посилку винести і викинути в сміттєвий бак. Витягнув, роззирнувся. Піднявся на табуретку і сховав пакет над нависною шафкою. Стрибнувши на підлогу, ще раз глянув угору, під стелю. Пакет не кидався в очі. Та й хто на кухні дивиться під стелю?

— Ну, як самопочуття? — запитав Ріну, подаючи їй каву.

— Хріново, — зізналася вона.

— Але розмовляти можеш?

Вона напружено усміхнулася і промовчала.

— А звідки ти такою розбитою прийшла вранці?

— З клініки, — відповіла Ріна, уважно дивлячись на стілець біля канапи.

На стільці лежали її одяг і білизна.

— З клініки? — перепитав він. — З приватної?

— Неприватні називаються лікарнями, — вона ледь помітно посміхнулася. — А лікарнею називається прибудова до моргу, в якій тримають ще не померлих.

— Гарно! — Олег здивовано похитав головою. — Ну добре. І які процедури тебе так змучили?

— Різні.

— А чого ж вони тебе в такому стані з клініки виписали?

— Це денна клініка, без стаціонару.

Бісмарк зрозумів, що розмова в такому руслі нікуди не веде.

— А в цій клініці, випадково, пологовий будинок не працює?

На мить погляд дівчини мовби завмер.

— Пологовий? Та ти що?

— Ну, я там чув плач немовлят, — неголосно промовив Бісмарк.

— Ти там був? — Видихнула вона здивовано і втупилася йому в очі згаслим, позбавленим життєвої енергії поглядом.

— Ага, — він кивнув. — Усю ніч провів у дворі закинутого будинку навпроти.

Виникла пауза, що поступово трансформувалася в тишу, яку Ріна, вочевидь, не збиралася порушувати. Вона відвернулася, заплющила очі. І чи то заснула, чи то вдала, що заснула.

«Ну гаразд, — подумав Бісмарк, зробивши крок від канапи. — Поспи. Може, зрозумієш уві сні, що зі мною краще бути відвертою!»

Дивне бажання виникло в Олега, і він анітрохи не здивувався його появі. Захотілося знову замкнути її в хаті й піти. Щоб вона залишилася тут, як у клітці. І щоб подумала, що свободу знову зможе отримати тільки тоді, коли розповість правду. І не тільки про цей будинок з балконом, а й про всю чорну бухгалтерію, пов'язану з «Інститутом-архівом». Інформації, якою вона володіє, напевно вистачить для того, щоб пазл склався. І тоді Адік, який вважає Бісмарка лохом, сам себе відчує лохом. А Бісмарк перейде в інший майновий статус, тобто розбагатіє, хоч і як би банально це не звучало. Адже за будь-якою таємницею ховаються гроші. Великі гроші. Особливо за такою, як ця, що пов'язана з золотом тамплієрів і з загадковими еліксирами довголіття і вічного здоров'я.

Пакет з посилкою помістився в наплічник. Не залишати ж його вдома. З усмішкою на обличчі Олег зачинив двері на ключ і жваво спустився сходами.

Поки спускався вулицею Франка, думав про посилку в наплічнику. Її незначна вага свідчила, що металу або інших археологічних артефактів там бути не може. А якщо в ній не заховані артефакти, отже, там мусить бути щось інше, настільки ж цінне, як золото тамплієрів. Може, археологічні карти або навіть щоденники когось із археологів, які так хоче знайти Адік. Може,

там навіть щоденники самого Георгія Польського? Адже тоді стає зрозумілою поштова дружба і такий же поштовий конфлікт Польського з Клейнодом-старшим. Може, саме час перечитати їх листування? Хоча Олег і так непогано пам'ятав основні моменти з листів Польського, взаємні погрози, попередження Польського про наслідки, якщо той порушить обов'язки хранителя.

— Ага! — Бісмарк на ходу посміхнувся. — Але ж обов'язки хранителя, мабуть, означали обов'язки зберігача саме цієї послки. А отже, всередині лежить щось, що має для Польського унікальну цінність. І, звичайно, не тільки для нього. Адже Клейнод чомусь вирішив, що його збираються вбити саме через цю послку. І тому він передав її єдиній людині, якій хоч якось довіряє — Бісмаркові.

Автоматично Олег розправив плечі і рушив далі гордою ходою, немов його щойно підвищили в званні. Цей стан тривав хвилин десять, поки він не помітив ліворуч Музей медицини і не запитав себе: «А куди, власне, я йду?»

Відповіді на це питання не знав. Він пішов, як іде слідчий з камери ув'язненого, щоб дати тому час подумати перед наступним допитом. «Ув'язненою» була Ріна, камерою — його власна квартира. А він попри все не відчував себе слідчим. А радше археологом, який майже дістався до свого найважливішого відкриття. Залишалось тільки ще один раз копнути якомога глибше.

РОЗДІЛ 54

Краків, червень 1941. Історія Олесья Куриласа. Червона кнопочка

Опівночі ми сіли в бомбардувальник «Дуглас». Коли літак з неймовірним гуркотом злетів, я прикипів до віконця, але побачив довкола саму темряву і лише внизу — дрібні цяточки вогнів, які швидко даленіли й зникали. Ще за кілька хвилин я відчув холод. Капітан теж зацокотів зубами, вийняв з наплічника бляшану флягу, ковтнув і простягнув мені зі словами: «Зігрійся». То була гаряча кава.

Ми не були самі, з нами летів інструктор. Десь за годину лету він припасував нам спадохрони і повідомив, що першим буде приземлятися «термос», за ним я, а за мною капітан. Темрява, що зяяла в люці, не віщувала нічого доброго, було страшно стрибати в оце велике темне ніщо. Я перехрестився й скочив. Тіло ошпарило крижане березневе повітря, у вухах завищало, а гуркіт літака розчинився у просторі, й за мить мене оточила тиша. Тепер мене діймав інший страх: а раптом спадохрон не розкриється? Хіба таке не буває? Буває. І під час наших навчань один раз було. Правда, тоді солдат не загинув, бо спадохрон зачепився за дерево. Мої роздуми тривали недовго, я нарешті тремтячою рукою смикнув за кільце, високо над головою залопотіло, зашвирило, і моє занурення в темряву різко уповільнилося. Мене струснуло, і здалося, що я завис нерухомо в повітрі. Десь угорі пролунало лопотіння ще одного спадохрона.

Я з острахом дивився вниз, але бачив лише чорну непроглядну темінь, яка дуже поволі починала розріджуватися. Небавом блиснула в світлі місяця річка, що перетинала долину, і я вже побачив землю. Вгорі почулися матюки капітана, він намагався скерувати спадохрон у долину, щоб не занесло в ліс. Та приземлилися ми неподалік одне одного на рівному місці. Капітан витягнув з наплічника саперну лопатку, подав мені і звелів викопати яму, але перед тим акуратно зрізати дерен. Потім я сховав у ямі наші спадохрони, присипав, утрамбував і прикрив знову дерном. Капітан курил, сидючи на пеньку, й уважно стежив за мною. Коли я закінчив, він наказав прихопити радіомаяк і йти за ним.

Йшли ми уздовж річки. Капітан звіряв напрям за компасом. Сиза мряка обволікувала все довкола, по праву руку тягнулися гори, по ліву — текла річка, за нею темнів густий ліс, з якого долинали різні звуки — то безглуздий скрик сови, то чиєсь важке зітхання. Я брів, рівномірно переставляючи ноги, намагаючись не прискішувати й не зупинятися. Але через години дві стомився і попросив спочинку. Капітан не заперечував. Він вийняв з наплічника канапку з ковбасою, флягу з водою і дав мені, а сам закурив. Був мовчазний і похмурий. Мені кортіло довідатися, куди ж ми йдемо, але не зважився спитати. Мав передчуття, що він однаково не скаже, тому вдавав, що мені все байдуже. Мабуть, така моя поведінка дивувала капітана, бо він час від часу зиркав на мене, мовби чекаючи запитання. Врешті пояснив, що ми прилаштуємо в певному місці радіомаяк, а потім рушимо вглиб ворожої території, акліматизуємося і будемо чекати сигналів маяка.

Це мені все одно виглядало дивно. Ми повинні були вдавати німців? Отже, він повинен був видати мені відповідні документи і кошти. Але я й далі ні про що не питав.

Потім ми знову брели вздовж річки, не зустрічаючи, на щастя, жодної живої істоти. І знову ми перепочили. На ту пору вже добре розвиднілося, хоч сонце й не проглянуло, сиза мряка все ще панувала в долині. Несподівано капітан звелів пнятися вгору. Гора з північного боку була кам'яниста, вкрита густим мохом і кущами ліщини та ожини. Ноги на замшілому камінні слизькали, я хапався за гілля кущів, щоб не втратити рівновагу, бо тягар радіомаяка переважував мене назад.

— Там на самому вершку, — сказав капітан, важко дихаючи, — встанови радіомаяк і замаскуй його гілками. Візьми тесак! — він простягнув мені великого замашного ножа. — Нарубаєш гілок і кущиків.

Я взяв тесак і знову рушив догори. Капітан, мабуть, вирішив не підніматися на самий верх. Я почув, як він скинув наплічника, черкнув сірником і припалив цигарку, потім смачно затагнувся, закашлявся і раптом скрикнув. Я вхопився за гілля ліщини й озирнувся: капітан, послизнувшись на замшілому камінні, покотився вниз, розпачливо змахуючи руками й ногами і намагаючись упіймати яку-небудь гілку. Однак гора була надто стрімка, і його несло з такою силою, що йому залишалося тільки лаятися і скрикувати, його, видно, боляче товкло об каміння.

Я не міг йому нічим допомогти. Спускатися з радіомаяком було б ще небезпечніше, аніж пнятися вгору, тому я продовжив свій шлях. Увесь зіпрілий, я нарешті видерся на вершок, зняв з себе важку ношу і знесилено впав на землю. Капітана не було видно, мряка надійно ховала підніжжя гори. Перепочивши, я подумав, що, мабуть, досить з мене цього всього. Я поглянув на протилежний біг гірського пасма, там теж тягнулися долини й виднілися хати, з коминів снувався дим. Що заважає мені

плюнути на все й утекти? Однак я не мав зеленої уяви, де ми опинилися. Я не мав ані запасу харчів, ані зброї.

Південний бік гори вкривали сосни. Я знайшов широку заглибину між дерев, і поклав туди радіомаяк, потім нарубував гілля й кущів і замаскував його. Людських слідів на цій стрімкій горі не було видно. Я не знав, з якою метою встановлювався радіомаяк, але підозрював, що не для добра. Тому не виконав усіх тих інструкцій, якими мене напхали в школі.

Відтак я став спускатися і підхопив капітанів наплічник. Кілька разів кликав капітана, але він не відгукувався. Може, вбився? Такий вихід із цієї ситуації був би цілком не поганим. Я б забрав у нього зброю і подався якнайдалі звідси.

Але ні, він не вбився. Був живий і сидів посеред скривавленого снігу. Я наблизився. В руці він тримав пістолет, на його обличчя страшно було дивитися — таке воно було скривлене від болю. Він з зусиллям підняв голову і прохрипів:

- Радіомаяк установил?
- Так точно, товаришу капітан.
- Красную кнопку нажал?
- Так точно! — збрехав я.
- Харашо замаскіровал?
- Так точно!

Я побачив, як його тремтяча рука з «вальтером» починає повільно, мовби через силу, підніматися. Я подумав, що хоче віддати мені пістолет. Але він сказав:

- А тепер палучай благодарность за верную службу.

Я рвучко жбурнув у нього наплічник, пістолет з руки випав. На мене глянули помутнілі очі, з вуст потекла кривава слина. Його голова опала на груди.

Я з полегкістю зітхнув і підібрав пістолет. Тепер я сам і сам собі повинен зарадити. Але я не знав, куди ми приземлилися. Я обшукав капітана і знайшов документи та німецькі гроші, а під час цього з'ясував причину його загибелі: він налетів сідницею просто на гострий штурпак, що стирчав зі снігу, а відтак зійшов кров'ю. Я обстежив капітанів наплічник і виявив два магазини набоїв до «вальтера», запальничку, сірники, що навіть у воді горіти можуть, рибальські гачки, блешні і моточки жилки різного ґатунку, невеличку аптечку з бинтом і набором усяких пігулок та запас харчів на цілий тиждень. Все це мені згодиться, і я продовжив мандрівку з бадьорим настроєм.

Брести далі уздовж річки не було сенсу. По той бік гір я бачив село і вирішив дістатися туди. Цього разу спинатися було легше, мене гнала вперед радість свободи.

Село, до якого я спустився, виявилось лемківським на німецькому боці. Таким чином я потрапив туди, куди й збирався. А наступного дня я вже дістався до Кракова.

РОЗДІЛ 55

Київ, листопад 2019. Бісмарк несподівано знаходить спосіб побачити невидиме

До сьомої вечора залишалося погуляти ще з півгодини. Думками Бісмарк раз у раз повертався до «ув'язненної» Ріни. Але щоразу при цих думках у ньому виникала твердість і впевненість у своїй правоті. Нехай вона посидить або полежить, а головне — нехай подумає і зрозуміє, що краще розповісти йому всю правду. А то якось дійсно виходить, що він лох. Він їй допомагає, вона у нього ховається, і нічого йому по суті не каже.

Ноги привели його до Володимирського собору. Він зупинився перед воротами. Поруч зупинилась низенька, мініатюрна жінка в зеленому плащі, поспіхом перехрестилася на вхід до собору і втекла.

Усередині під іконами тремтіли вогники свічок. Нечисленні малорухливі відвідувачі стояли, завмерши, перед ликами святих. Деякі задумливо і смиренно вступились у підлогу. Ця атмосфера могла б і зачаровувати, якби Бісмарк не перебував уже кілька годин у збудженому стані і в очікуванні. В очікуванні настання сьомої вечора, коли він зможе повернутися на кут Коцюбинського та Хмельницького, туди, де його сьогодні вдень штовхнули двоє п'яниць, що тягли під руки третього, який сам пересуватися не міг, голосно стогнав і волочив ліву ногу. У той момент, не зважаючи на чисельну перевагу суперників, Олег хотів їх теж так

штовхнути, щоб розсипалися вони по мокрому хіднику. Але той, що власне і відштовхнув його з дороги, встиг, обернувшись, крикнути, що їм терміново в травмпункт, бо товариш ногу зламав.

Звістка про зламану ногу третього пияка зупинила бажання Бісмарка відновити справедливість за принципом «око за око». Мало того, вона спочатку викликала співчуття, а потім раптову радість. У цю мить він згадав, що будь-який перелом перевіряють на рентгені. А рентген — штука універсальна. Рентген — це така штука, яка може і ногу поламану просвітити, і ту послітку, яка лежить у нього в наплічнику.

І тоді поспішив він до травмпункту слідом за ними. Навіть сів поруч у кімнаті очікування, але швидко зрозумів, що сидіти в цій «живій» черзі йому нема сенсу. І, уточнивши у медсестри, яка проходила коридором, де у них роблять рентген, піднявся на другий поверх і опинився в кінці ще більшої черги, в якій теж вирішив не стояти. Дочекавшись можливості перебалакати з медсестрою з рентген-кабінету, він домовився з нею, що прийде біля сьомої, коли рентгенолог уже закінчить приймати. І тоді вона йому просвітить все, що треба.

Він їй не називав предмет для просвічування, але дав зрозуміти, що це не нога і не рука. Вона якось легко кивнула, навіть не ставлячи додаткових запитань. Немов їй уже доводилося використовувати рентгенівський апарат не за медичним призначенням.

Час у Володимирському соборі, здавалося, йшов швидше, ніж зовні. І пролітав він непомітно. Та й тепліше і сухіше було всередині, ніж за його стінами.

Перед дверима в рентген-кабінет нікого не було.

— А, це ви! — впізнала відвідувача жінка в білому халаті. — Ну, де ваше кошеня чи що там у вас?

— Кошеня? — здивувався Олег.

— Ну а що, це хом'ячок? Чи морська свинка? — запитала вона байдуже.

— Ні, у мене посилка.

— О! — Здивувалася медсестра. — Такого ще не було. Я думала, собачка або кішечка з травмою. Бо у нас же дешевше, ніж у ветеринарів. Ну гаразд, давайте, а то хвилин через десять придуть з собачкою.

Бісмарк акуратно поклав посилку на вказане медсестрою місце під широким дулом рентгенівського апарата.

— Вам якусь частину чи все? — запитала жінка.

— Все.

Вона попросила відвідувача відійти до дверей, сама зайшла в суміжне приміщення з маленьким віконцем. Звідти вона ввімкнула апарат, і Бісмаркові здалося, що вся кімната в якийсь момент здригнулася і наповнилася невидимою електричною напругою.

— Зачекайте в коридорі! — попросила медсестра.

— Посилку вже можна забрати?

Вона кивнула.

Хвилин через п'ять Олег крутив у руках рентгенівську знімку.

Його розбирала цікавість. Та сама, яка «убила kota» з улюбленої Ріниної англійської приказки. Він роззірнувся у пошуках яскравого джерела світла, на тлі якого можна було б детально розглянути знімку. Але лампочки під стелею світили тьмяно. У коридорі панувала напівтемрява, достатня, однак, для безпечного пересування і для читання табличок на дверях кабінетів.

Перша каварня, до якої заглянув Бісмарк, здалася йому надто людною і гучною. До того ж світла там виявилось ще

менше, ніж у коридорі поліклініки. У наступній світла, начебто, вистачало, але відвідувачів виявилось ще більше, до того ж жодного вільного столика. Олег відчув роздратування. Невже єдиним місцем, де він спокійно зможе розглянути рентгенівську знімку, є його власне помешкання? Але ж там лежить Ріна. А вже кому-кому, а Ріні показувати цю знімку він і не збирався.

Перед тим, як повернути на свою вулицю, він так і не знайшов зручного яскраво-освітленого місця. А ноги самі його вели додому. Але вели повільно, даючи можливість озиратися на боки.

І тут на розі з Липинського він згадав про дивний підвальний благодійний магазинчик, у якому іноді можна було випити і кави. Магазинчик не користувався популярністю і щоразу, коли Олег знічев'я заходив усередину, то ставав єдиним відвідувачем.

Ось і цього разу, спустившись сходами, він почув тишу. А світло було яскраве в обох його приміщеннях. І за прилавком сиділа і читала книжку дівчина зі стрижкою під хлопчика.

Бісмарк попросив кави, і поки вона неспішно перемикалася з книжки на кавоварку, перейшов до другої зали, де продавався європейський секондгед. Тут, зупинившись під яскравою лампою, що звисала зі стелі, він дістав знімку.

— Ого! — вирвалося у нього, коли очі сфокусувалися на єдиному темному предметі — великому і, вочевидь, старовинному ключі.

Збудженість, з якою він очікував цього моменту, зникла. Замість неї виникло щось схоже на розчарування. Чомусь у душі він сподівався побачити обриси археологічних коштовностей, персні, золоті фляжечки для еліксиру.

Спокійнішим поглядом він ще раз уважно вивчив знімку, намагаючись розгледіти на ній натяки на щось інше, важливіше. Але всі інші лінії і плями відрізнялися від ключа повною відсутністю конкретики, що дозволяла б угадати предмет. Все інше було безпредметним.

— Там можуть бути папери! — спробував себе заспокоїти Олег. — Рентген пробиває папір наскрізь, тож його не видно. Видно тільки щільне і тверде. Як залізо або камінь...

— Кава готова! — Долетів з першої зали голос дівчини.

Олег поспішно сховав знімку назад у гнучкий картонний конверт.

РОЗДІЛ 56

Червень 1941. Арета згадує своє дитинство

Коли Олесь завершив оповідь, Арета попросила ще детальніше описати радіомаяк, розпитуючи, як він працює і з якої відстані ловить сигнали. Далі перепитала, чи він справді його не вмикав, і задоволено похитала головою. Олесь запитав, чому це її так зацікавило, однак вона у відповідь лише усміхнулася.

Потяг, що трюхикав з Перемишля до Сянока, був наполовину порожнім, на відміну від потягів, що прямували з Сянока. Вони сиділи самі в переділі. Арета дрімала, час від часу положко розплющуючи очі, наче щоб пересвідчитися, чи її супутник не втік, а він дивився у вікно на ліси, що минали їх, і думав про те, що на них чекає у Львові.

— За пів години виходимо, — промовила вона, протираючи очі. — Погляньте — яка краса!

За вікном пропливали зелені гори, над якими клубочилися густі сиві тумани. А дівчина була чужа й неприступна, Олесь це відчував на відстані, хоч і не чинив жодних спроб зблизитися, вона щось знала таке, чого не знав він, але не квапилася звірятися. Однак його мучили її слова про батька, вони не покидали його і жахали. Врешті не витримав і запитав, коли вони вже під'їжджали до Сянока:

— Мені важко повірити, що ви здатні були б убити мого батька, — прошепотів. — Але ви це сказали.

— Мені не варто було так казати, — промовила вона зі смутком, не відвертаючи погляду від вікна.

— Авжеж... не варто, — сказав він. — Але ви б це зробили?

Вона повернула голову, поглянула на нього, хвильку помовчала і зітхнула:

— Інколи мені здається, що я знаю щось таке, чого не знає ніхто. Не знаю, звідки воно береться. Інколи я можу передбачити щось, що має ось-ось відбутися, а інколи все вкрите густою імлюю. Лише окремі слова або звуки пробиваються до мене з тієї імли. Ви питали мене: хто я... Якщо скажу: не знаю — це не буде правдою, але й не буде брехнею. Бо я таки не знаю, хто я, але в голові моїй миготять кадри з фільму, в якому я грала головну роль. Кадри з неіснуючого фільму. Часом чорно-білого, часом кольорового... Я намагаюся той чи інший кадр зупинити, уповільнити і приглянутися йому ближче, та мені це не вдається. Все зникає, мов за подувом вітру. А я остаюся ошелешена і зрощена. Я знаю, що на мене чигає небезпека, і пов'язана вона з дослідженнями вашого батька... Марія... мені здається, що то була я... та, що кричала до янголів.

— Марія? — здивувався він. — Кричала до янголів? Коли це було?

Вона напружила чоло, про щось болісно роздумуючи, і була в цей мент така прекрасна і така безрадна, що першим Олесевим порухом було обняти її, пригорнути до себе, та він не відважився. Лише поклав руку на її долоню і легенько стиснув. Вона своєї руки не забрала. А в її очах він побачив сльози. Вона їх швидко змахнула і знову поглянула у вікно.

— Потім... — промовила тихо. — потім розповім...

Вони минали село, уздовж дороги повільно пленталася похоронна процесія зі священником на чолі і хоругвами.

— Він упав на косу, — раптом промовила Арета.

— Хто? — здивувався Олесь.

— Небіжчик, — відповіла вона цілковито байдужим тоном.

Звідки вона могла знати? Проте не перепитав. Він провів очима процесію і замислився над її словами, сказаними перед тим. Що це все мало б означати?

— Від дитинства я не така, як інші, — продовжила вона. — Моє дитинство сповите імлюю. І це мене мучить. Я бачу лише, як ховаюся від когось... Тікаю... Ці сни мене переслідують, повторюються і виснажують. Пригадую себе дитиною в лісі... ніч... я замерзла, але не маю чим розпалити вогонь. Я тру патики, як то робили первісні люди... та мені це не вдається. Я дивлюся зі смутком на купу хмизу і плачу. Рука моя торкається хмизу, і він раптом спалахує від мого доторку. Я вражено скрикую і сахаюся. Хоч мене огортає тепло, але разом з тим і панічний страх. Мене жахає вогонь. Я не можу на нього дивитися. Більше ніколи від мого доторку дрова не спалахували. Можливо, я своїм криком образила вогонь... Бувало, несамохіть гляну на людину і бачу, коли і від чого вона помре. Та попереджати про це когось марна справа, ніхто не сприймає поважно. Найбільше — подумують, що божевільна. А коли сама прагну збагнути, що з котроюсь людиною коїться, можу й нічого не побачити. Не знаю, від чого все залежить. Я не керую собою. Я начебто я, але водночас я щось дивне... глибоке, таке глибоке, що, бува, аж страшно зазирати в саму себе. А тепер мене сковує новий страх... Страх, що вашому батькові вдасться зробити те, чого від нього вимагають. Але я не розумію природу цього страху. Я не знаю, чому повинна страхатися. Що саме мені загрожує. І навіть не так мені, як багатьом іншим людям. Тобто я боюся не за себе. Я це цілком чітко усвідомлюю. А коли це страх за інших, то ніщо не може стояти на

перепоні усунення джерела цього страху. Розумієте? Ніщо вже не важить. Важить лише це: зупинити будь-якою ціною. І я мушу це зробити, чого б мені це не вартувало.

— Тобто ви не зупинитеся перед убивством?

— Що означає смерть однієї людини проти смерті сотень тисяч, ба навіть мільйонів? Японський письменник Акутагава Рюноске писав, що «життя людське не вартує одного рядка Бодлера»! Розумієте? Одного-єдиного рядка! Бо той геніальний рядок — вічність, а людське життя — проминальність, пінка на плесі річки. Макіявеллі вважав, що любов, милосердя, жорстокість — умовні поняття, які мають цілком відносне і випадкове значення. І помиляється той, хто гадає, ніби вбивство не може бути підказане почуттям любові чи милосердя. Убити, люблячи... убити, жалюючи чи шукаючи милосердя... Усі ці на перший погляд неправдоподібні словосполучення не є безглуздими, бо жорстокість буває милосердною.

— Макіявеллі — улюблений письменник Сталіна і Гітлера, — нагадав Олесь.

— А що це міняє? — здивувалася вона. — Від того, що монстр уподобав собі троянду, вона ані на крихту не втрачає своєї принади.

— Звісно, що ні. Але вони роблять теж свої висновки і, можливо, вважають свою жорстокість милосердною.

— Мені не доводилося чинити жорстокість з милосердя. І не знаю, чи колись доведеться. Однак... Коли я вирішила тікати до німців, пізно ввечері наша група наблизилася до Сяну й чекала на човен. Час минав, а провідник не з'являвся. Раптом ми почули: «Руки вверх! Ні с места!» Нас оточували прикордонники. Люди розбіглися, хто куди — в очерет, у воду, в поле. Пролунали постріли. Я теж кинулася бігти, спіткнулася через чиєсь мертве

тіло і боляче вдарилася головою об дерево. Тут мене схопили і стали в'язати. Але це останнє, що я пригадую. Бо коли я отямилася... не знаю, скільки пролежала... то побачила, що лежу серед трупів. Однак це були не втікачі, а солдати. В них були неприродно скручені голови, вивернуті руки й ноги. Очі вирячені від неймовірного жаху. Я підвелася й роззирнулася. Більше нікого довкола не було. Я пройшлася берегом, надибала колоду, попхала її в воду, лягла на неї і переплила на той бік. Мене більше ніхто не намагався зупинити. Я спокійно вийшла на суходіл, викрутила своє вбрання і розвісила його в лозах сушитися. Якраз зійшло сонце. Я сиділа в траві і думала, що ж то зі мною сталося?

Вона вмовкла і важко зітхнула, щось їй все ще гнітило.

РОЗДІЛ 57

*Київ, листопад 2019. Як Бісмарк, повернувшись додому,
мало не став заїкою*

Ідеальна, стерильна тиша, яка зустріла Бісмарка після повернення додому, налякала його. Вже піднімаючись на свій третій поверх, він відчував почуття провини перед Ріною. Все ж не можна людину закривати в помешканні без можливості його покинути у випадку пожежі або землетрусу. Чому йому спав на думку землетрус, він зрозуміти не міг. Напевно тому, що в цей момент і пожежа, і землетрус здалися йому явищами спорідненими, бо становили однакову загрозу людському життю.

Поспіхом роззувшись і повісивши куртку на гачок, він заглянув до кімнати. Канапа з відкинutoю на край ковдрою і прим'ятою подушкою була порожня.

Переляканий Олег в три кроки опинився на кухні, де теж нікого не було. Зате з кухонного столика стирчала висунута, як язик, шухляда. Напіввідчинені дверцята шафки свідчили, що хтось тут щось шукав.

— Як же вона вибралася? І що шукала? Напевно, ключ від дверей.

Він заглянув у тумбочку під умивальником, просунув руку в лівий верхній кут. Пальці торкнулися двох запасних ключів, що висіли на загнutoму таємному цвяшку.

— Шукала, але ж не знайшла. Тоді як вона змогла вийти? — Запитав він себе. — Невже зістрибнула з третього поверху чи спустилася по балконах?

Бісмаркові раптом стало страшно. Він уявив собі Рініне тіло, що лежить, розкинувши руки і ноги, під балконом на городчику сусідів з першого поверху. Він уявив собі поліцейську машину, з увімкненими сиренами, що наближається до їхнього будинку. Адже щойно сусіди побачать труп, вони обов'язково викличуть поліцію.

Він з острахом нахилився до вікна, чолом торкнувся холодного вологого скла.

Не відчинивши вікно, побачити городчик було неможливо. Він бачив тільки заасфальтований двір з припаркованими машинами. Щоб перевірити правдивість поганих передчуттів, йому треба було зазирнути вниз з балкону. Але в цей момент Бісмаркові стало зле. Він відчув, як закалатало в грудях серце, і одразу почув цей стукіт у скронях.

— Чорт! — вирвалося у нього.

І він, з важкими думками і очікуванням нового, вже реального приступу страху, підійшов до дверей в кімнату. Тут зупинився, роззирнувся. На подив, помітив на письмовому столі майже порожню пляшку коньяку. Його пляшку коньяку, яка зазвичай стоїть на нижній полиці кухонної шафки.

— Ось що вона знайшла замість ключа?! — Сумно посмінувся.

А очі вже дивилися на штору, що прикривала від нього двері на балкон.

Набравшись рішучості, немов спортсмен перед стартом, Олег різко шарпнув штору. І завмер, зустрівшись поглядом з Ріною, яка сиділа за балконними дверима з келихом коньяку в руці.

Бліда, вона, здавалося, тремтіла від холоду. З дверей стирчав рушник.

— Ти вирішила застудитися і померти? — сердито запитав він, відчинив двері, підхопивши зелений рушник, який падав, і поглядом вимагаючи, щоб Ріна повернулася до кімнати.

Коньяк мало не вихлюпнувся з келиха, коли вона спіткнулася об поріжок. Підійшла до канапи і опустилася на стілець.

Олег схопив ковдру і накинув їй на плечі. Ріна висунула з-під ковдри руку з келихом, зробила ковток. І тут на її щоках заблищали сльози.

Бісмарк стояв перед нею, дивився на неї з жалем.

— Може, чаю? — запропонував миролюбно.

Вона заперечливо похитала головою.

— Краще мотузку! — прошепотіла ледь чутно.

— Яку мотузку?

— Щоб повіситися, — її шепіт зазвучав виразніше.

— Ще чого! — перелякався Бісмарк. — Двічі тебе в квартирі замкнули, і ти вже вішатися?

— Та замикай скільки хочеш! — Вона підняла погляд на нього. І тільки тоді він зрозумів, що до цього моменту вона на нього не дивилася, а, отже, розмовляла швидше сама з собою, ніж з ним. — Я чекаю тієї години, коли життя моя набуде сенсу. І він то наближається, то зникає. Але коли наближається, то не настільки близько, щоб я могла за нього вхопитися і зрозуміти, що я тут не даремно.

— Тут? — Олег озирнувся на всі боки і відразу упіймав на собі зневажливий, знищуючий Рінин погляд.

— Тут, на землі, — прошепотіла вона сердито. — Це ти, не маючи в житті жодної місії, можеш бути щасливий і спокійний. Я так не можу. Я знаю, що час прийде. Але я втомилася чекати. Я так втомилася.

— Місія? Час прийде? — повторив він її слова. — Тебе що, сектанти обдурили?

— Ненавиджу, — не дивлячись на нього, прошепотіла вона.

Її погляд упав на пляшку коньяку на письмовому столі. Вона різко схопилася, скинувши ковдру, порожній келих випав з руки. Під дзенькіт розбитого скла Олег підскаочив до неї, посадив знову на канапу, сам сів поруч, накрив її ковдрою.

— Ну заспокойся, вибач. Я не мав тебе залишати. Я винен. Вона хитнула головою.

— Ти тут взагалі ні до чого. Поки що ні до чого.

— Зроблю тобі чай! — упевненіше заявив Бісмарк, встаючи з канапи — Мені теж хочеться гарячого. Находився по цій мерзенній погоді. А їсти хочеш?

Ріна кивнула. Блідість не зійшла з її обличчя і через пів години, коли вони сиділи в теплій кухні і їли макарони.

— У мене до тебе є дуже багато питань, — озвався Олег.

— Так? — Ріна відірвала погляд від макаронів у тарілці. — Ну, питай!

— Що ти робила минулої ночі на Печерську?

— Де?

— На Редутній, 19-А! В будинку з балкончиком, завитим виноградом.

Ріна задумалася. Стиснула губи, примружила очі, немов ось-ось збиралася знову заплакати.

— Я цієї адреси не знаю, табличок з вулицею не бачила, — сказала вона після хвилинної затримки. — Мене на машині привозили...

— Брешеш, — спокійно видихнув Бісмарк. — Ти туди сама приїхала. Звідти поїхала на машині, це факт.

— Ти що, за мною стежив? — Запитала вона голосом, повним втомленого подиву і без найменшої нотки образи чи обурення.

— Так, а що?

— А навіщо? — погляд дівчини знову невинно втупився в його очі.

— Розумієш, — Бісмарк зібрався з думками. Він усвідомлював, що ось-ось своїми власними словами зажене себе на мінне поле, з якого можна і не повернутися. Але все ж продовжив. — Спробуй бути чесною. Тільки спочатку послухай мене. Я собі живу і займаюся однією цікавою, хоч і авантюрною справою... Звісно, я при цьому цілковито щасливий і спокійний і жодної особливої місії в житті не шукаю і не виконую. І ось я собі живу і раптом з'являєшся ти, п'яна і непередбачувана, ну точнісінько, як зараз.

— Я не п'яна, — заперечила Ріна, сльози у цей момент дуже виразно прозвучали в її голосі. Чи то майбутні, чи то минулі.

Бісмарк кивнув і ледве помітно посміхнувся.

— Я не буду надто багато говорити, ти й сама все прекрасно пам'ятаєш. Ти з'являєшся і з'ясовується, що ти теж якось пов'язана з цією справою, тільки з боку фінансового. За тобою хтось полює, ти від когось ховаєшся, уся така загадкова і виткана з таємниць і смертельної небезпеки. Пропадаєш, з'являєшся. Разом зі своїм «братом» Колею або окремо. І ви мене удвох запевняєте, що я повинен про тебе піклуватися, від когось охороняти. При цьому я від того ж Колі знаю, що ти сама можеш себе захистити так, що людина з асфальту не підніметься. А крім того, у тебе... у тебе, як і у мене... Ні, я про це поки що навіть запитувати не буду. Ти мені просто розкажи, як усе це вийшло? — Олег кинув погляд на стелю, немов чекав відповіді не від Ріни, а згори, від самого творця. — А потім, коли я, турбуючись про твою безпеку, стежу за тобою, щоб знати, де тебе шукати, якщо щось станеться, ти запитуєш: навіщо я за тобою стежу? То, може, хоч

щось розповіси? Наприклад, чому у будинку, в який ти прийшла, виявилось з десяток чужих немовлят з медсестрами? Що там взагалі відбувається в цьому будинку?

Ріна важко зітхнула. Вона уникала Олегового погляду. Зате Олег уважно дивився в її очі, очікуючи відповіді.

— Це все через мій стан, — нарешті видушила вона з себе.

— Через хибне материнство? — трохи саркастично вимовив він.

Ріна кивнула.

— Мені іноді снилося, що поруч лежить і плаче голодне немовля, моє немовля. І тоді груди наповнюються молоком, стають важкими, болять... І я починаю зціджувати і віддавати. А потім немовля перестало снитися. Але я вже звикла туди ходити. Мене туди немов самі ноги приводять. Там дуже красива палата, все в білому. Мене переодягають у халат, я лягаю на красиве широке ліжко. Воно дуже широке, це ліжко. Зовсім не таке, як у звичайних лікарнях. Вони обкладають мене голодними немовлятами. Немовлята голодні. Вони завжди голодні. Вони починають плакати, верещати і щось усередині мене здригається, я відчуваю, як серце стає гарячим і як груди наповнюються молоком. Це як уві сні або насправді уві сні. Але коли я прокидаюся, молока в грудях уже немає. І відчуття тяжкості теж немає. Тільки втома і легкість... Раніше дядько Ігор залишав мене до обіду поспати, відпочити. А потім перестав.

— Дядько Ігор? — перебив її Бісмарк. — А прізвище у цього дядька Ігоря яке?

Ріна знизала плечима.

— Я не запам'ятовую прізвища. Я його дуже давно знаю. Він був другом моїх батьків... Він мені раніше про них розповідав. Одного разу показав фотографію, на якій мені п'ять років, і я стою, одягнена Снігуронькою, під новорічною ялинкою.

— Як цікаво! — прошепотів Олег. — І давно ти до нього ходиш?

Ріна задумалася.

— Напевно, років п'ять.

— А до цього де ти з ним зустрічалася? Вдома, коли він приходив в гості до батьків?

— Ні, — вона похитала головою. — Ні, колись він мене покликав на вулиці... На ім'я. Так, як я сама себе називаю. Сказав, що я сильно змінилася, але він мене все одно впізнав. І запросив на каву...

— А потім запросив додому?

— Ні, туди мене привезли, коли мені стало погано. Я в дитинстві багато хворіла. Іноді непритомніла на вулиці. Одного разу я втратила свідомість на вулиці і коли падала, мене підхопили і привезли туди, до нього. Його дружина лікар. Була лікарем. Вона вже померла. Тепер він там один з домогосподаркою і медсестрою.

— Досить! — Зупинив її раптове одкровення Бісмарк. — Зробімо павзу. Мій мозок так багато інформації не перетравить.

Він дивився їй в очі і бачив у них здивування, щире здивування, немов вона, розповідаючи таємну історію свого життя, приносила йому жертву, а він раптом почав противитися прийняти її.

— Зробімо коротку павзу! — повторив він винувато. — Хочеться подумати. Мене щось непокоїть, але я не зрозумію — що?

— Якби ти знав, скільки речей мене непокоять, — напівпошепки промовила Ріна. — Дуже багато... Я втомилася.

— Ти втомилася так жити? — обережно уточнив Олег.

Дівчина кивнула.

РОЗДІЛ 58

Сянок, червень 1941. Гіпнотичні Аретині здібності рятують Олесь від великої неприємності

— Ви пережили стрес... Це з кожним могло статися, — промовив Олесь, аби трохи її потішити.

— Ні-ні, не з кожним. Це сталося саме зі мною. І то була я, та, що їх повбивала. Як? Яким чином? Я цього зрозуміти не можу. Як не могла зрозуміти й того, що відбулося в Кракові, коли на нас напали. Я й тоді була не я. Я була кимось, хто приходив мені у снах, демонструючи мені власні сни. Бо я справжня інакша... Я можу бути безпорадна і слабка, нерішуча і полохлива... Мені хочеться вірити, що власне тоді я справжня.

Її роздуми лякали його і водночас вабили. Вона в цю мить була справді безпорадна і, можливо, потребувала, щоб хтось її пригорнув до себе, погладив по голові, промовив щось лагідне. Але не було такого відчуття, що цією особою може стати він. Невидима стіна все ще розділяла їх, не даючи зблизитися.

Чимало з того, що оповідала Арета, Олесь відчував і за собою, йому в голові теж миготіли кадри дивовижного фільму, бачив себе в ситуаціях, які насправді ніколи не переживав. І теж не міг зупинити ту загадкову мить, не міг приглянутися до неї уважніше. Однак був переконаний, що їх із Аретою щось ріднить, якісь таємні нитки пов'язують дві долі, недарма ж вони народилися в один день.

Арета хотіла ще щось сказати, але до вагону ввійшла колійова поліція — Bahnschutz. Їх було двоє — старший з тоненькими вусиками над губою і молодший з бистрими неспокійними очима. Вони повільно рухалися вздовж переділів і педантично вдивлялися в обличчя пасажирів. Часом зупинялися і перевіряли документи. Коли порівнялися з Олесем і Аретою, у їхніх очах зблиснув ентузіазм. Вони перезирнулися, оглянувши Арету, і попросили документи.

— Ви подорожуєте разом? — запитав старшого віку поліцай.

— Так, — відповів Олесь.

— Звідки?

— З Кракова.

— Що то за ім'я — Арета? — втрутився молодший. — Жидівське?

— Ні, грецьке, — сказав Олесь.

— То що — пані гречка? — засміявся він.

Старший поплескав аусвайсом по долоні й сказав:

— Пані справді схожа на жидівку.

— То моя дружина, — сказав Олесь. — Вона українка. Навіщо вигадуєте дурниці?

— То не дурниці. Жиди не мають права сідати до вагонів з поляками. Ви того не знали?

Олесь підвівся і став проти нього:

— Припиніть доскіпуватися. Ми працюємо в редакції «Краківських вістей» і тісно контактуємо з німецькою владою. Ось моє редакційне посвідчення. Арето, покажи своє.

Арета подала своє посвідчення. Поліцаї, вочевидь, дещо знітилися. Адже в редакції державної газети не могли працювати євреї. Вони повернули документи і без слова вийшли.

Під час усієї цієї сцени, коли Олеся ледь не тіпало від обурення, Арета поводитися цілком спокійно і часом навіть привітно усміхалася. Жандарми пішли далі, а люди у вагоні вишикувалися до виходу. Провідник відчинив двері, усі вийшли на перон. Уздовж перону проходили есесівці і уважно оглядали тих, хто виходив з потяга. Вагони відчиняли не всі відразу, а по черзі, щоб есесівці могли пересвідчитися, що всі вийшли, потім провідники замикали кожен вагон за останнім пасажиром. За їхніми спинами пролунав розпачливий чоловічий крик, когось упіймали, за хвилю вже кричала жінка.

Людський потік увілявся в приміщення двірця. Коли набилося доволі багато людей, жандарми зачинили вхідні двері. На виході з приміщення стояв стіл, за яким сиділи есесівці. Пасажири повинні були показувати документи і розкривати перед ними торби.

— Треба сховати ліхтарики, — шепнув Олесь Ареті. — Інакше здогадаються, куди ми вирушаємо.

Вона кивнула, вийняла ліхтарик і подала йому. Він сховав обидва ліхтарики в кишені куртки.

Німці наказали вишикуватися у дві черги: чоловіки з правого боку, жінки з лівого.

— Підходьте по черзі, показуєте аусвайси, квитки і розкриваєте багаж для огляду, — пояснив жандарм.

Запанував рух і шемріт. Жандарми зазирали до кожної торби чи валізи, перебирали руками вміст, потім кивали на двері, і людина могла покинути приміщення. Олесь поклав наплічника на стіл. На відміну від всіх інших торб, які досі були оглянуті, він був напівпорожній. Це викликало подив у жандарма, він покрутив у руках ножики, кинув його назад і зміряв Олеся уважним поглядом. Відтак сказав:

— А що в куртці?

Олесь захвилювався. Рука потягнулася до кишені, а він шукав, що відповісти і не знаходив, щось треба було б пояснити, навіщо аж два ліхтарики. Жандарм спокійно чекав. Раптом озвалася Арета, яка вже пройшла контролю:

— Там нічого нема.

Жандарм подивився на неї з неочікуваною повагою, стенив плечима і кивнув на двері. Олесь згорнув наплічника й вийшов, відчуваючи, як ноги злегка заплітаються і не слухаються. На вулиці він втягнув у себе надвечірнє повітря.

— Ходімо, — підштовхнула його Арета. — Нема чого гав ловити.

— Що то було? — запитав ошелешено Олесь.

— Нічого особливого. Таке зі мною бувало не раз. Але не варто ризикувати, бо іншого разу може й не вдатися.

Сянок був містом, яке правило за перевалковий пункт для втікачів зі сходу. Там відкрито було кілька таборів для дорослих і один табір для дітей. Усюди кипів рух і вирувало життя.

— Підемо в гори, коли почне сутеніти, — сказала дівчина. — А зараз можемо посидіти в кнайпі.

Це було цілком доречно, після стресу на двірці Олесь потребував перепочинку. Він замовив собі пиво, а дівчина — каву. Їсти там і так не було що. Вони мовчки попивали кожен своє і дивилися у вікно. Черниці вели вулицею дітей у вишиванках.

— Сиротинець, — промовила Арета. — Там є і єврейські діти перебрані за українців.

— Знову талант провидця? — усміхнувся він.

— Це як зблиск світла. На одну мить. Потім усе гасне.

— Сервус, Ольку! — пролунало над головою, Олесь озирнувся і побачив колишнього товариша, з яким разом училися.

Він підсів до них, теж замовив пиво і розповів, що минулої ночі перейшов з советського боку.

— Якщо ви збираєтеся туди, — сказав він, — то не раджу. Тиждень тому я опинився в околицях Любачева. Німці вже стягнули війська і техніку до кордону. На північ від гір неможливо наблизитися до кордону ближче, як на двадцять кілометрів. Гори — єдине вікно для перебіжчиків. З днини на днину німці підуть у наступ. Краще туди не пхайтеся, бо хтозна, що совети зачнуть, коли почнеться паніка. Наших арештовують цілими пачками. Всі тюрми у Львові забиті по вінця.

Олесь не знав, чи можна йому довіряти, і відповів, що вони й не збираються вдруге потрапляти в те пекло, але чекають на друзів, з якими умовилися зустрітися в Сяноку. Користуючись нагодою, він запитав, чи чув той щось про його батька.

— Не тільки чув, а й бачив його. Я маю дівчину, яка власне вчора складала в нього залік, а я чекав на неї. Я її намагався намовити тікати зі мною. Та вона вперлася і залишилася, хоча належить до молодіжної ОУН. Принаймні я переконав її виїхати на село. Не знаю, чи послухала.

— Отже, ще вчора з ним нічого не трапилося... — промовив Олесь тихо.

— Ні, кажу ж... А, до речі, — всміхнувся він. — Ось учорашня львівська газета. Там є про наш університет і згадано твого батька.

Він поклав на стіл складену вчетверо газету «Вільна Україна» і попрощався.

Олесь поглянув на Арету, вона всміхнулася.

— Отже, з вашим батьком усе гаразд. Вас просто намагалися змусити увімкнути радіомаяк. Тепер самі переконалися, що на нього чигає небезпека?

РОЗДІЛ 59

Київ, листопад 2019. Переляканий Бісмарк намагається зрозуміти незрозуміле і, здається, йому це частково вдається

Близько шостої вечора Ріні стало погано. Вона хитнулася, дивно схлипнула і простягнула руку туди, де не було за що вхопитися. Олег встиг вискочити з-за столу, підхопити її і підвести до канапи.

Притримуючи її за спину, він «почув» рукою шалений стукіт її серця.

Уклавши на канапу і накривши ковдрою, зауважив, що її вії тремтять.

— Я зараз викличу швидку! — Сказав, озираячись у пошуках мобільника.

— Не треба, — попросила вона здавленим голосом. — Скоро пройде! Мені треба виспатися... Це втома.

Уже через кілька хвилин вона дійсно провалилася в сон.

Бісмарк нахилився над її обличчям. Йому здалося, що вона добряче схудла, що щоки її запалися, і підборіддя незвично загострилося.

Присунув стілець, на який зазвичай ввечері скидав одяг. Сів. Дістав її безвольну руку з-під ковдри і намацав пульс. Серце вже заспокоїлося і тепер працювало впівсили. Ударів сорок-п'ятдесят на хвилину.

«Це ж ненормально», — подумав він, нарешті побачивши мобілку на письмовому столі.

Набрав «брата» Колю, не дуже розраховуючи, що той відповість, і роздумуючи, з ким би ще порадитися.

— Так, Олеже! Слухаю! — Несподівано пролунав з мобільника голос «брата».

— Ріні погано. Вона знепритомніла. Я її поклав. Зараз спить, але пульс слабкий. Збирався викликати швидку, а вона не захотіла.

— Вона боїться лікарів, — пояснив Коля. — У неї нема температури?

Олег опустив долоню на холодний лоб дівчини.

— Швидше навпаки, — сказав він у телефон.

— Тоді накрій її тепліше, тільки дивись, щоб вона не спітніла. Якщо що, телефонуй мені.

— Та я ж тобі і зателефонував! — розсердився Олег. — Більше ти мені нічого не порадиш?

— Ні! — відповів приречено «брат» Коля. — Я — айтішник, а не лікар. Якби знати, що з нею, можна було б у гугла спитати.

— У гугла запитати і я можу. Тільки не знаю, що! — буркнув Олег і закінчив розмову, не попрощавшись.

Знайшов у шафі коц. Постелив його поверх ковдри. Прислухався до Ріниного подиху. Він здавався рівним, спокійним, але надто тихим. Приклав долоню до чола. Цей дотик дивним чином заспокоїв його. Здалося, що чоло стало теплішим. Відводячи руку, Олег погладив її волосся.

Хвилювання минало. Тепер Олегові згадалася її розповідь про голодних немовлят і про «дядька Ігоря».

«Несправжній брат Коля вже є, — подумав Бісмарк. — Тепер ще несправжній “дядько” Ігор. Цікава сімейка вимальовується...»

І тут знову він зловив себе на щирому занепокоєнні долею цієї дивної дівчини. Спробував саркастично скривити губи,

щоб посміятися над собою хоча б таким чином. Не вийшло. Губи вирівнялися в спокійну усмішку, мовби поза його волею.

Від цього дивного почуття відволік його тільки мізинець, який наче поскаржився, що втомився від важкого золотого персня. Олег зняв перстень з пальця і опустив у шухляду письмового столу. Оживив ноут натисканням кнопки «Enter» і, не особливо замислюючись, вирушив думками до Греції. Відкрив на екрані фотографію археолога Польського на рибальському човні. Від екрана повіяло південним теплом. На душі стало спокійніше.

— Ось де можна сховатися від усього зайвого, — позаздрив Бісмарк старому археологу. — Він зміг! А що якби і я зміг? Тільки за які гроші? За які гроші туди і за які гроші там?

«Екранне тепло» від оцифрованої фотографії зникло. Думки поверталися до реальності. А вона не тішила. Кількість загадок збільшувалася з кожним днем, і відповідно розмір зрозумілого йому світу зменшувався. Тепер цей розмір можна було підрахувати в квадратних метрах, яких при цьому виявилось б менше, ніж у його помешканні. Бо одна симпатична загадка лежала зараз у хворобливому стані на його канапі і при цьому не викликала повної довіри.

— Ну гаразд, — рішуче видихнув Олег, вирішивши спрямувати думки в продуктивніше русло. — Подивимося краще на молодих археологів. Яким далеко ще до Греції і до старості.

Він вивів на екран чорно-біле групове фото з розкопок біля Софійського собору. Збільшив обличчя. Вдивляючись у кожне з них, підставляв прізвище, намагався прочитати в їхніх очах характер і думки. Вони стояли, жартівливо тримаючи в руках лопати лезами вгору. Саме ці лопати робили фото потішним, але обличчя археологів не відповідали комічній фото постановці. Обличчя вирізнялися серйозністю. А може, в цьому і був сенс

фото — з поважним виразом обличчя робити очевидні дурниці? Польський, Красницький, Ревенко, Клейнод та Ігор Вавріков з органів. Він тримав лопату мовби неохоче, наче його змусили стати в таку позу всупереч його бажанню.

Олег знову втупився в Польського. З чотирьох археологів він зараз єдиний живий. Сьогодні він єдиний, хто знає правду: що там було знайдено і чому про ці розкопки не опубліковано жодної роботи. Бісмаркові здавалося, що якщо він і не знає відповіді, то, щонайменше, її відчуває або, точніше, передчуває. Саме тому, що про ці розкопки нікому нічого не відомо, Польський і живий досі. І не просто живий, а живий у Греції і не має, схоже, жодних фінансових проблем. Решта троє мертві. А ось Ігор Вавріков? Він теж мертвий чи живий?

Бісмарк перевів погляд на «представника» з КГБ. «Він тут молодший за інших? — замислився Олег. — Цікаво, наскільки?»

Збільшив його обличчя на екрані до початку розпливання-розмазування старовинних чорно-білих «пікселів». І тут його пронизала думка — згадав нечітке через відстань і погане освітлення обличчя господаря будинку з балконом на Редутній. Скинув з мобільника на комп'ютер знімки, зроблені на Печерському пагорбі. Тільки на одному з них можна було хоч трохи розпізнати риси обличчя. Олег порівняв обличчя Ваврікова на екрані і обличчя старого з Редутної.

— Цікаво! — прошепотів він і затамував подих, перетравлюючи свою здогадку. — Схоже, що у нас тут знайшовся «дядько» Ігор власною персоною.

«Його ж, як і мене звали, Ігорем» — пролунав у пам'яті голос Клейнода.

— Ну що? — Олег відчув, як у нього в грудях зароджується азарт гравця, яким був справжній Отто фон Бісмарк, і яким,

можливо, мав бути Георгій Польський, щоб пережити інших і облаштувати своє комфортне життя на грецькому острові Андрос. Принаймні, це був азарт людини, яка напала на слід скарбів або таємниці і розуміла, що тепер залишилося тільки не звертати з обраного шляху, що веде просто до розгадки.

Серце від збудження кинуло Олегові в голову кров. Удар серця по скронях задзвенів у вухах.

— Дві людини допоможуть мені його остаточно впізнати! — вирішив він. — Клейнод і Ріна!

Він зберіг окремо збільшене обличчя полковника Ваврікова зі старої фотографії. Сів з розкритим ноутбуком на стілець біля канапи, але тут його рішучість дала збій. Він боковим зором побачив, що обличчя дівчини наче посиніло, втратило колір життя. Нахилився до неї і не відчув її подиху.

Перелякавшись, випустив з рук ноут на підлогу. Поклав долоню на її чоло. Воно було холодним, але мокрим. Він витер руку об ковдру. Вловив запах поту. Доторкнувся до її шиї. І знову пальці стали мокрими.

— Чорт! — вирвалося у нього.

Він скинув з Ріни коць і ковдру, почав її роздягати. Стягнув джинси, колготки, светрик і майку з ліфчиком. Вона, геть мокра, залишилася на ліжку в одних синіх трусиках. Його очі на хвилю зупинилися на родимці, схожій на серп місяця.

Вибіг у ванну, повернувся з мокрим рушником, став її витирати, кидаючи на обличчя нервові погляди, наче чекаючи, що ось-ось вона розплющить очі.

Після мокрого рушника, витер її сухим і накрив простиралом. Знову сів поруч, забувши і про Ваврікова, і про Грецію, і про ноут на підлозі біля ніг. Віддихався. Через кілька хвилин засунув руку під простиралло, щоб перевірити, чи не змокріла вона зно-

ву. Відчув на пальцях вологу. Відсмикнув простирадло і зрозумів, що торкнувся її грудей, на яких виступила крапля молока. Груди не здавалися набубнявілими, переповненими молоком.

І тут її вії здригнулися. Губи ворухнулися. Олег машинально підніс палець до її губ, провів по них і відчув, як губи мовби щипнули подушечку вказівного пальця, того самого, який щойно торкнувся грудей і став мокрим від молока.

Він знову почув її подих. І знову зауважив тремтіння вії. А крапля молока на одному персі збільшилася в розмірі і ось-ось готова була скотитися на живіт.

Олег зняв її пальцем і, не зовсім розуміючи чому, знову торкнувся «молочним» пальцем її губ. І відчув, як вона облизала його палець.

Її очі ледь помітно розплющилися.

— Ще! — попросила пошепки.

У ямці на її животі білою живою цяткою блищало молоко, що скотилося краплями з грудей. Олег умочив палець і підніс його до губ Ріни. Її губи стали сильнішими і твердішими. Її очі розплющилися ширше. Вона з очікуванням дивилася на Олега.

Він здивовано похитав головою і знову вмочив вказівний палець у ямку на животі, куди скотилися ще дві великі молочні краплі.

РОЗДІЛ 60

Сянок — Львів, червень 1941. Гарна новина й перехід через гори

Олесь із цікавістю розгорнув газету й прочитав, що «у Львівському обкомі партії відбулася нарада з питань ідеологічної роботи. На нараді було відмічене те абсолютно недопустиме явище, що й досі в деяких навчальних закладах Львова, зокрема в університеті імені І. Франка з професорських кафедр проповідуються реакційні, антинаукові концепції ідеолога українських буржуазних націоналістів Михайла Грушевського. Професори Іван Крип'якевич, Мирон Кордуба, Богдан Курилас, Остап Маркович у своїх лекціях пропагують погляди, що не мають нічого спільного з марксистською історіографією. З цього приводу було кілька дискусій при кафедрі історії, під час яких згаданим професорам указували на їхні помилки. Але вони продовжують розвивати перед студентством буржуазно-націоналістичні теорії й нікого у Львові це не стурбувало».

Далі ще раз було згадано його батька з приводу того, що він на лекції розповідав про те, як «під час брусиловського прориву в 1914 році населення Західної України тікало від наступаючої російської армії на захід разом з австрійцями».

— Бачу, тато доволі необережний, — сказав Олесь і показав Ареті газету.

Вона швидко пробігла очима обидва уступи і стенула плечима.

— Очевидно, що він їм все ще потрібен. Інакше б арештували. Однак, зволікати не можна. Нам пора. Треба вийти з міста перед комендантською годиною. Вона на прикордонні настає раніше, ніж у Кракові.

Вони покинули кнайпу і вирушили в гори. Арета йшла попереду, й з усього видно було, що дуже добре орієнтується в маршруті, бо не роззиралася, не зупинялася, а ступала впевненими кроками.

З дитинства Олесь мріяв про сестру, а що її не було, то вигадав її, спілкувався з нею в своїй уяві, радився з нею, і якби вона одного дня з'явилася, він би навіть не здивувався. Але з часом він так сильно зріднився з нею, що вона проникла в його потаємну уяву, йому вже замало було того, що вона є, що може з нею подумки спілкуватися, бо вона тепер шепотіла на вухо чутливі слова, вони цілувалися з усією пристрасстю, він пестив її перса, а вона спокушала його на більше. І ставало зрозуміло, що це вже не сестра, що це його особиста богиня, заради якої він готовий на все, але й вона готова на все заради нього.

В один момент, коли вони з Аретою піднімалися плаєм поміж високих сосен й вона озирнулася, Олесеві здалося, що це і є та його омріяна уявна сестра, бо була неймовірно схожа на той образ, який він виснив у своїй уяві. Він був здивований, що досі нічого подібного не помічав у ній, хоч і тягнуло його до неї, а деякі риси, здавалося, були звідкись знайомі. Усвідомивши цей дивовижний збіг, він дійшов висновку, що й голос в Арети схожий на той, який звучав у його мареннях, і він ледве стримався, щоб не гукнути до неї: «Сестро моя! Ти зі сну впливаєш, як з озера подиху! Вуста малюєш стеблом звіробою, очі обводиш холодних долин імлюю...»

Стежка пнялася через ліс, що вище вони піднімалися, то більше ліс рідів. Окремі стовбури були покалічені рогами оленів.

— Перетинати кордон будемо вночі, — сказала Арета, коли вони вийшли на гору й побачили по той бік при місячному світлі широкі полонини та подекуди хатки пастухів.

Вони сіли на траві й розклали харчі. Сало розпарилося й виглядало не надто апетитно, Арета відмовилася його їсти, та й Олесь їв через силу. Вона їла тільки сир і хліб, запиваючи водою. З собою ще мала черешні, якими поділилася з Олесем.

— Червень, — промовила вона. — Гарний місяць. І гарна назва. Шкода, що лише місяці мають назви, а тижні не мають. А то був би ще трояндень, черешень, вишень, малинень...

— Румбарбарень, — додав Олесь, сміючись.

— А чом би й ні? Яка чудова назва: рум-бар-барень... Люблю пляцок з румбарбаром... — раптом спохмурніла. — Але цей місяць для мене дуже тривожний. Щось має відбутися.

— Щось погане?

— Як сказати... — стонула вона плечима. — Для одних погане, для других добре. Тільки я не знаю, що саме. Можу лише здогадуватися з того всього, що вже відбулося.

— Маєте на увазі війну? Так, про неї говорять всі. Але якщо нападуть німці, то для українців це добре. Вони зможуть нарешті позбутися російської неволі. В такому випадку моєму батькові більше нічого не загрожуватиме.

У нього зародилася думка, що, можливо, не варто переправляти батька сюди, якщо готується війна, але й ці сумніви Арета розвіяла.

— Який же ви наївний! Росіяни при відступі знищать усіх, кого вважатимуть шкідливим елементом, усіх запідозрених у націоналізмі чи патріотизмі. А передусім інтелектуалів. Так,

як вони це робили в 1915-му році, коли відступали під ударами австрійської армії, а потім у 1920-му, коли відступали перед польською та українською арміями.

— Але, якщо тато ще не розкрив тієї таємниці, яка їм потрібна, то вони не можуть його вбити.

— Тоді вони вивезуть його до Москви, і він там для них працюватиме. А ми вже нічим йому не зможемо допомогти.

— Ви не докінчили своєї розповіді про Ольгерда і Марію, — нагадав він.

— Доля їхня була трагічна, — промовила вона зі смутком. — Папські посланці їх вистежили в Києві. Ольгерда вбили, Марію полонили. Але княжі дружинники її відбили. В Києві її звинуватили у відьмацтві й спалили.

— Що вона зробила таке, що її звинуватили у відьмацтві?

— Вона під час битви з половцями покликала на допомогу янголів. Янголи з'явилися в золотих обладунках і допомогли розбити ворога. Але церковники вважали, що янголів покликали їхні молитви, а не прохання дівчини, звернені до неба.

— То вона згоріла?

— Ні, вона була на мить охоплена вогнем і димом, а потім зникла.

Вечір мовби піднімався з долин, огортаючи їх прохолодою. Ставало відчутно холодніше, й вони вбрали куртки. Коли геть смеркло, стали спускатися, присвічуючи ліхтариками. Але що ближче було до кордону, погасили їх. Олесь не розумів, яким чином дівчина орієнтувалася в темряві, хоч і не суцільній, бо йшла впевнено лише їй знайомим шляхом. Йшла доволі швидко, а йому залишалося лише ступати крок у крок за нею і не втрачати її з очей.

Раптом Арета зупинила його рукою і завмерла. Він прислухався. Щось рухалося неподалік, можливо, звір. То міг бути

олень чи дика коза, але не хотілося б зустріти ведмедя. Тиша дзвеніла у вухах, мов струна, вони не наважувалися йти далі й чекали. Щось підступало ближче. Арета нагнулася, підбрала грубий уламок гілки й жбурнула в той бік. Враз сполохано застукотіли чийсь ноги, ламаючи галузки, мабуть, дика коза чкурнула в глибінь темряви. Вони передихнули.

Спуск, здавалося, тривав вічність, бо йшли вони повільно, щоразу прислухаючись. Але ніде не було живої душі, лише інколи з шумом змахував крильми невидимий птах над головами. А незабаром почулося хлюпотіння струмка. Вдалині вони побачили світло, що, здавалося, блимало, але то була ілюзія, бо щойно вони зупинилися, світло блимати перестало.

— То вікно прикордонної стежі, — шепнула Арета. — Ходімо вбік.

Вони зробили гак і вийшли на галявину. Перш, ніж її перетнути, причаїлися й наслухали, а потім поволі стали рухатися. Попереду заблимали світелка — то прокидалося село, починали зголошуватися півні, а на сході зажевріло. Вони сіли на поваленому дереві перепочити.

До обіду вони без пригод дісталися Львова. Телефон професора безперечно прослуховувався, а вхід до будинку стерегли. Отже, залишалося тільки якимсь чином виманити його з дому. Але й це було ризиковано, бо за ним так чи інак мусив бути хвіст. Та вони мали надію, що в такий час він ще міг бути в університеті.

— Не думаю, що в університеті його вистежують агенти, — сказала Арета, коли вони опинилися в парку Костюшка. — Там його пильнують сексоти, а вони мене не знають. Правда, знають тебе. Отже, мушу йти я. Не знаю, чи зі мною твій батько буде

розмовляти. Хоча... можливо, вже докопався до істини. Ану — я ризикну, — сказала вона рішуче і, спритно зібравши волосся у вузол, сховала його під беретку — улюблений антураж всіх советок. Потім швиденько намалювала яскравою червоною помадою вуста, знову ж таки, як то було в советській моді, і запитала: — Ну? Як я вам?

— Господи! Бодай би не приснилася! — засміявся Олесь, бо Арета й справді миттєво споганіла, перетворившись на розпацьканих приїжджих секретарок.

РОЗДІЛ 61

*Київ, листопад 2019. Зустріч, що не відбулась,
принесла більше результатів, ніж Бісмарк очікував.
І на обрії він побачив Грецію*

— Що це було? — питав себе Олег, сидючи в каварні за третьою кавою, отямлюючи себе кофеїном після важкої безсонної ночі, яку провів біля Ріни, що, здавалося, пережила за дванадцять годин падіння в безодню і чудесне повернення до життя.

Коли її пульс піднявся до норми і подих став рівним, коли стало очевидно, що її здолав здоровий, сильний сон, який не випустить її зі своїх обіймів, поки сили повністю до неї не повернуться, Бісмарк вирішив вийти на вологий листопадовий холод, туди, де менше машин і більше кави.

Тепер сон намагався здолати і його, але він відчував, що його можливий сон — не брат сну Ріни. Його сон, якщо переможе, зітре з пам'яті все, що його наблизило до розгадки таємниці, вирішувати яку наосліп найняв його Адік.

— Ні, тільки каву для бадьорості, — сам себе переконував, піднімаючись вулицею Франка.

І ось третя кава підказувала, що потрібна і четверта, і, можливо, п'ята. Але він на правильному шляху. Він збереже і навіть запише те, що може забутися. Він складе ще раз у ланцюжок усе, про що дізнався, все, що продумав і почув за останні дні. І навіть якщо щось не захоче вбудовуватися в ланцюжок, він його підвісить поруч, щоб не випускати з уваги і за першої ж нагоди вбудувати в інший ланцюжок або в загальний пазл.

Після четвертої кави сам собою в руці виник мобільник, і Бісмарк зателефонував батькові.

— Привіт! Кого я чую! — батько виразно був здивований. — Якись новини?

— Ні, тату! Питання. Тільки воно інтимне. Не ображайся!

— Ну, запитуй. Напевно, гроші потрібні?

— Ні, але пообіцяй відповісти чесно і не гніватися.

— Обіцяю.

— У тебе випадково не було позашлюбної дочки?

— Що???

— Я запитую, чи могла у тебе бути позашлюбна дочка... я випадково зустрів дівчину... страшно схожу на мене...

— Та що ти вигадуєш! Як взагалі могла така дурня спасти тобі на думку? — батько, здавалося, ось-ось вибухне лайкою.

— Вибач! — зупинив його Олег. — Пробач! Я тільки хотів дізнатися! Так, це марення! Не кажи мамі!

— Ще чого! — обурився батько. — Такі речі взагалі вголос не можна казати! Навіть думати не можна!

— Ну все, бувай! Гарного дня! — Олег поквапився завершити розмову.

Повернувся думками до Ріни і її таємниць, до будинку з балкончиком на Редутній, знову відсунувши убік загадку однакових родимок. Немов підвісив її десь збоку.

Звичайно, було б добре отримати від дівчини підтвердження, що її «дядько Ігор» і Ігор Вавріков — один і той самий персонаж. Це, звичайно, ще більше прив'яже її до історії з археологами, і доведеться тоді, врешті-решт, Ріні зізнатися, що їхнє знайомство біля газетного кіоску не було випадковістю. А зізнатися — отже розповісти набагато більше, ніж тільки про цей початковий момент їхнього знайомства.

«А до речі! А моє знайомство з Адіком справді було випадковістю? — Несподівано задумався Бісмарк. Він згадав Крим, Ялту, набережну і сліпу вуличку поруч з набережною, де Адік підсів до нього за столик. — Ні, це могла бути тільки чиста випадковість! — Сам собі відповів. — Я ж тоді тільки-тільки приїхав! І приїхав я з Києва, а він уже там сновигав зі своєю лопаткою. Не варто відволікатись зараз на Адіка. Думай про Ріну! — Олегові думки повернулися до Ріни і до будиночка на Редутній. — Якщо вона знає “дядька” Ігоря багато років, то це означає, що зустрілася вона з цим типом набагато раніше, ніж Адік підсів до мене за столик у Ялті. — Не дуже виразне занепокоєння відволікло Олега. Він поліз у праву кишеню куртки. Пальці торкнулися персня тамплієрів і занепокоєння зникло. — Дурість, коли нема де зберігати свої цінності, — подумав він. — Навіть удома не можна!»

Мізинець засвербів, наче просив прикрасити себе золотим перснем.

— Ага, так я тебе й надів! — пожартував Бісмарк.

Замовив чергову каву. Знову відчув занепокоєння. Подивився під стіл. Все гаразд. Наплічник з ноутбуком лежав на підлозі, затиснутий між ніг.

«І його я теж не захотів залишати? — Подумав Олег, розуміючи, що все ж якось йому тривожно, і це занепокоєння, вочевидь, є побічною дією кави, яка повинна була його наповнити свіжою енергією, але натомість розслабляла. — Ні, вистачить! Досить! Треба пройтися. Треба гарненько пройтися».

Тільки коли він дошкандибав Андріївським Узвозом до Контрактової площі, то зрозумів, куди йде. Над Подолом світило сонце. Воно наче наново відкрило йому сонні очі. Змусило примружитись. Листопадове сонце сліпило, але не гріло.

Ноги вивели на Межигірську. Вони добре знали дорогу в «підземне царство» старого сина одного з київських археологів. Олегові згадалась старовинна скриня, що стояла в його підвалі. Мабуть, у тій скрині і зберігався досі не розпакований згорток з минулого сторіччя з таємничим ключем. Цікаво, а сам старий знає, що лежить усередині пакунку, під сургучними печатками? Цим теж треба поцікавитися, тільки не відверто. А то ще подумає, ніби Бісмарк порушив клятву не розкривати пакунок. Хоча які клятви в нинішній час? Клятва — це щось святе і нематеріальне. Святе і нематеріальне оцифрувати неможливо. А сьогодні те, що не можна оцифрувати, не має цінності і практично не існує.

Думки на ходу то заколисували Бісмарка, то пробуджували. Він прискорив крок і зрозумів, що знову в ньому прокидається азарт. Азарт якнайскоріше засипати питаннями господаря таємного підземного житла.

«Але ж, мабуть, і те, й інше організував Клейнод-старший, якому було що ховати і зберігати. Точніше — було що і від кого ховати», — здогадався Олег. І посміхнувся, радіючи виразності своєї думки після безсонної ночі.

А Ріна, напевно, ще спить. І поки вона спить, він покаже обидві фотографії Клейнодові. Може, старий згадає що-небудь ще про Ваврікова? Згадає щось важливе? Він, звичайно, минулого разу мовби прощався назавжди, віддаючи Бісмаркові те, що зберігав усі ці роки. Прощався з Бісмарком так, наче прощався з самим життям. Але ж старі люблять провокувати до себе жалість і співчуття. Та й сам Клейнод схильний упадати в манію переслідування. Так, його можуть хотіти пограбувати або забрати квартиру, але те, свідком чого був сам Олег, більше скидалося на залякування, на психологічний тиск, щоб змусити старого

скоритися, віддати, підписати папери, хрін його знає, що там ще може бути на думці у тих пройдисвітів.

Він повернув в арку і зупинився. Дивний гірко-сирий запах ударив у ніс. Двір виглядав, як берег Шрі Ланки після цунамі в теленовинах. Ліворуч лежала купа чорних ящиків і дощинок. Посеред двору — широка калюжа. У ній плавало сміття.

«Трубу прорвало?» — подумав Бісмарк, але гіркий сирий запах уже осів на язиці і підказував, що ця думка не правильна.

Повітря двору просякло оскоминою загашеної пожежі, воно гірчило вже не тільки на язиці, але і в горлі. Двері в підвал були прочинені. Затримуючи дихання, щоб не набрати повні легені скрапленого майже до стану туману вуглекислого газу, Олег спустився сходами і заглянув усередину. Тут концентрація CO₂ була просто нестерпною, і він відскочив від отвору, одночасно відчуваючи, як до його обличчя торкнулося неприємне, вологе тепло.

Погляд піднявся на вікна першого поверху. На фасаді — жодних слідів пожежі. Мало того, здалося, що у вікні він побачив рух.

У кутовому міні-маркеті він обережно поцікавився у продавчині про запах пожежі на вулиці.

— А! — відмахнулася вона. — Нічого особливого! Бомжі багаття в підвалі розвели, а там всяке сміття, дерево, комори. Добре, що перекриття бетонні, інакше б увесь будинок згорів. Як на Ігоревській.

— А бомжі? — Запитав Бісмарк.

— А що бомжі? — здивувалася продавчиня. — Втекли, напевно. Вам пельмені? Як зазвичай?

Олег здригнувся, почувши про пельмені.

— Ні, дякую!

Вийшов надвір. Задумався, згадуючи, скільки разів він тут купував для Клейнода пельмені. І скільки разів треба було їх купити, щоб тебе запам'ятала продавчиня?

Порив холодного вітру вдарив в обличчя. Запаху вологого гару тут не відчувалося.

«Може, все ж спробувати спуститися і пройти по підвалу до таємного житла старого?»

А з пам'яті долинув хрускіт багаття, біля якого сиділи два бомжі. У тому ж підвалі і не так давно. Олег згадав, як, підсвічуючи ліхтариком, ішов до комори, переступаючи труби і комунікації. «Так, там було до дідька сміття, — кивнув він. — І дошки... І ящики...»

Табличка «Межигірська, 24» біля синьої брами сусіднього будинку перемкнула його увагу на себе. Він зайшов у браму. Зупинився перед першою сходинкою єдиного сходового прольоту, що відділяв квартиру Клейнода від рівня вулиці.

Очі Бісмарка заокруглилися, втупившись у залізні, пофарбовані у смоляний колір двері. Минулого разу вхід зачиняли хисткі дерев'яні двері. Умовно зачиняли. Нові двері замикали помешкання безумовно. Три нових замки, один над другим на рівній відстані, свідчили про те, що ситуація кардинально змінилася. Руїна стала фортецею.

Олег пошукав очима дзвінок, але не знайшов.

— Отже, після пожежі він повернувся сюди, — здогадався.

Постукав. Прислухався.

— Хто там? — Запитав приглушений, хрипкий голос.

— Це я, Олег!

— Справді Олег? — уточнив голос.

— Так!

Тричі крутнулися ключі в замках. Двері прочинилися і в їх отворі Бісмарк побачив начебто знайоме обличчя. Але не обличчя старого Клейнода.

— А-а! — кивнув чоловік, який відмикав двері. — Заходь!

Знайомий запах квартири — запах теплої вогкості — немов заспокоїв Бісмарка. Підпухле і побите життям обличчя чоловіка, за яким він тепер ішов до вітальні, викликало довіру, але губилося в пам'яті. Звідки він його знає? Де вони зустрічалися?

— Сідай! — чоловік указав на крісло, в якому зазвичай сидів Клейнод.

— А господар де? — Озирнувся на всі боки Бісмарк. — Не вдома?

— Удома, — чоловік упевнено і сумно кивнув. — Удома! Там! — Він показав поглядом на стелю. — Рано чи пізно всі там будемо.

Олег звалився в крісло. Обличчя зблідло. Думки повернулися до запаху загашеної пожежі.

— Підпалили, суки! — Якось буденно доповнив свою думку чоловік, дивлячись на гостя. — Я не бачив, я тут був... Старенька з будинку навпроти, у неї безсоння, казала, що бачила, як уночі з двору вибігли двоє, сіли в машину і поїхали. А через годину пожежні машини всю вулицю розбудили. В арку заїхати не змогли, вона вузька. Просто на вулиці шланги розмотували...

— А він справді був там? — вирішив уточнити Бісмарк. — Той кивнув. — А чому ви були тут? І взагалі, чому ви тут? — Гість утупився в набрякле обличчя незнайомця, який сидів у кріслі навпроти, в тому самому кріслі, в якому зазвичай сидів Бісмарк.

— Ігор Віталійович мені довіряв, — відповів чоловік. — І квартиру цю, — він обвів поглядом стіни. — На мене переписав... З умовою...

— З якою умовою?

— Що я виконаю всі його доручення...

— І що ж він вам доручив? — в Олеговому голосі прозвучало роздратування, чоловік напружився.

— Різні...

— Звідки я вас знаю? — запитав гість.

— З підвалу. Багаття пам'ятаєте? Ви якраз запитували, як пройти до Ігоря Віталійовича.

— У підвалі?! — Бісмарк кивнув, згадавши цей момент з недавнього минулого. І тут його вразив сумнів, не прочитати який на його обличчі міг тільки сліпий. — Ви хочете сказати, що старий перед смертю переписав квартиру на вас, на бездомного? І після цього його спалили невідомі?

— А ви що, думаєте, я його підпалив? — чоловік подивився на Олега, як на божевільного. — Я ж вам сказав, що Ігор Віталійович мені довіряв. Навіть більше, ніж вам.

Він піднявся, підійшов до шафи і зник у вузькому отворі, що вів до таємної кімнатки.

В помешканні стало тихо. Бісмарк прислухався. Знову рипнули дверцята. Чоловік сів у крісло і мовчки простягнув Олегові довгий коричневий конверт.

— Що там? — запитав Бісмарк.

— Тисяча євро. На Грецію. Там від нього вам і лист.

Вражений, Олег розкрив конверт, заглянув усередину і витягнув складений учетверо аркуш паперу, що був поруч з банкнотами по сто євро.

«Олеже! Я попросив Вадима передати тобі цей лист, якщо ти прийдеш поцікавитися моїми справами. Якщо ти зараз читаєш його, отже ти прийшов і в курсі моїх справ. Ти мені казав, що хотів поїхати до Греції, але тобі не вистачає тисячі євро. Вони

повинні лежати в конверті. Сподіваюся, в Греції ти про мене згадаєш незлим, тихим словом. І подякуєш! А я тобі дякую за пельмені і увагу. Сподіваюся, тобі вдасться написати цю книгу з історії української археології. Ця історія може виявитися захопливішою, ніж пригодницькі романи Жюль Верна!

На дні конверта ти ще знайдеш трошки порошку, який ти мені приносив. Мені він більше не потрібен. Відчуваю себе чудово, але моє життя більше не залежить від мого здоров'я. Київські князі ніколи не вмирили від хвороб. Вони вмирили від ножів і отрут. Передай від мене Вадиму привіт. Йому буде приємно. Він так хотів, щоб йому вірили, не зважаючи на всі його життєві негаразди. До речі, я знімаю з тебе клятву з приводу відкриття посилки. Якщо відчуєш, що настала пора її відкрити — відкривай! Все це більше не має жодного значення. Принаймні для мене. Бажаю тобі довгого і здорового життя! Обійняв би, як сина! Ігор Віталійович Клейнод».

Дочитавши, Олег підняв очі на колишнього бездомного.

— Вам привіт! — Сказав.

— Від кого? — здивувався той.

— Від Ігоря Віталійовича.

РОЗДІЛ 62

Львів, червень 1941. Щира розмова в книжці Сальомона розставляє крапки над деякими «і»

Богдан Курилас того дня прийняв останні іспити в заочників, більшість з яких прибули зі сходу, вони пишалися своїм пролетарським походженням і на професорів дивилися, як на клятву буржуазію. З ними доводилося поводитися дуже обережно, вони часто перебивали й намагалися щось уточнити, але так, аби викладач заплутався і спалився. Серед них були вже фахові провокатори, яким і на думку не спадало вчитися, зате будь-що намагалися заманити викладача на слизьке. Дехто з них старанно нотував слова викладача.

Професор, проходячи коридором, думав про те, що цього літа варто кудись утекти якнайдалі зі Львова. Можливо, в Карпати. Його наздогнав Маркович

— Бодю, ти читав? — він показав кутик газети, що стирчав йому з кишені.

— Читав. І що?

«Вільна Україна» саме опублікувала наклепницьку статтю на викладачів університету, приписуючи їм безліч гріхів, звинувачуючи в українському буржуазному націоналізмі й несприйнятті марксистсько-ленінської ідеології.

— Ти такий спокійний? — дивувався Маркович. — Хіба не знаєш, що після таких публікацій бувало в 1930-х роках?

— Знаю, — справді спокійним тоном відказав Курилас. — Але не думаю, що цей памфлет, підписаний псевдо, матиме якісь наслідки.

— Але мусимо пильнуватися. Це ти даремно розповідав на лекціях, що галичани тікали від росіян.

— Розумієш, цю статейку написав бовдур, який не знає братньої російської літератури, — з сарказмом відповів професор. — Про втечу галичан писали всі російські тогочасні кореспонденти на чолі з Алексеем Толстим. Описана вона в художніх творах російських письменників. Мовчу про українських чи польських... Ага... — раптом згадав. — Я вже, до речі, був в обкомі.

— Викликали? — зі страхом запитав Маркович.

— Так, викликали, — байдужим тоном відповів Курилас. — Я їм приніс торбу книжок і аркуші з виписаними цитатами. Вони читали і здивовано кліпали. Але проти авторитету Алексея Толстого ж не попреш! Надто, що він ще недавно пив-гуляв на всю губу у Львові з новою коханкою.

— Гарзд, — сказав Маркович. — Ходімо послухаємо Хрущова. Він якраз виступає в актовому залі.

— Та ми ж не можемо зайти просто під час виступу.

— Ні, але піднімемося на балкон. І послухаємо за шторами.

Курилас погодився. На балконі причаїлося ще кілька хитрих викладачів, які не хотіли сидіти кілька годин у залі. Нікіта Хрущов, перший секретар Київського обкому партії, стояв за трибуною і ділився своїми враженнями з Галичини.

Він розповідав про те, як місцеві селяни й робітники радісно вітали нову владу, як усі єдиним фронтом кинулися працювати задля добра Батьківщини. Час від часу лунали оплески, хоча важко було б уявити, що в залі бодай хтось щиро вірив у всі ці помпезні слова.

Раптом Курилас відчув, як хтось його смикає за полу мари-
нарки

Оглянувшись, побачив ту саму студентку, яку вигнав був з дому. Не відразу впізнав її, ошелешено роззирнувся, чи ніхто не помітив, а потім кивнув їй на двері і тихенько, потай від Марковича, вийшов услід за нею. Відтак вони швидко перетнули коридор і спустилися вниз до виходу на вулицю Костюшка.

— Ви хіба не розумієте, що вас розшукують? — шепотів стурбовано Курилас. — Вони вже мають ваш рисований портрет. Моя служниця і їхній шпіцель вас описали. Я вас не видав. Я казав, що ви переконували мене не служити советам.

— Я здогадуся. Ми зараз підемо до парку. Там вас чекає Олько.

— Що? — вжахнувся Курилас. — Він здурів! Навіщо він тут?

— Він вам усе пояснить. Ходімо.

Сонце парило і розсівало цілі снопи світла. Курилас любив прогулюватися парком, тут завше було багато молоді, чимало хто його знав і вітався. Хоча траплялися й похмурі обличчя прибульців, які проводжали його глумливими поглядами, до яких він уже звик і не звертав уваги. Зараз у парку студентів не було, всіх погнали на зустріч із Хрущовим. Але Курилас все одно час від часу тривожно зиркав навсібіч. Олько, побачивши його, зірвався з місця й кинувся обнімати.

— Ольцю! Ольцю! — бурмотів Курилас. — Якого дідька ти припхався? Мене допитували в НКВС про тебе. Вони знають, що ти працюєш у тій газеті.

— Тату, ближче до справи. Це Арета. Вона знає про те, чим ти займаєшся. Ти мусиш її вислухати.

— Я вже одного разу її вислухав.

— Нічого. Ще раз не зашкодить. Але ходімо в безпечніше місце. Знаєш таке?

— Додому нам не можна, — сказав Курилас. — У мене встановили прослуховування і агент спостерігає. Але можемо піти до кнайпи Сальомона. Пам'ятаєш його?

— Хіба йому ту кнайпу не забрали?

— Хитрий Сальомон вступив до компартії і тепер він, хоч і не власник, але товариш директор. У нього є тихі закамарки для своїх.

— Та він же ж мене знає.

— То й що? То мудрий жид, який навіть нам щось порадить. Я йому довіряю, як собі.

За кілька хвилин вони вже були на Коперника. Кнайпа Сальомона перетворилася тепер на буфет з доволі злидєнними закусками. З вітрини знудьговано позирали канапки з тюлькою і цибулею, синюшні яйця і торішні зелені квашені помідори. За столиками сиділо кілька відвідувачів з гальбами пива. Господаря видно не було, за лядою трусил великими цицьками дружина Сальомона — Ривка. Побачивши Куриласа і його сина, вона розплилася в радісній усмішці і відразу поманила їх у «захристіє». Там, на задвірках буфету чайлося приміщення для своїх. За столиком сидів сам Сальомон і клацав на рахівниці. Він теж утішився Куриласові, з яким його лучило багато років дружніх стосунків.

— Пане професор! Кого я виджу! І ти Ольцю? Ану-ну, не патичкуйтеся, заходьте, сідайте. Ривцю, — скомандував дружині, — сфатигуй* нам щось їстівне, бо пани професори канапок з тюлькою не вживають. Але сідайте! Сідайте!

— Не перешкоджаємо? — запитав Курилас.

— Не, я вже все порахував. Лишу вас тут самих, а як буду потрібен, то дайте знати.

Він зник, а Ривка поклала на столі тарілки з нарізаною ковбасою, сиром, хлібом, огірками і маслом.

— Може, вам ще доброї горілки? — запитала. — Є в мене «Бачевський».

Олесь з батьком Perezирнулися й погодилися. Коли випили по чарці й закусили, Богдан Курилас промовив:

— Хочу вибачитися перед Аретою, але я все тоді зробив правильно. Моя хата на підслуху і під спостереженням. Тепер я знаю дещо більше, ніж тоді. Як я зрозумів, їм потрібна саме Арета.

— Але навіщо? — запитав Олесь.

— Зараз поясню. На тобі є знак: родимка. На грудях під лівим пиптиком у вигляді серпа вигином донизу. Покажи Ареті.

Арета все це слухала здивовано й видно було, що слова Куриласа її стурбували. Олесь розстібнув сорочку. Арета приглушено скрикнула.

— Чи не тому ви скрикнули, — запитав Курилас, — що маєте таку саму родимку? — Вона кивнула. — І народилися ви обое в один день і в один рік. Ви повинні були зустрітися, і ви зустрілися.

Далі він розповів усе, що почув від полковника Ваврика і до чого дійшов сам.

— То вони думають, що я і є та Богородиця? — запитала тихо Арета.

— Саме так. Вибачте за нескромне питання, у вас перса... як би то сказати... сльозяться?

Дівчина подивилася на Куриласа нажаханими очима й кивнула.

РОЗДІЛ 63

Київ, листопад 2019. Ай да Бісмарк, ай да сучий син!

Адікова мобілка була «поза зоною». Так що повідомити йому з гордістю, що тепер Бісмарк вирушить до Греції і без його допомоги, не вийшло. Зате «брат» Коля був на зв'язку і до того ж у дивно гарному настрої. На пропозицію терміново зустрітися для розмови погодився відразу і навіть не здивувався, що біля пам'ятника Сковороді на Подолі.

Поговорити вони сіли в затишному маленькому барі на Хоревій. Олег, що несподівано розбагатів, хотів пригостити «брата» Колю коньячком, але той попросив чаю. Так вони і сіли за кутовий столик: Бісмарк з келихом коньяку, Коля з чайником «пуеру».

Перш ніж вивести з ним розмову на головну тему, Бісмарк дуже хотів підтвердити або відкинути сумніви, які вже кілька разів з'являлися в думках.

— Хтось підпалив підвал тут неподалік, на Межигірській, — розповідав він. — Підвал, у якому ховався Клейнод. Старий згорів... Я думав, ми його спочатку згадаємо, — він опустил погляд на келих, а потім перевів його на чайник і вже після цього глянув запитально в обличчя співрозмовника.

— А хто це? — Запитав Коля.

— Ви не були знайомі? — Здивувався Бісмарк.

Співрозмовник похитав головою.

Пригубивши коньяк, Олег скривив губи. Збоку можна було подумати, що коньяк йому не сподобався. Але насправді, не сподобалося інше.

— Старий мені, начебто, саме тебе описував. Як ти приходив, просив його стати засновником ГО «Інститут-архів». А нещодавно знову заходив, щоб узяти підпис на заяві про ліквідацію ГО...

— А що це за ГО? — Запитав Коля. — Я взагалі тут не при ділах. Ти ж знаєш. Я — айтішник...

— Айтішники різні бувають. Та й у кожному ГО є свій айтішник.

— Ні, у мене інша спеціалізація. Я сайти не роблю. Моя справа — спецефекти для мультиків і комп'ютерних програм. Зазвичай чотирнадцять годин на добу за монітором. У мене заліза на сто тисяч баксів. Можу показати.

— Ну, покажи, — недовіжливо попросив Олег.

Коля відкрив на смартфоні фотографію, на якій він сидів за столом перед двома великими, складеними ребро до ребра «епплівськими» моніторами. На лівому моніторі дійсно застиг анімаційний кадр, на правому — «робочий стіл» якогось софту.

— І багато заробляєш? — Поцікавився Бісмарк.

— Не скаржуся.

— А якби я у тебе в борг тисячу євро попросив, ти б дав?

Коля на мить задумався, потім кивнув.

— А чого це ти так легко грошима розкидаєшся? — здивувався Бісмарк.

— Ну, ти маєш квартиру... Вона ж на тобі?

— А-а! — кивнув Олег. — Тобто дав би під заставу квартиру? Хочеш за тисячу євро квартиру у мене відібрати! Ясно. Ти ж з мамою живеш. Тобі затісно.

— Тобі справді потрібна тисяча? — по-діловому поцікавився Коля.

— Вже ні! — Бісмарк махнув рукою. — У мене інша проблема...

— Яка?

— Мені треба поїхати. На тиждень. Ріна ж зараз у мене...

— Ну так.

— Я трохи за неї переживаю. Думав, може, ти переїдеш на тиждень до мене?

— До Ріни?

— Ага! До Ріни! До мене в квартиру. Ріна вже переїхала. Тепер тільки тебе не вистачає! — Олег хитро посміхнувся.

— А ти що, боїшся її одну залишити? — на губах «брата» Колі заграла посмішка. — Думаєш, що нап'ється і пожежу влаштує?

— Ну, якось так, — трохи помовчавши, Олег кивнув. — Тобі, як пацану, я якось більше довіряю... До того ж вона себе погано почуває. Її в цій клініці, як лимон вичавили. І я, чесно кажучи, не хочу, щоб вона знову туди пішла. А її тягне. Ти розумієш про що я?

— Ні. — «Брат» Коля розвів руками.

— Ні? Ну її там використовують. Її провокують на материнське молоко. Ти ж у курсі, що у неї синдром «хибного материнства»?

— Перший раз чую, — видихнув айтішник.

Бісмарк витріщився на «брата» Колю, як на ідіота.

— Ти хоч щось про неї знаєш? — запитав.

— Тільки те, що зобов'язаний її захищати.

— Звідки ти це знаєш? — запитав Олег.

— Відчув тоді, на вулиці, коли її намагалися викрасти.

— Тобто, ти її захищаєш, нічого про неї не знаючи?

— А ти про неї багато знаєш? — питанням на питання відповів Коля.

— Достатньо, щоб боятися залишити її одну в квартирі.

— А ти впевнений, що вона ще в твоїй квартирі?

— Так, — Бісмарк дістав з кишені і показав співрозмовнику ключ від нещодавно поставленого нового замка.

— Ти її закрив?

— Ага, заради її ж блага. І вона, здається, не проти.

Ця розмова тривала ще два чайники «пуеру» і три келихи коньяку. Під кінець «брат» Коля погодився пожити тиждень у Олега разом з Ріною, доглядаючи за нею і одночасно займаючись своїми справами. Для цього йому треба було перевезти на Франка все своє «залізо», що коштувало, за його словами, сто тисяч баксів. Але в реальності, як Бісмарк швидко зрозумів, ці комп'ютери легко поміщалися в один нормальний багажник седана. Тому з перевезенням техніки проблем виникнути не могло. Переїзд Колі вони призначили на п'ятницю. За три дні, що залишилися до п'ятниці, Бісмарк напевно встигне організувати свій «грецький тур» або хоча б купити авіаквитки. Щоб у п'ятницю ввечері або в суботу вранці вже вирушити на далекий, теплий острів, де на нього чекає, ще не підозрюючи про цю незаплановану зустріч, сивочолий і сивобородий Георгій Польський, який огорнув своєю таємничістю не тільки думки Бісмарка, а й все його нинішнє життя.

Вже вдома на кухні збудження від майбутньої поїздки до Греції змінило хвилювання. І не з приводу Ріни, що спала на канапі. А раптом старий справді не захоче з ним розмовляти? Раптом він узагалі пошле його подалі? Що тоді? Та й справді. Що б робив сам Олег, якби до нього на вулиці неочікувано підійшов незнайомий і почав розпитувати про Олегове приватне

минуле? Надто про питання, що стосуються чогось потаємного? Так, Бісмарк просто послав би його на хер. З якого дива він повинен спілкуватися з незнайомцями про себе і про своє життя?

Ці сумніви відволікли Олега від пошуку в інтернеті дешевих авіаквитків. Змусили задуматися.

Якби Клейнод не згорів у підвалі, можна було б його попросити написати Польському записку або листа-рекомендацію. Мовляв, «так і так, Георгію Георгійовичу, я Олежика Бісмарка знаю добре, він мені не раз допомагав, годував мене, жеброту, пельменями, поїв кавою і чаєм. Тому прошу поставитися до нього і до його запитань прихильно і терпляче і за змогою задовольнити його цікавість. Надто, що посилку, яку ви колись переслали моєму батькові, я передав на зберігання Олегові. Оскільки я вже старий і дні мого життя добігають до кінця...»

Бог його знає, чи написав би старий такого листа, але тепер уже, вочевидь, не напише.

Бісмарк пожував губи, замислившись.

«А може, підробити листа? — подумав. — Мовби від імені Клейнода... — І сам, не погоджуючись, похитав головою. — Ні, це нерозумно. Треба бути чесним, тільки тоді можна про все дізнатися, на всі запитання отримати відповіді... — Замість сайту “Expedia” Олег вивів на екран фотографію археологів. — А може, все ж і Польському заліпити, що він пише книгу про київських археологів? Адже всі, кому він це казав, повірили.»

Олег збільшив обличчя археологів і їхнього куратора з КГБ. Погляд сам зупинився на Ваврікові. Він ще не показав цю фотографію Ріні. Коли повернувся додому, вона вже засинала. Не захотілось її турбувати. Але сумніву не було: її «дядько Ігор» і є цей «ІОВ», про якого Польський писав Клейноду-старшому, — Ігор Олегович Вавріков. Тож їх, з цієї фотографії, залишилося тепер

живими тільки двоє. Польський і Вавріков. І Вавріков, вочевидь, хотів отримати від Клейнода ту саму посилку, яка тепер лежить тут на кухні. Посилку, в якій захований ключ від замка, на який закрита таємниця. Таємниця, яка стала сенсом життя Адіка, котрий уже кілька днів не відповідає на дзвінки. Таємниця, котра поступово заповнила Бісмаркове життя і не дозволяє надовго від неї відвернутися. Так, для Бісмарка ця таємниця була подразником, приводом для занепокоєння, причиною неможливості вести нормальний і звичний спосіб життя. Але якщо за замком, який може відімкнути захований у посилці ключ, лежить реальне багатство, здатне зробити подальше життя Бісмарка безпроблемним і при цьому абсолютно безпечним, то все це недарма. Все це йому цікаво. Який же дурень відмовиться спробувати розкрити таку таємницю? А якщо мова про щось інше? Про щось небезпечне і не передбачуване? Якщо таємниця не про золото тамплієрів, а про наркотики? Це Олегові ні до чого. Він хоч і азартний, але обережний. Він вважає, що безпечні дрібні радощі кращі за великі, але небезпечні. Він знайде, чим зайняти себе в цьому житті і без гри ва-банк!

Погляд його знову зупинився на Польському.

— Як же мені з вами розмовляти? — прошепотів трохи розгублено.

І несподівано з закутків пам'яті долинув дзвінкий дівчачий голос: «Ключ у бабусі! Вона туди нікого не пускає!»

«Ключ? — повторив подумки Олег, намагаючись зрозуміти: чому пам'ять саме зараз йому підкинула цей звуковий уривок з минулого. — Ключ?.. Ні! Це не про ключ! — Він посміхнувся, розуміючи, де і від кого почув цю фразу. — Це ж правнучка Польського, Катя, з якою я розмовляв у них вдома на Печерську. На ній ще був новорічний светрик, на якому трахалися олені.

Я ж бо й Адікові вже доводив, що саме завдяки їй Польський піде зі мною на контакт!»

Хвилювання вляглося. Навпаки, все стало Бісмаркові зрозуміло. Треба тільки почекати під будинком Катю, покликати її на каву або вино і сказати, що він їде до прадідуся і може привезти йому листа і якийсь подарунок або сувенір. Звичайно, якщо вона захоче щось передати. Вона ж нормальна правнучка. Обов'язково захоче. І тоді Бісмарк прийде до Польського не з порожніми руками і з питаннями, а зі звісткою з дому. Кращого варіанту і бути не може.

Усе ще перебуваючи в стані захоплення від себе кмітливого і розумного, Олег поліз в інтернет і розкрив сайт «Expedia». У пункт відправлення «вбив» Київ, у пункт призначення — Міконос, найближчий до Андроса аеропорт на одному з сусідніх островів.

РОЗДІЛ 64

Львів–Краків, червень 1941. Професор погоджується на втечу

— Родимка... — промовив Олесь. — Я хочу її бачити.
Арета потім підняла блюзку й показала серпик вигином до-
низу.

— Як часто виділяється молоко? — запитав Курилас.

— Раз на місяць.

— Вас це не турбувало?

— Ні... це лише одна-дві краплі.

— Що ще незвичного ви за собою помічали?

— Що можу інколи... це буває доволі рідко... передбачити
щось або побачити невидиме... Ще можу відчутти великий при-
плив сил і дати раду навіть кільком чоловікам.

— Так, — втрутився Олесь, — я сам бачив, як вона грабіжни-
кам руки зламала. Як галузки.

— Це все? — запитав Курилас.

— Ще... мені увижаються кадри з не мого життя... Так ніби це
прожила я сама, хоча я знаю, що то була не я. Я ніколи не їздила
на коні, а бачу себе, як мчу кудись... Це лише секунда. Короткий
зблиск. Або як пливу на кораблі... Хоча й не була на морі. І я бо-
юся вогню. Він мене жахає.

Олесь пригадав собі, як дівчина скрикнула, коли він запалив
свічку і змусила його відсунути її на край столу.

— Тату, — сказав він, — у мене теж таке буває. Мені теж миготять в уяві речі, які зі мною не відбувалися, але я знаю, що вони стосуються мене. Це як сон у сні сну.

— Того всього, що розповів вам, я не розповідав чекістам, — сказав Курилас. — Хоча вони й так багато знають. Тепер ми всі в небезпеці. Здогадуюся, що ви прийшли за мною.

— Так, щоб перепровадити тебе й маму через гори на німецький бік.

Не можна сказати, що Курилас був дуже здивований, він уже й сам почав роздумувати над тим, щоб спробувати тікати, з жалем розуміючи, що без провідника цього ніколи не зможе зробити. Та й забрати з собою не зможе нічого. Книги, рукописи — все це потрапить у чужі руки, бо помешкання після їхньої втечі росіяни конфіскують і заселять знову визволителями.

— Хіба це ще можливо? — запитав. — Я чув, у горах розставлені їхні стежі.

— Арета знає місця, кудю можна перейти, — відповів Олесь. — Якщо ти вже наблизився до розгадки, за якими ознаками можна нас упізнати, це вже крайній час.

— Гарзд, — погодився Курилас. — Більше я не вагаюся.

— Але зробимо так, — сказав Олесь. — Маму залишимо в Устриках Долішніх у наших друзів. Німці ось-ось почнуть офензиву. Їй краще пересидіти там з її болячками.

— Зараз я напишу їй записку. А ти поклич Сальомона.

Він вирвав з блокнота картку і написав латинкою та ще й муравлиним почерком, які папки і книжки спакувати до наплічника.

Сальомон увійшов, оглянув бистрим оком стіл і похитав головою:

— Але з вас їдці! Такі самі, як і питці.

— Сідай, Сальомоне, коло нас, — сказав Курилас. — Потребуємо твоєї допомоги. Мусимо тікати на тамтой бік. Моя хата на підслуху й за нею стежать. Просив би тебе піти до моєї Віруні і передати їй цю записку. На словах скажи їй, що тут є Олень, ми з ним будемо тікати. А моя дружина мусить перечекати на селі в Карпатах, бо тут її обов'язково арештують. То хай збере все необхідне у два наплічники. Але пильнуйся, аби служниця нічого не почула. Нехай відішле її за чимось на базар. Відтак прихопиш обидва наплічники й підеш сюди. А вона нехай за кілька хвилин вийде без речей, тільки з парасолькою. Але не йде сюди, а відразу на двірець і купить чотири квитки до Старого Самбора.

— Ха! Два наплічники! Чи ви гадаєте, жи Сальомон такий мішігін коф*? Не, так не можна. Я переберуся в старе дрантя, візьму лантух, покладу наплічники до лантуха і буду скидатися на шматяра, який ходить по хатах і випрохує лахміття.

Через дві години вони вже їхали в потязі. Сальомон напхав їм у торбу закуску й горілку. Професор, на диво, видавався дуже спокійним, його дружина увесь час роззиралася, їй здавалося, що на них усі звертають увагу. Арета читала, Олень дивився у вікно і роздумував над тим, що буде, коли почнеться війна.

Зі Старого Самбора вони на возі заїхали до Хирова, а з Хирова до Лодини. В село не заїжджали, відпустили хуру і пересиділи до сутінків у ліску, потім, як стемніло, рушили до Устриків Долішніх. Йшли уздовж дороги, пильно вслухаючись до будь-яких звуків. Одного разу почули тупіт коней, і причаїлися в кущах. Їх проминула стежа на конях і зникла в темряві. Устрики були невеличким містечком, зате з нафтоперегінним заводом, завдяки якому тут постійно товклося чимало немісцевого люду й легко було загубитися. Вони залишили пані Куриласову в місцевого священника з тим, що коли почнеться війна, вона переїде до

Кракова, а самі з його сином подалися в бік кордону. Хлопець провів їх до човна, що був прив'язаний при березі Солинки в густих комишах, і вони переправилися на той бік.

20 червня вони вже опинилися в Кракові, запрудженому німецьким військом. Вулицями котилися важкі гаубиці, панцерники, деркотіли мотоцикли й авта. Війна охоплювала все більші й більші терени, розповзаючись, мов ракова пухлина, вгризаючись кривавими метастазами в тіло землі. Вони попрощалися з Аретою, домовившись зустрітися ввечері, Олесь запровадив тата до помешкання, і чекав на Арету, однак вона не прийшла.

Наступного дня він вирушив до редакції «Краківських вістей». Доводилося протискатися крізь тлуми люду, які не вмщалися на хідниках і з цікавістю розглядали пересування німецького війська. Всі розуміли, куди те військо прямує, і в їхніх очах ввижалася надія на щось краще. Можливо, німці захлинуться в неозорих теренах, може, захопивши ті землі, залишать у спокої інші країни...

У редакції було теж людно. Редактор відразу напосівся на Олеся:

- Куди ти зник? Тебе шукав Клаус.
- Що йому було потрібно?
- Не знаю. Це він тобі сам скаже.
- Німці збираються йти на Москву? — запитав Олесь тихо.
- Цить. Про це ніхто нічого не каже і не пише. Працюємо у звичному режимі. Сідай малювати.
- Що саме?
- Подивися за вікно. Що ти бачиш?
- Розквітлий ясмин.
- От його й малюй. — Потім запитав пошепки. — Ти з Аретою спілкуєшся? Не знаєш, де вона?

— Ми вчора переправили мого батька зі Львова.

— Що? Твій тато в Кракові? Треба негайно зробити з ним репортаж.

— Ніц не вийде. За ним полювали чекісти. У них і тут є агенти. Поки що йому не варто висовуватися.

— Ну, як знаєш. Але за такий репортаж я б заплатив — го-го! — потрійний гонорар.

— Дякую. Тільки просив би нікому про це ще не говорити.

— Гарзд, обіцяю.

Олесь подякував і пішов малювати. За пів години малюнок був готовий, редактор схвалив його до друку. Олесь уже хотів іти додому, коли його перепинив Клаус.

— А-а, ось і ви! Де ви пропадали?

— Застудився.

Він поглянув на Олесь з недовірою і усміхнувся.

— Гарзд. Мені подобаються ваші малюнки. На післязавтра намалюйте дівчину, як вона проводить на фронт нашого вояка. Щоб ви надто не роздумували над тим, як її зобразити, перемалюйте звідси.

І він простягнув фото, на якому зображені були Косач, редактор і Арета. Олесь був приголомшений. Не знав, що це означає.

— Чому саме її? — запитав.

— А чому б і ні? — Клаус стенив плечима. — До речі, де вона?

— Звідки мені знати? — відповів Олесь цілком щиро, він і справді не знав, куди вона подалась. — Запитайте в редактора.

— Він не знає.

— Маєте до неї якусь справу?

— Так, хотів би їй замовити віршика на тему жидівського гетто. А вам карикатуру.

Олесь здивувався:

— Карикатуру? З чого там можна кптити?

— Кптити можна з усього. Просто намалюйте гарно вбраних товстунів у ресторації. Звісно, жидівського типу. Пальці в перстенцях, на животі ланцюжки від годинників. У зубах сигари. Підпис до карикатури мав би бути віршований. Щось на тему того, що «наші вже всі в Палестині, пора й нам на обітовану землю». Розумієте?

Чого ж не розуміти, подумав Олесь. Про те, що євреїв вивозили насправді в концтабори, а не до ніякої Палестини, знав мало хто. Більшість цим чуткам не вірила. І, мабуть, такі карикатури повинні були скріпити цю недовіру. Як і задемонструвати, в яких чудових умовах живуть люди в гетто.

— Це на коли? — запитав Олесь.

— Теж на післязавтра. Якщо Арета не з'явиться, попрошу Косача, щоб завіршував. Він теж не знає, де вона, — цензор розвів руками. — Ніхто нічого не знає.

РОЗДІЛ 65

Ормос, листопад 2019. Вечірній бриз з Егейського моря допомагає Бісмаркові не заснути і дочекатися Елефтерії

Аеропорт Міконоса дизайном і комфортом повністю відповідав бюджетній авіакомпанії, на літаку якої прилетів сюди Бісмарк. Дві короткі пересадки не втомили. Турбувався він тільки про туго набиту і досить важку торбинку з речами: вони розлучилися в аеропорту «Жуляни», щоб возз'єднатися на Міконосі, але Олег, який рідко літав, хвилювався про долю торбинки аж до моменту її появи на стрічці багажного конвеєра. Бо багато чув і читав про вкрадені в аеропортах валізи. Добру третину його торбинки займала важка посилка-передача від правнучки своєму прадіду. Окремо Катя Польська передала Олегові пухкий конверт. Останній раз Бісмарк промацував його в Жулянах перед посадкою, здогадуючись, що це не просто банальний «старорежимний», тобто рукописний лист, а радше послання з масою цікавої інформації, може, навіть зі звітами про статті витрат сімейного бюджету. Як-не-як його рідні в Києві жили на гроші, які надсилав прадід з Греції.

Власне, під час першого з трьох перельотів Бісмарк згадував зустріч з Катею. Згадував, як чекав її біля будинку на Липській. Вона поверталася додому з подружкою і, коли він гукнув її, зупинилася, втупившись у нього досить роздратовано. «Ви

до мене?» — запитала отруйним тоном. І тільки почувши: «Я — знайомий вашого прадідуся! Пам'ятаєте, я до вас заходив місяць назад!», посміхнулася розслаблено. Олег пояснив, що через два дні вирушає в гості до її прадідуся і готовий передати листа або подарунок. Катя запропонувала піднятися в квартиру. «Я б не хотів зустрічатися з вашою бабусею», — з хитрою посмішкою він відмовився від запрошення. «Ну так, я розумію», — розсміялася дівчина. — «Але я так швидко не зможу щось придумати». — «А ви не поспішайте. Можемо зустрітися завтра». — «Завтра, — погодилася вона. — Можна просто тут. О третій годині. Окей?» — «Окей», — повторив він.

І наступного дня вона винесла йому на вулицю добре запакований і обклеєний скотчем пакет вагою кілограмів п'ять і окремо товстий конверт.

«Дякую від бабусі, — сказала Катя на прощання. — Вона просувала вас на чай. Питала, як вас звать. Але я ж не пам'ятаю». — «І не треба пам'ятати, — подумав Олег. — Я у вашому житті — людина випадкова!»

Сумку він пакував на кухні, попросивши Ріну і Колю його не турбувати. Вони б, напевно, і так не потурбували, бо Коля був поглинений «кабелюванням» дорогого заліза. Обидва монітори вже стояли на письмовому столі, комп'ютерні блоки лежали в коробках на підлозі, з невеликої кубічної коробки визирали змотані в кільця різнокольорові дроти та кабелі. Саме в ній і порпався тепер Коля, а за ним з канапи спостерігала Ріна.

Насамперед Бісмарк сховав у кишеню золотий перстень, потім дістав кинджал, оздоблений тим самим символом, що і на персні. Замотав кинджал у кухонний рушник, сховав до торби, але тут задумався: а раптом її будуть просвічувати? Витягнув,

додав до кинджала кілька нікельованих виделок, ніж, ложку і знову замотав у рушник. «Так, урешті-решт, логічніше! — подумав. — Турист подорожує зі своїм посудом і кухонним приладдям!» Ще додав бляшану миску і пластикове горнятко.

В аеропорту старовинний перстень не викликав жодних питань. Перед тим, як пройти через рамку металошукача, Олег зняв його з пальця і поклав у пластиковий ящик поруч з ноутом, мобільником і ременем із залізною пряжкою. Так само спокійно він усе витягнув з ящика з іншого боку «рентгена безпеки» і розклав по місцях: ноут у наплічник, смартфон у кишеню, ремінь на пояс, а перстень на палець.

Бісмарк посміхнувся свіжим спогадам. І тут у його пам'яті з'явився спантеличений вираз обличчя Ріни, коли вона вийшла на шум у коридор і мовчки спостерігала, як «брат» Коля заносить у квартиру коробки зі своїм робочим «залізом». Ріна, мабуть, була незадоволена. Це здивувало Бісмарка. Він бо думав, що між ними тепліші стосунки. Але, можливо, її обличчя виражало невдоволення чимось іншим? Її самопочуттям?!

Варшавський аеропорт імені Шопена, де Олег пересідав на рейс до Афін, немов обрізав нитку його спогадів про останні три дні в Києві. У Польщі йшов дощ, справжня злива. Мокрі літаки за вікнами аеропорту виглядали жалюгідно, як мокрі птахи, що набурмосились на холоді.

— А там сонце, — прошепотів Олег, згадавши прогноз погоди в Греції, який він перед вильотом перевірів. — Там плюс двадцять і сонце.

Посмішка осяяла його обличчя. Він подумав, що все складається просто чудово. Переліт він знайшов супереконномний. Готель не замовив, бо дешевих номерів інтернет-сайти не пропонували, але він знав, що зараз не сезон і ціни на нічліг просто

зобов'язані викликати сміх і поблажливість. Прилетить і з'ясує. Його ламаною англійською на це вистачить.

Крісло літака, що не відкидалось, теж не зіпсувало йому настрій. І розчинну каву за три євро він вирішив на цьому рейсі не пити, вважаючи ціну проявом жлобства авіакомпанії. Він відчував себе знову свіжим і життєрадісним і без кави. Його збуджувала сама Греція, що з кожною хвилиною перельоту ставала все ближчою і ближчою.

Метушня і безлад Афінського летовища теж не збили з пантелику. Гейт вильоту останнього літака він знайшов швидко. Збентежила спочатку мала кількість супутників на рейсі. Але знову ж таки, це тільки доводило, що зараз не сезон і проблем з готелями на островах не має бути.

Центром цивілізації всередині білої двоповерхової і трохи «барачної» будівлі аеропорту Міконоса можна було б вважати стійку з вивіскою «Tourist information». Можна було б вважати, якби її прикрашала строката черга спраглих отримати поради та інформацію туристів. Але черги не було.

— Як мені дістатися до Андроса? — запитав англійською Олег у смаглявої молоді гречанки.

— На вертольоті за 850 євро, — відповіла вона йому з чарівною посмішкою.

— А як інакше?

— Два пороми. Спочатку з Міконоса до Тівоса, а потім з Тівоса до Андроса. Але це довго. Зараз вони плавають рідше.

Бісмарк кивнув і попрямував до виходу.

Другий пором причалив у порту Гаврію на острові Андрос біля сьомої вечора. Тут жодної «Tourist information» він не побачив. Але поруч на стоянці таксі чергувало півтора десятка машин.

— Куди вам треба? — крикнув йому англійською худий, літній таксист з пишними чорними вусами.

— Ормос!

— Вісімдесят євро! — відповів той.

— Чому так дорого? — обурився втомлений від подорожі Бісмарк.

— Та ж назад я порожнім поїду! — Пояснив таксист. — Ну, а скільки даси?

— Сорок!

— Окей! Сідай! — Таксист кивнув на старенький «мерседес».

Дорога петляла вздовж гірських схилів, опускаючись інколи нижче до моря лише заради того, щоб одразу знову почати віддалятися від нього. Через це петляння, додане, як «десерт», до трьох перельотів, у тілі відчувалася важкість і втома, що відволікали Олега від насолоди красою цього острівного вечора, красою цих прохолодних сутінків, у яких розрізнялися три рівні прозорості повітря: один десь над головою, під яскравими, занадто яскравими для листопада зірками, другий — якщо залишити зірки за межами погляду, але не залучати в вечірню картину море, і третій — з морем, яскраво-темним або синім, що відблискувало дивним таємним світлом завдяки відображенню у воді зоряного неба. «Яка краса! — подумав Олег. — Місцеві, напевне, цього не бачать. А я бачу тому, що у мене правильний погляд на життя». Бісмарк посміхнувся власним думкам і ще подумав про те, що кут його теперішнього погляду на море — тобто праворуч і вниз — дорівнював п'ятнадцяти-двадцяти градусам. Чому йому зараз спало на думку вимірювати цей кут, він навіть не задумався.

Мерседес їхав не спішно. Таксист акуратно вів машину по вузькій дорозі, ледь не притискаючись до правого хідника. На-

зустріч повільно наближалися електричні вогні. Олег напружив натомлені очі. Приготувався помилуватися романтично освітленими будиночками місцевих жителів, що то тут, то там створювали яскраві оази ближче до моря, але замість них побачив велику незграбну будівлю білого кольору.

— Археологічний музей, — пояснив водій, помітивши у виразі обличчя пасажирів подив і запитання. — Тут поруч стародавнє місто.

— Давньоримське? — сонним голосом запитав пасажир.

— Чому давньоримське? — здивувався таксист. — Давньогрецьке. Ми давніші за римлян.

— Вибачте! — Олег усвідомив власну помилку.

— У вас у школах теж погано історію вчать? — поблажливо посміхнувся таксист.

— У нас у школах усе погано вчать, — промовив пасажир тільки для того, щоб не залишити слова водія без відповіді.

І задрімав, заколисаний звивистою дорогою. Прокинувся, коли машина різко загальмувала. Відразу кинув переляканий погляд на таксиста.

— Заєць! — Пояснив той, знову набираючи потихенько швидкість. — Вам який готель? Кортіон? Чи вілла?

— Я не бронював. А де дешевше?

— Дешевше? — Водій зрадів. — Я вам знайду дешевше. Вже під'їжджаємо.

Машина в'їхала в Ормос і, крутнувши звивистою вуличкою, зупинилася перед яскравими вікнами маленької затишної таверни. Світло з трьох її віконць падало на хідник, де стояли два столики, за одним з них сидів старий з келихом білого вина.

— Почекай хвилинку! — попросив таксист, заглушив мотор і зайшов усередину.

Олег відчинив дверцята. Прислухався до тиші. Помилувався зоряним небом, опустив погляд на море, до якого звідси було метрів двісті. У повітрі витав його запах — солонуватий і рибний. Хоча запах риби міг домішуватися до вечірнього повітря просто з відчинених дверей таверни. Бо це був запах смаженої риби. Знову захотілося подрімати, але тут уже Олег зібрав силу волі в кулак і не дав собі позіхнути. Спочатку треба поселитися. А те, що поселення взяв на себе таксист, одночасно і розслабило його, і потішило. Але час минав. Хвилини за хвилинами відлітали під зоряну баню неба. Вологий подих моря допомагав утомленому мандрівникові не заснути, але не дозволяв і забути про час. І коли мобілка підтвердила, що водій уже хвилин п'ятнадцять сидить у таверні, терпіння Бісмарка вичерпалося.

Таксист сидів за столом і балакав з господарем, попиваючи каву і узо. Побачивши свого пасажира в дверях, він посміхнувся і заклично помахав рукою, пропонуючи сісти поруч. Одразу сказав господареві кілька слів грецькою. Бісмарк сів. Перед ним спочатку з'явилися чарка, карафка з узо, шклянка і карафка з водою. Ще через хвилину до них додалася кава.

— Треба почекати, — спокійно повідомив таксист.

— Що почекати? — не зовсім зосереджено перепитав Олег.

— Хазяйку. Елефтерія скоро прийде.

— Елефтерія?

— Ну так. Будете жити у неї. Двадцять євро зі сніданком, тераса з виглядом на море. Тут поруч.

Новина не могла не потішити Бісмарка, але на обличчі його все одно намалювалось невдоволення.

— А коли вона прийде? — запитав.

— Ти приїхав відпочивати чи поспішати і нервувати? — миролюбний тон таксиста обеззброїв молодого мандрівника.

— Я поспішаю відпочити, — теж миролюбно проказав Олег.

— Тут, на цьому боці острова, приголомшливі світанки, — таксист розвів руками. — Головне — не проспати! Елефтерія тобі на сніданок зробить таку калцунью. Кава, схід сонця і калцунья — це найкраще, що може бути в нашому світі.

— Калцунья? — з підозрою перепитав Бісмарк, у якого в голові виникло співзвучне слово «яєчня». — А що це? З яєць?

— Не поспішай! — відмахнувся таксист. — Завтра вранці дізнаєшся!

РОЗДІЛ 66

Краків, липень 1941. Німецька армія наступає на Київ, а в Кракові всі шукають Арету

22 червня тривожне очікування нарешті вибухнуло новиною, яка викликала у всіх небувале збудження. Німецька армія пішла в наступ. Газети зарясніли повідомленнями про звитяжний похід на Схід проти варварів. Олесь знову малював німецьких лицарів, нажаханих карликових більшовиків, що тікають з-під велетенського німецького чобота, який їх безжально чавить.

Професор занурився у свої папери. Арета зникла, вона так і не з'явилася ані того вечора, коли обіцяла, ані наступного. Олесь не мав від неї жодної звістки. Клаус і далі допитувався про неї. Але ніхто йому нічим допомогти не міг. Олесь ходив до Аретиного помешкання, але дівчини не застав. Шимон сказав, що вже кілька днів її не бачив. Жодного іншого зв'язку з нею не було. Можливо, вона вирушила на Схід, бо націоналісти вже почали нелегально проникати на окуповані німцями українські терени, щоб перейняти владу.

Минув тиждень, минув і другий. Арета й далі не давалася чути. Врешті Олесь не витерпів і вирушив на Зелену, де був штаб мельниківської ОУН, у надії довідатися щось більше. На коридорі побачив Миколу Сціборського, який саме прощався з генералом Миколою Капустянським. Олесь застукав до кабінету Олега Ольжича, він був сам. Вони з ним знайомі були зі Львова, але

Олег не був налаштований на цей візит, виглядав заклопотано. Олесь спробував у нього довідатися щось про Арету. Олег запитав, який він має до неї стосунок. Олесь розповів, що її шукав їхній цензор, і годилося б її попередити про це.

— І з метою її розшуку ви намалювали оце?

Ольжич показав на номер газети, де був Олесів малюнок з дівчиною, що прощається з німецьким солдатом.

— Це замовив Клаус. Це не моя ідея, — пояснив Олесь.

— Ви могли аж так дуже не старатися. Не обов'язково було малювати так, щоб її тепер кожен дурень упізнав. Це виглядає на гінчий лист.

Олесь знизав плечима.

— Я так і зробив — намалював не надто виразно, обличчя було притулене до грудей солдата. Але Клаус змусив перемалювати, зробити волосся довшим, і обличчя увиразнити. Не знаю, для чого йому це було потрібно.

— А я знаю, — відрубав Ольжич. — Ми всі перебуваємо під їхнім пильним оком. Вони стежать за нами і фіксують усі наші дії. Щодо Арети... вона нічого мені не повідомила. Я не знаю, де вона.

— Може, Сціборський більше знає? — запитав Олесь.

Олег нахмурився.

— Ні, не раджу розпитувати Миколу. Якщо вона отримала завдання, він і так вам нічого не скаже. Ми зараз усі тут, як на голках. До речі, ви не збираєтеся до Києва?

— Ще, мабуть, рано збиратися.

— Ніколи не рано збиратися до Києва. Гадаю, до кінця літа німці його візьмуть. Ми повинні бути готові.

Вони розпрощалися. Сціборського на коридорі вже не було, мабуть замкнувся у своєму кабінеті. Олесь не відважився три-

вожити його та пішов до редакції. Там теж ніхто нічого не чув про Арету. Олеся проймала туга. Він раптом відчув, що це щось схоже на кохання, оці його почуття, які він ще не до кінця усвідомив. Йому її бракувало попри те, що жодного зближення не відбулося. Навіть після того, як старший Курилас повідомив їм цю дивовижну річ, вона трималася з Олесем на відстані, як і належить поводитися справжній пані зі своїм челядником.

У редакції до нього підійшов Косач. Від нього війнуло одеклоном.

— А ти бистрий гедзь. Де Арета?

— Отак просто з мосту? — засміявся Олесь.

— А що? Я до неї клинці дарма підбивав, вибухаючи всім своїм інтелектом?

— Не переживай. Вона чиста й непорочна.

— Все ще? — тепер засміявся він.

— Все ще. Ми просто друзі, якщо це тебе дуже хвилює.

— Та ні, чого б то мене дуже хвилювало, — знизав він плечима, — я просто цікавлюся. Але ти ж її десь ховаєш? Вас не було в редакції кілька днів. Потім з'явився ти, а вона зникла й досі не далася чути.

— Ти все правильно порахував. Але це не те, що ти думаєш.

— Ов! Ти знаєш, що я думаю? — він стихив голос. — Не переживай. Я ні на що вже не претендую. Тут з'явилася така ціпка... Теж поетеса. Правда, нікудишня. Але просто горить бажанням навчитися писати добрі вірші.

— Підозрюю, що перші уроки вже відбулися? — підморгнув Олесь.

— Ще й як! На високому і глибокому рівні. Поетеси з неї не вийде, найбільше то буде писати нудоту на День матері чи на Різдво. Але врода і талант... сам знаєш... велика рідкість... Арета,

звісно, виняток, — він пожував вустами й уточнив: — Виняток, який підтверджує правило: талант і врода в парі не йдуть. Правда, це стосується лише жінок... — завершив він, вочевидь, натякаючи на те, що врода його талантові не шкодить.

— Поезія Арети тобі близька?

— Не можу цього заперечити. Арета дуже яскравий приклад справжньої поетеси. Але співжиття зі справжніми поетесами неможливе. Співжити можна лише з пересічною поетесою.

— Чому?

— Бо справжні поети і поетеси репрезентують роздвоєння особистості. Тямиш? Завданням поета є відчувати не лише те, що кипить у власній його душі, але й головно те, що кипить довкруги нього, в хаосі дня. Він тоді, наче голова Януса, мусить дивитися в дві протилежні сторони. В цій двоїстості поетової душі достерігаю не лише його перевагу над філософом, але й остаточну межу, яка роз'єднує творчість одного й другого. Бути нездалим поетом означає не мати спромоги відокремитися від себе, не вміти вжитися в душу будь-якого явища настільки, щоб можна було дивитися на себе, як на явище, що лежить поза ним. А видатні поети чи поетеси — надто складні натури, які бачать тебе наскрізь. Мало того, що ти б коло такої поетеси чувся оголеним, то ще б тебе щодня просвічувало рентгеном. Бо вона душу твою краще бачить і розуміє, ніж ти сам.

Олесь не мав що на це відповісти, він ніколи не мав жодних романсів з поетесами. Та й з Аретою фактично не мав нічого. Те, що розповів Косач, вочевидь, стосувалося її якнай докладніше.

Олесь, як і багато хто, захоплювався Косачем, який подавав великі надії в літературі — писав, як дихав, вистрілюючи яскравими образами і зваблюючи читача емоціями. Олесь прочитав усе, що той написав. Єдине, що муляло в спілкуванні з ним, це

невизначеність його життєвих, ба навіть політичних позицій. Він інколи говорив речі, з якими неможливо було погодитися, не тому, що вони чимось не подобалися, вони вражали своєю абсурдністю і непоступливістю. Це було тим дивніше, що непоступливим він не був і не раз міняв свої погляди. Він, вочевидь, розривався внутрішньо, особливо весь період російської окупації, вагаючись, чи не варто повернутися до Львова, коли з запалом читав у газетах, як там створюється нова спілка письменників, як ті письменники, що залишилися, вливаються в нову советську дійсність, їх публікують, вони виступають на масових зустрічах з читачами, ба навіть у театрах, чого не було за Польщі, коли письменники могли зустрічатися зі своїми прихильниками лише на приватних помешканнях, а вищі навчальні заклади, як і український університет, були заборонені. На його, тепер советській, Волині повідкривалися українські школи, які були позакривані поляками. А накладиди видань українських письменників просто вражали... Та це й не дивно — після розстрілу сотень і сотень письменників терористична машина нарешті захлинулася кров'ю і зупинилася. І тепер та жалюгідна купка, що вижила, мала змогу видавати усіляку пропагандистську маячню за добрі гроші. Але поступово він знову повертався до колишніх поглядів, коли чув про новий, уже советський терор, і бачив, що все частіше люди тікали звідти до німців.

— Ось ходімо краще на пиво, — вивів Олеся з задуми Косач. — Ти був колись на Плянтах у ресторації «Полтава»?

— «Полтава»? — здивувався Олесь. — Уперше чую.

— Ну що ти! Там тепер збирається багато наших письменників і малярів. Ходімо.

Вони спустилися на Ринок і забрели в Старе Місто. Ресторація містилася в підвалі, там було доволі затишно й тихо. Правда,

не видно було нікого з богеми. Вони зайняли вільний столик біля вікна і замовили по гальбі пива й тарілку гострого козячого сиру.

— Продовжуючи нашу попередню розмову, — озвався знову Косач, — хочу сказати, що жінка не може бути мистцем, бо вона не здатна об'єктивізувати. Вона шарпається в різні боки, пробує себе там і там, хоче спробувати себе всюди, а у висліді — пшик. Вона не розуміє, що задля мистецтва треба себе знищити. Геть, до останку. Вона не тямить такої складної для неї речі, що іноді мистецька невдача буває глибшою і діяльнішою в мистецькому розумінні, ніж удача.

— Не всі ж таки шарпалися, — заперечив Олесь.

— Звісно, що не всі. Тому й кажу, що є винятки.

— Чому ти так перейнявся жінками-мисткинями? — дивувався Олесь. — Невже тебе це аж так хвилює?

— Бо вони до мене липнуть. Хочуть, щоб я їм поміг, пояснив суть мистецтва, вивів на ясні зорі та тихі води слави. Бо вони хочуть слави. Але вже. В цю хвилю. Ніхто чекати не хоче. І вони приносять мені свої віршидла і зазирають в очі, як цуцики. А я їм у ті живі очі брешу. Я ж не кажу правди. Ніколи.

РОЗДІЛ 67

Ормос, листопад 2019. Бісмарк їсть першу в своєму житті каліуню і починає пошуки Георгія Польського

Солодкий сон не відпустив би Бісмарка зі своїх обіймів, якби не тихий, але наполегливий і ритмічний шум. Повернувшись на бік, він розплющив очі і відразу зрозумів, що в кімнаті хтось є.

— Kaliméra! — пролунав хрипкий жіночий голос за спиною. — Sygnómi, nómiza óti koimásai! (Доброго ранку! Вибачте, я думала, що ви спите!)

— Що? — Олег обернувся і побачив господиню, одягнену так само, як і вчора ввечері, в чорну довгу спідницю і темно-синій светр.

Вона посміхнулася і зникла разом зі шваброю і пластиковим відром. Елефтерії могло бути і п'ятдесят років, і шістдесят, і сімдесят. Мініатюрна, з відкритим, красивим і строгим обличчям, з сивою, акуратно заплетеною косою, що опускалася трохи нижче плечей. З дуже жвагими губами на засмаглому, бронзовому обличчі, з блакитними очима, погляд яких здавався трохи бешкетним, іронічним.

Бісмарк піднявся. Підійшов до дверей, щоб зачинити, і зрозумів, що двері до його кімнати не зачиняються. Швидко умившись, він вийшов на терасу і побачив, що замість обіцяної тераси перед ним був маленький балкончик зі столиком і круглим пластиковим ослінчиком. Згадав про таксиста і посміхнувся.

«Шахрай, як і всі таксисти». Яскраве сонце вже піднялося над морем, але не дуже високо, і тому було промінням йому просто в очі. Після кількох хвилин сліпучої сонячної ванни, він сів за столик і знову поглянув на сонце, і тепер йому доводилося дивитися на нього знизу вгору. Кут його погляду знову дорівнював п'ятнадцяти-двадцяти градусам. Він посміхнувся, згадавши, як минулого вечора подумки вимірював кут погляду з дороги на море. З чого це його тут пробило на геометрію? А, зрозумів він, геометрія — це ж винахід стародавніх греків. Невже він це пам'ятає зі школи?

Настрій поліпшувався. Немов його душа оживала під південним грецьким сонцем. Він відчув себе в раю, на справжньому відпочинку, який повністю відключає людину від її реального життя. Заплющив очі, відвернувся від сонця. Тепер воно лоскотало теплими променями праву щоку, скроню і вухо.

За спиною щось брязнуло, і він відволікся від сили сонячних променів. На столику перед ним поставили кавник і горня, поруч на тарілочці побачив маленький глазуrowаний пиріжок, посипаний кунжутом. Знову згадалися розповіді вчорашнього таксиста.

— Кальценія? — запитав він, піднявши очі на господиню.

— Кальцунья, — виправила вона його. Потім додала: — Kalí órexi! (Смачного).

І пішла.

Під ранковим грецьким сонцем Олег прокинувся остаточно. Важко зітхнув, згадавши, що приїхав сюди якраз не відпочивати, а навпаки. Дістав мобільник, відшукав фото Польського на човні в затоці. В тій самій затоці, яка зараз лежала перед ним. На синій поверхні, що мерехтіла блискітками низеньких хвиль, рибальські човни здавалися схожими на чайок.

— Раз, два, три, — рахував він їх пошепки.

Їх було семеро, і всі вони рухалися до берега.

Був би у нього бінокль, він би зміг роздивитися й рибалок.

А раптом один з них — Польський?

Бісмарк вирішив швидше спуститися до берега, зустріти човни, подивитися на їхніх господарів. Взяв з собою наплічник, закинувши в нього те, що вважав найціннішим — кинджал із старовинним руків'ям і перстень. Залишати свої цінності в кімнаті без замка не хотілося.

І тільки вийшовши з дому Елефтерії, зрозумів, що до морського берега не так близько, як здавалося з балкончика. Та й прямої дороги вниз до моря не було. І поспішив Бісмарк нервовою, прискореною ходою вулицею, яка вела вниз, але не до моря. Ця вулиця спускалася праворуч, а піднімалася ліворуч. Вулиці тут підпорядковувалися формулі зигзага, як звичайні гірські дороги. Уздовж вулиці між акуратними білими будиночками росли оливкові сади. На маленьких, майже однакових балкончиках сушилася білизна. Ані перехожих, ані машин. Саме через відсутність шуму Бісмарка налякав тупіт власних ніг, і він сповільнив крок. Ліворуч від його вулиці відгалузилась ще одна, що повернула вбік затоки. Вона продовжувала неухильно наближати подорожнього до моря. Нарешті на очі потрапив готель, який згадував таксист — «Кортіон». Поруч клумба-розв'язка, в центрі якої на корабельній щоглі — обвислий через відсутність вітру грецький прапор. А море відразу ліворуч. І човни ще не причалили, але тепер вони вже не були віддалені один від одного, а наче зібралися в однорідну флотилію, що наближалася до бухти. Бісмарк знову прискорив крок і зупинився на набережній лише тоді, коли можна було роздивитися п'ятьох рибалок, що ще не причалили до берега. Польського серед них не було.

У вуха вдарив легкий шум моря так, мовби Олег вийняв з вух беруші або зняв навушники. Він здивовано придивився. Тут, над кам'яною набережною, кружляли чайки. На припаркованому поруч жовтому джипі «Судзукі» сиділа і якимось інакше, мабуть по-грецькому, каркала ворона. За джипом на невисокому цегляному парапеті набережної, за яким лежав вузький морський берег, курила цигарку сива бабуся, не схожа на грекиню. Чи то скандинавка, чи то німкеня. Її перекрила раптом машина, що припаркувалася за джипом. З машини вийшло двійко літніх туристів. Чоловік у джинсах і ковбойці, жінка в літньому сарафані. Перемовляючись німецькою, вони вирушили на прогулянку вздовж берега.

— Як же його шукати? — замислився Бісмарк, озираючись на безліч будинків Ормосу, що були розкидані між двох гір у долині, яка спускалася до країв затоки. Там, де закінчувалася набережна, за бухтою для рибальських човнів, наче пробувала злетіти з пагорба красива біла церква. А за нею, ще вище на горі, вабила погляд ще одна, невелика, але велична.

Ноги самі підштовхнули Бісмарка в дорогу, немов дві церкви, що прикували до себе його погляд, стали для них сигналом. Та й думалося Бісмаркові на ходу легше, ніж у застиглому, нерухомому стані. Ідучи, він більше помічав життя Ормоса, чув свої і не свої кроки, шум моторів машин, що рідко проїжджали. І фоном усіх цих звуків людського життя проступало шипіння хвиль, крики чайок і грецьке каркання ворон.

Десь поруч на тлі цих самих шумів і звуків живе Польський, поки навіть не підозрюючи, що хтось привіз йому подарунки від рідних з Києва.

Бісмарк посміхнувся. Він десь поруч, але як його знайти?

Відчинені навстіж двері каварні мовби самі закликали клієнтів. Олег зазирнув усередину. Там було прохолодніше, ніж на набережній під сонцем. Прохолодніше і затишніше.

Молодий чорнявий грек визирнув з кухні, зрадів клієнтові, привітно кивнув.

— Would you like coffee or uzo? — запитав по-англійському.

— I te, й інше, — Бісмарк зрадів не менше за грека, почувши англійську.

Спільна мова іноді дуже багато важить.

Вже розраховуючись, Олег показав офіціантові на смартфоні фото Георгія Польського.

— Do you know him? (Ви його знаєте?) — запитав. Було видно, що грек хотів би зробити клієнту приємне. Але на його обличчі прочитувався сумнів.

— Можливо... може, і бачив, — сказав він нарешті. — До нас багато заходять!

Наступну зупинку Бісмарк зробив біля бухти. Розглядав човни і яхти, скромні, зі спущеними вітрилами. Піднявся на схил до верхньої церкви. Постояв перед нею. Заглянув усередину — двері були відчинені. На душі запанував надзвичайний супокій. Стало так затишно, що захотілося забути про все, зокрема і про причини своєї появи на цьому острові. Це бажання тотального забуття налякало Олега так, що він швидким кроком майже вибіг з храму на сонце і поглядом хижака-орла знову обвів містечко, що сховало за стінами і вікнами одного зі своїх будиночків стовосьмирічного мудреця, який зумів перехитрити не тільки радянську археологічну науку, а й саме життя. Примудрився не просто продовжити свій вік за межами звичних меж, але і допомагав друзям досягти того ж. Якби вони теж поїхали, могли б, напевно, зараз щасливо жити в сусідстві з ним і разом з ним

виходити в море на риболовлю. Але вони залишилися там, де не узвичаєно жити довго. Вони залишилися там, де крім внутрішніх причин для трагічного фіналу існує багато зовнішніх, і люди на там набагато смертніша, ніж під заспокійливим сонцем Греції.

— Де ж він тут може жити? — Напружив погляд Бісмарк, вдивляючись у дахи і вікна Ормоса. — Як дізнатися? Іти і стукати в усі двері? Бути сміливішим?

Але як бути сміливішим, Бісмарк поки не розумів. У нього на руках тільки фото на рибальському човні. Ледве чи на своєму. Хоча... Адже рибалки один одного знають, ну хоча б в обличчя. Вони не можуть не вітатися один з одним, коли приблизно в один і той самий вранішній час вирушають на риболовлю і приблизно в один і той самий час повертаються назад у бухту. Треба просто рано прокинутись. Треба тільки дізнатися: о котрій годині вони відпливають. І бути в цей час біля бухти. І вдивлятися в їхні обличчя. І якщо його серед них не буде, то дочекатися їхнього повернення і показати їм фото. Та на фото ж є і човен, і його номер або назва.

Бісмарк нервово розсміявся, зробивши несподіване відкриття, над ним зазойкали чайки, і їх зойкання теж було схожим на сміх. Олег сміявся голосно і завзято, і не звертав уваги, що на нього здивовано і з побоюванням дивиться, піднімаючись до церкви, молода дівчина-туристка з легким наплічником за плечима.

Коли вона вийшла на майданчик перед церквою, він замовк, але обличчя його ще сміялося беззвучно, і очі сміялися. А рука вже витягла мобілку і викликала на екран фото Польського. Пальцями він його «розсунув», збільшив, і змістив ніс човна в центр. Спочатку йому не вдавалося розібрати чорні букви на човні, але цифри він побачив чітко — сімдесят чотири тридцять

п'ять. Знову зменшивши і знову збільшивши цей фрагмент фотографії, він розібрав і букви перед цифрами — «ptisi» (грець: «летить»).

— Птиця. — Посміхнувся він, хитнувши головою. — Ні, по-грецьки це, напевно, щось інше.

Від збудження йому забило подих, і він, набравши повні легені свіжого морського повітря, рушив стежкою вниз, до моря, уздовж кам'яної огорожі, яка визначала, мабуть, кордон між двома приватними ділянками. Навіщо комусь приватна власність на гірську і горбисту кам'яну породу, Олег не розумів. Спускаючись, він побачив бухту, човники і малі яхти на причепах та залізних підставках і прискорив крок.

РОЗДІЛ 68

*Краків, липень 1941. Пропозиція, від якої
неможливо відмовитися*

Олеся бавила розмова з Косачем.

— Тобто ти не можеш сказати, що чийсь вірші нічого не вар-ті? — запитав він.

— Ні. Ти сам уяви собі. Перед тобою сидить ніжне сотворіння з ямочками на щічках, делікатно двома пальчиками тримає філіжаночку з кавою, обережно цмулить її, а при тім її перса нависають над столом, як дві шхуни з напнутими вітрилами. І ти бачиш, як вони плывуть і плывуть до тебе, в очах двоїться, мерехтить, руки несамохіть простягаються їм назустріч, щоб прийняти й приголубити. Чи можу я, дивлячись на ці перса, висловити чесний вердикт? Звісно, що ні. Бо я хочу ці вітрила вивільнити, я хочу стати тим вітром, який їх напинає.

— Ти й Арету хвалив?

Косач закотив очі.

— О, Арета! Я ж казав — виняток. Ні, я не хвалив її. І знаєш чому? Бо вона самодостатня. Вона знає, чого варта. Правда, це не сьогосвітня жінка, — похитав він головою.

— Що ти маєш на увазі?

— Ну, якщо ти провів з нею три дні, то, мабуть, це й сам зрозумів. Вона має надприродний дар, який старанно приховує. Але інколи це проривається. Торік у Празі ми з нею гуляли над Влта-

вою й милувалися срібними блискітками на воді, коли почалася хатранка*.

— Стривай, — перебив його Олесь. — Отже, ви були знайомі раніше? Бо коли я вперше побачив її, мені здалося, що ви щойно познайомилися...

— О, Арета — дівчина, яку відриваєш для себе щоразу вперше. Так от, німці перетнули вулицю з обох боків та з провулків і стали хапати всіх підряд. Черга до нас невмолимо наближалася. Ми розуміли, що йдеться про заручників, яких рано чи пізно розстріляють. Ми могли хіба стрибати в річку. І дехто так і робив, але кулі доганяли його, бо неможливо проплисти під водою настільки довго, щоб все ж не випірнути. Я занервував, не знав, що робити. Я роззирнувся по кам'яницях, думаючи, чи не варто чкурнути в першу-ліпшу браму, але Арета мене стримала. Взяла за руку і сказала: «Іди за мною». В її голосі була така сила переконання, що я не сперечався, мені навіть здалося, що я був на хвилю загіпнотизований, і слухняно, тримаючись із нею за руку, пішов. Ми йшли просто на автоматників, що загородили один із провулків. Вони дивилися на нас зовсім байдуже. Але це не применшило моєї тривоги, я став промовляти молитву, намагаючись на них не дивитися. То знаєш так, як було у школі, коли вчитель дивиться у списки учнів і промовляє: «Та-ак... хто тут у нас давненько не йшов до дошки...», а ти опускаєш голову, дивишся в одну цятку і намагаєшся силою своєї думки змусити його пропустити твоє прізвище в списку... — Він закурив, тримаючи елегантно цигарку пальцями з доглянутими нігтями, і зробив павзу. Видно було, що й справді тоді пережив щось особливе. — Але це дивно... Ніхто не крикнув «гальт» чи щось інше, не наставив на нас цівки автоматів, ми наблизилися до вояків, а вони покійно розступилися. Краєм ока я бачив,

як Арета сміливо дивилася на них і всміхалася. Ми пройшли крізь них і пішли далі. А за нашими спинами лунали розпачливі зойки, верески, плачі, і постріли. — Він знову замовк, цигарка спалахнула, дим піднявся над його головою. Він дивився у вікно, в якому виднілися лише ноги людей, що снували в різні боки, і колеса роверів. — Цього я не можу забути, — промовив спроквола. — Я тоді пережив жахливий шок. Мене всього трусило. А вона була спокійна. Геть спокійна. Правда, недовго. Бо щойно ми відійшли на відстань, коли вже не долинали до нас крики, лише іноді окремі постріли, вона раптом почала хилитися набік. Я підхопив її на руки й посадив на лаву. Кілька хвилин вона перебувала в напівпритомному стані. На мої звертання лише угукала. Була бліда й знесилена. Але небавом отямилася, роззирнулася з подивом і промовила: «Я боялася... насправді я теж боялася...» Так мовби хотіла заспокоїти мене і виправдати мій страх, щоб я не соромився його на тлі її хоробрості. Розумієш? Щоб я скис, коли й з тобою не трапилося чогось такого.

— Так, — погодився Олесь. — Було таке й зі мною, коли вона сама дала раду двом грабіжникам, переламавши їм руки. А потім, зійшовши з потяга у Сяноку, ми так само, як ти оповів, проминули есесівців, які перевіряли всіх пасажирів.

— Отже, ви були в Сяноку, — похвавився Косач, і Олесь піймав себе за язик, що так легко проговорився. — З якою метою?

— Колись розповім.

— Я можу й сам тобі розповісти. Ви переправляли твого батька сюди.

І тут Олесь нарешті зрозумів, навіщо Косач запросив його на пиво. Вочевидь, не для того, щоб поговорити про жінок-літераторок, ні, він знав про батька, і саме це його найбільше цікавило. Чи справді лише його? Може, ще когось?

— Звідки тобі відомо про мого батька? — здивувався Олесь, зраджуючи хвилювання.

— Не переживай. Ми тут усі свої. Агентура працює по цей і по той бік. Німцям уже відомо, що твій батько зник зі Львова. Не знають лише — куди. Вони вже побували у Львові у вас вдома.

— Хто саме цікавиться моїм батьком?

— У мене є знайомий німець з Волині. З дитинства ще. Він нічого суттєвого не міг пояснити. Бо не належить до утаємничених. Каже, що був конкретний план викрадення професора зі Львова і переправлення його сюди. Це велика таємниця. Не всі про це мусять знати. Кажуть, що сам Гітлер дуже зацікавлений у дослідженнях того професора. Але що я тобі буду щось тлумачити, коли є той, хто в цій справі має більше інформації. І він зараз прийде, — при цьому він зиркнув на годинник.

Отже, Косач ще когось запросив на їхню здибанку. Все було сплановане заздалегідь. Але Олесь змовчав, не орієнтуючись, наскільки все це може бути небезпечним для Арети і його батька, лише запитав:

— Хто він?

— Ти його не знаєш, але певен, що чув про нього: Юрій Клен, відомий поет-неокласик, якому, завдяки німецькому походженню, вдалося втекти з Советського Союзу, він же німецький офіцер Освальд Бургардт.

Авжеж, Олесь чув про нього і навіть читав його твори. Йому відлягло від душі, все ж своя людина, бо думалося, що зараз, чого доброго, вигулькне, мов чорт з табакерки, знайомий Косачів німець. Не минуло й кількох хвилин, як Юрій Клен з'явився у військовому мундирі. Вони привіталися й познайомилися. Косач запитав, що йому замовити.

— Чай з ромом, — коротко відповів Освальд і, провівши поглядом Косача, промовив — Я хотів зустрітися з вами дещо раніше, але ви зникли з Кракова. Днями я вирушу на Схід, отже часу в мене мало. Декого цікавить, як задалеко просунувся ваш батько у своїх дослідженнях. Вони ще не знають, що він тут. Але це проблема дня-двох.

— Звідки ж ви знаєте?

— Українське підпілля стежило за вами. То нічого особливого. Вони стежать за всіма, хто співпрацює з німцями.

— Хіба я співпрацюю?

— Ви працюєте в їхній газеті. Отримуєте німецькі гроші. Цього досить. Одне слово, вони знають, де ваш батько, але не знають, що ним цікавляться німці. Коли вони про це довідаються, ваш батько опиниться в небезпеці, бо зазвичай таких осіб ліквідовують.

— Можна запитати, хто вас просив сконтактуватися зі мною?

— Можна. Ви ж знайомі з Карлом Аріо*, який очолює німецьку пресову службу «Дойче Нахріхтен Дінст»? — Олесь кивнув, і він продовжив. — Отже, він звів мене з людьми з Аненербе. На мене покладено обов'язок організувати їм зустріч з гуцульськими мольфарами. Я до всього цього ставлюся доволі скептично, але, знаючи, хто за цим стоїть, мушу сприяти.

Олесь здогадався, кого він має на увазі, бо чув, що Гітлер з головою занурений у містику.

— І ви з ними зустрілися? — запитав Олесь.

— Так.

— Що їм відомо?

— Небагато... Що чекісти полюють на дівчину з надприродними здібностями, яку називають Дівою. В горах німецька розвідка знайшла два радіомаяки, які реагують на іонізуюче ви-

промінювання. Один з них був вимкнений. Другий працював і записав сигнали. Ці сигнали розшифрували і дізналися, що на досить великій відстані — понад два-три кілометри — радіо-маяк проминула особа, яка їх цікавить. І не сама, бо з нею була ще одна особа, що мала схоже іонізуюче випромінювання. — Олесь відчув, як йому терпне в роті, і надпив пиво. — Дівою зацікавилися агенти Аненербе. Вони вперше дізналися про її існування зі звіту експедиції на Тибет. Далі почали копати глибше, і з'ясувалося, що паралельно їй розшуками займаються і чекісти. Клубок розмотувався поволі, але врешті привів до Львова. Агенти Аненербе, стежачи за чекістами, помітили, яку увагу ті надають вашому батькові, і почали теж стежити за вашим будинком. А коли ваш батько зник, серед чекістів зчинився страшний рейвах. Когось із керівництва арештували. Ваше помешкання перетрусили, але не знайшли нічого вартісного. Шукали якісь старовинні книги. Отже, я готовий організувати таємну зустріч агентів Аненербе з вашим батьком так, щоб про це не дізналося підпілля. А разом з тим і різноманітні розвідники, які окопалися в Кракові. Окремі з них працюють на советів. Тому краще таку зустріч улаштувати добровільно, не чекаючи, поки німці самі вас вистежать.

РОЗДІЛ 69

Ормос, листопад 2019. Хто рано встає, тому Бог камбалу дає

Схвильована Елефтерія бурмотіла щось по-грецькому над головою Бісмарка. Він уже сидів за столиком на балконі і мружив очі на сонце, що піднялося майже на полудневу висоту. Він не розумів, що вона казала. Англійською гречанка не могла зв'язати і двох слів, і через це його роздратування тільки посилювалося. А тут ще недосип, який тиснув на голову, млявість.

Мобілка показувала одинадцять двадцять. Господиня будинку, що бубоніла за спиною, раптом замовкла, а з боку моря долинули крики чайок. Олег зітхнув з полегшенням. Чайки його не дратували.

Взяв до рук смартфон. Насамперед скасував будильник, який підняв його о четвертій ранку. Щоб випадково занадто ранній ранок не повторився знову. Одного разу встав затемна, і вистачить. Якби знав, як йому хріново буде потім, залишився б у ліжку.

Раптом рипнули двері. Знову грецьке бурмотіння зазвучало над лівим вухом, але тепер інтонації були скоріше жалісливі, ніж схвильовані.

Елефтерія поставила на столик кавник, чашечку з блюдцем, тарілку з сиром, схожим на бринзу, і з оливками. Окремо шклянку води і дві пігулки «Алка-Зельцер».

«Ось воно що! — зрозумів, нарешті, Олег, обернувся до неї, посміхнувся винувато. — Вона вирішила, що я загуляв, запив, і ночував десь на вулиці. Ха-ха, можна подумати, що тут є де загуляти».

Беззвучно розсміявся. Кинув до шклянки з водою пігулку і почав спостерігати за її шипінням. Коли пив, зауважив, що він знову сам.

Море блищало під безхмарним небом. Заспокоювало погляд.

Маленька яхта виходила з бухти. Свіжий теплий вітерець куйовдив волосся. Кава повертала Олега в реальність. Сир виявився пісним, але якщо жувати його разом з оливками, в роті виникав особливий, приємний смак, що діяв навіть заспокійливо.

Уранці, о четвертій годині, за вікном панували темрява і тиша. Він вийшов на балкон. Кілька вуличних ліхтарів освітлювали нечисленні перехрестя. Море вилискувало мокрим асфальтом. Зірки цього ранку виглядали дрібнішими, ніби небо втягнуло їх глибше в себе.

Вмивання холодною водою і прохолодне вологе повітря на балконі пробудили Бісмарка досить швидко. Він цього разу, вже не звертаючи уваги на гучне відлуння, спустився до бухти вчасно. Кілька рибалок вантажили на човни пастки для лобстерів, знадоби і змотані сітки з пластиковими поплавками.

Тільки один з них розумів англійську, і через нього Олег попросив інших поглянути на фото з Георгієм Польським. Рибалки, одягнені хто в джинси з непромокнуою курткою, хто в комбінезон, по черзі подивилися на смартфон і заперечливо похитали головою.

Весла захлюпали по воді. Човни виходили з бухти.

Бісмарк проводжав їх поглядом, поки вони не розчинилися в передсвітанковому імлистому морі. Потім, сівши на кам'яний парапет набережної, втупився на ще спляче містечко.

Повільно в думках своїх він наближався до висновку про те, що старий Польський знову всіх обхитрував. Всіх, залучаючи рідню. Він, може, взагалі живе на іншому острові. А фотографію зробив тут. Чи важко приїхати, домовитися, взяти на годинку-другу човен напрокат? Попросити когось з іншого човна сфотографувати його. І все, місце проживання сфабриковано. А насправді він сюди тільки заради цього і приїжджав. Приїжджав улітку, коли на набережній повно туристів, коли і в морі десятки човнів з рибалками і відпочивальниками, а тому ніхто нікого не запам'ятовує. Адже туристи безликі. Вони приїхали і поїхали. Пам'ятають і знають тільки тих, хто залишається. Але ж місцеві рибалки не впізнали старого. Отже, він не місцевий!!!

Бісмарк важко зітхнув. Стало навіть соромно перед покійним Клейнодом, що він так бездарно просрав отримані від нього гроші. Виходило, що він дійсно приїхав на відпочинок, а не для того, щоб розкрити таємницю, яка перевернула і зробила неспокійним його життя.

Він знову ввімкнув мобільник, став розглядати сотню разів бачене фото, збільшувати пальцями його фрагменти. Погляд раптом зупинився на назві і цифрах. Цього човна він учора в бухті і біля неї не знайшов. Але рибалкам він показував тільки старого, а треба було звернути їхню увагу на назву човна. Човен би вони впізнали.

Поки Олег нарікав на свою нетямущість, поруч зупинився маленький зелений «фіат». З нього вискочив хлопець, вивантажив з багажника дві торбинки. Відніс до краю бухти, переклав у прив'язаний носом до швартувального кільця човен.

— «Avgi», — прочитав Олег назву човна. — Від «авгієвих стень»? — подумав і невпевнено знизав плечима.

Хлопець, видно, поспішав. Він запитально глянув на Бісмарка. Мабуть, зауважив інтерес незнайомця до свого човна.

— Do you speak English? — з надією запитав Олег.

Хлопець кивнув.

Бісмарк показав йому старого Польського, а коли той похитав головою, звернув його увагу на назву і номер човна. Тут хлопець задумався.

— Він не звідси, цей човен. — Сказав невпевнено. — Може, з Гавріо? Сюди на сезон багато човнів привозять. Тут туристів більше, ніж там.

Було видно, що хлопець поспішає, і Бісмарк думав, було, залишити його в спокої і дати можливість вирушити на своєму «Avgi» слідом за іншими рибалками. Але тут його ошелешила цікава думка. І він попросив хлопця взяти його з собою в море. Навіть витягнув з кишені двадцять євро, показуючи, що готовий заплатити наперед.

Хлопець погодився і навіть попросив Бісмарка сісти за весла. А сам на кормі взявся витягати снасті з першої торбинки.

Вони кинули якір кілометри за чотири від берега. Трохи ближче до Ормоса, ніж інші рибалки. Хлопець розвісив по краях човна волосіні, кинув на дно моря три пастки для лобстерів і омарів і об'ємний глиняний глечик на мотузці. Розтягнув дві складні вудки і одну передав Бісмаркові. Витягнув приманку — бляшанку очищених свіжих креветок. Показав, як насаджувати на гачок.

Сонце вибиралося з-поза морського обрію дуже повільно. Його перші промені різали по очах холодними лазерними ножами. На дні човна раз у раз підстрибувала якась зі спійманих рибин, коли на неї зверху падала чергова здобич. Олегові пощастило зловити кілька дорад і важку кефалину. Однак первинний азарт рибалки покинув його години через півтори. Тепер він з нетерпінням чекав, коли вони піднімуть якір і вирушать назад до берега.

Близько десятої години хлопець витягнув ще трьох камбал, а за ними пастки, але спустошувати їх у відкритому морі не став. Останнім витягнув з дна глиняний глечик. І з того, з яким виразом обличчя він опустил його в човен, Олегові стало зрозуміло, що свою роль цей дивний пристрій теж виконав.

Хлопець дав зазирнути Бісмаркові всередину глечика. З горла визирало щупальце восьминога.

Коли човен наблизився до берега метрів на п'ятсот, Олег дістав мобілку і відкрив на екранчику фотографію. Порівняв панораму Ормосу з панорамою, яка виступала фоном для знімки Польського. Сумнівів бути не могло. Польський зробив цю фотографію тут.

Це заспокоїло Олега. Він з полегшенням зітхнув. Хлопець, який сидів на веслах, посміхнувся, подумавши, що рибалка туристові сподобалася. Вже на березі біля бухти Бісмарк усучив йому двадцять євро. Той знехотя взяв, але у відповідь віддав Бісмаркові пластиковий пакет з частиною їхньої здобичі. Дорада і одна камбала сіпалися всередині пакету всю дорогу до будинку Елефтерії. Піднімання викликало втому. А потім, крокуючи дерев'яними сходишками на другий поверх, Олег зіткнувся з господинею. Вона здалась йому розгубленою і схвильованою. Мабуть, через неочікувану і незрозумілу відсутність постояльця.

Уже після пізнього сніданку Бісмарк відніс господині спійману рибу. Застав її на кухні. Вона, заглянувши в пакет, ахнула і підняла на Олега зовсім інший, просвітлений і легкий погляд.

— Έχετε ψαρέψει? Γιατί να μιν πο? Ο αδελφός μου tha se párei mazí tou (Ти був на рибалці? Чому не сказав? Мій брат тебе взяв би з собою!) — промовила вона скоромовкою.

— Та немає за що! — відповів їй англійською Бісмарк, вирішивши, що вона йому дякує.

РОЗДІЛ 70

Краків, липень 1941. План таємної зустрічі нагадує план втечі

— Підозрюю, що іншого варіанту не може бути, — промовив Олесь.

— Інший варіант такий, що заберуть його силою, — відповів Освальд. — І вже не випустять, бо таємниця лусне, а відтак його життя опиниться в небезпеці. Про цю зустріч ніхто не повинен знати. Насамперед Арета.

— Арета? — здивувався Олесь. — Але ж вона якраз була ініціаторкою переправлення мого батька сюди.

— Так і є. Однак вона член підпілля і виконує його накази. Вона не повинна знати, що ваш батько зустрівся з німцями. Інакше сама ж його ліквідує.

«Його вб'ють... — пролунав у Олесевій голові Аретин голос. — Або вони, або я».

Йому здавалося, що вже знає про неї майже все, а насправді знає мало що. В голові запаморочилося. Освальд, мабуть, помітив це й кивнув Косачу, який жартував з кельнеркою. Той натяк зрозумів і приніс Олесеві чарку коньяку, а Освальдові — чай з ромом. Олесь випив одним махом. Косач знову відійшов. «Арета! — подумав Олесь — Цього я не сподівався. Дивним чином інтереси підпілля сплелися з Аретиними інтересами. Вона не хоче, щоб батько дочитався до суті, а підпільники не допустять,

щоб він зробив німцям хоч би найменшу послугу. Але виходу не було. Доведеться на цю пропозицію погодитися. Батько не мусить розкривати всі карти».

— Я вам скажу ще таке, — продовжив Освальд. — Німецька армія вживає наркотики. Як і сам фюрер. Завдяки ним їхні танкісти можуть вести наступ днями і ночами без сну. Напередодні вирішального наступу на Францію 10 травня 1940 року солдатам вермахту було видано 35 мільйонів доз первиту! Але наркотики руйнують здоров'я. Тому Аненербе хоче здобути інший стимулятор, який не приноситиме шкоди. І в них вся надія на цю Діву.

— На коли ви запланували цю зустріч? — запитав Олесь.

— Ще не запланував. Чекав вашої згоди. Але зволікати не будемо. Завтра пополудні поведіть батька до ось цієї ресторації, — він простягнув папірчик з адресою. — Це маленька затишна забігайлівка, куди не навідуються німці. Рівно о другій вас зустрінуть нібито, щоб посадити за замовлений столик, але виведуть таємним підземним ходом на іншу вулицю. Там вас забере авто і завезе на зустріч.

— Ви теж там будете?

— Так, можливо, вашому батькові забракне німецьких слів.

— Я міг би теж йому підказати.

— На жаль, вас туди не допустять. Після зустрічі ви знову повернетесь до ресторації.

— А якщо буде хвіст?

— Звісно, що буде. Але відразу за вами і кількома галасливими жінками, вхід до ресторації зачинять у зв'язку з тим, що не буде вільних місць.

— Скільки часу займе зустріч?

— П'ятнадцять хвилин туди, п'ятнадцять назад і близько години сама зустріч.

— А підпільники, які за нами стежитимуть, нічого не запідозрять? Їх же ж з часом впустять?

— Впустять не раніше, як ви повернетесь. З чорного входу. Ви сядете за столик, на якому вже чекатиме вас недопита пляшка і закуска. Ви сядете і вдаватимете, що сидите тут давно. А в цей час вхід до ресторації знову звільниться. І ті, що стежили за вами, переконуються, що нічого страшного не сталося. Ви просто обідали. Потім рушите додому.

— Що ви ще знаєте про Арету? — запитав Олесь.

— О, бачу, ви запали на неї. Таких, як ви, вже цілий бойовий загін. Але, як по правді, знаю я небагато. Гарна поетеса, десь навчалася бойовому мистецтву. За весь час, скільки я її знаю, зрештою, ще з Праги й Відня, вона ні з ким не зустрічалася. Ухилялася від будь-яких любовних контактів. У підпіллі вона ще з 1938 року, коли перебувала у Відні. Там її схилив до співпраці Микола Сціборський і завербував на різні непрості завдання. А вона з цим давала собі раду цілком успішно. — Він помовчав, замовив ще коньяк і чай з ромом і, коли кельнер відійшов, додав: — Остерігайтеся її. Вона небезпечна. Там накази виконуються без дискусій. Вона тому й не єднає себе ні з ким, щоб не ділити ризик і не зрадити той чи інший свій чин. Інколи на людину, з якою зблизишся, падає вирок смерті.

— Отже вона... — Олесь підбирав слова.

— Так, ліквідатор...

«Ось твій ліквідатор!» — мигнуло в Олесевої пам'яті... Його ліквідатор...

— Не переймайтеся так сильно, — промовив Освальд. — Це війна. Вона нікого не щадить. Просто треба намагатися вижити. А при цьому не поступитися принципами.

— Сціборський зараз у Кракові...

— Так. Він власне й керує підпіллям. Людина з залізною волею. Олесь замислився над планом, який виклав Освальд, шукаючи в ньому слабке місце. І, здається, знайшов.

— Де гарантія, що Арета знову не з'явиться і не забажає піти з нами до ресторації?

Але в Освальда вже були на все готові відповіді.

— Не зможе. Вона весь цей час виконує інше завдання.

«Когось буде ліквідувати?» — подумалося. Однак Олесь не стримався:

— Тобто вона тут? Не поїхала з іншими до Києва?

— Я вам не можу сказати нічого конкретного. Знаю, що вона тут, але зараз із нею контакт лише у підпілля. Не треба її шукати. Вона сама до вас зголоситься.

«Отже, він знає, що я шукав Арету, — зітхнув Олесь. Він відчував розпач через те, що знає так мало. — Як вона могла так відректися від мене, незважаючи на те, що... А справді... Незважаючи на що? На родимки? На спільні уродини? Що нас єднає? Вона закрита, як лицар у латах. І неприступна».

Освальд підвівся і потиснув Олесеві руку. Косач сказав, що залишиться. Олесь подався додому. Знову довелося протискатися крізь тлуми людей, що рухалися водночас у різних напрямках. Всюди панувало нестримне збудження, очікування чогось нового. З вікон висовувалися голови, хтось перегукувався, лунали різні новини, гриміло радіо, час від часу проривався різкий голос Гітлера, а потім марші, марші, марші, які губилися в загальному галасі й деркотінні моторів. Олесь звернув на вуличку святого Яна, там людей було небагато, а головне, не було військової техніки.

Він зайшов до крамниці, привітний пан Вірт відразу вигулькнув з-під ляди.

— О, пан маляр! Ви ще тут? Я бачу багато хто з ваших подався на визволені терени. Запасалися в мене харчами на дорогу.

— А є ще чим запасатися?

— О, для своїх є. Маю свіжий смалець зі шкварками. Цілу бочівку. Чорний хліб учорашній, але то навіть добре для шлунку. Запакувати?

Олесь кивнув. Крамар загорнув смалець в цупкий папір.

— Дивіться, щоб не потік, — застеріг. — Така спека... Але не маю бляшанок. Скінчилися. А, зрештою, вам недалеко. В цікаві часи живемо, не?

— Ще б пак, — погодився Олесь і попрощався.

Батько сидів за столом і писав. Олесь передусім перекинув смалець до слоїка і сховав до заморозника. Тоді запитав:

— Тату, може, хочеш перекусити?

— А що є?

— Хліб зі шкварками і смальцем.

— Добре, намасти мені. І чаю загрій.

— Ти дуже зайнятий?

— Та трохи є, а що?

— Зараз я приготую перекуску, а ти зробиш маленьку перерву.

Курилас поглянув на Олеся з подивом і кивнув.

Олесь намастив кілька скибок хліба смальцем, покравяв цибулю і налив чаю. Коли вони сіли на кухні за столом, Олесь переповів усе, що сьогодні почув від Освальда. Батько чемно слухав, лише час від часу невдоволено похитуючи головою.

— І тут мені спокою не дадуть, — буркнув з незадоволеною міною.

— Але тут ти маєш кращу позицію, бо вони не знають всього того, що знають чекісти. Ти можеш вигадати будь-яку історію.

— Але ж ти кажеш, що вони теж шукають Діву... Себто Арету.

— Шукають. Але не пов'язують її з тобою. Однак треба підготуватися. Ти мусиш таки щось їм розповісти. Зокрема, чому ти так цікавив чекістів. Отже, в тій версії Діва мусить бути. Але не до кінця. Тобто... висловлюй сумнів у тому, що вона існує. І переконуй їх, що все це, ти вважаєш, є красивою легендою... Зрештою, як ти й казав тому чекістові.

Курилас трохи подумав і вдарив себе по коліні:

— Шляк трафить! Ніц не розумію. Вони полюють за Аретою, і вона в небезпеці. А ми не повинні їй ні в чому признаватися?

— Ні. Я ж тобі вже пояснив. Тут річ не в ній, а в підпільниках.

— Наших підпільниках! — професор підняв вказівного пальця догори і похитав головою. — Коли закінчиться це безглуздя?

— Боюся, не так скоро. А зрештою... ми й так не знаємо, куди поділася Арета.

РОЗДІЛ 71

*Ормос, листопад 2019. Бісмарк втрачає час і терпіння,
але несподівано починає розуміти грецьку*

Після тригодинної прогулянки вулицями Ормоса, після сходження до найближчого мініатюрного селища, посеред якого стояла така ж мініатюрна церква святих Анаргірі і Нектаріуса, Бісмарк повернувся в Ормос на набережну. Повертатися до себе не мало сенсу, як, здавалося, не мало вже й сенсу розшукувати тут старого археолога.

Безлюдна набережна була щедро осяяна сонцем. Вітерець з моря залишав на губах приємний, солонуватий присмак. Поруч гримнули двері, і Олег обернувся. Побачив місцеву жінку, скромно зодягнену. Вона вийшла з каварні, що мала назву, яку прочитати правильно міг би, напевно, тільки грек.

— Лісопоті, — спробував, зупинившись, Олег. — Ні, це розділене «о» більше схоже на «ф»...

Піднявся на дерев'яний настил тераси. Піддашок над нею міг захистити тільки від сонця, пофарбовані в зелений колір тонкі стовпчики, які утримували його, здавалися надто тендітними. В середині ресторанчика дзвеніла тиша. Ні музики, ні увімкненого телевізора. І жодного клієнта.

Олегові тут відразу сподобалося. Він скинув наплічник, вийняв ноут на стіл. Сів і витягнув під столиком ноги, що гуділи від безперервної ходи. Роззирнувся. Цілком затишно. Барна

стійка, як дерев'яний відсік корабля, зі стелі звисають пофарбовані шматки канатів — синій, зелений, червоний. На маленькому столику перед барною стійкою — миска з двома білими емальованими глечиками для води. На стіні — вузька шафка. У ній — по-військовому рівенька шеренга пляшечок узо, ракії та іншого місцевого міцного алкоголю. Всі різні.

— Ні! — рішуче сказав собі Олег. — Сьогодні тільки каву.

І тут, немов за бажанням клієнта, з дверцят, що відчинялися всередину барного «корабельного» відсіку, виглянув чи то офіціант, чи то кухар.

— У нас дуже свіжі кальмари. — Сказав він англійською.

Бісмарк розцівів. Зауспіхався так, ніби побачив старого доброго знайомого. Не через кальмарів, звичайно, а тому, що почув англійську.

— Дякую. Поки що не треба, — сказав він. — Спочатку каву.

Блиск в очах грека злегка згас, але він, не прибравши з лица посмішки, кивнув і підійшов до великої кавоварки.

А Олег увімкнув ноут, вивів на монітор уже обридлу йому фотографію старого Польського на рибалці. Приготувався запитати про нього бармена, коли той принесе каву.

Грек все ще порався з кавоваркою, щось там протирав.

Кілька разів глянувши на нього, Олег набрався терпіння. Знічев'я зробив фотографію заставкою екрана.

Нарешті йому подали каву на квадратний дерев'яний столик. Він ще хотів зловити погляд бармена, як той відвернувся.

— Sorry! — гукнув його Олег.

— Moment! — відповів той на ходу.

За хвилину він повернувся і поставив поруч з кавою чарочку узо. Вміст чарки Бісмарк миттєво визначив за запахом.

— Я не замовляв, — не дуже енергійно запротестував.

— On the house! (За рахунок закладу!) — усміхнувся бармен.

— Ви не бачили тут цю людину? — запитав Бісмарк, вказуючи бармену поглядом на екран ноута.

Бармен нахилився, придивився дуже уважно в монітор. Потім низав плечима.

— Не наш, — сказав він.

— Я знаю, що він не грек, — продовжив розмову Бісмарк. — Але, може, він заходив?

— Не наш клієнт. — Уточнив бармен. І відразу поміняв тему на попередню. — У нас дуже свіжі кальмари. Найкращі в Ормосі.

Кальмарів Олегові не хотілося, але після отримання безкоштовної чарки узо він відчував себе в боргу перед греком. Уточнивши, яких іще риб тут подають, замовив камбалу на грилі. Бармен схвалив його вибір білозубою усмішкою.

Після ранньої вечері бродити містом не хотілося, й Олег подався додому. Ліг на твердувате ліжко. Думав задрімати на ситий, завдяки «анісовій» камбалі, шлунок, але одразу смак випитого дармового «узо» повернувся на язик: шлунок натякав, що цей обід йому буде легше перетравлювати в іншій, не горизонтальній позиції.

Всівся на ліжку, подивився на вікно і прочинені двері на балкончик. Там під безхмарним синьо-ситцевим небом ще світило сонце, ще тривав день. Його третій грецький день. Просто так добити його сієстою було б злочином. Олег з ноутбуком у руках вийшов на балкон, улаштувався за столиком.

Сонце світило збоку, не заважаючи насолоджуватися видом моря. На екрані з'явилася нова заставка з сивобородим рибалкою на човні. Бісмарк повернувся думками до Києва. Він раптом подумав про те, що у нього немає фотографій ані Ріни, ані «бра-

та» Колі, ані Адіка. Але ж було б непогано зібрати всю фотогалерею людей, пов'язаних якимось боком з його поїздкою на цей острів. Тоді можна було б, як у детективних фільмах, переводити погляд з однієї фотопики на іншу, малювати схему взаємин між ними і, можливо, приходити до найнесподіванішого висновку в стилі Пуаро або Шерлока Голмса.

— Цікаво, а телефони в Адіка і «брата» Колі ввімкнені? — навідало його дивне запитання.

Набрав Адіка. Той знову був «поза зоною». Набрав Колю і після двох довгих гудків почув його голос.

— Вітання! — Відповів на його «алло». — Як там у вас? Холодно?

— Прохолодно! — сказав Коля.

— Все гаразд?

— Ну, майже. Тільки у Ріни бронхіт. І якісь типи ломилися в квартиру.

— Як ломилися? — Перелякався Бісмарк.

— Ну, дзвонили, казали, що їм треба перевірити вентиляцію. Мовляв, сусіди скаржаться, що вона забита.

— Не відкривай! — Твердо порадив Олег.

— Я що, дурень?! — обурено вигукнув на іншому кінці «брат» Коля.

— І не виходьте.

— Ну як не виходити? А по хліб, по їжу? Але я обережно. Ти коли назад?

— Скоро! — Переконливо пообіцяв Бісмарк.

До відльоту залишалося чотири дні. Ця думка знову занурила Олега в сумніви щодо корисності цієї поїздки. Треба змусити себе щось придумати. Щось ще придумати, щоб збільшити шанси зустрічі з Польським.

Олег напруженим поглядом утупився у фото, що стало заставкою ноута.

— O! aftó eínai syngraféas! (O! Це ж письменник!), — пролунав за спиною голос Елефтерії.

Вона ходила беззвучно, і тому щоразу голос її звучав зовсім несподівано. Олег насамперед подивився на її ноги, намагаючись зрозуміти, чому він ніколи не чує її кроків? Зелені м'які капці на ногах господині пояснили її беззвучну появу.

У ніс Бісмаркові вдарив запах смаженої риби. Елефтерія опустила ліворуч від ноута тарілку з запеченою на грилі камбалою і карафку узо з чаркою.

В Олеговій голові змішалися в клубок кілька запитань до господині, що виникли одночасно і не мали шансів на відповідь через відсутність спільної мови.

— Що ви сказали? — Запитав він її англійською, задалегідь знаючи, що вона не зрозуміє і не відповість. — Сіграфес? — Перепитав він, згадавши одне зі щойно почутих грецьких слів.

— Syngraféas, — поправила вона Олега і вказала поглядом на екран ноута. — Étsi eínai syngraféas! (Це письменник!)

— Ви його знаєте? — Зрадів він. — А що це, сінграфес?

Вона взяла в руку уявну ручку і стала робити вигляд, що пише.

— Графос! — Зрозумів Бісмарк. — Писати? Письменник чи що?

А вона продовжувала дивитися на старого, і по обличчю було видно, що ставиться вона до нього тепло і по-дружньому.

— А де він? — Запитав Олег. — Where is he?

Спробував пояснити жестами, що він шукає цього старого, що він хоче його зустріти.

Елефтерія виявилася кмітливою або це Бісмарк навчився надто виразно промовляти руками, але вона теж жестами по-

просила його їсти, поки риба гаряча, і дала зрозуміти, що після вечері вона його кудись поведе.

Збудження з приводу відкриття, що Елефтерія знайома з Польським, спровокувало приплив апетиту, і Бісмарк з ентузіазмом взявся за другу камбалу за один день, вже звично розбавляючи її смак ковтками анісового узо.

Він розумів, що швидше він повечеряє, то швидше вони з господинею підуть у гості до старого археолога. Якщо, звичайно, він правильно Елефтерію зрозумів!

РОЗДІЛ 72

Краків, липень 1941. Таємна зустріч з представником таємничої Аненербе

За ними й справді був «хвіст» — двоє худорлявих молодиків у сірих маринарках і капелюхах, що вдавали, ніби жваво розмовляють, нервово жестикулюючи. Біля входу до ресторації кілька гарно вбраних краль сварилися зі швейцаром, який пояснював, що місць нема. Вочевидь, то були підставні люди. Побачивши Куриласів, швейцар відчинив двері, а на обурені вигуки краль пояснив, що ті пани мають резервацію.

За вхідними дверима їх перейняла худорлява жінка в кашкеті по самі очі і повела за собою. За хвилину вони спустилися у глибокий підвал, пішли довгими коридорами, в яких стіни дихали вільгістю. За всю дорогу жінка не промовила ані слова, лише присвічувала ліхтарем, однак інколи доводилося перечіпатися об вибоїни на кам'яній підлозі. Врешті з'явилися сходи, які вивели всередину дерев'яної хатинки, схожої на будку сторожа. Жінка відімкнула двері на вулицю і показала рукою на авто неподалік.

Машина завезла їх до лісу, там за високим мурованим парканом височів будинок з готичними вежами. Брама зі скрипом відчинилася, авто в'їхало на подвір'я. Назустріч Куриласам вийшов військовий і запровадив до зали з колонами.

— Ви, пане професоре, підете зі мною нагору, — сказав він, — а ви, — звернувся до Олеся, — зачекаєте в бібліотеці, вам подадуть чай і можете собі ознайомитися з книжками.

Богдана Куриласа завели до просторого кабінету, обставленого книжковими шафами з горіхового дерева та, мабуть, родинними портретами колишнього господаря. За хвилину до кабінету увійшов високий кругловидий чоловік у військовій формі і назвався Освальдом Бургардтом. Професор уже знав від Олька, що Освальд буде перекладачем, і не здивувався його появі.

— Я чув, що ви володієте німецькою, — сказав Освальд.

— Володію, але від хвилювання, можливо, не вдасться правильно сформулювати певну думку.

— Нічого, я перекладу. Властиво тут буде ще кілька людей, які розмовляють українською. А ось і вони... — До кабінету зайшло ще двоє військових. — Знайомтеся: професор Богдан Курилас, керівник пресової служби Карл Аріо і полковник Ріхард Ярій*, який спеціально прибув сьогодні зі Львова. Це наші німецькі адвокати України.

— Так, я чув про вас, — сказав Курилас, тиснучи обом руки.

— Зараз до нас приєднається заступник Генріха Гімлера, директор і куратор Аненербе Вальтер Вюрст, — сказав Ріхард. — Вальтер розпитає вас про ваші дослідження. А ви, будь ласка, відповідайте щиро і без затаювань. Інакше ми вам допомогти не зможемо.

— Що там у Львові? — запитав Курилас у Ріхарда, щоб якось зняти своє напруження.

— Не дуже добре. Бандера поквапився з проголошенням Акту відновлення української держави. Його арештували. Я намагався втрутитися, але мене делікатно поставили на місце. Тепер його, мабуть, чекає концтабір.

— Шкода, — зітхнув Курилас. — Росія надто потужний монстр. З ним не просто буде дати раду.

— На жаль тих, хто це усвідомлює, не слухають, — сказав Освальд. — Робиться надто багато дурниць.

— Здається, ми, панове, надто відхилилися від головної теми нашої зустрічі, — сказав Карл.

— А хіба вона вже почалася? — засміявся Освальд.

У цю хвилину ввійшов чоловік у цивільному, вбраний у цинамоновий костюм, з кишеньки якого стирчала бордова троянда. Верхню губу прикрашала тоненька смужка вусиків. Чорні напуцovanі мешти при кожному кроці порипували. Він з кожним привітався за руку і запросив сідати. Професор і Освальд опинилися по один бік столу, решта — по інший.

— Отже, панове, — промовив Вальтер, — ми всі тут знаємо, що нас цікавить. А цікавить нас те саме, що й росіян. Зробити свою армію якомога потужнішою і непереможною. Чи це можливо? Фюрер вірить, що так. З цією метою ми й почали досліджувати історію та шукати наші витoki. І хоча загалом наша сучасна політика не приймає клерикальних ідей, а католицизм ми потишеньку вичавлюємо, все ж деякі релігійні питання нас хвилюють. Зокрема нам стало відомо, що ви, пане професор, досліджуєте давні джерела, які стосуються появи безсмертної Діви. Чи так це?

— Так, мене зацікавила ця красива легенда, що відбита у віруваннях багатьох народів, і дійшла до нас із глибокої давнини.

— І ви досліджуєте її винятково, як легенду? — Вальтер запитав це з очевидною недовірою, Освальд зиркнув на Куриласа, мовби сигналячи про те, що викручуватися не варто.

Але той не знітився.

— Річ у тім... жодних доказів, що це була правда, нема. Є самі тільки легенди. Як і легендарна страта Жанни д'Арк, яка начебто виявилася інсценізацією. Мене цікавила епоха хрестових походів і участі в них українських лицарів.

— Добре, — кивнув Вальтер. — Ваші зацікавлення нас менше хвилюють. Росіян вони теж не цікавлять. Вони, як і ми, прикладають немалих зусиль, щоб розшукати Діву. Навіть розставили радіомаяки, які повинні реагувати на її магнітне чи то пак іонізуюче поле. А ви, як нам уже відомо, отримали від них цілком конкретне завдання: з'ясувати, коли й де вона може з'явитися знову. Чи не так?

— Так, але на відміну від них, я не ставився до цього так по-важно. Я не зачаровуюся фантасмагоріями. Я вдавав, що справді занурився у джерела і відтягував час. Але, розуміючи, що рано чи пізно вони вимагатимуть результат дослідження, вирішив тікати.

— Від нас, пане професоре, вам утекти не вдасться, — промовив Вальтер. — Ми хочемо, щоб ви продовжили ваші досліді. На чому ви зупинилися?

— На рукописі Ольгерда, який описав появу Диви на Святій землі.

— Ви маєте цей рукопис?

— Так.

— Освальде, зробіть копію і перекладіть для нас.

— Гаразд, — відказав Освальд.

— Ми спробуємо паралельно заглибитися в цей рукопис, — продовжив Вальтер.

— Пане професоре, — втрутився Ріхард Ярий. — У Львові вами займався полковник НКВС Ваврик. Після вашої втечі чекісти його арештували. Однак нашій розвідці вдалося викрасти полковника з в'язниці, перш ніж його б етапували на Схід. Зараз він у нас і готується свідчити.

— Перепрошую, — перебив, тамуючи збентеження, Курилас. — Де у вас?

— Поки що у Львові. Днями його доправлять сюди, в краківську філію Аненербе. Він погодився на співпрацю з нами. Поки що його розпитували в загальних рисах. І те, що він розповідає, дуже цікаве. Він підтвердив, що ви сумнівалися в існуванні Діви. Однак він вважає, що ви щось недоговорюєте. Він переконаний, що дівчина, яка провідала вас, і була тією Дівою, яку всі ми розшукуємо.

— Я вже йому все пояснив. То була студентка, націоналістка, а не жодна Діва.

Професор намагався не зрадити хвилювання і говорив якомога буденним тоном.

— Так, він це теж розповів, — сказав Карл. — Однак такої студентки в університеті не знайдено.

— Це й не дивно, бо словесний портрет, яким оперував полковник, доволі приблизний, — не здавався Курилас.

Карл усміхнувся, вийняв з кишені знімку і поклав її перед професором. На знімці була Арета і ще двоє чоловіків.

— Упізнали? — запитав Карл. — Це ж вона? Арета! В колі працівників «Краківських Вістей».

Курилас гарячково шукав відповідь і, щоб затягнути час, узяв знімку та став її уважно розглядати, скинувши окуляри. Викручуватись не було сенсу.

— Так, це та дівчина, яка до мене приходила. Як, ви кажете, вона називається?

— Арета. Вона вам не назвалася? — здивувався Ріхард

— Ні... Більше я її не бачив.

— Однак вона мусить бути десь тут, — сказав Вальтер. — Рано чи пізно вона на вас вийде. Вірите ви в неї чи не вірите — ваше завдання повідомити нас про її появу. Адже вона нізащо не схоче, щоб її знайшли.

Він натиснув на столі дзвоник, і до кабінету увійшов лакей з тачею, на якій парувала кава. Всі мовчки чекали, коли лакей поставить перед кожним горнятко і вийде. Відтак Ріхард нахилився вперед і промовив:

— Вас повинні були попередити, пане професоре, що не варто приховувати від нас що-небудь. Ви й далі наполягатимете, що ця особа, — він тицьнув пальцем на знімку, — переконувала вас лише в тому, щоб ви припинили викладати в університеті?

Богдан відчув, як його приперли до глухої стіни, і врешті здався.

— Ні, я не буду наполягати. Але зрозумійте мене. Я до її слів ставився, як до чистої маячні. Я науковець, а не фантаст. І ані краплі не вірю в цю вашу Діву. Я взагалі думав, що її підіслав НКВС, щоб перевірити мене. Ваврікові я не признався, що вона вимагала припинити мої дослідження, бо не хотів їй зашкодити. Може, вона тиха божевільна... Хто його зна.

— Ця ваша тиха божевільна, тікаючи на Захід, скрутила голови кільком советським прикордонникам. Голіруч! — вигукнув роздратовано Ріхард. — З опису тих, що врятувалися, вона була схожа на Арету. Нам про це оповів полковник. Вам є чого остерігатися, пане професоре. Тут уже ваше життя в небезпеці. Ось, полюбуйтеся!

РОЗДІЛ 73

*Ормос, листопад 2019. Бісмарк не хоче і не може спати.
Є речі, важливіші за сон*

У цей вечір сонце, здавалося, вирішило швидше скотитися за горизонт. Може, у нього там було призначено термінове побачення?! Або це враження виникло в Олега через те, що від збудження і нервування, з якими він поспіхом штовхав до наплічника передачу Польському від його київської рідні і товстий конверт, він перестав стежити за часом. А час іде і летить, навіть як за ним не стежиш. Коли вийшли на вулицю, Бісмарк був готовий стартанути спортивним кроком за Елефтерією, але вона забарилася на порозі, причиняючи, але не замикаючи на ключ двері будинку. А потім дрібними, обережними кроками повернула ліворуч, туди, куди її кручена вулиця піднімалася. Олег обігнав її на кілька метрів, але зупинився, почекав і далі вже, перемагаючи бажання якомога швидше дістатися до будинку Польського, супроводжував її, як онук супроводжує вулицею стареньку бабусю.

Роздратування не могло не датися взнаки. «Вона ж здорова, неважливо, скільки їй років. — Думав він на ходу. — Чому вони так повільно ходять? — Зиркнув скося на Елефтерію і, побачивши її спокійний і навіть задоволений вираз обличчя, заспокоївся. — Це національний характер, — зрозумів. — Нікуди не поспішає. Вони не спринтери, вони стаєри. Тому живуть спокійно і довго».

Уявив собі, що ось так, не поспішаючи, їм доведеться йти, може, пів години або більше, а на той час під небом запанує глуха ніч і стане ще темніше. Темніше і небезпечніше, адже йдуть вони узбіччям кривої дороги, і який-небудь водій, що дуже поспішає додому, може їх просто не помітити.

Попереду заблимав яскравий рятівний вуличний ліхтар, і Бісмаркові захотілося дійти до нього якомога швидше. Захотілося стати видимим, надто, що знизу долинув рев мотора якогось місцевого Шумахера.

Коли вони вже ввійшли в світлове поле ліхтаря, Елефтерія показала рукою на коричневий кам'яний паркан, що з'явився за плавним вигином дороги. За ним стояв будиночок, фасадна стінка якого була оздоблена таким самим коричневим камінням. Перед парканом на короткому хіднику з бетонних плиток, стояв зелений сміттевий бак.

— Edo zei! (Тут він живе!) — Сказала вона і трохи прискорила кроки.

Хвіртка була в самому кінці паркану, а кам'яна стіна з вікнами, яку Олег подумки назвав фасадною, такою, насправді, не була. Вхід до будинку розмістився перед круглим майданчиком, вистеленим камінням, здаля від краю дороги. З цього майданчика можна було милуватися Ормоською затокою.

До важких дерев'яних дверей півтораповерхового будинку з округлою терасою, що притулилася праворуч на рівні даху, вели дві сходинки теж округлого і широкого кам'яного ганку. Будинок, побудований зі смаком і, мабуть, не без участі талановитого архітектора, виглядав одночасно і дорогим, і досить скромним, немов одним із завдань архітектора було побудувати віллу, що викликає заздрість тільки у тих, хто уважно до неї при-

дивиться. Якби вони з Елефтерією пройшли повз нього, Бісмарк ледве чи б звернув на цей будинок увагу.

Гречанка тричі вдарила рукою по дверях. Так стукають тільки давнім знайомим і родичам: вимогливо і по-свояцьки.

— Ρού ρίγε? — прошепотіла вона секунд через двадцять, стоячи перед дверима, які ніхто не відчиняв. — Λοірón, ρού éínai to skoúter tou? (Куди він подівся? Ану, де його моторолер?)

Вона спустилася і обійшла будинок ззаду. Олег поспішив за нею. Перед ним відкрився приголомшливий краєвид закутаного в ранню темінь містечка.

— Не слабо! — Він спробував за вогниками вікон і ліхтарів визначити межі Ормоса.

Але вікна світилися і в будиночках, що стояли високо над містом, навіть вище за цю віллу. Вікна і ліхтарі світилися на обох горах, які захищали Ормос і з північно-східного боку, і з південно-західного.

— Εφυγε (Він поїхав), — Елефтерія обернулася до Олега.

Хлопець здивовано втупився на грекиню. Вона жестом показала, як керують мотоциклом або моторолером.

— Ага, — зрозумів Бісмарк. — Кудись поїхав...

Зиркнув на темні вікна, з яких відкривався такий самий приголомшливий краєвид, як і з майданчика перед будинком. Підняв погляд на терасу, що нависала над схилом. Там, мабуть, взагалі дух перехоплює від погляду вниз.

«Поки я його шукав унизу біля бухти, старий, напевно, сидів на цій терасі і, кепкуючи з усіх, потягував узо або метаксу», — подумав Бісмарк.

Елефтерія заклично махнула Олегові рукою, показуючи, що пора йти назад.

Темрява загула, наче зверху додали ще повітряного чорнила і заповнили ним усю долину поміж двох невисоких гір. Вогники зрідка встановлених вуличних ліхтарів здавалися тепер тьмянішими. Вони нічого, крім самих себе, не освітлювали. За Олеговими підрахунками відстань від будинку Елефтерії до будинку археолога не могла перевищувати метрів сімсот-вісімсот. Цілком смішна відстань. Вони майже сусіди, і саме тому, напевно, знайомі.

Почувши в спину вже знайоме «Kalí nýchta!» — добраніч, Олег піднявся до себе і вийшов на балкон. Очі, звиклі до темряви, дозволили погляду торкнутись спокійного, поблискуючого чорним оксамитом моря. Вуха насолоджувалися тишею. Спати не хотілося.

— Ще десятої немає, — здивувався він, глянувши на мобільник. — Господиня зараз ляже спати, а я тоді почекаю і годинки через дві ще раз прогуляюся до Польського.

Час у темряві тягнеться повільніше, ніж під сонцем. Не витримавши більше пів години, Бісмарк, уже без наплічника з посылкою-передачею, вийшов з дому.

Звичним, швидким кроком він піднявся до вілли з коричневого каменю за десять хвилин. Вікна, як і раніше, не світилися. На його ввічливий стукіт у двері ніхто не відповів. Тоді він зайшов за ріг, туди, де Елефтерія перевіряла наявність мотоцикла або моторолера старого. Поглядом знайшов стілець, поставив його під вікно, виліз. Посвітив ліхтариком усередину. Фіранок на вікні не було. Це дозволило Бісмаркові уважно роздивитися простору вітальню з двома кріслами біля каміна, зі стіною, на якій висіли старовинні списи і мечі. У кутку ліворуч на спеціальній підставці стояв античний бюст. Може, копія, а може, і справжній. Праворуч від каміна стіну прикрашали інші античні

артефакти: щит і два мечі. Під ними в залізному каркасі стояли три амфори, одна — мабуть, склеєна, з чітко видимими лініями нової «складки».

«Справжні», — зрозумів Бісмарк і знову ковзнув по кімнаті променем ліхтарика.

Почув звук мотора. Злякався. Зістрибнув зі стільця і відставив його туди, де він до цього стояв — у кущі. Повернувся на ганок. І почув, як характерний звук мотоцикла вже віддаляється вниз, убік центру містечка, вбік моря.

Сів на порозі, приготувавшись чекати господаря допізна.

Сидів, слухав ледачих цвіркунів та інколи машини, що проїжджали. О пів на першу захотілося спати. Та й надія на швидку зустріч зі старим згасла.

— Якщо б він поїхав кудись по острову, він би вже повернувся, — думав Олег, ідучи назад. — А якщо не повернувся, то поїхав кудись далі. І тепер головне питання — коли він повернеться?

Поміняти квиток на зворотний рейс Олег не міг. Найдешевший тариф не дозволяв цього. Але цілком можна було б купити другий квиток на пізнішу дату. Гроші тут витрачались повільніше, ніж він очікував. Кімната зі сніданком у Елефтерії коштувала смішні двадцять євро. Вона тільки зрадіє, якщо він залишиться ще на кілька днів. Аби тільки старий повернувся в Ормос.

Уже засинаючи, Бісмарк згадав, як їхав з порту Гаврію до Ормосу на таксі і як вони минали археологічний музей. Що ще тоді сказав таксист? Здається, він пояснив, що там раніше стояло стародавнє місто Пелопінес або щось на зразок цього. А що, коли ці амфори та інші артефакти, що прикрашають житло Польського, звідти? Може, він і там копав? Або, можливо, копає досі? Адже розкопки таких міст ніколи не закінчуються.

А його цілком могли найняти або запросити для консультацій. Він усе ж таки археолог з досвідом і, напевно, з ім'ям для своїх іноземних колег.

Ці думки поліпшили настрій і подарували нову надію. А якщо й не надію в конкретному вигляді, то, щонайменше, у нього виник задум-план на наступний день. Навіть якщо все це просто фантазія, подивитися на древнє місто цікаво. Та й не далеко воно. Адже вся дорога на таксі від Гаврію до Ормоса зайняла не більше ніж годину.

РОЗДІЛ 74

Краків, липень 1941. У списку таємниць з'являється макрокосмічна універсальна енергія «Вріл»

Перед Куриласом лягло кілька світлин, на яких виднілися мертві тіла військових з неприродно скрученими головами. Курилас жажнувся, все ще не вірячи в те, що побачив. Адже він спілкувався з Аретою. Вона ані на мить не викликала в нього підозр щодо таких своїх талантів. Правда, Олесь розповідав про те, як вона розкидала розбишак та про її телепатичні здібності, але щоб аж так...

Його роздуми перебив Вальтер:

— Яким чином ви дісталися зі Львова до Кракова?

— Мені допоміг син.

— Який то був день, коли ви перетнули кордон? — запитав Вальтер.

— Ммм... — Курилас удав, що пригадує. — То було десь понад два тижні тому.

— А точніше?

— Зараз... — він не хотів називати точну дату і відповів: — Двадцять першого.

Вальтер хитнув головою.

— А може дев'ятнадцятого? Ви нічого не плутаєте?

— Ні. Двадцять першого.

— А вісімнадцятого і дев'ятнадцятого радіомаяки зафіксували появу Діви на Лемківщині. Вона невпинно наближається.

Вам, пане професор, варто б поважніше замислитися щодо вашої безпеки. Діва, мабуть, спробує зупинити вас ще раз. Але цього разу вже не на словах.

Курилас облизав сухі вуста і потягнувся до горнятка з кавою, надпив і задумався. У нього все ще було чимало запитань, та не на всі він хотів отримати відповідь. Принаймні, не від них.

— Чи ви чули, професоре, про лорда Літтона? — раптом запитав Вальтер.

— Едварда Булвер Літтона? Автора роману «Останні дні Помпеї»? Чув і читав.

— Він також був членом ордену розенкрейцерів і написав ще одну таємничу книжку, якою вже віддавна захопився наш фігурер. Книжка називається «The Coming Race» чи то пак «Прийдешня раса», і видана була 1871 року. Ось вона.

Вальтер вийняв з течки книжку і вручив її Куриласові.

— Виглядає доволі дивакувато, — промовив професор.

— Маєте рацію, оправа зі шкіри незвичної фактури, на корінці книжки нема ані назви, ані імені автора. Лише в горішній частині корінця витиснуто великими літерами таємниче слово «Вріл». У книзі описано життя підземної цивілізації, яка вважає, що Вріл — це магічна енергія, оволодівши якою, можна опанувати свою долю і світ. Сила Вріл становить єдність усіх натуральних носіїв енергії, єдність, яку передбачили більшість видатних мислителів, яку Фарадей наближає для нас під доволі обережною назвою «кореляція». Отже, різні форми, під якими виступає сила матерії, мають одне, спільне походження. Інакше кажучи, вони безпосередньо з собою споріднені і настільки взаємозалежні, що можуть замінити одна одну, демонструючи рівноцінну міць. Сила Вріл — це щось схоже на атмосферичний магнетизм, який здатен впливати на

температуру повітря, а точніше на погоду, на людський розум, прискішуючи чи гальмуючи функції мозку, на тіло, зцілюючи від будь-якої хвороби, на рослин і тварин. Це макрокосмічна форма універсальної енергії, або простіше — велетенський склад статичної, потенціально психічної енергії. Це найпотужніша маніфестація креативної сили, що міститься в людському тілі.

Вальтер зробив павзу, забрав книжку, сховав її назад у течку і зацікавлено розглядав професора, намагаючись, мабуть, помітити у виразі його обличчя якщо не захоплення почутим, то принаймні подив. Курилас здогадався, чого від нього чекають і промовив:

— Це надзвичайно цікаво... Однак не бачу зв'язку з головною темою нашої розмови.

— Зараз побачите. Років двадцять тому з'явилося таємне товариство «Вріл», появу якого надихнула книжка лорда Літтона. Це товариство має тісні контакти з орденом Золотої Зорі, теософами, розенкрейцерами і товариством Туле. Воно використовує своєю символікою шумеро-тамплієрську емблему «Saetta Iua» — «Блискавка Ілу» — себто бога Ілу. Про яку расу написав лорд Літтон? Про арійську! Саме тому наш фігур і захопився ідеєю надлюдей. Світом повинна панувати новітня могутня раса. У 1930 році у Берліні було засновано товариство Reichsarbeitsgemeinschaft «Das kommende Deutschland» — Рейхасоціація Німеччини, яка зайнялася летючими апаратами і вічним двигуном. Перші невпізнані летючі об'єкти зафіксовані років п'ять тому в Америці. Вважають, що прибули вони з Космосу. Але чому не з-під землі? Адже там якраз і розмістилася найвища цивілізація. «Вріл» вірує в богиню Ісиду. А ким є для нас богиня Ісіда? — Вальтер примружив очі, а Курилас

стенув плечима. — Не здогадуєтеся? Адже її зображали, як вона годує грудьми сина Гора. Це і є наша Богородиця Діва! — помилувавшись, який ефект справило це одкровення на професора, Вальтер продовжив: — Члени «Вріл» теж вистежують Діву. Вони мають свої методи і просунулися доволі далеко, бо вже є їхні агенти в Кракові. Їхні люди обстежують Карпати і Татри, шукаючи печер, які виведуть до тієї підземної цивілізації. Вони привезли до Берліна групу тибетців, які знають таємницю Агарті. Тут ми їм не перешкоджаємо. У слушний момент ми використовуємо їхні напрацювання і знахідки. Але до Діви вони не повинні наблизитися. Незважаючи на те, що членом «Вріл» є професор Карл Гавсгофер, якому симпатизує фюрер, і незважаючи на те, що саме Карл відкрив для фюрера Вріл. Розумієте?

— Не розумію... Я гадав, що вистежити Діву — в інтересах фюрера.

— Так і є. Фюрер осягнув таємницю Вріл і вміло її використує. Інакше — як ви гадаєте? — міг би він гіпнотизувати своїми промовами такі маси людей? Фюрер уже володіє надлюдськими можливостями. Він здатен наповнювати себе енергією, яка походить від інших, зокрема під час публічних виступів, а водночас залишати слухачів з більшим запасом емоційної енергії, ніж вони мали перед тим. Це і є Вріл. Але ми говоримо також про товариство «Вріл». Отже, ви не повинні йти з ними на жоден контакт.

— Я тут узагалі ні з ким не контактую, — усміхнувся Курилас.

— Контактує ваш син, — підказав Ріхард.

— З ким?

— З Юрієм Косачем. Він належить до товариства «Вріл».

— Наша Діва, — сказав Вальтер, — теж володіє енергією Вріл. Їм обов'язково треба поєднатися — Діві і фюрерові. Це буде потужний союз, який дасть поштовх для поширення новітньої могутньої раси. Це те, чого прагне фюрер. І ми повинні все зробити для того, щоб такий союз було втілено в життя.

— Хіба цього не прагне також товариство «Вріл»?

— У тім і річ, що їм Діва потрібна винятково для їхніх окультних практик. Якщо вони її вистежать першими, то сховають десь так, щоб не було до неї нікому доступу.

— Гаразд, — кивнув Курилас, — що я повинен робити далі?

— Продовжувати ваші дослідження, — сказав Вальтер. — Адже вони важливі не лише стосовно Діви-Арети, але будуть важливими й пізніше — під час усіх наступних її перевтілень. Завдяки вашим дослідженням можна буде завжди її вирахувати й ізолювати для людського добра. Точніше для пожитку Рейху.

— Наразі ніхто не знає, куди поділася Арета, — втрутився Карл. — У редакції її не було вже давненько. Вдома теж. Тепер, коли у нас є прямі докази, що вона і Діва — одна й та ж особа, нам залишається тільки чекати... Вочевидь, вона полюватиме за вами, професоре. Полковник Ваврик теж такої думки. А якщо так... — він зробив павзу, — вам доведеться виконати роль принади.

— Зі слів полковника нам також стало відомо, що Діва має на своєму тілі певні знаки, — промовив Вальтер.

«Звідки полковник про них довідався? — здивувався Курилас. — Невже й балкон прослуховувався? Але ж там такий галас через ті гучномовці... Ні, мабуть сам розвідав».

— І не лише вона, — продовжив Вальтер, — бо разом з нею у світ приходять її охоронець. З тими ж знаками. Доля їх зводить

разом, хоч вони цього й не усвідомлюють. Нас цей охоронець теж цікавить. Як засвідчив полковник Ваврик, у манускрипті, який ви маєте, то був хрестоносець. Є певні сили, які намагаються його вбити. Ми б хотіли виявити його раніше, ніж це станеться. А вже надто не хотілося б, щоб лихо трапилося з Дівою, як то вже не раз було в історії. Отже, залишається чекати, — підсумував Вальтер. — Ви продовжуєте ваші дослідження, а ми — наші пошуки. За вашим будинком буде встановлене стеження. У випадку, коли вона знову до вас завітає, ми її схопимо. Зрештою, це і в ваших інтересах.

РОЗДІЛ 75

Ормос, листопад 2019. Бісмарк розширює острівну географію, але потрапляє в безвихідь

Наступний день не вдався з самого ранку. Жодного таксі Олег не знайшов ні на набережній, ні біля супермаркету, ні біля готелю «Кортіон». Повернувшись на набережну, він зазирнув до знайомої таверни, де грек-бармен розмовляв англійською і пригощав «узо». Таверна, на щастя, вже працювала. Влаштувавшись за «своїм» квадратним столиком, Бісмарк замовив каву.

Разом кавою бармен знову приніс маленьку карафку з «узо». Посмішка на його обличчі світилася, він дійсно був радий бачити Олега. Ще б пак, адже знову той виявився єдиним ранковим клієнтом.

Бісмарк запитав бармена, як йому знайти таксі до археологічного музею.

— До Палеополі? — Уточнив грек.

Олег кивнув. Бармен, не відходячи від клієнта, зателефонував комусь. Розмовляв хвилини дві. Не закінчивши розмову, відвів руку з мобільником від рота і нахилився до Олега.

— П'ятдесят євро, — сказав. — Є таксист з Андроса, він згоден приїхати.

— П'ятдесят євро? — висловив розчарування Бісмарк. — Це забагато. А що, автобусів тут немає?

Бармен зрозумів реакцію клієнта. Закінчив розмову, сховав мобілку в кишеню.

— Звичайно, є автобуси. — Сказав і знизав плечима. Його, здавалося, анітрохи не засмутила відмова клієнта від послуг запропонованого ним таксиста. — Два автобуси в день.

— А які номери автобусів?

— Номери? — бармен на мить замовк, але швидко зрозумів, що має на увазі клієнт. — Ні, два автобуси в день. Вранці та після обіду.

— А після обіду коли?

— В чотирнадцять тридцять.

Мобілка показував одинадцять.

— Ще довго, — промовив задумливо Олег.

— Якраз час для гарного обіду, — підказав бармен. — У нас сьогодні дуже свіжі кальмари.

— А скільки коштують кальмари? — Ліниво поцікавився Бісмарк.

— Для вас сім євро. Узо за рахунок закладу.

Бісмарк кивнув. Очі у бармена зайнялися новою енергією. Він заметушився, приніс нову карафку з «узо» і зник за дверима на кухню.

В автобусі на Гаврію разом з Олегом спочатку їхало ще два пасажери: старий з собачкою на повідку та нудно і надто скромно одягнена дівчина-підліток. Але дівчина вийшла вже на наступній зупинці в центрі маленького села, а для старого водій зупинився просто на дорозі, в місці, де жодних слідів людського житла не спостерігалось. Старий виходив повільно й обережно. Водій терпляче чекав, потім крикнув тому щось у спину, і старий у відповідь, не обертаючись, махнув рукою. Собака тягнула ста-

рого вперед, до стежки, яку Олег, спостерігаючи за пасажиром через вікно автобуса, спочатку не помітив.

Хвилин за двадцять водій знову зупинив автобус і, обернувшись, оголосив: «Палеополі!»

Бісмарк вийшов. Автобус поїхав далі вбік портового містечка Гаврію.

Повітря тут відрізнялось від Ормосу. У ньому було більше землі і дерев, аніж моря. І вітерець дув з іншого боку.

Роззирнувшись, Бісмарк побачив перехрестя і вуличку, що плавно опускалась вниз, у напрямку моря. Звідси, від дороги до моря, якщо оптичне відчуття не обманювало, пішки було йти хвилин двадцять. Все залежало від довжини кожного закруту цієї вулички. Хоча, звичайно, Олег не розумів, куди, зрештою, вона може його привести? Узбережжя широке, меж селища не видно. Жодних вказівників. Але все одно, до моря означало вниз. Позаду залишився нехитрий снєк-бар з пляшкою «пепсі» на вивісці.

Сонце світило просто над головою. В деревах співали птахи.

У якийсь момент Бісмарк додумався відкрити на смартфоні карту гугл і перевірити своє місцезнаходження. Побачив, що археологічний музей зовсім в іншому боці, але саме ця вуличка, а потім якась менша вуличка або стежка, ведуть до «історичної пам'ятки», тобто того самого археологічного городища, яке, мабуть, дало назву і всьому селищу, в сучасних будиночках якого нічого від «палео» не спостерігалось. Про всяк випадок він закинув у пошукач слово «палео». «З грецької — старий, стародавній» — «відповів» смартфон.

Задоволений своєю правильною здогадкою, Бісмарк продовжив спускатися до моря.

У якийсь момент зупинився, побачивши вперше дорожній вказівник для туристів. Грецькою та англійською. Ліворуч до музею археології півтора кілометра, просто — пляж Палеополі.

— Ну так, — буркнув Олег. — Туристам пляж важливіший, ніж древнє місто.

Вулиця обірвалася, залишилася позаду. Тепер він ішов стежкою, яка теж була витоптана зигзагом, обходячи виступаючі з землі кам'яні горби і занадто різкі спуски. Праворуч і ліворуч раз у раз виникали камені, схожі на ті, з яких будували стародавні будинки. І камені, і цілі залишки стін, і сліди фундаментів.

— Ого! Та тут узагалі нічого не розкопано, — обурився Бісмарк, помітивши старовинні кам'яні сходи, що визирали з землі на метр чи більше.

Врешті-решт стежка вивела його до моря, до маленької затоки. На пологішому березі він побачив правильні геометричні лінії розкопаних стародавніх стін. Прогулявшись уздовж старого каміння, Олег знизав плечима. Якщо це і є розкопане місто, то в такому випадку зрозуміло, чому на покажчику стояв «пляж», а не пам'ятник археології.

Підійшов до води. Спокійне море дозволило добре розглянути на дні поруч з берегом такі ж геометрично правильні залишки будівель.

Бісмарк замислився. На пагорбі праворуч побачив невеличку білу церкву, далі, вище метрів на триста, ще одну.

Настрій псувався. І навіщо він сюди приїхав?! Зітхнув, але спробував себе опанувати, налаштуватися на позитив. Адже він ще нічого тут не побачив. Ну, вийшов до пляжу або до частини городища. Але якщо городище на березі перед ним і під водою, отже, воно може тягнутися і праворуч, і ліворуч. Треба тільки добре роздивитися.

«Робота над собою» принесла плоди, і вже бадьорою ходою Олег вирушив до чагарників праворуч від відкритого прибережного майданчика. Проліз через зарості ялівцю, вибрався на невелику галявину. Тут теж із землі стирчало каміння, яке могло стосуватися стародавнього Палеополі, а могло й не стосуватися.

Олег сів навпочіпки перед одним з них, обвів очима найближчі. В геометричну фігуру вони не «збиралися», але виглядали занадто правильними, рукотворними.

Поліз далі. Знайшов кам'яний квадрат, схожий на колодязь, що ледь виглядав з землі. Сюди, мабуть, ще не дісталися грецькі археологи. Вони, як і всі греки на цьому острові, нікуди не поспішають.

— Цікаво, — задумався він. — А де ж міг бути центр цього Палеополі?

Задумався, але зрозумів, що відповіді так просто не знайде. Для того, щоб знайти відповідь на таке питання, треба або купити в музеї брошуру, або провести тут кілька місяців з лопатою. Насправді, цікавіше було б самому розібратися і намалювати таку карту з усіма лініями фундаментів та інших залишків споруд. Треба зрозуміти, де їх більше, а де менше... Це, власне, все, що він знав про розкопки городищ і старовинних поселень. І це все стосувалося науки, археології, білої археології, а не чорної, до якої він мав стосунок. А чорна археологія не служить для висунення гіпотез, малювання карт і планів, для аналізу знайденого.

Олег зітхнув. Уперше йому здалося, що біла археологія — набагато цікавіша за чорну. Дуже цікаве захоплення, якщо немає інших проблем і якщо можна повністю зануритися в неї, як з аквалангом на морське дно, повністю відірватися від проблем дня сьогоденного, від його власних проблем і страхів.

Бісмаркові раптом здалося, що він став греком. Він ще не міг зрозуміти, чи відчув він себе древнім греком чи нинішнім, але в ньому раптом зник без сліду той звичний азарт, що завжди підганяв, штовхав його в спину, квапив, змушував ходити швидко, думати ще швидше, поспішати з пошуком відповідей на питання. Він сповільнився. Це було так дивно. Він, сівши тут навпочіпки, виявився загіпнотизованим простим, нічого в світі чорної археології не вартим камінням, усередині якого тисячу або дві тисячі років тому грілися, ховалися від дощу і просто жили люди.

Нечувана раніше музика долетіла до його вух. Музика історії, музика землі. Тиха, повільна, що запрошувала уважніше прислухатися до неї.

Бісмарк поліз далі через чагарники. І знову вибрався на відкриту площадку, поверхню якої перетинав ряд каменів, що виглядав з жовтуватої, сухої, немов пресованої землі.

Він погладив тепле каміння долонею і почув неголосний і дивний залізний звук. Подивився на руку — на мізинці блищав викопаний під Софією перстень.

— Коли я його надів? — Бісмарк спантеличено хитнув головою. Потім зрозумів. — Це автоматично, щоб не залишати в кімнаті.

Розглядаючи сліди стародавнього Палеополі, життя якого колись кипіло на південному березі Андроса, він не помітив, як опустилися сутінки. Але самі сутінки він зауважив через те, як різко зменшилась прозорість повітря

Вийшов на відкрите місце. Подивився вгору, на селище. Там уже світилися вікна.

Поки намагався вийти на стежку, що веде вгору, стало зовсім темно. Хвилин тільки через двадцять, уже в світлі ліхтарика,

знайшов напівзабуту стежину, але вона раптово обірвалася метрів через триста.

Олег нервував, піднімаючись від моря, продираючись через кущі та дикі оливкові зарості. Так він дійшов до паралельних берегу доглянутих терас з оливковими садами. Коли, нарешті, вийшов на вуличку і піднявся на головну дорогу, мобільний вимкнувся через виснаження батареї. З останніх сил смартфон висвітлив час — двадцять хвилин на дев'яту — і згас.

Олег пройшовся уздовж дороги, сподіваючись зустріти когось-небудь і уточнити, коли буде автобус на Ормос. Дістався вже баченого раніше снєк-бару, освітлена всередині тераса своєю низькою дерев'яною стінкою виходила просто до краю дороги. Перейшов дорогу, заглянув усередину. Ліхтар під дахом тераси розливав затишне жовте світло на кілька столиків і на сині дерев'яні стільці з прошитими солом'яними сидіннями. З вікон, що виходили просто на терасу, теж виливалося жовте домашнє світло. Усередині грала народна грецька музика.

Простий інтер'єр натякав на недороге меню. Кілька столиків займали місцеві чоловіки. Їх неголосна розмова легко впліталась у музику, що лунала з динаміка над барною стійкою. Майже над головою самого бармена.

Той, побачивши нового клієнта, піднявся на ноги.

— Do you speak English? — запитав натомлений Бісмарк.

Бармен кивнув і простягнув меню англійською.

— Автобус на Ормос? — запитав Олег. — Він тут зупиняється?

Бармен знову кивнув.

— А коли наступний?

— Завтра вранці. Близько дев'ятої.

— Завтра? — з відчаєм у голосі перепитав Бісмарк.

Розуміючи, що він усе почув правильно, засунув руку в кишеню джинсів. Витягнув двадцять євро — все, що залишилося після раннього обіду в таверні і купівлі квитка на автобус.

Дивлячись на стиснуту в пальцях синю двадцятку, він відчув приплив голоду. Цього дня обід він дійсно їв занадто рано.

Мовчки, стоячи перед барною стійкою, Олег розгорнув меню. Вибір виявився небагатим і помістився на одній сторінці. Ціни не кусалися. Мусака коштувала п'ять євро, а кальмари — вісім. Замовив мусаку і сів за столик якнайдалі від місцевих чоловіків.

Він сподівався, що бармен разом з мусакою принесе даромве «узо» за рахунок закладу. Але бармен не приніс. І тоді, важко зітхнувши, Олег дозамовив і грецької анісової, до якої так швидко звик і без якої, як йому тут здавалося, не можна було прожити й дня.

РОЗДІЛ 76

Краків, липень 1941. Наказ не озиратися і вітання від Арети

Всю дорогу назад вони мовчали. Олесь бачив, що батько дуже схвильований. Їх провели знову до ресторації і посадили за вільний столик. Перед ними було дві порожні тарілки з рештками їжі, які мали свідчити, що вони сидять тут уже певний час. Недопита пляшка вина теж грала свою неприховану роль.

Та ось до ресторації увійшли ті, що за ними стежили, і зайняли вільний столик. У ту ж хвилину кельнер забрав брудні тарілки, а за мить поставив по тарілці печеної картоплі з ковбасками. То була ресторація невибаглива, для місцевих, страви тут готували прості й дешеві. Вино було смачне, і Олесь із батьком залюбки заливали ним свої нерви. Вони мовчали, не було сенсу починати тут якусь поважну розмову.

Перекусивши, подалися додому, де їх чекала приємна несподіванка — до них приєдналася мама, і на кухні запахло курячим росолом, свіжими огірками й кропом. А потім Олесь слухав довгу й детальну оповідь тата про ту неймовірну розмову. Професор перетворився на принаду.

— Дивує мене одна річ... — сказав Курилас. — Звідки полковник довідався про ваші родимки? Я з мамою розмовляв про них на балконі та ще й пошепки.

— Очевидно й там вони встановили прослуховування.

— Мабуть, так. Втекли ми вчасно.

Тепер Олесь ламав собі голову, яким чином попередити Арету. Вона ні за що не повинна втрапити в пастку. Хоча, якщо вона так вміло ховається, то вже й так розуміє, що мусить бути обережна.

Олеся й далі гнітила туга за нею. Хотілося їй знову бачити й розмовляти з нею. Олесь сновигав вулицями в надії, що вдасться їй десь помітити. За ним хвостів не було, і він чувся безпечним, однак час від часу перевіряв. На щастя, у Кракові є чимало малесеньких вуличок, де за дня можна не зустріти жодної живої душі, особливо там, звідки були виселені євреї. Тоді навіть не треба озиратися — просто чимчикуєш собі бруківкою і вслухавшись у звуки, які можуть вигулькнути позаду. Але ні, ніхто не вигулькував. Та й Арета не з'являлася.

У редакції Олеся знову перестрів Клаус і допитувався про неї. Олесь здивувався:

— Не розумію, чому ви мене питаєте? Я з нею ледве знайомий.

— Я всіх питаю, — відрізав цензор і пішов, розмахуючи сувоями щойно видрукованих версток.

Косач теж звернувся до Олеся з тим самим.

— Холера! Всі її шукають! Забембали! — потім глянув на Олеся прискіпливо, мовби намагався прочитати його думки і додав: — Але ж ти теж не знаєш, куди вона поділася?

— Не знаю. І повір мені — це мене мало цікавить.

— Ов! Так скоро охолов?

— Ні, я ніколи не палився до неї, вона доволі зимна, якщо ти не помітив.

— Ах, так... справді зимна. Але її ж розшукують не через те, що вона гаряча або зимна. Вона раптом стала потрібна і Клаусо-

ві, і Освальдові, і Карлові Аріо, який ледь не щодня приходив до редакції і нишпорить. На щастя, він уже мусить їхати до Рівного. До речі, я бачив Ольжича і в нього питав про Арету.

— О, і ти, Бруте! — засміявся Олесь.

— Так, я знаю, що й ти був у нього, — він вийняв цигарничку і закурив. — Тому не кажи, що вона тобі байдужа.

— Я був у нього лише з тієї причини, що нею цікавився Клаус і змусив мене намалювати її портрет. Я подумав, що їй, мабуть, не варто зараз з'являтися в редакції.

— Чому? Бо, можливо, вона жидівка?

— Хто сказав, що вона жидівка?

— Ніхто. Але такі висновки насуваються. Ти ж знаєш, що зараз у гетто робиться. Їх вивозять, вивозять і вивозять. Але не до Палестини, як на твоїй карикатурі. Арета не дарма ховається. Та це до пори, до часу. Скільки можна ховатися? Тут кожен камінь готовий тебе видати німцям. То хіба десь утекти на село. Я міг би їй виготовити відповідні папери. Передай, коли побачиш.

— Гарзд, передам... якщо побачу.

Вони попрощались, Олесь вийшов на вулицю. Починало смеркати, але бажання йти додому не було. Батько цілими днями писав: до обіду в науковій бібліотеці, по обіді вдома. Ні, він не займався тим, що йому доручили люди з Аненербе. Він писав працю про історію хрестових походів і участь у них галичан. Якраз наставало тихе липневе надвечір'я, він уже був удома, і Олесь не хотів йому заважати. «Мама, мабуть, зварила пшоняну кашу і заправила її смаженою цибулею та шкварками, — подумав він. — Бо торбина пшона і мішок цибулі — таким був мій останній гонорар. І я не нарікаю. Багато кому доводилося ще гірше». Ходили чутки, що на базарах уже торгували картопляним лущинням, а газети попереджали, щоб

уважніше приглядатися до оббілованих кролів, бо на їхньому місці можуть виявитися коти. Вчора в газеті було опубліковане оголошення: «Дві маленькі папужки, блакитна і помаранчева, вилетіли з клітки в середу, налякані неприємними звуками. Буду вдячний за зголошення». Тими неприємними звуками були постріли на Казімежу, в районі гетто. Там знову виселяли євреїв. А дві папужки уже, мабуть, продані й перепродані, якщо їх ворони не задзьобали.

Олесь плентався без мети вуличками, очі безупинно шукали в перехожих її, лише її. Десь же вона повинна бути, він відчував фізично її присутність десь недалеко, десь за тим чи за отим рогом. Минаючи трамвай, він приглядався до освітлених шиб, зазирає у вітрини ресторацій і відчував роздратування через свою безпорадність. Чому вона так раптово зникла? Чому не залишила йому жодного знаку, що вона десь є, що небавом він її знову побачить? Але ні, він жодних знаків не помічав. Однак уперто продовжував блукати вечірніми вуличками, коли раптом почала сіятися мжичка. Щойно тоді подумав, що пора додому, і завернув на вуличку святого Яна. Голос, який вивів його з рівноваги і навіть трохи злякав, вигулькнув десь за спиною. Хтось невидимий промовив пошепки наказовим тоном:

— Не озирайтеся! — а за хвилину додав уже лагідніше: — Вітання від Арети. Йдіть до «Французького» готелю і чекайте біля входу.

Олесь від несподіванки похолов. Вона з'явилася? Вона не боїться? Йому зашуміло в голові, але слухняно пішов, та ні — не пішов, а погнав до готелю, який містився якраз на розі святого Яна і Піярської, яка тепер називалася Bestelstrasse. На партері у цьому чотириповерховому готелі була ресторація, але не для простих людей. До війни вона не тішилася особливою популяр-

ністю, бо відлякувала своїми цінами. Тепер туди навідувалися переважно німці.

«Що вона надумала? — пульсувало в Олесевій голові. — Хоче потрапити просто в осине гніздо? Чому вона вибрала саме таке місце зустрічі? Є ж стільки затишних місцинок... Зрештою, літо, можна було б зустрітися взагалі на березі Вісли».

Він зупинився біля входу й чекав під дашком. Його обволікував сумерк. Вулиці були порожні. Неподалік стояло кілька авт, очевидно, готельових гостей. З ресторації лунала тиха музика, дзенькало шкло і котився приглушений гомін. Чулася переважно німецька мова. Він глянув у вітрину на своє відображення. На ньому була біла сорочка, чорні штани і чорні мешти. Все чисте й випрасуване. Єдине, що він мав трішки закочені рукава. Швиденько їх відкотив і застібнув. Також застібнув гудзика на сорочці. Не франт, але й не волоцюга.

Зоддалік почулося хуркотіння мотору. До готелю підкочував чорний блискучий кабріолет. У кабріолеті під козирком, який захищав від дощу, сиділа краля в модному червоному капелюшку з вуалькою, що затуляла її очі, в пальцях вона тримала цигарку на довгому мундштуку. Кабріолет підкотився до входу. Водій поквапився розгорнути парасолю. Краля в розкішній червоній сукні до п'ят вийшла з авта і зробила кілька коротких делікатних кроків. Водій з парасолею чапав за нею. Її великі червоні уста мусили належати комусь із вищих сфер. Світле волосся спадало густими кучерями на плечі.

РОЗДІЛ 77

*Палеополі, листопад 2019. Бісмарк напивається
через неможливість повернутися в Ормос,
але в результаті прокидається в незнайомому місці
з дахом над головою*

В голові тиснуло. Мовби мозок напучнявів і намагався розсунути череп. Олегові спочатку здавалося, що все це відбувається уві сні, що це звичайний посталкогольний кошмар. Нерви, стрес, узо, а потім якась цїппора, одним словом намішав різного, напився, всі двадцять євро пішли в трубу. Точніше в горло. А коли стало зрозуміло, що він більше не має грошей, щоб платити за узо, хлопець-бармен усе ж пригостив за рахунок закладу чимось іншим, теж міцним, та вже не анісівкою. Пригостив і попросив забиратися. Настав час зачиняти снєк-бар, а Бісмарк залишався єдиним відвідувачем. Олег намагався пояснити грекові, що йому нема куди йти. Що він застряг до ранку, до автобуса. В принципі, він готовий і просто залишитися на терасі, що виходила своїм дерев'яним парканчиком просто до краю дороги. Адже ж міг там всістися, покласти голову на стіл і задрімати. Але хлопець пояснив, що і терасу зачиняє. А як можна зачинити терасу, якщо у неї немає вікон, і через парканчик, висота якого ледве чи була більша ніж метр, перелізти міг кожен? Може, треба було попроситись, зробити вигляд, що пішов, а потім повернутися на терасу і там лягти хоча б на підлозі. Все одно б він не замерз, це без сумніву. Особливо після такого коктейлю.

Олег розплющив очі. Всеосяжна темінь наче линула назустріч погляду, всередину, в розколоту алкоголем голову, в якій, як космонавти в невагомості, плавали не пов'язані одна з одною думки.

Боліла спина, свербіло праве плече, гострий біль відчувався в лівому стегні. Стегно боліло, ніби від удару.

Він намагався звикнути до темряви, пробував ігнорувати розбите тіло. Зазвичай його очі швидко звикали до темряви і через п'ять-десять хвилин він починав розрізняти лінії, обриси предметів, навіть міг роздивитись сірий глибокий фон. Але в цей раз звикання не відбувалося. Темрява залишилася темною, а невидиме залишалось невидимим.

— Чорт! — видихнув Олег і спробував піднятися.

Уперся долонею в щось м'яке, схоже на матрац. Це те, на чому він прокинувся, а отже й спав. Провів рукою під матрацом, а там — дерев'яний щит, лежанка. І відразу під нею підлога. Більш-менш рівна і холодна, глиняна або кам'яна.

Олег сів на невидимій лежанці. Провів рукою по боках. За спиною натрапив на стінку. Теж не рівну, вологу, кам'яну. Промацав її пальцями, намагаючись зрозуміти, що це за кладка — цегла чи просто камінь. Але пальці не намацали стиків, швів. Стіна на дотик нагадувала бік скелі.

Олег згадав про телефон, витягнув з кишені, кілька разів натиснув на бічну кнопку, яка зазвичай оживляла екран. Телефон не прокинувся. Згадалося, як вмирала батарея напередодні ввечері, коли він продирався через чагарники і оливкові зарості до дороги. Але як він потрапив сюди? Адже це чийсь житло. Чийсь підвал або льох.

— Sorry! — гукнув і здивувався, як на диво глухо прозвучав його голос.

Посидівши ще кілька хвилин, обережно піднявся на ноги і рушив уздовж стіни, ковзаючи по ній рукою, наче боячись втратити з нею контакт. За хвилю вперся в кут. Рука натрапила на сухе дерево. Провів пальцями вниз по дереву. Начебто, дві-рі. Зачинені. Стукнув. Потім ще раз. Дерево виявилось товстим і глушило стукіт.

— Гей! — закричав Бісмарк. — Хто-небудь є? Sorry!!!

Жодної луни. Стук, крик, усе миттєво тонуло в темряві, перетворювалося в тишу, яка мовби відразу засмоктувала звуки в кам'яну пастку в момент їхньої появи.

Олег повернувся по стінці до матрацу. Сів.

Згадався виск гальм за спиною, дратівливий, різкий. Після того, як він вийшов зі снєк-бару просто на проїжджу частину вулиці-дороги. Він так по ній і пішов убік Ормосу. Він знав, де Ормос. Він же приїхав звідити. Встиг пройти зовсім небагато, може, кроків тридцять, коли ззаду заверещали гальма. Він навіть і незчувся, як машина, яку несло на хідник, зачепила його бампером, і він відлетів під паркан з іншого боку дороги. Він уже піднімався на ноги, цілий, не відчуваючи жодного болю, озираючись на машину, що зупинилась і з якої, як у сповільненій зйомці, наче вилітав-вискакував кремезний грек з розлюченим виразом обличчя. Він вочевидь бажав Олегові зла. Він поспішав до нього, стиснувши кулаки. І в Олега раптово з'явилися сили, достатні для того, щоб бігти. І він помчав далі по узбіччю дороги, а потім звернув до першого-ліпшого проходу вниз, до моря. Йому здавалося, що грек усе ще женеться за ним. Він знову звернув кудись праворуч, потім ліворуч і вниз, потім став продиратися крізь кущі — ноги втратили дорогу. Він не знав, скільки часу і з якою швидкістю мчав убік моря, але в якийсь момент сили покинули його і він впав, спіткнувшись

об приосадкувату гілку ялівцю або об щось інше, що виступало з землі, може, навіть просто об камінь. Упавши, він полежав кілька хвилин, а потім поповз. І уперся в прадавню кам'яну кладку, в залишки стіни. І ось коли він сів і знову почув тишу, і цвіркунів, і щось ще, може, якихось дрібних нічних звірів, які шукають вечерю, його очі розгледіли неподалік вогник, живий вогник. І він вирішив підійти і подивитися: що це таке. Його вже хитало, і ноги, що стали ватяними, неохоче слухалися. Коли він вибрався на галявину, де горіло багаття, і біля нього хтось сидів, голова теж вирішила себе не слухатися і майже відключилася. Він ще встиг підійти і зупинитися, може, в метрі від багаття, після чого просто осів на землю. Очі заплющилися. Втома, алкоголь, удар бампера об стегно перемогли його остаточно. Він ще начебто чув, як хтось питав його по-грецьки: «Ροιο είναι το θέμα με sas? Αισθάνεστε άσχιμα?» (Що з вами? Вам погано?)

Тільки подумки Бісмарк устиг відреагувати на почуте фразою «I don't speak Greek!» Але з рота жодне слово не вилетіло. Він упав боком на землю і більше на цьому світі свідомо не був присутній. Він навіть не відчув, як людина, що сиділа біля вогнища, потягнула його кудись до краю галявини, зупиняючись та перепочиваючи.

Захотілося знову лягти. Безсилля просто валило його назад на матрац. Він упирався, упирався в нього долонями, намагався всидіти. «Ось якби вмитися», — мрійливо подумалося йому.

Пересилюючи слабкість, похитуючись, він усе ж знову піднявся на ноги. Обома долонями уперся в стінку над лежанкою. Здалося, що стіна праворуч вологіша, ніж ліворуч. Він просунув праву руку вище і відчув, що долоня стала мокрою — по стінці стікала вода. Підніс долоню до обличчя — жодного запаху.

«Може, там, зовні, дощ?» — подумав і обтер мокрою долонею щоки.

Волога прохолода злегка підбадьорила його. Він уже обома долонями зняв воду зі стіни і знову обтер обличчя, чоло, шию. Потім ще раз. Відчувши спрагу, провів долонею по губах. Вода мала трохи кислий смак. Мозок у голові нарешті зменшився і більше не тиснув з колишньою силою зсередини.

— Sorry! — Знову щосили закричав він.

Підійшов до дверей і став по них тарабанити.

Як тільки перестав, почув шурхіт.

— Tóra, tóra! Periménete! (Зараз! Зараз! Зачекайте!) — пролунав за дверима сиплий чоловічий голос.

Дзенькнув залізний засув, і двері відійшли з-під долонь Бісмарка. Він мало не впав уперед.

Думаючи, що за дверима має бути світліше, він утупив очі в продовження темряви. Навіть того, хто зараз стояв перед ним і чий голос він щойно чув, видно не було!

— Sorry! I don't speak Greek! — простогнав він жалібно. — English please!

— Okay, okay, — промовив той самий голос. — Come with me! (Ходімо зі мною!)

Бісмарк відчув, як рука невидимої людини стиснула його зап'ястя і потягла за собою по темряві. Він ішов, піднімаючи ноги трохи вище звичайного, боячись спіткнутися, не довіряючи оточуючим його невидимим поверхням. Він повертав на ходу за невидимий кут, устигаючи впевнитися в його присутності випростаною рукою. Він, здавалося, піднімався невидимими сходами, які мали різну висоту, і тому кілька разів нога переступала відразу через дві сходинки, доводилось понадміру напружуватися, переносячи важке, втомлене тіло на нову невидиму висоту.

— Careful! (Обережно!) — сказав чоловік, що кудись його тягнув за собою.

Він зрозумів почуте слово і одразу вдарився тім'ям об надто низьку стелю. Автоматично втягнув голову в плечі, нагнувся, вільною рукою провів по волоссю, перевіряючи, чи є кров.

Час у темряві тягнувся нескінченно. Не зважаючи на рух. Хотілося якомога швидше вийти на світ божий. Але попереду знову виявився поворот, за який його затигла міцна рука незнайомої людини. І знову «Careful!»

Олег втягнув голову в плечі і спіткнувся об поріжок або сходинку. Впав би, якби той, хто йшов попереду, не підтримав його. Потім знову сходинки вгору, знову різної висоти.

Олегові здалося, що нарешті його очі звикли до темряви. Він бачив спину чоловіка, що вів його за собою, стискаючи його зап'ястя.

І раптом величезної сили удар по очах. Удар сонцем, удар, що пробив зіниці наскрізь і засліпив Бісмарка. Заплющивши очі, Олег зробив ще з десяток кроків, уже відчуваючи завдяки повітрю і вітерцю, що стеля підвалу залишилася позаду, як і темінь, тепер над ним тільки небо і сонце.

Розплющив очі і знову заплющив від лазерного, агресивного сонця.

А ноги тепер ступали нерівною землею, ступали впевненіше, ніж у темряві. Зачіпали гілки чагарника.

І раптом чоловік, що йшов попереду, зупинився.

— You can seat down! (Тепер можете сісти!) — сказав він.

Олег підніс долоню до очей, прикриваючись нею від сонця, розплющив їх. Почекав, поки вони звикнуть до світла, яке ще й досі здавалося надто яскравим, таким яскравим, яким може бути спалах вибуху. Нарешті відвів руку і подивився під ноги і на

землю в пошуках того, на що можна було сісти. Побачив грубо збиту коротку лавку перед згаслим вогнищем. Згадав багаття, побачене минулої ночі. «Те ж саме місце?» — подумав. І підняв погляд на людину, яка привела його сюди, вивела з повного підземного мороку. Підняв і обімлів, завмер, як кролик під поглядом удава. Перед ним стояв Георгій Польський. Достоту такий, як на фотографії. У полотняних штанах, у куртці, під якою виднівся синій светр грубої в'язки, з непричесаним сивим волоссям і з зім'ятою довгою бородою.

— How are you? (Як ви?) — запитав він, уважно і схвильовано дивлячись Олегові в очі.

— I'm okay, — майже пошепки вимовив Бісмарк, відчуваючи всередині страх, навіть помічаючи його нотки у власному шепоті.

РОЗДІЛ 78

Краків, липень 1941. Фройляйн Ельза запрошує до ресторації

Наблизившись, вона взяла Олеся попід руку і повела до ресторації. Олесь на мить утратив дар мови від хвилювання. Він її геть не впізнав. Це була не Арета. Це була графиня, баронеса, донька власника гарматного заводу, хто завгодно, але не та скромна вродлива дівчина з такими невинними, можливо, й ніколи нецілованими вустами. Вона пофарбувалася на блондинку, тіні, помада і рум'яна перетворили її на геть незнайому особу, теж красуню, але ще неприступнішу й далеку.

Швейцар відчинив перед нами шкляні двері і вклонився, промовивши:

— Фройляйн Ельзо, до ваших послуг.

Олесь зиркнув здивовано на Арету. Ельза? То її тут знають? Коли вони увійшли до зали, безліч очей націлилися на них і проводжали їх доти, аж поки адміністратор, який підбіг за хвилю, не посадив їх за вільний столик під стіною. Він теж назвав її, на подив Олеся, «фройляйн Ельзою». Арета сіла спиною до входу і попросила карту. Адміністратор зник. Вона промовила:

Надходить пора для дрімотливих вихудлих айстр,
коли припадає імла до останків медового літа,
до лип насторожених блудних осик і до нас,
аби хоч у кутиках вуст крадькома засиніти...

— І що це означає? — запитав Олесь.

— Нічого доброго, — відказала Арета на диво спокійним голосом, коли в ньому все закипало від хвилювання. — Як ти?

— Ми вже на ти? — його голос затремтів і зламався.

— Ми давно повинні були перейти на ти, — лагідно всміхнулася вона. — Вибач, що я не давалася чути.

— Де ти була?

Їм принесли карту, Арета замовила іспанське вино і кивнула кельнерові, даючи зрозуміти, що поки це все.

— Ти хочеш їсти? — запитала, ігноруючи Олесеве запитання.

— Ні, — заперечив він. — Я хочу знати, куди ти пропала. І чому тебе тут називають Ельзою?

— Гарзд, — сказала вона, знову пропускаючи його слова повз вуха. — Візьмемо качку з журавлиною підливою.

— Кажу ж — не хочу їсти.

— Я теж. Але сюди не ходять побалакати.

Він не впізнавав її, тон розмови змінився, вона вже не тільки виглядала, як краля з вищого світу, але й розмовляла відповідно. Однак він не відчував себе при цьому рівним їй. Вона панувала над ним, як пані над лакеєм, не чула його, а через це у ньому закипало роздратування.

Кельнер приніс вино, розкоркував, налив і прийняв замовлення на страву.

— Ще щось? — поцікавився він.

— Ні, дякуємо, — відказала Арета і подарувала йому чарівний усміх.

— То де ж ти була? — втрачав терпіння Олесь.

— Ну, як де? В підпіллі. Але навіть у підпіллі є вушка. І я знаю, що ти з батьком побував на аудієнції в Аненербе.

— Властиво, не я, а батько побував.

— І це я знаю, — промовила вона сливе збайдужіло. — Але ж тобі відомо, про що вони говорили?

— Відомо.

— Добре. Тепер мені коротко і стисло перекажи.

Олесь простягнув до неї келих, вони цокнулися. Арета уважно вислухала те, що Олесь почув від батька.

— Ну, в принципі, нічого нового, — сказала вона. — Налий вина. Я хочу напитися.

— Ти? — він був ошелешений. — Раніше за тобою такого не помічав.

— О, ти ще про мене багато чого не знаєш, — промовила з таємничим виразом. — Але мені здається, що ти мені переповів ваш візит дуже стисло.

— Я не переказував те, що ти й сама знаєш. Зокрема, не сказав про ще одну тему, яка була озвучена на тій зустрічі... Про Вріл.

Арета поглянула на Олеся замислено і здивовано. Нарешті він побачив її розгубленою, а не рішучою. Вона ворухнула вустами, мабуть, підбираючи відповідні слова, але, не знайшовши їх, піднесла до вуст келих і надпила. Він чекав. Вона мовчала. Врешті поставила келих на стіл і промовила тихим голосом, скориставшись тим, що музики перестали грати.

— Краще не думай про те, що неможливо досягнути. Твій батько почув, мабуть, лише те, що дозволено йому було почути. Не більше. І не думаю, що все те, що він почув, зумів тобі настільки докладно переказати, щоб ти міг робити певні висновки.

— А про те, що Косач належить до товариства «Вріл», чула? Вона засміялась.

— Він там на дуже низькому щаблі й нічого не вирішує.

— Однак ти й від нього ховаєшся.

— Я ховалася взагалі від усіх. Але цей день останній. Більше я не ховатимусь.

— Висновок поки що простий: тебе прагне знайти сам фюрер.

— Хто шукає, той знайде, — відказала вона недбало.

Її репліки були загадкові, вона вочевидь дрочилася.

— Таке враження, що тобі байдуже? — здивувався Олесь.

— Ні, але я фатальна особа.

— О, Господи! Ще такого від тебе не чув. Ти геть змінилася.

— Десь глибоко в душі я така сама, — промовила вона зі смутком. — Однак останнім часом мене почали жахати ночі. Прокинувшись, я змушена збирати себе по крупинках, розгублена і вилущена зі спогадів... позбавлена передчуттів, які раніше мене ніколи не підводили... Хто я? — питаю себе з очима в білу стелю. Денне світло здається загрозливим, гнітючим... Хочеться знову заплющити очі, бо там, де я була в сні, я була собою, хоч і переживала страх. Але страх інколи здається прийнятнішим за невідання. Знаю одне: тобі з батьками треба тікати. Вам потрібно переїхати до Відня і купити квиток до Лісабона. А звідти — до Америки.

— Це щось неймовірне, — Олесь відверто запанікував. — Я тут принаймні маю роботу. І можу як-так прогодувати батьків і себе.

— Годувати тобі їх доведеться недовго. Бо вже за день-два ви опинитесь в Аушвіці.

Він жахнувся.

— Що ти маєш на увазі?

— Те, що сказала. Або Аушвіц, або Відень. Або ще варіант: бандерівці вас ліквідують. За контакти з Аненербе.

— Вони нас не вистежили.

— Вас не вистежили мельниківці. А бандерівці вистежили.
І поки що в роздумах: ліквідувати вас чи ні...

— А ліквідатор ти?

— Ні, я не підкоряюся ОУН(б). Я з мельниківцями.

— Цікаво... у бандерівців ліквідатори теж такі красуні?

Вона засміялася.

— Ні, красень.

— А увесь цей час ти займалася тим, що когось вистежувала?

— Можна сказати й так. Я перебувала в певних колах. Ти ж бачиш, як нас легко впустили до ресторації. А це тому, що я тут була вже не раз.

— З ким?

— Він уже здох.

— Хтось із гестапо?

Вона кивнула.

— В пресі нічого такого не було.

— Ну, розумієш, інколи люди помирають природною смертю.

Серцевий напад, наприклад.

— Навіщо тобі все це?

— Таке моє покликання. Офірувати собою.

— Ти справді думаєш, що ти Пречиста Діва?

— Я діва, але не думаю, що Пречиста. Я тобі казала, що не знаю, хто я. Це все так непросто пояснити. Та я й сама для себе не можу пояснити. Ці знаки... молоко... видіння... Але все в страшно-му тумані, який дуже швидко розвіюється. Я Арета, а не Марія...

— Це твоє справжнє ім'я?

— Справжнє.

— Як тебе кликали в дитинстві?

— Так і кликали... Арета або Рута. Це ім'я доволі поширене в Галичині.

— Ти походиш з жидівської родини?

— Ні, мій тато був священником... Я рано осиротіла... виховувалася в монастирі.

— То от звідки у твоїх віршах біблійні мотиви?

— Можливо. Боже, як давно я нічого не писала... — вона вийняла з торбинки грубенький записник. — Візьми. Тут усі мої вірші. Збережи.

Олесь поклав записник біля себе, але не відважився при ній розгортати, бо хотілося її розпитувати і розпитувати, а все скидалося на те, що це їхня прощальна вечерея перед тривалою розлукою. Не вірилося, що більше не побачаться, хоча вона поводилася саме так, як ті, що прощаються навіки.

— Не подобається мені твій настрій, — сказав Олесь.

Вона усміхнулася й простягнула йому залізного ключа.

— Це теж збережи.

— Що то за ключ? Від твого помешкання?

— Так. Але не в Кракові.

— А де?

— Під Києвом. Там, — вона кивнула на записник, — знайдеш, що з цим ключем робити. І ще ось, — вона простягнула папірець. — Тут адреса, куди ви з самого ранку переселитесь з батьками.

— За нашим будинком стежать.

— Я знаю. Але того ранку агента не буде.

— Куди він подінеться?

— Попливе Віслою, — усміхнулась вона. — А завтра опівночі вас чекатиме авто. До Відня приблизно чотириста кілометрів. За ніч доберетеся. Водій вас посадить у потяг. Твій тато віддасть водієві книгу Єноха, а він вручить вам квитки і кошти на проживання.

— Я... я не знаю, чи тато...

— Вона вже йому не потрібна. Він же ж останнім часом тільки симулював, що заглибився в дослідження, коли зрозумів усю небезпеку того, що від нього вимагали.

— І це тобі відомо. Добре. А ти?

— Я вас потім наздожену.

— Коли?

Вона усміхнулася і продекламувала:

Коли прийду? Прийду либонь весною,
Бо нині бачиш — вечір і сльота...
Тумани, мов орли над головою,
І я така похмура і не та...

І все навколо дике й непривітне,
Аж в дощовій краплині нишкне страх...
Уже себе самих останні квіти
Слухняно розпинають на вітрах...

А я така далека і печальна,
Хоч і покірно-тиха як колись...
Побіля ніг твоє сумне мовчання,
Немов калюжі крові розлились.

Та я прийду, можливо, не востаннє
Руками посвічу собі в імлі...
Прийду в ту ніч коли мене не стане,
Коли й тебе не буде на землі...

РОЗДІЛ 79

Ормос, листопад 2019. Несподівано приходить смерть.

І добре, якщо вона — не твоя

На черговому закруті дороги Олега занудило, але він з останніх сил себе стримав. Тепер на язик повернувся смак останнього випитого вчора напою, правильну назву якого він не знав. Вітерець бив в обличчя, змушував мружити очі. Надто, що в ліве залетіла чи то мошка, чи то піщинка, і хотілося витягнути її, але ж треба було міцно триматися обома руками за старого, що сидів попереду і упевнено керував моторолером. Так що доводилося терпіти. А моторолер раз у раз нахилився то ліворуч, то праворуч, наче спортивний мотоцикл, підкоряючись вигинам дороги. Іноді старий гальмував, і тоді Бісмарк буцався чолом об його шолом. Сам Олег їхав без шолома, але про безпеку не думав. Навпаки, виникло якесь дитяче почуття захищеності, немовби він був маленьким онуком цього старого за кермом і знав, що той захистить його від будь-якої небезпеки.

На ходу під монотонне торохтіння двигуна він згадував дивно незграбну розмову з археологом, що почалась після довгої і напруженої паузи. Сама ж пауза запанувала надовго, як тільки у відповідь на якісь чергові слова Польського англійською, Олег теж відповів англійською, але додав раптом «Георгію Георгійовичу».

Обличчя старого скам'яніло, глибоко запалі світло-блакитні очі нерухомо завмерли на співрозмовникові і, здалося, що він затамував подих.

— Хто ви? — запитав старий через кілька хвилин холодним, навіть крижаним голосом.

— Я знайомий вашої правнучки, Каті... — залопотів Олег. — У мене для вас від неї подарунок. І від ваших.

Наступна пауза виявилась коротшою за першу, але теж затяглася на хвилину.

— У них не було моєї справжньої адреси, — твердо сказав він, немов припер співрозмовника до стінки.

— Я сам знайшов, за фотографією... де ви на човні...

— За якою фотографією? Навіщо?

— Ну як, я теж археолог, — заговорив Олег, плутаючись у словах і подумки лаючись через свою недолугість. — Тільки не офіційний. Мені спочатку доручили розшукати ваші щоденники... з приводу розкопок у Софії.

— Хто доручив? — старий сердито нервував.

— Адік.

— Який ще Адік? Документи у вас якісь є?

— Паспорт, у кімнаті... Ми позавчора ходили з Елефтерією до вас додому, але вас не було...

— А її ви звідки знаєте? — ще більше здивувався старий.

— Мене до неї таксист поселив, коли я приїхав, щоб вас розшукати.

— Але навіщо вам мене розшукувати? Ви можете чітко і зрозуміло мені це пояснити?

— Ну, щоб запитати... З приводу розкопок під Софією. Я там теж копав.

— Під чиїм керівництвом?

— Під керівництвом Адіка.

— Та хто, чорт забирай, цей ваш Адік?

— Чорний археолог. Він узагалі з Одеси, але спеціально до Києва переїхав заради цієї могили. Я ще ваше листування з Клейнодами читав. Мені його Клейнод дав.

— Він що, ще живий?

— Ні, вже ні...

— У мене від вас болить голова. — Польський важко зітхнув. — Зараз приїдемо, ви принесете мені те, що передали мої, і відразу підете. Якщо я захочу, я вас знайду у Елефтерії.

— Я тут ще тільки два дні.

— Якщо за два дні не знайду, отже — не хочу.

І ось після такої розмови Олег міцно тримався руками за Польського, довіривши йому своє життя на час цього екстремального переїзду з Палеополі в Ормос на моторолері зі сто восьмирічним водієм, який навіть за місцевими правилами помітно перевищував дозволена швидкість.

Коли вони в'їхали в Ормос, сонце вже потихеньку хилилося до гори.

Бісмарк зліз з моторолера біля будинку Елефтерії і піднявся в кімнату. Насамперед поставив мобілку на зарядку, а потім ліг, щоб дати відпочити ногам та й усьому тілу від пригод минулої ночі і від «американських гірок», влаштованих йому дорогою в Ормос Георгієм Польським. Ліг і заснув, як убитий.

Коли прокинувся, мобілка вже зарядилася на сімдесят шість відсотків. Увімкнув. Перевірив час і тут ще раз прокинувся, тільки вже не тілом, а думками. Десять хвилин на дванадцятую. За вікном темінь. Майже ніч.

Поспішно закинувши на плечі наплічник з посилкою, листом і кинджалом із старовинним руків'ям, він тихенько спустився

вниз і вийшов на вулицю. Об'ємний спів невидимого хору цвіркунів ударив у вуха. Жодних інших звуків. Ормос спав.

— Якщо він уже ліг, то прийду вранці, — вирішив на ходу Олег, намагаючись іти більш м'яким, беззвучним кроком.

Вікна в будинку Польського світилися. Це заспокоїло Бісмарка.

Зайшовши у двір, він зупинився перед напівкруглим порогом, розрізаним жовтим лезом електричного світла, що пробивалося крізь ледь прочинені двері.

Незачинені двері насторожили Олега, але тут він згадав відсутність замка на дверях у кімнату і часто не замкнені вхідні двері до будинку Елефтерії. Мабуть, на цьому острові злочинність, як явище, була відсутня.

Він постукав, готуючись зайти, як тільки почує дозвіл господаря. Але замість голосу старого почув невиразний крик і шум, усередині щось упало. Заглянувши у коридор, пройшов швидким кроком далі. Метушливий шум став голоснішим, і на його тлі пролунав хрипкий невиразний зойк. У кімнаті, яку він недавно розглядав через вікно, хтось у темно-синій куртці і джинсах повалив старого на підлогу і, схоже, душив його. Археолог хрипів і намагався руками відштовхнути від себе нападника.

Переляканий Бісмарк скинув наплічник, витягнув з нього кинджал і, стрибнувши до нападника, вдарив його кинджалом у спину. Здалося, що той не відреагував, і тоді Бісмарк вдарив ще раз, після чого висмикнув лезо зі спини і розгублено впустив його, помітивши, що чоловік, який нависав над старим, валиться набік.

Чоловік у синій куртці застогнав і підібгав ноги. Потім перекинувся на спину і спробував вигнути спину. Його обличчя було заховане під балаклавою з тонкої сірої тканини.

Олег кинувся на допомогу старому. Той хрипів і простягав руки. Підняв його. Насилу посадив у крісло біля каміна. Побіг на кухню по воду.

— Холодно, — бурмотів Польський. — Запали коминок.

Бісмарк обернувся до каміна, закритого декоративною чавунною решіткою. Дров поруч з каміном не було.

— А що запалити? — запитав Олег господаря.

— На дворі, за рогом. Ліворуч. — З придихом пояснив Польський, показуючи на двері.

Вибіг. Повернувся з оберемком дров.

Хвилин через десять дрова загорілися від зім'ятого пакувального картону, який Бісмарк знайшов на кухні. Старий сидів блідий, переляканий, дихав не рівно. Він не зводив погляду з тіла з балаклавою на обличчі.

— Він мертвий? — запитав старий.

Бісмарк боязко стиснув пальцями зап'ястя нападника. Пульсу не відчув. Кивнув старому.

— Подивися, хто це. — попросив той.

Нахилившись до нападника, мовби той міг у будь-який момент ожити і стрибнути в атаку, Олег пальцями підчепив нижній край балаклави і задер її на чоло.

І його наче струмом ударило. На підлозі перед ним з розплющеними очима, зі здивованим виразом завмерлого обличчя лежав Адік.

— Ти його знаєш? — запитав Польський.

— Це Адік, — видихнув Бісмарк.

— Твій Адік? — здивувався старий.

— Не мій, просто Адік. — Відповів Олег трохи голосніше, мовби хотів підкреслити і силою голосу, що цей Адік — не його. — А що він від вас хотів?

— Золото тамплієрів, — на блідому обличчі Георгія Георгійовича з'явилася дивна, болісна посмішка. — Навіть якщо б я йому віддав, він би все одно не зміг би його вивезти звідси. Греки — не дурні. На в'їзд нікого не перевіряють, тільки на виїзд.

І раптом заторохтів різким репом мобільник. Старий здригнувся. Бісмарк глянув на вбитого. «Мобільна» музика лунала з його куртки або з кишені штанів.

— Вимкни! — Наказав старий, трохи підвівшись у кріслі.

Гарячі, складені пірамідкою, дрова в коминку розсипалися, відвернувши Олегову увагу. Він знову згріб їх до купи кочергою під реп мобільника. Тільки потім обережно витягнув джерело репу з кишені вбитого.

— Іов, — прочитав на екрані ім'я того, хто телефонував. І рука затремтіла. Перевів погляд на Польського.

— Це Вавріков...

— Вавріков? — здивувався Польський. — Той Вавріков? Ану дай!

— Іов! — Прочитав старий, піднісши телефон до очей. — Чорт забирай, цей дурень ще живий! А ну натисни кнопку гучного зв'язку! — Подивився він на Бісмарка. — А то інакше я нічого не почую.

Олег натиснув.

— Ало, Адік? Ало? — через шум і тріск прорвався старечий голос.

— Ну що, Ігорчику, — Польський говорив просто в телефон, нахиливши голову. — Твій кілер промахнувся!

— Хто це? Хто, Адік, ти?

— Твій Адік щойно провалився в пекло, це Польський! — Голос старого став раптом грубим і загрозливим. — А я думав, що ти давно помер!

— З якого дива? Мені ще ста років нема. А де це ти?

— Не жартуй. Я там, куди ти відправив свого Адіка.

— Я його справді нікуди не відправляю. — Вавріков вочевидь намагався говорити якомога переконливіше, і його голос тремтів, чи то від віку, чи то від хвилювання. — Якщо це Адік, то він свою гру грає. Він мене кинув. Обікрав трохи і пропав. Я і дзвоню, бо бачу, що він раптом у мережі з'явився. А то вже місяць «поза зоною» був. А що з ним?

— Убитий при спробі вбити, — старий кинув погляд на Олега. — Лежить тут, мертвий. Вже нікому не заважає, але і твої слова підтвердити не зможе!

— Я тут достобіса ні до чого! — продовжив Вавріков. — Ти ж мене знаєш! Тим більше, що я вже поставлене завдання виконав. Знайшов альтернативне джерело. Так що мені від тебе взагалі нічого не треба. У мене тиск сто двадцять на вісімдесят, пульс сімдесят п'ять. І все це без твоєї допомоги. Без твоїх коштовних порошоків. Клейноду твоя допомога теж не особливо допомогла...

— Але ж ти його пресував?

— Ну тоді це було актуально... а тепер немає потреби. Клянусь онуками!

— Не треба! Це небезпечно! Бог все чує!

— Я знаю, що кажу.

Старий раптом перевів погляд з телефону на Олега. Він уважно і задумливо дивився йому в очі і, здавалося, вже не прислухався до белькотні Ваврікова. Погляд старого опустився і завмер на персні, що був на мізинці його несподіваного рятівника. Він на мить примружився, а через пів хвилини опустив погляд на кинджал, що лежав на підлозі.

— Я телефон цей собі залишу, дорогий Іов, — зі знущальною ноткою в голосі промовив він голосно. — Якщо захочеш — за-телефонуеш.

Старий простягнув телефон Бісмаркові.

— Вимкни!

Олег натиснув відбій.

— Ану дай мені кинджал. Тільки витри його. — Попросив старий.

Хлопець витер закривавлене лезо об Адікову куртку. Передав Польському.

— І перстень, — додав старий.

Неохоче, Олег стягнув перстень.

— Звідки у тебе?

— З могили, там, біля Софії. Яку ви вп'ятох копали.

— Учотирьох, — поправив Олега Польський. — Іов не копав, він дивився.

— А чому ви його Іовом називаєте? Він же Ігор. І в телефоні у цього, — Бісмарк кивнув на убитого. — він, як Іов...

— Так він схилений був на одному святому, який рівно сто років прожив і помер. Іов Почаївський. Все про нього знав і нам розповідав. Чути від гебіста розповіді про святого за радянських часів — це була ще та розвага. І не можна було зрозуміти, чи то він нас провокував, перевіряючи на релігійність, чи справді той святий так його зачепив.

— А може, Вавріков — нащадок того святого? — припустив Бісмарк.

— Нашадок святого — полковник КДБ? — Старий засміявся. — Ні. Справжній Іов народився в 1551-му, помер в 1651-му, дружини не було, дітей не було. Чернець. Звідки у нього нащадки?

— Ну, може, духовний нащадок.

— Ага, духовний! — Польський посміхнувся.

Старий опустил погляд на кинджал і перстень, які тримав у руках.

— Отже, ти хранитель Марії? — промовив повільно.

— Що? — не зрозумів Бісмарк.

— Я кажу, що ти — хранитель Марії і саме тому мене шукав?

Павза, що виникла після цих слів, схоже, не дратувала Польського. Він продовжував спокійно і уважно спостерігати за обличчям хлопця.

— Хранитель, це ніби як «брат»? — Нарешті промовив Олег невпевнено. — Я знаю одного, «брат» Коля. Він зараз Ріну охороняє. І Клейнод молодший, коли мені вашу посилку передавав, сказав, що я тепер її хранитель.

— Ось як, — видихнув старий. — Ти її розкривав?

Бісмарк похитав головою.

— Ні, — додав. — Я обіцяв не розкривати. Я її просвітив на рентгені. Там ключ.

— Правильно, — старий посміхнувся.

— А де замок і що за замком? — Обережно поцікавився Бісмарк.

— За замком — вирубана в камені печера-кімнатка, в якій перед тим, як піти в Київ на княжий двір, відпочивали хрестоносці, які привезли київському князю еліксир, тобто «молоко вічності», яким продовжували собі життя сильні світу того майже тисячу років тому. І в цій печері вони залишили свою супутницю, сподіваючись, що її ніхто там не знайде.

— А що це за «молоко вічності»? Білий порошок? — Чомусь Олегові здавалося, що старий зараз замовкне і більше ні слова не скаже.

— Ні. Це молоко Богородиці. Воно перетворюється в кристали чи в порошок через кількасот років...

— Справжнє молоко?! — здивувався Бісмарк.

— Спочатку було справжнє, а потім стало «божественним брендом», але з тими ж властивостями. Та й щоразу з особливою історією. Просто потім Свята Марія стала народжуватися, як звичайна дитина. Ну, як Далай Лама. І якщо її не виявляли, то вона доживала життєвий термін без пригод, відповідно до епохи. А якщо виявляли, то за нею починалося полювання і біля неї з'являлися два хранителі, які її ховали в печері, де її молоко, що виникає від любові, але не від зачаття, накопичувалося в ній, у повітрі, яким вона дихала. Воно осідало на стінах, покриваючи їх особливим чудодійним інієм, здатним зберігати якості молока довгі сторіччя. Зрештою, цей молочний іній кристалізувався, але все одно залишався чудодійним. Часто про таку Марію дізнавалися князі або інші володарі, вони наказували знайти та вбити хранителів, а її викрасти. Інколи хранителів убивали разом з Марією, бо вона теж боронила себе до останнього, і тоді в іншій країні народжувалася нова Марія, і все починалося спочатку.

— Це Ріна, — видихнув уражений розповіддю Бісмарк. — Це Ріна — Марія! І її вже довгі роки використовує Вавріков! Він їй розкажує, що був другом батьків. Вона думає, що знає його з дитинства. У неї синдром «хибного материнства» — молоко без вагітності.

— Так, це Марія! — схвильовано промовив старий археолог. — А де вона зараз?

— У мене вдома. Її охороняє «брат» Коля.

— У безпеці вона буде тільки під землею, — промовив Польський.

— У печері під замком, ключ від якої лежить у посилці? — Старий кивнув. — А де ця печера? Десь у Печерській Лаврі?

Старий зітхнув, подивився задумливо Олегові в очі.

— Ні. Не в Печерській. Кілометрів десять звідти. В напрямку Єрусалиму.

— Ви в цій печері вже були?

Польський похитав головою.

— Не встиг. Та й не можна було. За мною вже стежили друзі Ваврікова.

— І що, вона має просто сидіти в цій печері?

— Так. Сидіти і бути напоготові, що дуже скоро її допомога буде потрібна тисячам і тисячам. Зі Сходу може в будь-який момент прийти велике лихо.

— До Києва?

— Це лихо накриє не лише Київ! І не лише Україну! Всіх врятувати навіть Марія не зможе! Та принаймні вона буде спасати тих, хто відважиться боротися разом із нею. Їхні рани вона залікує своїм молоком. Але всіх не порятує... Ні. Їй просто забракне сил.

— Але ж це означає, що вона мусить принести себе в жертву.

— Вона завжди приносить себе в жертву. Ти просто цього поки що не розумієш.

РОЗДІЛ 80

Краків, липень 1941. Качка з журавлиною підливою під іспанське вино і танго з окупантом

Олесь слухав її вірш, і обіймав його незрозумілий страх. Здавалося, що він її втрачає. Втрачає те, чого й не мав.

— Замов ще вина, — сказала вона, торкнувшись його руки.

Він кивнув кельнерові й показав на пляшку. Далі вони мовчали. Потім випили. Їм принесли дві половинки запеченої качки в червоній підливі. Олесь щось мучило. Щось недоговорене. Аретине обличчя було вже не таке просвітлене, як звикле, воно щодалі, то похмурніло. Вона ледь помітно віддалялася кудись за обрій.

— Їж, — кивнула вона, — така смакота трапляється нечасто.

Раптом вона почула знайомий голос, рвучко озирнулася і тихо зойкнула:

— О, Господи! Чого вони сюди прителіпалися?

— Хто? — не второпав Олесь і підвів голову.

До ресторації увійшли Оксана Лятуринська і Ріхард Ярий. Поява цієї пари неабияк Арету знервувала.

— Ти знаєш Оксану? — запитала.

— Знаю, ми друкували її вірші. Бувала не раз у нашій редакції.

— Підійди до них, перекинься кількома словами і скажи чітко і виразно, дивлячись їй в очі: «Дощі цього літа будуть затяж-

ні». Вона повинна відповісти: «Мої півонії побив град». Іди! Вже! Поки їм ще не запропонували столика, — скомандувала вона.

Олесь нічого не розумів, але не сперечався і поквапився навперейми, бачачи, як адміністратор розкрив папку й почав шукати їм місця. Вони привіталися.

— Радий вас бачити, — пробелькотів хлопець. — Ви не надто змокли...

— О, ми мали парасольку, — відказав Ріхард. — Ви самі?

— Ні, подруга приїхала зі Львова, — сказав Олесь і додав, дивлячись в очі Оксані: — Дощі цього літа будуть затяжні.

Її погляд зблиснув, вона зиркнула на Ярого і промовила:

— Так... Мої півонії побив град.

— Який град? — здивувався Ріхард. — Жодного граду тут не було.

— То ж не тут, а в Празі, — відмахнулася Оксана. — Мені в листі написали. Але я бачу, тут місця нема. Ходімо деінде, може, до Гавелка.

— Чому нема? Зараз нам щось підшукають, — перечив Ріхард.

— Ні-ні, мені тут не подобається. Глянь, скільки військових. Ресторация перетворилася на казарму. І всі на тебе витріщаються.

Вона просто силоміць потягнула його за руку до виходу. Адміністратор провів їх здивованим поглядом. Олесь повернувся до столу. Ті лихі передчуття, які гнітили його, ще більше посилилися, і раптом пойняла незрозуміла тривога. Він відчув, що мусить теж напитися. Він розлив вино і запитав:

— Що це було?

Арета здивовано подивилася на нього:

— Що саме?

— Ти щойно передала їй гасло. Це ж було гасло, чи не так?

— Це була така наша дівоча забава, — відповіла вона байдужим тоном і з усмішкою в кутику вуст.

— І що вона означає? — не вгавав Олесь.

— Та нічого особливого. Я її попередила, що тут присутній один бовдур з гестапо, який за нею намагався увихатися. Він би їм зіпсував увесь вечір. Отже, ми колись виградали собі такі невинні гаселка, які мали означати одне: ушивайся якомога швидше.

Не можна сказати, що таке пояснення його задовольнило, але він розумів, що нічого іншого не почує. Коли вони скінчили вечерю, до їхнього столу поквапився огрядний офіцер і запросив Арету до танцю. На диво, вона не опиралася, а всміхнулася йому і ледь не з задоволенням і вдячністю прийняла ці прохоти. Хлопця це збісило, він налив собі повний келих і випив. Потім другий.

«Навіщо вона це робить? Вона ж їх ненавидить». Він цього не міг зрозуміти. Не міг зрозуміти, чому Арета так мило всміхається до свого партнера, ба навіть заливається сміхом, мабуть, радіючи почутим компліментам. Олесь знічев'я розглядав залу. Вона й справді скидалася на казарму, більшість відвідувачів були військовими. Вони весело галділи, замовляючи раз по раз нові напої та музику, а потім йшли танцювати, вицокуючи підкутими обцасами. Жінки були назахват, бо їх було менше.

Потім її той кабан провів до столу, присунув крісло і вклонився. Олесь він просто не помітив. Його не було. Він був прозорий, як скло.

— Не вистачає, щоб ти ще з цими... витанцьовувала, — буркнув Олесь.

— Заспокойся, Ольчику. Це не те, що ти подумав. Будь розумним. Невже тобі хотілося б скандалу на рівному місці?

Ого! Ольчику! Так ще вона до нього не зверталася.

— Що ти йому сказала про нас?

— Нас?

Він зрозумів: «нас» не існувало. Його починало все це ще дужче нервувати. Цей її тон, зверхність, якої раніше ніколи не помічав, і несподіване відчуження. Йому захотілося демонстративно зірватися з місця й піти. Але сил на те не було. Арета його притягувала, володіла ним і зневолювала. Можливо, цим байдужим і зимним тоном хотіла остудити його почуття, які не вели нікуди. Йому на язичку крутилося «кохаю», але боявся промовити, щоб часом не сполохати її різким рухом. Він бачив, що вона його признание, принаймні тут і зараз, не сприйме. Але слово це не покидало його, він подумки проказував його, сподіваючись, що вона, як то вже було не раз, відчитає те слово з його думок. І подумки цілував ці великі пишні вуста, розмальовані так виключно і звабно. Однак чи то вона його не чула, чи вдавала, що не чує, бо що вона могла відповісти йому на це?

Олесь розповів дівчині, як її шукав, як сумував за нею, відважився навіть признатися у своїх стражданнях без неї, як його охоплював неймовірний відчай і страх, що більше її не побачить. Хоч він і не вживав слова «кохання», але все його єство випромінювало це почуття. Дні, прожиті без Арети, згадувалися, як марно втрачені, бо він жив лише пам'яттю про неї, і сама лише думка, що вони знову повинні розлучитися, жахала його. Він розповів їй про нав'язливі сни, бо і в снах шукав її, намагався зателефонувати, але не міг згадати номеру. І це його страшенно вимучувало, він прокидався і щойно тоді згадував, що Арета телефону не має. І ось знову йому доведеться бачити ті самі сни, які вже почали лякати.

Вона слухала все це з вдячністю в очах, але жодним словом не підбадьорила, лише тепло усміхалася. Можливо, в її сумних очах навіть зблиснули сльози, бо вона хутко піднялася, прихопила торбинку і пішла до туалету.

Олесь дивився їй услід і йому здавалося, що зараз вона зникне, просто втече від нього, не бажаючи більше слухати його теревені. «З жінками так не можна, — раптом забринів у вухах голос Косача, — жінки не люблять тухтіїв. Їм потрібна мужня залізна воля, тверда рука і владний голос». Але Арета повернулася. Її очі світилися, а в кутиках вуст грала усмішка.

Вона сіла, надпила вино і подивилася на Олеся розпроміненими очима, наче бачила його вперше, і до цього не було усіх тих розмов, які бриніли за цим столом. Але Олеся гнітило безліч питань.

— Скажи, — почав він, — Гітлер справді оволодів надприродними здібностями? Я про Вріл.

— Ти знову про це, — промовила вона сухо. — Та якщо так дуже хочеш знати, то ні, не оволодів. Але тобі не варто цим перейматися. В тебе інший клопіт. Щоб ти розумів... Від полковника Ваврика їм відомо, куди перед втечею на Захід завітали ми з твоїм батьком.

— Ти про кнайпу Сальомона?

— Так. Але він знає не все. Про те, що там була також я, він не знає. Сальомона вже арештувало гестапо і рано чи пізно привезуть сюди. Твій тато сказав тим з Аненербе, що ви лише удвох переходили кордон. Але нас було троє! І третьою була я. У вас нема часу на роздуми.

— Звідки тобі все це відомо? — не міг отямитися він від такої навали новин.

— Ну, ти ж знаєш, що я не лише поетеса? Я несу на собі цей хрест. За всіх, за всіх... — вона спорожнила келих і сказала, щоб він замовив ще пляшку.

— Ти впевнена? — перепитав Олесь. — Це не дешево.

— Не переживай. Сьогодні особливий день.

Він не зрозумів. У чому особливий? У тому, що вони нарешті зустрілися? Що перейшли на ти?

Вони надпочали третю пляшку червоного іспанського вина, коли Арета сказала:

— Наші стосунки зі світом повинні бути усталені перш за все на терені нашої душі. І цієї умови не можна порушити. Що б не діялося назовні, добре чи погане, наша душа залишається чистою, так само, як наша воля і віра, — вона хвильку помовчала і кивнула в бік примосту, на якому розташувалися музики. — А зараз ти підеш до банди і замовиш танго «Та остання неділя», — вона простягнула йому п'ять райхсмарок. — А потім покинеш ресторацію.

— Без тебе? — обурився він. — Ні, я не піду. Після того всього, скільки я тебе шукав, думав про тебе, ти хочеш мене так швидко позбутися?

— Не сперечайся, — обірвала вона твердо. — Ти пригадуєш, що винен мені подарунок?.. Ну, от і настав той час. Тобі треба квапитися до батьків.

— А ти... що ти збираєшся тут робити?

— Я ще маю одну коротку зустріч. Але тебе тут не повинно бути. — Вона поманила його пальцем, і коли він нахилився до неї, думаючи, що вона хоче щось сказати, Арета поцілувала його у вуста, прошепотівши: — Не забувай мене.

То були її останні слова.

РОЗДІЛ 81

Ормос, листопад 2019. Бісмарк везе із Андроса не тільки яскраві спогади

Величезний пором відштовхнувся від причалу і став з наростаючою швидкістю віддалятися від порту Гаврію. З верхньої палуби Олег спостерігав за двома пінистими вирами на воді, що діагонально розходилися в різні боки.

Тепер, коли пором вийшов з порту, відчуття зайвої величезності судна зникло. Це в порту «Golden Star Ferry» — «Пором золота зірка» — як хмарочос височів над пристанню, а тут — над безкраїм морем його розміри і масштабність маліли, і дух уже не захоплювала його висота.

Бісмарк стояв ще хвилин п'ять, проводжаючи поглядом портове містечко. Тримався за перила. Під ногами на залізній підлозі — торбинка і наплічник. Над головою — дим з корабельної труби. Від диму в носі терпкий запах згорілого дизельного палива.

Захотілося поміняти місце стояння на місце сидіння. І, вже достатньо надихавшись корабельним димом, Бісмарк з речами перебрався до каварні. Просторий заклад, заставлений коричневими стільцями і білими круглими столиками, не привертав уваги пасажирів, бо вони не були туристами. Все це була місцева публіка, що перепливала з одного острова на другий у сімейних або інших справах.

Олег сів подалі від бармена, що нудьгував за прилавком. Не хотів, щоб той міг роздивитись, що Елефтерія дала йому в дорогу. А Елефтерія йому вручила цілий пакет з кальцуньями, пластикову пляшку з домашнім узо, набагато ароматнішим, ніж у тавернах, пластикове горнятко маслин і порізану хлібину, посипану кунжутом. Олегові навіть здалося, що при прощанні в її очах зблиснули сльози. Наче він був найостаннішим постояльцем в її будинку, і тепер вона навічно залишалася одна.

До Гаврію Олег доїхав ранковим автобусом. Автобуси на острові суворо прив'язані до розкладу поромів — про це він довідався лише в останній день перебування. Цей останній день, як і остання ніч, що відзначилася несподіваною появою Адіка і несподіваною його смертю, перевернули Олегів світ, відрізавши йому шлях у звичне минуле, до звичного себе.

Напередодні він повернувся до будинку Елефтерії біля третьої ранку, залишивши старого археолога заснулого в кріслі біля коминка, залишивши вбитого Адіка на підлозі, вимкнувши світло і зачинивши за собою двері. Про що він думав, коли повертався? Та ні про що. Він просто йшов, машинально переставляючи ноги. Він боявся думати. Він відчував холод на кінчиках пальців, але не знав, звідки виникало таке дивне відчуття: зсередини чи від прохолодного нічного повітря?

Незамкнені двері до будинку Елефтерії відчинились легко, не рипнули, не видали його пізнього повернення. Тільки дерев'яні сходишки пискнули неголосно під ногами.

До світанку він лежав на ліжку, то дивлячись у стелю, то заплющуючи очі і намагаючись заснути.

Отямився від своєї напівдрімоти, коли Елефтерія без стукання принесла сніданок. Зустрівся з нею очима. Вона вказала

поглядом, що може поставити каву і грецькі пиріжки з сиром на балконі. Він кивнув.

Цей ранок здавався йому гучнішим, ніж попередні. Раз у раз десь поруч занадто голосно проїжджали машини і мотоцикли. Зосередитися на сонці і на морі не вдавалося. Взагалі зібратися з думками не виходило, бо думки його тягнули в минулу ніч, а він туди повертатися не хотів.

Знову десь зовсім поруч з будинком заревів мотоцикл, і його рев став віддалятися.

«Все ж треба буде до нього зайти, — думав Бісмарк і вже в самій цій думці відчував небезпеку і підступ. — Не зараз, пізніше... А якщо він попросить мене заховати труп? Сам бо він ніяк не зможе!»

Знову стало страшно. Опинитися в грецькій в'язниці замість повернення додому? Ні, в жодному разі. Та й немає на острові в'язниці! Чомусь у цьому він був упевнений. А якщо ні, то значить в'язниця десь на материку. В Афінах або найближчому місті. І там, у тюрмі, його позбавлять не тільки свободи, але й сенсу життя, і сенсу цієї подорожі, в яку він так мріяв вирушити.

«А що я міг зробити по-іншому? — задумався Олег. — Просто відтягнути Адіка від старого, якого він душив? А якщо б у того був ніж або заточка, і тоді вже я б лежав на підлозі мертвим. І старий б теж. Ні, по-іншому не можна було. Та й не знав я, що це Адік. — Заспокоїти себе цими начебто логічними міркуваннями не вдавалося. — Може, треба було викликати поліцію? — Запитала інша думка. Бісмарк важко зітхнув, зробив ковток кави, заїв шматочком кальцунь з сиром. — Тоді б теж я зараз сидів у поліції і давав свідчення. Сидів би і зараз, і через місяць. І ніхто б не носив мені передачі...»

— Epistolí pros esás! (Тобі передали лист!) — Прозвучало за спиною.

— Ось би навчитися бути таким беззвучним! — Бісмарк обернувся до Елефтерії і побачив у її простягнутій руці складений квадратиком папірець. Розгорнув.

«Об одинадцятій у таверні “Ліθοδομή”! Г. П.»

— Георгій Польський, — розшифрував ініціали Бісмарк і звернув погляд на грецьке слово. Воно здалося йому знайомим. Особливо третя буква — високе, горизонтально перекреслене «Ο»! Згадалася таверна на набережній. Авжеж, це та сама таверна, де йому наполегливо пропонували пообідати кальмарами.

Несподівана записка відвернула Бісмарка від убитого Адіка і від страху відповідальності. Може, старий скаже, що бере провину на себе? Якщо так, то завтра до півночі він буде в Києві після двох поромів і трьох літаків. І все! Більше жодної Греції, жодних островів! Ну, його на хрін!

Олег озирнувся. Елефтерії за спиною вже не було. Вона пішла так само беззвучно, як і прийшла. В очі вдарив сонячний зайчик. Бісмарк примружився, нахилився праворуч, знову розплющив очі. Погляд упав на золотий перстень на мізинці.

— Від нього? — подумав з сумнівом.

Знайомий бармен, побачивши на вході в таверну Олега, підняв руки, немов збирався його обійняти.

Олег вігально кивнув і пройшов до «свого» столика. Цього разу в таверні звучала німецька мова. За сусіднім столиком три літні туристки пили пиво і їли мусаку. Старий запізнювався.

Бармен, не питаючи, приніс каву і узо. Поцікавився англійською, чи не хоче Олег пообідати.

— Я чекаю знайомого, — відповів Бісмарк.

Польський з'явився хвилини через п'ять. Насамперед він обійнявся з барменом і тільки потім роззирнувся і, зупинивши погляд на Бісмаркові, стримано кивнув. Вони з барменом ще хвилини дві розмовляли грецькою. При цьому один раз старий вказав поглядом на Олега. Тільки потім підійшов і сів навпроти.

Джинси, джинсова сорочка і поверх неї коротка джинсова курточка при сивій шевелюрі і бороді робили Георгія Польського схожим на старого хіпі. Обличчя його знову здалося Бісмаркові блідим. Воно і минулої ночі було таким. Але в блакитних, глибоко впалих очах світилася енергія, була присутня сила.

— Він мені казав, що вас не знає! — незадоволеним голосом вимовив Олег, кивнувши на офіціанта.

— Це острів, — пояснив Польський. — Тут прийнято захищати своїх від чужих! Він мені щойно сказав, що ти мене розшукував. Я сюди не часто заходжу.

Старий поліз рукою за пазуху і витяг звідти щось загорнуте в газету. Поклав на стіл і присунув до Бісмарка.

— Ти у мене забув, — пояснив. — Забери!

— Кинджал, — зрозумів Олег.

Опустив його в наплічник біля ніг.

— А що ви з ним будете робити? — прошепотів, нахилившись над столиком.

— Тут прийнято захищати своїх від чужих, — повторив археолог. — Не турбуйся! Я тобі інше хотів показати. Дай-но свій перстень.

Олег напружився. Але все ж зняв його з пальця і простягнув співрозмовникові.

Старий, озброївшись лупою на елегантній бронзовій ручці, обстежив перстень, потім простягнув його разом з лупою Олегові.

— Подивися уважно, — на його обличчі з'явилася хитра, мудра посмішка.

Бісмарк, що вже багато разів розглядав цей перстень, зокрема і через лупу, без особливого ентузіазму знову втупився на збільшені деталі символу на печатці.

— Ти бачиш, що їх троє? — запитав старий.

Бісмарк заперечливо похитав головою.

— Ні, їх двоє, — промовив неголосно. — Я вже розглядав...

— Їх троє! — наполягав Польський. — Придивися уважніше! Два лицарі-хранителі і між ними — захищена Марія. Її майже не видно, тільки верхівка голови і чобітки. Але чобітки ти за виграшки можеш розглянути на руків'ї кинджала. Там набагато краще видно.

Бармен опустив перед старим каву і узо.

— Efcharistó! (Дякую!) — старий на мить підняв погляд на бармена.

— Ну і що? — запитав Бісмарк, коли вони знову залишилися удвох.

— Той, хто надів цей перстень і взяв з собою кинджал, стає одним з цих двох. — Польський кивнув на перстень.

Бісмарк повернув перстень на палець, сховав руку під столом.

— А що це за ГО «Інститут-архів»? — Запитав несподівано. — І навіщо ви переводили гроші колишнім колегам?

Старий відкинувся на спинку стільця, потім знову нахилився вперед, навис над столиком.

— Хотів допомогти їм і спадкоємцям. Поки були гроші. А звідки ти знаєш?

— Ріна, яка Марія, займається чорною бухгалтерією. Я у неї знайшов папери вашого «Інституту-архів»...

Старий задумався.

— Якщо Вавріков розповідав їй, що він товариш її батьків, то залучення її в чорну бухгалтерію — теж його рук справа, — промовив Польський. — Чорне легше контролювати, ніж біле. А відкрити ГО мені порадив мій онук від першого шлюбу. Він живе в Ізраїлі. Він там один з найкращих фінансистів і програмістів. Хтось із його київських друзів допоміг зареєструвати ГО, а нещодавно його ліквідували. Зайві гроші у мене закінчилися. Залишилося тільки на своє життя.

Протяжний гудок порома змусив Бісмарка відволіктися від спогадів про вчорашній день, і він, повернувши голову, побачив за шклянню стіною корабельної каварні порт острова Тіноса. Пасажири, що сиділи поруч і теж пікнікували принесеними з собою запасами, так само під сумним поглядом корабельного бармена, стали прибирати харчі назад у торбинки.

Олег, роззирнувшись, нахилився до торбинки і, витягнувши звідти кинджал, уважно подивився на руків'я. Тепер, коли Польський показав йому, що на коні сидять не двоє, а троє, він дійсно побачив її, «захищену Марію».

В голові не вкладалося, як це він не помітив її сам?! Адже він стільки разів розглядав і перстень, і руків'я!

Сховавши кинджал на місце, Бісмарк закрутив напівпорожню пластикову пляшку з узо. Опустив її в наплічник. Усі кальцуньї він уже з'їв. На другий пором закуски не залишалося, але це Олега не засмучувало. Його перебування на Андросі виявилось супереконномним, і тепер він міг собі дозволити не тільки закуску в каварні, а й випивку, якщо подарованої Елефтерією не вистачить до Міконоса.

РОЗДІЛ 82

Краків, липень 1941. Останнє краківське танго завершується несподіваним акордом

Олесь, злегка заточуючись чи то від вина, чи то від куди п'янкішого поцілунку, піднявся з-за столу, пішов до музиків і замовив танго, вимовляючи не без зусиль, спричинених хмелем, його польську назву. Вони засміялися з тієї вимови, прийняли гонорар, і відразу ж залюбувалися цю неймовірно настроєвою мелодією, яка так пасувала до їхньої розлуки. Він пішов до виходу, а відвідувачі за столиками заворушилися, стали підніматися парами, виходити на середину зали і гойдатися в ритмі музики.

Одна в мене просьба, може, остання,
перша за кілька літ:
дай мені цю неділю,
останню неділю,
а потім хай валиться світ.

Це остання неділя,
після неї — розлука,
після неї — розлука
на вічний час.

Цю останню неділю
не шкодуй задля мене,
ніжно зиркни на мене
останній раз.

Швейцар вклонився і відчинив перед ним двері, він вийшов на вулицю, що відразу огорнула прохолодою і свіжим вогким повітрям, пройшов кілька кроків і зупинився. Якесь сила його стримала. Не міг одійти просто так. Повинен був довідатися, що буде далі, задля чого вона залишилася. А, може, задля кого?

«Підозрюю, що саме ця обставина найбільше мене хвилювала: мене мучили ревнощі, а ще допікала образа, — згадував пізніше Олесь. — Її не цікавили мої почуття, мої страждання і сонні марення, вона хотіла залишитися в моїх спогадах саме такою — зимною і неприступною, аби я не мав за ким жалкувати, якщо нас чекатиме довга розлука. Але був ще той поцілунок, перший і останній, який я носитиму в пам'яті своїх вуст. Як довго? Цього вона мені не підказала».

Він став на протилежному боці вулиці й дивився у простору яскраву шибу. Дощик ледь-ледь моросив, стівав йому по обличчю, по шії, але це було приємно, він відчував, як поволі тверезіє, і з жадібністю ковтає п'янке повітря, не зводячи очей з Арети. Побачив, як вона встала з-за столу, труснула рішуче кучерями і рушила туди, де сиділа група вищих офіцерів. Всі вони повернули голови у її бік і милувалися плавною ходою. Висока й струнка, вона йшла, вабливо всміхаючись і дивлячись на когось із них. Та ось вона зупинилася і простягнула руку, мовби для поцілунку тому військовому, який був її запросив раніше до танцю. Той зірвався з місця, поцілував руку і повів на середину зали під заз-

дрісні погляди своїх кумплів — вони щось підбадьорливе гукали і плескали в долоні.

І ось вони закружляли в танці, оповиті мелодією танґа, кабан на диво граційно вів свою партнерку, намагаючись не налетіти на інші танцюючі пари, при цьому він не зводив очей з Арети, а вона усміхалася до нього і часом щось казала, колихаючись, мов пір'їнка, на хвилях танґа, ліва рука офіцера стискала її пальці, а права — ребром долоні делікатно притримувала за спину. Її сукня, що мала збоку розріз, час від часу злітала догори, оголюючи довгі стрункі ноги в чорних панчохах, його колеги задоволено кивали головами, випускали клуби диму й перезиркувалися. Незабаром танцювали лише вони удвох — кабан і Арета, інші пари звільнили для них місце і, одійшовши набік, лише зачудовано любувалися. Музики, мовби отримали свіжий заряд нестримної енергії й стали грати з небувалим запалом, соліст — високий чоловік з гладко зачесаним волоссям — заспівав голосніше, змагаючись із музикантами, а в його голосі лунав такий розпач і безнадія, що в Олесевих очах забриніли сльози, бо то не він, а Олесь прощався з дівчиною, яка йому стала такою дорогою, то він співав, підносячи руки догори, наче в молінні.

А вони пропливали залою, легкі й повітряні, офіцер наче позбувся своєї ваги, йому навіть не заважали чоботи й галіфе, він крутив Аретою і так, і сяк, вів її з краю в край, смикав за руку до себе, перегинав у пасі, а вона тоді сміялася, волосся її розліталася, накриваючи його обличчя суцільним віялом. Аретине тіло було покірне й розслаблене, воно мовби само знало, куди має рухатися і як реагувати на кожен такт. Для них, занурених у музику, не існувало нічого і нікого, вони пролітали залою, заглибившись у танець, сповнений пристрасті й почуттів, живучи

лише ним і дивлячись лише одне одному в очі. Здавалося, ще мить — і він її поцілує, настільки близько нахилилися його вуста до її звабливих вуст. Він був у захваті й кивнув солістові, щоб не переставав співати, і той затягнув пісню з самого початку. Публіка кричала «Браво!!!» і біла в долоні. На диво цей грубас навіть не впрів, він був повен енергії й азарту. А швейцар несподівано вигукнув на повен голос:

— О! Вона навіть змусила його усміхатися!

Мабуть, він його знав з іншого боку, бо справді обличчя кабана запроменіло усміхом, він аж іскрився, заливався сміхом, скалячи зуби, щось вигукуючи і закидаючи голову назад, ошасливаючи ще й стелю своїм непереборним щастям.

Стежачи за ними, Олесь відчував, як серце стискає страх і розпач. Йому здавалося, що зараз станеться щось непоправне, щось таке, чому він не зможе зашкодити, але мусив, мусив уберегти її. Не усвідомлюючи до кінця, що чинить, він посунув до входу в ресторацію. На мить утратив Арету з поля зору, бо одна з колон затулила її, і в цей момент, коли до дверей зосталося лише кілька кроків, пролунав постріл, а за ним — дикий вереск. Музика втихла, співак замовк. З дверей ресторації стала вивалюватися перелякана публіка. Хлопець змушений був відступити на другий бік вулиці, щоб краще бачити. В залі панувала панічна метушня, жінки без кінця кричали всіма голосами. Посередині зали лежав, скрутившись бубликом застрелений офіцер. Він ще жив і сіпався. Куля, мабуть, прострелила йому живіт, бо він притискав до нього обидві скривавлені руки. Поруч лежав маленький пістолетик. Де вона його ховала?

На Арету накинулася ціла купа військових, когось вона відкинула ногами, комусь зламала носа, але їх було надто багато, вони повалили її на підлогу і стали в'язати руки ремнями. А на

рецепції, приклавши слухавку до вух, кричав істерично збабілим голосом швейцар:

— Оберштурмбанфюрер Кессель! Оберштурмбанфюрер Кессель!

Олесь стояв у темній заглибині брами і цокотів зубами. Він нічим не міг тепер їй допомогти. Він лише міг, з'явившись на залі кілька хвилин тому, зіпсувати цей замах, бо, можливо, побачивши його, вона б не стріляла. Хоча... вона була завше тверда й цілеспрямована. Що для неї він?

У вікнах будинків траскали віконниці, висовувалися зацікавлені голови, хтось когось гукав, здалеку залунала поліцейська сирена. З авто на ходу вистрибувала поліція і кричала до тих, що розбігалися: «Гальт! Гальт!» Олесь почав тихо відступати, тримаючись темного муру. Він був геть причмелений і витверезілий, йому хотілося кричати, сльози мішалися з краплями дощу, і він брів навмання, не звертаючи уваги на калюжі.

«Ліквідатор! Ліквідатор! — крутилося в голові. — Ось чим вона займається. Діва, що сіє смерть... Де вона могла ховати той маленький пістолетик? Хіба що в рукаві. Праву руку стискав Кессель, там пістолетика бути не могло, отже, він був у рукаві лівої руки, яка лежала в Кесселя на рамені. Мабуть, вона його заклала собі в рукав, коли була в туалеті. А я гадав, що то вона пішла виплакати після моїх розчулених слів».

Несподівано він упіймав себе на тому, що ледь не навмисне накручує свій роздратований настрій. Це безглуздо. Вона вбила, мабуть, когось значного. Хіба це не героїзм? Вбила, принісши в офіру себе, свою молодість і вроду.

Він зупинився біля освітлених вікон кнайпи з написом «Nur für Deutsche», вийняв хустинку, витер мокро обличчя і сміливо зайшов усередину. На нього ніхто уваги в загальному гармидері

не звернув, сюди ще не докотилася новина про вбитого Кесселя. Він узяв пляшку малярського вина і сів під стіною. До нього відразу підсіла нападцькана дівчина і ламаною німецькою запитала, чи він не бажає, аби вона скрасила його товариство.

— Ні, — відповів Олесь бездоганною німецькою, — я сплю лише з арійками.

— Звідки ви взяли, що я не арійка? Я арійка.

— Аякже! Ти не знаєш німецької.

— Я кашубка.

— Як для кашубки в тебе захуда дупка, — ляпнув він, аби вона відчепилася.

З сусіднього столика пролунав сміх:

— Але ж ти гарно її відбрив, — гукнув п'янений офіцерик. — В кашубки захуда дупка! Га-га-га-га!

Дівчина з ображеною міною відійшла до своїх подруг. Олесь пив вино і думав про Арету. Коли вино закінчилося, поплівся додому, похитуючись і бурмочучи собі під ніс нісенітниці.

РОЗДІЛ 83

Київ, листопад 2019. «Брат» Коля пояснює синець на своєму обличчі, але проблема серйозніша — він втрачає контроль над своїм комп'ютером

За чверть до півночі Бісмарк зупинився перед своїми дверима.

«Напевно, вже сплять», — подумав і вставив обережно ключ у замкову щілину.

У повній тиші через каламутне скло дверей падало в коридор світло. Це поєднання тиші і домашнього затишного світла породило в стомленій тривалою дорогою голові Бісмарка несподівану підозру. Йому здалося, що «брат» Коля і Ріна-Марія, як втомлене одне від одного подружжя, лежать зараз на канапі і обоє читають книжки. Від цієї уявної картинки його губи скривилися. Але тільки на мить, бо відчув себе ідіотом. Звичайно, це його помешкання, і він міг вимагати від своїх гостей поваги до його власності. Але навіть якщо б вони й кохалися, в цьому акті не було б неповаги ані до його квартири, ані до його канапи!

Згадалися давні Рініні слова про те, що канапа запрошує до розпусти і провокує на короткотривалі зв'язки.

Він похитнув головою, проганяючи з неї уявну дурість. Роззувся, зняв куртку. Залишив наплічник і торбинку в коридорі і без стуку увійшов до кімнати.

Погляд усе одно перш за все ковзнув на неакуратно застелену канапу. Здивувавшись відсутності дівчини, він повернув голову

ліворуч, до столу і балкону. І зустрівся поглядом з Колею. Розгубленість на обличчі «брата» Колі особливо сильно підкреслював синець під оком. На одному моніторі виднілася картинка, розбита на квадрати, на другому — панель «комп'ютерних інструментів» якоїсь програми. Поява господаря квартири відволікла Колю від роботи.

— А де Ріна? — поцікавився Олег.

— Ну, я не сторож сестрі своїй... і не буду з нею битися, — після недовгої павзи знехотя відповів Коля. — Я намагався не пустити її, але вона знесла мене з дороги одним ударом...

— Ого! І давно це було?

— Години три тому.

— А куди вона пішла?

— Не знаю. Вона щось плела про те, що світові загрожує небезпека. І що їй кудись конче потрібно йти. Когось попередити. Вона одяглася. Я забіг наперед, спробував зупинити і ось. — Він торкнувся пальцем синця.

— Але ж майже ніч, — Бісмарк підійшов до балконних дверей. — Треба її знайти.

— Добре, я піду. — легко погодився Коля.

— Іди! — погодився Олег.

Залишившись один, Олег дістав з шафки чорний пакет з посилкою, отриманою на зберігання від Клейнода. Виклав його на кухонний столик. Оглянув з усіх боків. Раптом Бісмаркові перехотілося відкривати цю посылку. Якщо вона лежала запакованою півсторіччя, чому б її не залишити недоторканою ще на півсторіччя? Він розумів, що всі ці дурниці лізуть у голову через втому, через бажання всіх послати подальше і лягти спати.

Але, рішуче взявши ніж для хліба, надрізав бічний шов і пальцями став розтягувати стару тканину. На стіл посипав-

ся розкришений сургуч. Під сірою старою тканиною виявився щільний паперовий пакунок, теж перетягнутий мотузкою. Газетний папір уже вижовк. Від назви газети «Правда» повіяло стародавньою вічністю. Олег випростав її, щоб перевірити дату: 25 квітня 1971 року.

Далі розгортав пакунок рішучіше, розриваючи паперовий сувій, поки з нього не вивалився важкий чорний ключ. Про всяк випадок, відклавши ключ набік, обстежив поймакани клапти газет. Серед них була також складена вчетверо газетна вирізка.

Вона зацікавила Бісмарка.

«У мальовничому урочищі Церковщина, розташованому в кленово-буковому лісі поруч з Києвом, відкрився новий санаторій Міністерства внутрішніх справ СРСР з широким комплексом лікувальних послуг. Крім відділення грязелікування і фізіотерапії в санаторії вперше буде проводитися лікування електричним світлом. Кілька видів підводного масажу допоможуть швидко стати на ноги тим, хто страждає від хворих суглобів. У давні часи цей ліс належав церковникам з Печерської Лаври, але вже з 1922 року він став приносити користь нашому соціалістичному суспільству. У 1922 році тут запрацювала виправна колонія для малолітніх злочинців, що дала тисячам своїх вихованців путівку в чесне доросле життя».

Дочитувати акуратно вирізану статтю Бісмарк не став. Тільки глянув на сіру «зернисту» фотографію приземистої двоповерхової будівлі. Взяв до рук важкий ключ. Сховав до шухляди. Пакувальний папір запахав у відро для сміття під мийкою. Перевірів час. Майже половина першої ночі.

Знову стало хилити на сон, але тут у голові виникло питання: а де спати? На чому? Зараз Коля приведе додому Ріну. Її треба

буде покласти на канапу. Теоретично Олег може теж влягтися на свою половину канапи під іншу ковдру. Але тоді де ляже «брат» Коля? А до речі, де він спав?

Бісмарк повернувся до кімнати. Ковдра, якою він накривався до від'їзду, згорнутою лежала на підлозі. Мабуть, Коля її використував замість матраца.

— От херня! — подумав Бісмарк.

У коридорі грюкнули двері. «Брат» Коля повернувся сам.

— Я не знаю, де її шукати, — він знизавши плечима. — Обійшов найближчі двори. Ресторани вже зачинилися...

— «Арома-кава» на ЯрВалу працює всю ніч, — повчальним тоном повідомив йому Олег. — На Золотих воротах теж.

— Ну, а що вона буде робити в каварні, де не наливають? — слушно зауважив Коля.

Він роззувся і пішов до кімнати ходою господаря. Сів діловито за стіл, зрушив комп'ютерну мишку праворуч і обидва монітори, що стояли перед ним, засвітилися. І на небесно-блакитному тлі на обох моніторах з'явився знайомий Бісмаркові символ. Достоту такий, який був на печатці його персня і на руків'ї кинджала, що успішно побував у Греції і зіграв страшну, ще повністю не усвідомлену самим Олегом, роль в Адіковій долі.

— Звідки це у тебе? — вирвалося у Бісмарка.

— Що? — Обернувся Коля.

Після кивка Олега, він повернув погляд на монітори.

— Так пожартував хтось, нешкідливий вірус-заставка. Я намагався його прибрати, не прибирається. Антивіруси його не бачать.

— І давно він з'явився?

— Місяців п'ять тому.

Бісмарк задумався.

— До того, як ти познайомився з Ріною чи після? — Запитав через хвилину.

— Наче після! — Коля замислився. — Так, одразу після того, як познайомились.

Олег кивнув. Йому здалося, ніби він починає щось розуміти.

— А це справді тільки заставка?

— Ну, а що це може бути? Як софт — воно при скануванні не ловиться. Навіть як файл не ловиться.

— Тобто, цю штуку придумав реально крутий хакер? — На Олевих губах з'явилася саркастична посмішка.

Коля її помітив і взяв на свій карб.

— Ну а ж не хакер! Я просто айтішник! І, до речі, не з останніх!

— А ти по ній клацав?

— А навіщо? — «Брат» Коля знизав плечима. — Хто ж клацає просто по заставці?

— Що, і не пробував?

Коля навів мишкою курсор на коня з лицарями. Раз клацнув — клацання пролунало в тиші кімнати знущально, адже на моніторі нічого не сталося.

— А якщо двічі?

Коля клацнув двічі і, обернувшись, глянув на Бісмарка, як на ідіота.

— А тричі?

Пролунало потрійне клацання. Коля продовжував іронічно витріщатися в очі Олеві. А Олег дивився на монітори, з яких зник знайомий символ, і замість нього з'явилася в двох примірниках горизонтальна світла плашка, що повільно заповнювалась смарагдовим кольором.

— Щось вантажиться, — кивнув на монітори Бісмарк.

— Ні фіга собі! — злякався Коля. — Цього не може бути!

У мене ж супер-фільтр!

Він кілька разів ударив пальцями по клавішах. Пошукав на екрані курсор мишки. Потім просто відкинувся на спинку стільця. Завмер.

— Це просто піпець якийсь! Не реагує! — Сказав похмуро, як на похороні.

— Добре, піду сам пошукаю Ріну, — діловитим тоном повідомив Олег. — А ти спробуй зі своїм залізом розібратися!

РОЗДІЛ 84

Краків, липень 1941. Постріл Арети запускає ланцюжок передбачених подій, від яких не всім вдасться порятуватися

Тато і мама не надто пручалися, коли Олесь сповістив, що мусять тікати. Дорогою він обіцяв їм усе пояснити, а тим часом хутенько пакував усе своє невибагливе майно. В професора теж того добра було небагато, лише мама, яка привезла з села купу смаколиків, ніяк не могла визначитися, що брати, а чого не варто.

Вночі через ту збиранину вони мало що спали, а вранці вийшли тихенько з будинку. Зсередини браму можна було відчинити без допомоги сторожа, Олесь намагався не робити галасу. Нехай думає, що вони вдома.

Вулиці були порожні, ніхто за будинком не стежив, у калюжах купалися горобці й голосно цвірінькали. Вони сіли до трамваю і поїхали на Варшавське передмістя. За їхньою новою адресою виявився невеличкий будиночок, оточений садом. Коли вони відчинили фіртку і увійшли на подвір'я, назустріч їм вибіг маленький песик і весело задзявкав. У вікні мигнула фіранка, а за хвилю їх зустріла старша пані. Олесь назвався, вона кивнула і повела за собою до хати.

— Можете розташуватися у цім покою, — вказала вона на вітальню. — Тут маєте канапу, відпочивайте. Для пана професора є стіл. Сніданок за пів години.

Олесева мама намагалася пояснити, що вони вже перекусили, але господиня не хотіла нічого чути і зникла на кухні. Проте Олесь чувся, як на голках. Його тягнуло до міста, він конче мусив довідатися, що з Аретою. Тому відразу після сніданку поквапився до редакції. Це було єдине доступне місце, куди могла надійти детальніша інформація.

Там гуло, як у вулику. Всі обговорювали вчорашній замах. Тільки й чулося: «Оберштурмбанфюрер Кессель! Оберштурмбанфюрер Кессель!» Редактор метушився і розкидав накази наліво й направо.

— Мірка! — гукав на всю горлянку. — Пиши колонку!

— Що писати? — питала реготуха Мірка.

— Що-що? Я тебе маю вчити? Загинув громадянин, патріот, справжній сім'янин і так далі... срали кралі. Міську! Шукай його фотку! Ми її публікували місяць тому... Не, не ту, курва маць!

— Ту, де він з дружиною і дітьми?

— Йо! А ти шо став і баньки вилупив? — то вже до Олесь.

— Або що? Карикатура не пасує.

— Не, нині без карикатур. І завтра теж. Малюй Віслу, а над нею похилені в зажурі...

— Верби? — підказав Олесь.

— Які в сраці верби? Де ти бачив там верби?

— А що?

— Міську? — гукнув він знову на весь голос. — Яка хулера там росте над Віслою?

— Прошу пана редактора, над Віслою росте ружне бадиле і лози.

— Малюй лози, — махнув рукою редактор.

Олесь пішов малювати лози. Коли скінчив, з'явився Дан. Олесь згадав, як він недавно скаржився, що господар підняв

йому платню за помешкання. Олесь відвів його набік і повідомив, що його помешкання вільне і до кінця місяця оплачене. Отже, Дан може переселитися туди, а далі хай домовляється з редактором. Може, і йому оплатять. Дан зрадив, бо жив неподалік, узяв ключа і відразу погнав забирати речі й переселитися.

Олесь підійшов до редактора і запитав, чи той щось чув про те вбивство.

— Та що чув... Кажуть та панна дуже вродлива. Прийшла з якимсь парубком. Цілий вечір пили, потім він замовив танго і пішов, а вона запросила до танцю Кесселя... Танцювали танго... І то так, чуєш, танцювали, що всі довкола не могли налюбуватися, кинули самі танцювати й іно витріщалися. А потім вона несподівано вистрілила йому в черево.

— То її затримали?

— Ясно, що затримали. Там було кілька десятків військових. Наші розпитали кельнерів і музикантів, ті казали, що коли її скрутили, там була ціла калюжа крові.

— Чиеї? — вжахнувся Олесь, намагаючись опанувати себе.

— Самого Кесселя і тої дівчини. Кажуть, вона прокусила собі язика, щоб нікого не видати.

— О, Боже! — не стримався Олесь.

— Що таке? — здивувався редактор. — Ти знаєш, хто то був?

— Та звідки? Але такий чин!

— Так, чин героїчний. Ми намагаємося довідатися, ким вона була. Але ж писати про це все одно не можемо.

— А той Кессель... Що то за птаха?

— Оберштурмбанфюрер Кессель? Рідкісна падлюка. Відповідальний за транспорт до концтабору в Белжці. Брав у людей викуп, але ніколи слова не дотримував. Останнім часом організував у своєму будинку невеличкий гарем із начебто врятованих

ним жидівських дівчаток. Ще підлітків. Вони йому прислужували у його примхах. Правда, коли котрась набридала, відправляв до Белжца. Так що катюзі по заслuzі. А ти не дуже тим цікався, бо в цікавої курки в голові дзюрка.

Олесь думав, що вже не довідається нічого більше, коли побачив Косача. Він стояв оддалік і видно стежив за ними, але не наближався. Потім кивнув йому і рушив до виходу. Олесь вийшов за ним. На вулиці Косач сказав:

— То був ти?

— Ти про що? — Олесь вдав, що не зрозумів запитання.

— Про ту ресторацію...

— Чому ти так вирішив?

— Ну, бо стріляла Арета. Вони вже дещо про неї дізналися. Ходімо на пиво.

Вони зайшли до найближчої кнайпи, сіли за столик і замовили пиво. Поки його несли Косач неквапно курив і глибокодумно похитував головою. Олесь мовчав.

— Вони мають твій опис, — заговорив він, зробивши з кухля добрий ковток. — Правда, не дуже докладний. Тобі треба чухрати звідси. Я бачив Лятуринську. Вона сказала, що бачила тебе в тій ресторації з білявкою. Панни вона не впізнала, бо та сиділа спиною до входу. Але гасло, яке ти проказав Оксані, Аретине. Вона дуже здивувалась, що воно тобі відоме. Звісно, вона тебе не видасть. Але Ярій, який з нею був... У нього не буде виходу. Його упізнало багато військових. Коли його запитають про тебе, він звернеться до Оксани. А вона... вона теж не матиме виходу, бо ви знайомі.

— І що? Він ще не дався чути?

— На твоє щастя, Ярій ще того вечора поїхав на зустріч з Гітлером і про вбивство Кесселя, мабуть, не чув. Зв'язку з фюрером нема і не буде до завтра.

— Гітлер не бере слухавки? — засміявся Олесь.

— Там зараз таємна нарада. Триватиме увесь день, потім п'янка. Так що зв'язок наладнається лише зранку. Хоча все може бути. Гітлер може отримати телеграму з трагічною звісткою і озвучити її на нараді. Тобі з батьками якраз пора щезнути. Якщо треба в чомусь допомогти, кажи.

— Та ні, мені вже допомогли. Я маю запрошення на село в Чехію, — збрехав Олесь. — Ти чув, що там з Аретою?

— Спочатку розкажи, як ти там опинився.

— Навіщо тобі це?

— А навіщо тобі знати, що з Аретою? — усміхнувся він.

Олесь подумав, що їй так уже гірше не буде, і оповів йому все.

— Пізнаю Арету, — проказав Косач, коли Олесь завершив. — Такі, як вона, не живуть, а спалахують і згорають. Хоч би вірші свої комусь залишила.

Олесь промовчав. Вони замовили ще по гальбі. Олесь сказав:

— Ну, кажи, що знаєш.

— Я чув краєм вуха, що тобі оповідав редактор. Додам, що її забрали до лікарні. Оперували язика. А до рота вставили гумову розпірку. Її примусово годують ріденькими зупками і кашками. Руки має скуті, біля неї увесь час чотири вартівниці.

— Ти казав, що вони дещо знають про неї. Що саме?

— Знають, що була ліквідатором у підпільників. Вона сильно змінила свою зовнішність. Так, що вони ще не з'ясували, що Арета друкувалася в нас. А коли довідаються — ото буде завірюха! Всі перейдемо через гестапо. Думаю, і мені пора ушиватися звідси. Ти нічого не чув про Лісабон? — раптово запитав він, а Олесь ледь не закашлявся. — Кажуть, чудове місце для того, щоб пересидіти лихі часи.

РОЗДІЛ 85

Київ, листопад 2019. Що робити, якщо ви стали персонажем у небезпечній комп'ютерній грі?

Ріну Бісмарк знайшов на диво швидко! Наче знав, де шукати!

У кубинському барі неголосно грала музика. Компанія солідно вдягнених зрілого віку чоловіків заливалася ромом за кількома складеними разом столиками. Бармен позіхав, але, мабуть, «солідні» чоловіки не шкодували грошей. А Ріна сиділа за столиком одна, біля вікна. Сумно дивилася на порожнє кавове горнятко і про щось думала.

— Ну, я вже перелякався за тебе! — Сідаючи поруч, видихнув Бісмарк.

У його голосі дійсно прозвучало полегшення. Вона глянула на Олега здивовано і розгублено.

— Пішли додому! — прошепотів він їй.

— У мене немає дому, — так само пошепки відповіла вона. — Мені всюди хріново, ніяково! І у тебе теж!

— Ти не пила?

— Ні, не пила. Я думала. Я думала і чекала знаку. Мені здається, що ось-ось відбудеться те, заради чого живу.

Олег поглянув на неї, мов на причинну. Зі страхом і співчуттям.

— Ну, пішли! — знову попросив Олег.

Вона не відповіла. Далі дивилася на порожнє горнятко.

— Ти навіщо своєму «братові» Колі в око дала? — Він знову спробував її розбалакати.

— Не знаю, — вона знизала плечима. — Мене просто тягнуло кудись, геть із квартири... А він заважав.

— Ну давай, ходімо! Я тільки розрахуюся за твою каву!

Олег підійшов до бармена, попросив рахунок за Ріну.

Той махнув рукою.

— Не треба! — Додав він до жесту і різко обернувся до гучного столика, над яким раптом злетіла вгору рука клієнта, що хотів привернути увагу обслуги. — Іншим разом!

З неба на вулиці Києва опускався туман. Олег його чітко бачив, навіть міг доторкнутися пальцями, а Ріна на ходу озиралась на супутника, як на божевільного, і заявляла, що жодного туману немає, що туман у Бісмарка в голові. Що він бачить те, чого нема і не бачить те, що є. Коли спускалися з ЯрВалу на Франка, туман став густішим, але бачити дорогу не заважав. Ріна замовкла. Вуличні ліхтарі через туман стали схожими на жовті кульбабки.

Коля так само відморожено сидів за столом, втупившись поглядом у лівий екран, зображення на якому нічим не відрізнялося від правого.

Ріна, роззувшись і залишивши на вішалці жовту куртку, залізла під ковдру.

— Ну що там? — поцікавився Олег, зупинившись за його спиною.

— Фігня! — сказав Коля. — Начебто, гра завантажилась! Але такої гри в принципі не існує! Я на мобільнику в гуглі шукав! Нуль!

— А що там треба робити? — Бісмарк кинув погляд на лівий монітор.

— Вставити фотографії трьох героїв, а потім гра скаже, що далі!

Олег обернувся на Ріну.

— Я тобі зараз фотку одного героя підкину! — сказав він і подався в коридор до наплічника за своїм ноутом.

Через хвилину п'ять Коля з дуже незадоволеним виглядом скачав з Олегової флешки обличчя Польського. Комп'ютер видав неприємний звук і показав в квадратику для фото червоними літерами слово «void».

— Що це? — здивувався Бісмарк.

— Не приймає! — пояснив «брат» Коля. В очах його блиснула іронія. — Давай твою спробуємо!

— Ну спробуй! — байдуже кинув Олег.

Коля сфотографував Бісмарка на мобільник. Скопіював. Спробував завантажити в квадратик підозрілої гри. І — о диво — обличчя Бісмарка заповнило квадратик, і над квадратиком з'явилося ім'я Olgerd, а праворуч виник маленький лицар в обладунках з мечем і щитом. Типовий герой звичайних комп'ютерних ігор.

— Бачиш! Ти підходиш! — зрадив Коля.

— А ти? Спробуй себе! — запропонував Олег. — Може, і ти на щось підійдеш?!

— А чого, думаєш, що злякаюсь? — азартно відповів «брат».

Через хвилину в другому квадратику з'явилося фото Колі, а над квадратом — ім'я цього персонажа в грі: Michael! Праворуч виник другий лицар в обладунках, і Бісмаркові здалося, що обличчям він дійсно був схожий на Колю.

Тепер обидва хлопці дивилися на третій, ще не заповнений квадратик для останнього персонажа. І якось одночасно вони обидва обернулися до канапи, подивилися на Ріну, що спокійно спала.

— У тебе є її фотка? — запитав Бісмарк.

Коля кивнув.

Гра прийняла фото Ріни і назвала її «Maria». Праворуч від квадратика з'явився її персонаж — дівчина без обладунків, але в старовинній темно-синій сукні, розшитій золотом. І тут уже на лівому екрані змінився колір фону на сіро-салатовий, а в правому верхньому куті з'явився осідланий кінь, а під ним загорілася зелена кнопка з написом «Start!»

Бісмарк клацнув мишкою і кнопка розчинилася на екрані.

Правий монітор поміняв колір на жовтий, і в його правому куті тепер стояли три маленьких чорних вершники. Безликі і меншого розміру, ніж персонажі на лівому. На лівому квадратики з обличчями вже зникли. Три фігурки — Michael, Olgerd і Maria стояли поруч і розгублено озиралися на всі боки, ніби не знали: що робити далі? Пролунав попереджувальний протяжний звук і над трьома персонажами виник напис англійською:

«Be quick! Take your toothbrushes! You have 20 minutes before you die!» (Поспішайте! Зберіть зубні щітки! Через двадцять хвилин ви помрете!)

Згадка про смерть, нехай і англійською, відкинула Бісмарка думками в грецький будинок старого археолога, в ту ранню ніч дводенної давності, коли він вдарив Адіка кинджалом у спину, ще не знаючи, від кого рятує Польського.

Олегів погляд сповз із загрозливого напису вниз. На дві великі прямокутні кнопки: червону і зелену. На червоній було написано «Give up», на зеленій «Done!»

— Треба тікати! — нервово промовив він. — Швидко збираємо речі! Це не гра!

Коля здивовано подивився на нього, але він уже зірвався з місця і побіг у ванну. Олег дійсно згріб зубну щітку, пасту,

шматок мила. Вискочивши в коридор, кинув усе в наплічник. Заглянув до кімнати.

— Швидше, збирайтеся! — гукнув.

Потім підскочив до канапи, став трусити Ріну, яка не могла зрозуміти: що відбувається.

Через десять хвилин вони стояли одягнені в коридорі. Окремо торбинка з продуктами з холодильника, окремо великий наплічник Колі.

— Ти стій тут, — наказав Олег Ріні.

Удвох вони повернулися до кімнати.

— Куди тікати? — запитав на ходу Коля.

Олег знизав плечима. Коля підскочив до столу з моніторами.

— Натисни «done»! — скомандував Бісмарк.

Коля навів курсор, клацнув. Осідланий кінь відразу збільшився в розмірах і наблизився до трьох персонажів, які виглядали вже менш розгубленими. Чорні вершники на правому екрані теж збільшилися і просунулися вперед у напрямку лівого монітора.

Над персонажами з'явився напис:

«Ride to 50.321056, 30.535150! You have 10 minutes before you die!», а нижче — знову дві прямокутних кнопки. Червона з «Give up» і зелена з «Ride!»

Коля метушливо витягнув з кишені мобільник, почав в нього щось «забивати».

— Що це за цифри? — приречено запитав Бісмарк.

— Координати GPS! — Скоромовкою промовив «брат» Коля. — Я вже перевіряю!

— Як?

— Через «Uber»!.. Є! Це недалеко!

— А як ми туди?

— Побігли! — Коля кинувся в коридор. — Машина через дві хвилини!

— Яка машина? — не зрозумів Олег, поспішаючи слідом за Колею.

— Uber! Я ж сказав! Він уже поруч!

Коли вони втрюх з наплічниками і парою сумок вибігли з брами, синє «Пежо» вже стояло навпроти. Вони закинули речі в багажник. Олег сів поруч з водієм, Ріна і Коля ззаду.

— Їхати? — запитав водій. Він з сумнівом у погляді подивився в дзеркало салону на пасажирів, що всілись позаду.

— І якомога швидше! — поквапив його Олег.

— По туману швидко не вийде, — ліниво вимовив водій і завів двигун.

Від'їхавши в бік Хмельницького метрів п'ятдесят, «Пежо» притиснулося до правого хідника, пропускаючи машину швидкої допомоги, що мчала з увімкненою сиреною надто швидко для такої вузької вулички, заповненої припаркованими машинами.

— Ого! — промовив водій і знову виїхав на єдину доступну смугу. — Ви бачили? — він обернувся до Бісмарка.

— Що саме?

— «Швидка», а на даху — глушилки для мобільного зв'язку! Чого тільки вночі не побачиш!

Олег озирнувся. Він ще встиг помітити, як «швидка» зупинилася біля його брами і з неї вискочило кілька чоловіків. А потім Uber вийшов за межі видимості нічного туману.

— Вам справді туди? — На червоному сигналі світлофора водій знову обернувся до Олега, свердлячи його поглядом недовірливої людини.

— Так, справді! Їдьте туди, куди вам сказали! — несподівано різко продзвенів Рінин голос. Ще ніколи в її голосі не було стільки сталі і рішучості.

Бісмарк здивовано обернувся і побачив цілком іншу Ріну, її обличчя виражало волю і цілеспрямованість. «Звідки у неї ця впевненість, що нам справді туди»? — замислився він. Адже навіть сам не знав, куди їх везе, хоч і не дуже хоче, таксист. Адреса складалася з координат. Тільки Коля перевірів цю адресу на своєму смартфоні. Та й він не назвав уголос конкретного місця призначення. Ріна теж не могла знати, куди вони їдуть!

РОЗДІЛ 86

*Краків, липень 1941. Страшно не від'їжджати.
Страшно залишатися. Але, врешті-решт,
опівночі за ними приїжджає чорний Opel Kapitän*

— Де Лісабон, а де ми, — відказав Олесь байдужим тоном.

— Або ще Касабланка... Танжер... Я вже думками там. Знаєш, я тобі скажу, що цей геройський чин Арети насправді не такий важливий, як комусь здається. Там таких Кесселів цілий табун. Уб'єш одного — його місце займе другий... Кожен виживає, як може. Кессель, гадаєш, збоченець? Ні, вивчав філософію, викладав у гімназії, грав на скрипці. А батьківщина покликала, і пішов до війська, дослужився. Уяви, як такому філософу виживати в цих задрипаних умовах... А що буде далі? Я тобі підкажу. Німці влаштують хатранку, затримають сотню або дві невинних людей і розстріляють за того одного недійшлого філософа, який бавився в цюцю-бабки з жидівськими дівчатками. Звісно, скотина, але, якби не війна, ким би він був? Скромним гімназійним учителем. Війна з однієї і тієї ж людини робить під одним кутом зору героя, а під другим — убивцю. Коли ви там сиділи, вона, звісно, тобі не призналася, що збирається робити, але чи ти сам нічого такого не помітив?

— Ні. То був наш прощальний вечір. Так захотіла вона. Була задумана, меланхолійна, а часом зимна і гостра.

— О, вона вміє!

— Уже пізніше, я здогадався, що вона ховала пістолет у рукаві сукні. Але ти б бачив, як вони літали по залі! Які викрутаси роби-

ли! Він міг десять разів випасти. І не випав... Мабуть, був надійно до руки примоцований. — Олесь надпив пиво і пригадав собі ще дещо з учорашнього вечора. — Знаєш, я ще не розповів тобі про зустріч мого батька з директором Аненербе. Там прозвучала така версія, що ти належиш до таємного товариства «Вріл».

Косач з подивом глянув на Олесья й закурив. Запанувала мовчанка. Олесь терпляче чекав. Нарешті він промовив:

— Ти ж знаєш, що я письменник. А письменникові потрібно вивчати життя. Якщо буде нагода спуститися до пекла, я спущуся. Завдяки цьому товариству я мав змогу дістатися до цікавих книжок, яких би поза товариством ніколи не роздобув.

— Отже, ти знаєш, що «Вріл» розшукує Діву, яка володіє енергією Вріл.

— Ну, знаю. Це скандинавська легенда.

— Це не легенда, — відповів Олесь Аретиними словами. — Це Арета.

— Що? Арета? — він виразно отетерів. — Звідки ти знаєш? Олесь розповів, що йому переказав тато про зустріч з Вальтером. Косач не міг отямитися.

— Але чому ти мені про це розповів?

— Щоб ти дав знати товариству. Можливо, вони її визволять. Інакше вона потрапить у Аненербе й до Гітлера.

Косач наморщив чоло і, перш ніж розпалив наступну цигарку, зламав кілька сірників.

— Це буде непросто. Особливо, якщо вони вже розкопали, хто вона така.

До кнайпи забіг хлопчина, який розносив газети. Він підскочив до них і стривожено зашепотів:

— Облава! Редакцію оточили. Ціла зграя гестапівців. Нікого не випускають, все перевертають і всіх допитують.

— Через Арету?

— Ага.

— А як тобі вдалося висмикнутися?

— Я вискочив у вікно в кльозеті.

— Ну, тудою хіба ти один і міг пролізти.

Хлопець побіг далі. Косач знизав плечима.

— Ну, тепер не знаю, чи щось удасться. Та й саме час мені вертатися до Берліна.

Вони розпрощалися і вийшли кожен окремо. З дверей кнайпи було видно вхід до редакції, біля якого стояла варта, а неподалік дві машини. З вікон долинав галас. Тримаючись муру, Олесь рушив у напрямку Ринку. Повертаючи на бічну вуличку, почув тихий голос:

— Пане Ольцю! Пане Ольцю! — Його наздогнав захеканий сторож з каменіці на Флоріанській. — Я тут вас уже з годину пантрую. Хотів зайти до редакції, щоб попередити вас, але бачу, що ніц не вийде.

— А що трапилось?

— Відійдімо подалі від біди, — сторож був добряче наляканий. Вони звернули ще на одну бічну вуличку і зупинилися в тіні акацій. — Годину тому увірвалися до мене тоті збуї.

— Які збуї?

— Гестапо! Влетіли, як навіжені... — він важко дихав і хрипів. — Запитали, чи Куриласи вдома. Я не знав, що казати. Бо не бачив, аби ви виходили. А перед тим приходив ваш колега, показав ключа і сказав, що переносить до вас свої речі. А я й далі думав, що ви всі вдома. То я так і кажу, що не бачив, аби виходили. Тоді вони погнали нагору. Потім чую: бах! бах! А відтак вони збігли сходами на діл. Один з них вдарив мені кулаком в груди і закричав: «Чого брешеш? Старого нема!» Я кажу: «Прошу пана,

я міг не помітити, як він вийшов. Я б сказав»... Тоді вони забралися, а я піднявся нагору. Гестапо чи не гестапо, а я мушу мельдувати на поліцію. Заходжу до вашого помешкання, а там лежить той ваш товариш. Неживий. Либонь, вони гадали, що застрелили вас, не? Я давно підозрював, що ви щось із підпіллям маєте.

Олесь отерп. Бідний Дан!

— Господи! — промовив у розпачі.

— Так, страшна біда... Такий молодий. А я тоді погнав вас шукати, щоб попередити. Мусите тікати і до нас ані ногою.

— Так, дякую, — сказав Олесь. — Ми з батьками вийшли дуже рано. Не хотілося вас будити.

— То ви вже туди не вернетесь?

— Ні.

— Гарзд. Не переживайте, я вас не видам. Ну, бережи вас Бог!

Сторож перехрестив його й рушив додому.

Опівночі їх уже чекав чорний Opel Kapitän. Батьки заскочили на задне сидіння, Олесь сів біля водія, й авто миттєво рушило.

— Це для вас було неабияким потрясінням, чи не так? — озвався водій, коли вони виїхали за межі міста.

Олесь не знав, що відповісти, не знав, наскільки той занурений у справу, і запитав, стримуючи хвилювання:

— Що ви маєте на увазі?

— Можете не шифруватися. Я свій. То ж я Арету підвозив у кабріолеті й ніс за нею парасолю. Звісно, на таких, як я, уваги не звертають.

— Так, я був геть прибитий... Я не сподівався, що вона щось таке вчинить. Але коли вийшов на вулицю, раптом мене осінило. І я кинувся назад, щоб зупинити її. Та вже було пізно.

— Зупинити її? — водій засміявся. — Її ніщо не зупинить. Вона нестримна. Вона б застрелила його навіть на ваших очах. Хоча й відчувала до вас велику симпатію. Вона вистрелила Кесселю в черево, і він ще трохи жив. Але єдиний хірург, який міг би його, можливо, врятувати, опинився того вечора під хатнім арештом. І то не в себе вдома.

— Хто його арештував?

— Наші.

— Наші — це хто?

— Польське і українське підпілля... А, до речі, мабуть, вам ще невідомо, що полковник Олег Ваврик так і не доїхав до Кракова.

— Що? — стрепенувся професор. — Що це означає?

— Авто, в якому його везли, розстріляли дорогою наші партизани.

Курилас кивнув головою і всміхнувся.

Вони їхали сільськими дорогами, дощ ущух, обабіч пропливали заспані села, десь вчувався крик півня. Хотілося дрімати. Зрештою, батьки так і зробили, звисивши голови на груди.

— Ви не знаєте часом, чому нас хотіли німці вбити? — запитав Олесь пошепки. — Сьогодні вони в моєму колишньому помешканні застрелили мого товариша, думаючи, що то я.

— Я чув. Гадаю, це пов'язано з загибеллю полковника Ваврика і тим, що Арета, яку вони вистежували, потрапила їм у руки. Потреба у вашій співпраці відпала. Впав наказ вас знищити.

— Я винен у його смерті.

— Не картайте себе. Ви не могли передбачити, що так станеться. Очевидно, те, над чим працював ваш батько, перестало для них бути актуальним. От вони й стали замітати сліди.

— Не розумію одного... — промовив Олесь. — Навіщо вона взяла мене туди... Попрощатися ми могли й деінде.

— Вона потребувала когось. Саму б її туди не пустили. Самотня жінка в ресторації скидається на повію. Ви були просто її кавалером.

— Вона бувала там не раз, її знали під іменем Ельза.

— Так, вона завше приходила у супроводі якогось німецького офіцера. Двоє з них уже мертві. Правда, їхні смерті були вміло обставлені так, що підозри на вбивство не виникло.

Це Олеся просто пригнітило. Він замовк, його серце калатало. За кілька хвилин отямився і запитав:

— Чому на цю акцію вона пішла сама? Чому її ніхто не страхував?

— То був її вибір. Крім того німці мали інформацію про те, що в ресторації відбудеться замах. Не знали тільки на кого, бо там зібралося багато поважних персон. Відповідно, щонайменше два столи були зайняті есесівцями, які повинні були стріляти за першої підозри. Пара закоханих голубоньків не викликала підозр. А ціла група підтримки була б провалена. Там у кишені за мною пляшка коньяку. Хильніть собі, щоб вас попустило, і теж задрімайте. Нам ще їхати і їхати.

Олесь слухняно ковтнув коньяку і за хвилю, провалюючись у сон, ще почув, як батько бурмоче:

— Вона завжди відроджується. Приносить сама себе в жертву і відроджується.

РОЗДІЛ 87

Хутір Вільний, листопад 2019. Бісмарк, Коля і Ріна впираються в зачинені двері

З невидимого в темряві ночі неба полив дощ. Бісмарк, Коля і Ріна сиділи, понуро схиливши голови, на жорсткій і холодній дерев'яній лаві під дахом автобусної зупинки «Хутір Вільний».

— Сволота! — не міг заспокоїтися Олег. — «Я туди не поїду! Пройдетесь пішки, туди метрів двісті, не більше!» — Повторив він спеціально гугнявим голосом останні слова водія «Пежо». — «Пройдіться з речами і під дощем!» От же ж мудак сцикливий!

— Він нас злякався, — спокійно пояснив «брат» Коля. — Я б теж злякався, якби мене попросили відвезти вночі трьох пасажирів в нелюдне місце з поганою репутацією!

Коля підняв голову, подивився навколо.

— З якою репутацією? — обернувся до нього Олег.

— Та поки їхали, я тут про цю «чортівню», тобто Церковщину, в інтернеті прочитав! Тут регулярно людей блискавками вбиває! Причому здавна!

Дорога перед ними виникала тільки в фарах дуже рідкісних у цей час машин. Зараз машин не було. Шелестів дощ.

— А там що? — запитала сонно Ріна.

— Де? — перепитав Олег.

— Ну там, куди він нас не довіз?

— Санаторій, — кинув Коля.

Спалахнув екран смартфона, висвітлив йому обличчя.

— Санаторій поліції і парк з озерами. І ще церква.

— Санаторій? — Бісмарк підняв погляд на айтішника.

Задумався, згадав вирізану статтю про відкриття санаторію МВС на місці колишнього монастиря і колишньої колонії для малолітніх. Посміхнувся. Схоже, що вона лежала в посилці разом з ключем не дарма! Це був вказівник! Але приїхали вони сюди не через нього! Хоча теж через «вказівник», через інший, з дивної комп'ютерної гри.

— Може, ходімо? Чого тут сидіти? — рішуче запропонувала дівчина.

— Дощ, — промовив Коля. — Краще зачекати. Бо змокнемо.

Бісмарк підтримав його важким зітханням. На його плечі навалилася втома.

— У цьому має бути сенс, має бути логіка, — промовив він, ні до кого конкретно не звертаючись. Просто думки прорвалися на язик.

— У чому? — поцікавився Коля.

— В тому, що ми сюди приїхали, — прокинувся Бісмарк. — Але ж ми поки не доїхали...

— Звісно, є сенс! — вставила Ріна. — Ми марнуємо час. Я відчуваю...

— Ти відчуваєш, як ми марнуємо час? — здивувався Коля. — Гаразд. Я поки що цього не чую, але можемо рушати.

— Без мене, — пробурчав Олег. — Терпіти не можу дощу!

Десь о четвертій Коля розбудив супутників, що задрімали.

— Закінчився! — Він тряс Олега за плече. — Дощ скінчився!

— Ну і що? — спросоння запитав Бісмарк.

— Ходімо, поки сухо!

Коля з важким наплічником на плечах і з торбинкою в руці вів їх за собою спочатку по придорожній стежці, а потім, коли вони повернули праворуч, під ногами з'явилася асфальтована дорога, що піднімалася вгору серед високих сосен і дубів.

— Швидше! Швидше! — підганяла їх Ріна, крокуючи за ними з вільними руками. Її речі ніс Бісмарк.

— Я спати хочу! — стогнала вона. — Мені погано!

— Скоро виспишся, — не обертаючись, спробував заспокоїти Олег.

Вони вийшли на територію санаторію, освітлену вуличними ліхтарями. Білі стіни центрального корпусу в темряві здавалися сірими. Жодне вікно в будівлі не світилося.

— Може, постукати? — запропонувала Ріна.

— Ні, це не тут, — не звертаючи на неї уваги відповів Коля, чие нахилене обличчя знову освітлював увімкнений смартфон. — Але поруч. Близько. Нам туди!

І він повів їх геть від центрального санаторного корпусу в позбавлену ліхтарного освітлення темряву. Перед ними раптово виросла громадина церкви. Всі троє зупинилися, як укопані.

Знову спалахнув екран Коліного смартфона.

— Це дець тут! — Сказав він і, підхопивши з асфальту торбинку, пішов до лівого кута церкви.

Ріна поквапилася за ним. За спиною ойкнув, спіткнувшись, Олег. Вона зупинилась і озирнулась, думаючи, що він упав. Але Олег встояв.

Олег взяв її за руку. Потягнув за собою. Під ногами з'явилися сходи, що ведуть нагору. Кам'яні або бетонні — розібрати Бісмарк не міг.

— Є! — З темряви, звідкись зверху, долинув збуджений голос «брата» Колі.

— Що є? — піднімаючись до нього, крикнув Олег.

Коля посвітив мобільником на залізні двері, до яких вели сходи, і на приклеєне до них паперове оголошення, заховане від дощу і вогкості в прозорий файл. На оголошенні великими цифрами був виписаний номер телефону.

— «Богослужіння в печерному храмі на честь прп. Феодосія Печерського, — читав уголос Коля, — відбуваються щосуботи 8:00 — 9:00 Ранкові молитви; 9:00 Божественна Літургія; 10:30 Заупокійна літія. З питань відвідування Печерного монастиря в інший час телефонуйте!»

У цей час телефон, яким Коля собі підсвічував, задзиччав дивним звуком. Він глянув на екран. Той несподівано яскраво засвітився зеленим кольором, і на його тлі в центрі з'явився знайомий золотий символ — той самий, що і на печатці стародавнього персня, і на руків'ї кинджала.

— Знову ця фігня! — вигукнув.

А символ тим часом пішов під зелений фон, розчинився. На його місці з'явився яскравий рядок тексту. Червоні літери на зеленому тлі читалися легко:

«Hurry up! Find the cave! You have six hours before you die!» («Поспішайте! Знайдіть печеру! До смерті залишилося шість годин!»)

Під написом знову виникли дві кнопки: червона і зелена.

— Ну це просто вищий пілотаж! — вирвалося в Колі, що раптово впав у дивний, нервовий захват. — Я про таке ніколи не чув!

— Про яке? — похмуро уточнив Олег.

— Ну щоб заразити грою всі гаджети так, щоб вона тривала, який би ти гаджет не взяв до рук!..

— Це не гра, — неголосно промовила Ріна. — Це провидіння.

Вона відсунула Колю від оголошення, взявся за клямку, потягнула щосили її на себе. Але двері не піддалася. Тоді вона взяла в Колі мобільника, нахилилася і підсвітила замкову щілину.

Олег теж нахилився і відразу зрозумів, що старовинний ключ, охоронцем якого він тепер був, до цього сучасного замка не пасує.

— Зателефонуйте за цим номером, — скомандувала Ріна.

Коля набрав номер, увімкнувши гучний зв'язок. У передранковій темряві і тиші дивно голосно зазвучали довгі гудки.

— Сплять! — роздратовано промовив Коля.

І раптом замість гудків озвався чоловічий баритон автовідповідача: «Я на молитві. Перетелефоную у вільний час. Залиште ваше повідомлення і номер телефону після гудка!»

Ріна і Коля знервовано презирнулися. Пролунав гудок, після якого треба було залишити повідомлення. Бісмарк різко нахилився до телефону.

— Нас троє, ми з Ріною. Нам треба терміново потрапити всередину!

Короткі гудки повідомили про те, що автовідповідач вимкнувся.

Низько над їх головами пролетіла, голосно ляскаючи важкими крилами, сова.

Олегові здалося, що вона на льоту оглянула їх. А може, просто звернула увагу на Рінину яскраво-жовту куртку, яку в темряві було краще видно.

Ріна різко підняла голову, провела сову поглядом і загадково усміхнулася:

— Нас бачать! Вони знають, що ми вже тут!

РОЗДІЛ 88

Епілог. Лісабон, липень 1941 — серпень 1942.

*Збіг, який назвати випадковим
може тільки випадкова людина*

У Відні професор Курилас розпрощався з книгою Єноха, водій посадив їх на потяг, і вони вирушили назустріч вільному світу. Громадяни генерал-губернаторства могли вільно пересуватися потягами через усю Європу, цим рідкісним привілеєм мали змогу скористатися й вони.

В Лісабоні Куриласи провели цілий рік, заки отримали візу до Америки. Лісабон жив тихим мирним життям, хоча й тут варто було пильнуватися, бо шмигали німецькі та советські агенти. До Лісабона тікали євреї, щоб теж вирушити до Америки, але проблеми з візами не вирішувалися настільки швидко, як їм би хотілося, їм доводилося спродувати все, що вони прихопили з собою в дорогу, щоб вижити, або сновигати в порту в пошуках підробітку. Під кінець того року гроші й у Куриласів закінчилися, Олесь почав заробляти тим, що малював портрети на площі Реставрадорес. Але це тривало недовго, бо несподівано до Лісабона приїхав водій, який віз їх до Відня. Він знову когось привіз і розповів про Аретину долю.

— Ми намагалися її визволити, але наші хлопці потрапили в засідку. Всі загинули. У в'язниці її підлікували, замкнули в окремих камері і незабаром збиралися вивезти до резиденції

Адольфа Гітлера в Берггоф. Ми мали в тюрмі свою агентку, котра повідомила нам, що Арета вимагає отруту. Ми не могли їй у цьому відмовити. Її знайшли мертвою.

— Де її поховали?

— Не було що ховати, — сказав водій. — Після переполоху, який зчинився разом із втечею нашої агентки, тіло зникло.

— Хто його міг викрасти?

— Невідомо. Принаймні ніхто з наших.

«Вріл»? — подумалося Олесеві.

— Когось із нашої редакції було арештовано? — запитав він.

— Ні. Обмежилися допитами. Клаус засвідчив, що її тривалий час не було, і ніхто з нею не контактував. Окрім вас. Але вони попервах мали певність, що то вас було вбито. Лише згодом з'ясували, що ви їм випорснули з рук. Рано чи пізно доберуться сюди. Мусите якнайскоріше покинути Ліссабон.

— А що там у Кракові?

— Ярий, Аріо і Бургардт виїхали в Україну. Більшість наших подалися до Києва переймати владу. Дехто вернувся до Львова, заснували і там газети. Краків вилюднів. Але ваша газета виходить.

— А як там Косач?

— Він зараз у Львові.

— Передайте при нагоді йому вітання.

Коли ми прощалися, він затримав мою долоню в своїй і сказав:

— Ви мусите про неї згадати... Напишіть про неї.

Олесь обіцяв. Він подякував і сказав:

— Я привіз професора Віденського університету мистецтв з дружиною і донькою. Вони теж збираються до Америки. Чи не могли б ви допомогти їм знайти помешкання?

— Чому ні? В нашої господині доволі великий будинок. І днями звідти виселилася єврейська родина.

— Чудово. Я вас познайомлю.

Професор Себастьян Бруннер виявився більш-менш ровесником Олесевого батька, його дружина теж не далеко відбігла від Олесевої мами, але ще була донька — приваблива рудавка з пишним кучерявим волоссям, що мала від сили двадцять років і називалася Андреа. Олесь повів їх до своєї господині, і вони без проблем поселилися по сусідству, а відтак законтактували і стали разом чекати на візу.

Одного дня Бруннер запросив Куриласів до ресторації на обід. Олесь сидів поруч з Андреа і запитав її, чому вони втекли з Відня. Вона розповіла, що її батька звільнили з університету через те, що він відмовився вносити корективи у свої лекції. Натомість його запросив університет у Філадельфії. Сама ж вона вивчає історію давньоєгипетського мистецтва і мріє відвідати Єгипет.

— Історія давньоєгипетського мистецтва — надто розлога тема, — сказав Олесь. — Ви, мабуть, маєте конкретніше зацікавлення?

Вона зиркнула на нього з дивною усмішкою і промовила:

— Я хочу зробити нові переклади давньоєгипетської поезії.

— Чим вас старі не задовольняють?

— Вони бездушні. Особливо ті, що написані від імені жінки. Або ж вірші на славу богам і богиням... Все надто сухо.

— То ви вже дали собі раду з ієрогліфами?

— Так, мені тато помагає. Ми разом переклали записки Аменхотепа Четвертого Ехнатона.

— Це там, де трапляються розмаїті зображення єгипетської богині Маа... — Він пригадав, що про неї була мова в хроніці Ольгерда. — Богиня Маа замолоду помирає, але щоразу відроджується...

— Так, це вона. Ви бачили її зображення?

Олесь хотів сказати, що бачив її живу, але стримався.

Після десерту Олесь із дівчиною вийшли прогулятися. Ресторан містилася на околиці субтропічного саду, з дерев привітно кричали папуги. За парком шумів хвилями океан, закутаний сизою імлою, яка кучерявилася, розповзалася і утворювала химерні образи.

— Ви не схожі на своїх батьків, — сказав Олесь.

— Це й не дивно, бо вони не мої рідні батьки. Я приймачка.

— А що сталося з вашими рідними батьками?

— Кажали, що вони померли від тифу. Я їх не пригадую. — Тепер в її очах чаївся смуток. Та за мить її обличчя розпогодилося і вона запитала: — А чим займаєтеся ви?

— Я історик, як і мій тато, але ще малюю.

— Що саме малюєте?

— Донедавна працював у газеті й малював пропагандистські карикатури. На щастя, нарешті позбувся цього обов'язку. Мій тато пише історію хрестових походів за маловідомими джерелами. Я обіцяв йому робити ілюстрації.

— О! — зраділа вона. — Хрестові походи! Це так романтично. Що це за перстень у вас на руці?

Олесь зняв з пальця сигнет з зображенням двох лицарів і Діви на коні й подав їй. Вона уважно його розглянула і повернула.

— Це копія, — сказав Олесь, — з персня одного хрестоносця.

— Ви цим сигнетом запечатуйте листи? — запитала вона, сміючись.

— Ні, ще не доводилося. Хіба що вам писатиму.

— Якщо оселитесь у Філадельфії, не буде потреби. Можна буде телефонувати.

— Я ще не знаю, де ми оселимося.

— Зате я знаю. Мій тато обіцяв вашому татові, що поговорить про нього в університеті.

Щось у ній було таке, що приковувало Олесеву увагу. Її заразливий дзвінкий сміх, її погляд з-під вій і тиха задума на вустах... Але він усе ще перебував під враженням пережитого, тому всміхався через силу, не щиро. Вона це помітила.

— Ви, мабуть, пережили якусь трагедію.

Олесь кивнув.

— І це була любовна трагедія? — уточнила вона.

— Можна й так сказати.

— Що з нею сталося?

— Вона загинула.

— Я так і подумала.

— Чому?

— Бо живемо в такий страшний час, коли людям страшно розлучатися. Навпаки, люди тягнуться одні до одних. Тому й подумалося, що розлука, яку пережили ви, не проста. Але трагедії мають і позитивний бік, вони скріплюють дух, роблять нас міцнішими, твердішими.

Вони вийшли на берег океану. Імла поволі розвіялася, вдалині виднілися кораблі, які чи то пливли до порту, чи навпаки віддалялися. На дерев'яній терасі, що була накрыта кольоровим наметом від сонця, увихалися кельнери.

— Може, й нам посидіти? — запропонувала Андреа.

— Гарна ідея, — погодився Олесь. — От тільки сьогодні мені не вдалося заробити достатню суму на посиденьки в ресторації.

— Не біда. Я додам, — усміхнулась вона.

Вони сиділи лише удвох, попивали шампанське і говорили про все на світі. Несподівано Олесь сказав:

— А хочете — я прочитаю вам її вірші.

— Тієї, що загинула? Як її звали?

— Арета...

— А-ре-та... — повторила вона. — Давньогрецька богиня мужності. Це справжнє її ім'я?

— Так, справжнє.

Олесь вийняв з кишені записник і став читати, перекладаючи німецькою. Рими, звісно, пропадали, тому читав переважно неримовані вірші. Андреа зачудовано слухала, а коли він відклав записник, промовила:

— Це щось дуже мені близьке. Таке враження, що я вже щось схоже чула. Інколи до нас прориваються дивні голоси, промовлені невідомо ким. З вами теж таке бувало? Несподівано чуєш якесь слово. Одне-однісіньке слово, яке нічого тобі не каже, але змушує тебе здригнутися і потім думати про нього.

— Я знаю одне таке слово, яке сидить у мені і не відпускає.

— Що це за слово?

— Вріл.

— Вріл... — повторила вона в задумі. — Дивне слово. Не уявляю, що воно означає.

— Я вам при нагоді розповім.

РОЗДІЛ 89

Церківщина, листопад 2019. Ключ знаходить замок

— Обережно, нагніть голови! — скомандував молодий чернець.

Його м'який баритон дзвенів бадьорістю.

Вони хвилин п'ять спустилися вузькими підземними коридорами. Тепер Бісмарк, незважаючи на гучний туман у голові, розумів, чому їм сказали залишити речі нагорі. Добре, що хоч не на сходинках під дощем, а всередині, за залізними дверима, які монах, коли вони вже увійшли всередину, замкнув на замок.

Поки монах діставав з кишені чорного підрясника тоненькі свічки, поки роздавав їх, Олег встиг витягнути зі своєї торбинки старовинного ключа і сховати його у внутрішню кишеню куртки. Куртка відразу поважчала, а ключ став тепер тиснути на серце, на груди.

Рухомий вогник свічки висвітлював вузький простір між Бісмарком і спиною ченця, що йшов попереду. Чорні стіни вирізаних у скелі прадавніх коридорів іноді поблискували в світлі свічки своїми вогкими боками.

Олег озирнувся на ходу, подивився на обличчя дівчини, яка йшла слідом. Підсвічене свічкою в її руці, воно скидалося на нерукотворний лик, на ікону. Ніжне жовте світло підкреслювало вилиці, щоки і губи і приховувало очі. Її очей Бісмарк майже не бачив.

Свічка «брата» Колі теж підкреслювала образ Ріни, створюючи легке сріблясте світіння за її головою. В Олеговій уяві виникла ікона, на якій вона сиділа в темно-синій сукні, розшитій золотом, і руки тримала так, наче на колінах у неї сидить дитинка. Але дитинки на цій уявній іконі не було.

— Сходинки! — попередив монах.

Бісмарк машинально опустив руку зі свічкою, щоб дивитися під ноги.

На Олегове обличчя впало зі стелі печери мокре, важке павутиння, наче мокра ганчірка.

— Чорт! — вирвалося у нього.

Чернець різко зупинився. Підніс свічку до обличчя Бісмарка.

— Диявол завжди намагається нас зупинити! — сказав він. — Що ми ближче до істини, то упертіше він старається.

Вільною рукою він зняв з Олегового обличчя важкі і липкі павутинні нитки. Провів по обличчю долонею, немов рушником, миттєво висушивши щоки і чоло.

«Скільки ще?» — думав Бісмарк, прислухаючись до кроків супутників.

— Я ніколи не спускався на нижній ярус, — несподівано промовив чернець, наче підслухав думку того, хто йшов позаду. — Напевно, з дванадцятого сторіччя там нікого не було! Ані татар, ані німців, ані комуністів! Старець Аліпій казав, що німці в сорок другому два місяці тут бродили, вивчали, складали плани. Дісталися до нижнього третього ярусу, а два глибших не знайшли! Вони перелякалися, коли два солдати в печерах загубилися і не вийшли!

— І що, їх не знайшли? — поцікавився Олег.

— Старець казав, що не знайшли. Пропали. Може, вони якраз і провалилися в нижній ярус, а вибратися не змогли.

Коридор раптом перетворився в дуже вузьку щілину нижчу за людський зріст. Чернець зупинився і озирнувся, подивився на обличчя хлопців і дівчини.

— Тут можуть пройти тільки ті, що не грішили тілом! — Сказав він. — Далі буде ще одне «сито», яке минути зможуть тільки ті, що не грішили в помислах.

Цією довгою щілиною можна було рухатися тільки боком. Монах у чорному підряснику і чорних черевиках на ногах рухався легко і плавно, навіть не торкаючись звужених нерівних стін. Сам Олег кривився, відчуваючи, як спина треться об каміння. Ріна за ним йшла беззвучно. Колі прохід боком давався важко. Він сопів від напруги.

Щілина знову перейшла в коридор метрів за двадцять, але цей коридор виявився ще й нижчим. І повітря тут вирізнялося вологою важкістю. Кожен подих скидався на ковток.

— Тепер має бути відгалуження праворуч і сходинки! — попередив монах.

І дійсно, через кілька кроків вони повернули і стали спускатися. Сходинки, крутіші за попередні, викликали у Бісмарка несподіваний наплив страху. Подумалося, що можуть обірватися, і тоді вони всі разом полетять додолу, в чорну, підземну безодню.

Нарешті сходинки закінчились і під ногами знову з'явилася тверда рівна поверхня.

— Тепер коридор має повертати ліворуч! — промовив чернець.

І коридор слухняно пішов ліворуч.

— Тут так тихо! — за Олеговою спиною пролунав здивований, радісний Рінин голос.

— Тут — справжній мир і спокій, під Божим захистом! — відповів на її репліку монах. — Ви відчуваєте?

— Так, у мене таке відчуття, що я вже тут була. Колись дуже давно. Коли мене ще не було.

Олег озирнувся. Обличчя Ріни світилося, очі горіли очікування здійснення мети.

Вони проминули несподівано широкий і високий простір, схожий на залу, і зупинилися перед чорною кам'яною стіною.

Чернець, взявши палаючу свічку в ліву руку, правою почав обмацувати долонею стіну перед собою. На підлогу щось повільно і в'язко впало, немов килим, що висів на стіні. Воно відривалось поступово, частинами. Можливо, таке саме павутиння, що впало на Олегову голову кілька хвилин тому, воно сторіччями збирало тут пил замість мух, а може, то був шар моху, що вкривав стіни до моменту, доки рука ченця не потривожила його... Олег опустив погляд униз, але нічого конкретного розглянути не міг.

Чернець завмер, затримав праву руку на стіні на рівні грудей. Потім простягнув Бісмаркові ліву долоню і вимогливо подивився йому в очі.

Олег передав ченцеві ключа. Той повернув його в замку не відразу. Виникло відчуття, ніби монах його розгойдує. Широке коване кільце ключа дозволяло його тримати обома руками. Саме двома руками і намагався його повернути монах. Правда, поки безуспішно. Було видно, що язик ключа у щось уперся.

— Обережно, він зламається! — захвилювався Олег. — Дайте, я спробую!

Чернець спокійно сприйняв цей вияв недовіри і опустив руки, залишивши ключ у замку.

— Можемо разом, — запропонував він. — Ви будете штовхати нижню частину кільця праворуч, а я — верхню ліворуч.

Їхні зусилля за кілька хвилин нарешті далися взнаки — ключ розштовхав сміття чи пил, які накопичувався в замку, і двері

відійшли на кілька сантиметрів від стіни. Але далі вже довелося докласти зусиль усім трьом чоловікам. Та й то поступалися вони дуже важко. Кожне найменше розширення пройми вимагало нового «потрійного» ривка. Нарешті, отвір виявився таким, що у нього могла увійти людина.

— Можна, я туди пройду? — підступила ближче дівчина.

— Ні, зачекайте! — зупинив її чернець. — Нехай вони спочатку перевірять келію. Нечисті тут не може бути, але...

Олег увійшов першим і підніс до внутрішнього боку дверей. Замок здивував своєю оголеністю — жодної захисної коробки! Тільки залізний механізм.

Чернець тим часом оглядав важкі завіси. Він попросив Олега і Колю відійти, став розхитувати двері назад-вперед. Але йому це було не під силу. І тут йому на поміч прийшла Ріна. Вони удвох взяли за липкий зимний край дверей. За кілька хвилин двері ожили і перестали опиратися.

Чернець підняв підрысник і з кишені джинсів витягнув пластиковий тубик з довгим носиком і вичавив з нього мастило на всі три завіси.

— Перевірте! — обернувся до Колі і Олега.

— Що перевірити? — не зрозумів Коля.

— Я думав, ви знаєте! — очі ченця примружилися. Вогник від його свічки трохи зловісно блиснув під зіницями.

— Я знаю! Йдемо! — скомандував «брату» Колі Бісмарк. І увійшов усередину.

Вони почали повільно, опускаючи і піднімаючи запалені свічки, обходити це підземне приміщення, не зовсім орієнтуючись у його розмірі. Олег почав з правої стіни. Він уже був подумав, що нічого тут особливого, крім темряви і тиші, бути не може, коли раптом у світлі свічки на стіні проявився жіночий лик, що

був такий схожий на Ріну, саме на ту Ріну, яку він побачив мигцем, уже під землею, дорогою сюди, коли озирнувся. Його свічка, як і тоді, висвітлювала нижній овал обличчя, щоки, ніс, і при цьому світло свічки не добиралось до її очей. Її очі, напевно, зараз зі стіни дивились на нього, але він їх не бачив.

Свічка кинула плямочку тремтячого світла на нішу ліворуч від образу. Ніша була заставлена безліччю незрозумілих, покритих вологим пилом або мохом однакових предметів: чи то фігурок, чи маленьких ваз.

Бісмарк нахилився до них, спробував роздивитися. Захотілося дістати мобілку і ввімкнути ліхтарик. Тоді б відразу все прояснилося!

Але згадалося попередження ченця перед тим, як вони стали спускатись сюди: «У нас тут тільки живе світло! Жодних ліхтариків!» Він сказав це, вручаючи і запалюючи їм свічки.

Олег доторкнувся пальцем до найближчої фігурки, згадавши, що сліпі бачать пальцями. Подушечка потонула в чомусь липкому і м'якому. Потонула і відразу натрапила на твердь. Олег провів по ній пальцем. Відчув, як під силою пальця липкий бруд зрушив з місця. Вогник освітив слід від пальця — жовтий, матовий.

Він провів ще раз, розширив смужку і зауважив, як очищений шматочок невідомої фігурки блиснув, намагаючись відбити вогник свічки.

— Що це? — несподівано прошепотів поруч Коля.

— Потримай ближче! — Бісмарк передав йому свічку, пропустивши питання повз вуха.

Він узяв фігурку двома руками, обережно підняв її, і вже сміливіше почав витирати з неї бруд. Під брудом заблищало золото.

Бісмарк нахилився. У світлі двох свічок він розглядав уже бачений ним колись предмет — золоту фляжечку з двома види-

мими лицарями на одному коні і з однією невидимою, захищеною між ними, захищеною їх спинами і щитами Марією. Олег тепер не сумнівався, що вона там! Він мовби чув голос старого Польського про Марію, яку ховають від небезпеки двоє лицарів. Завжди двоє!

— Посудина? — прошепотів Коля.

Олег кивнув.

У глухій тиші печерної келії несподівано пролунав дивний, низький, вібруючий звук, схожий на спів чоловічого хору, що долинає з-під землі, з-під ніг.

Коля витягнув мобільник. У келії відразу стало світліше.

— «Take it from the left corner! You are out of danger! You have 5 minutes before it's gone!» («Дістань це з лівого кута! Тобі нічого не загрожує! Якщо за п'ять хвилин не дістанеш, воно зникне!») — прочитав уголос айтішник.

Бісмарк теж нахилився до смартфона. На кнопках під написом стояли вже знайомі слова: «Give up» та «Done».

— Треба перевірити! — поквапив Колю Олег.

Коля несамохіть поліз рукою за ряди брудних фляжечок у лівий кут ніші. Завмер, немов у нього на пальцях були очі, які зараз звикали до темряви.

— Ну що там? — у шепоті Бісмарка почувся нервовий азарт.

Щось брязнуло, і Коля здригнувся. Витяг з ніші довгий темний предмет.

— А ну дай! — Бісмарк, поставивши очищену фляжечку на місце, почав відтирати руками бруд з нової знахідки.

Знахідка блищала золотом і білим матовим металом. Це був кинджал. З таким самим руків'ям, що й кинджал, яким був убитий Адік. Тільки цей мав рідне булатне лезо.

А Коля знову запхав руку в лівий кут ніші поза фігурки.

— Там ще щось є, — прошепотів він у відповідь на здивований Олегів погляд.

Бісмарк тільки зараз помітив, що обидві свічки стискає у правій руці він. Він не пам'ятав, коли йому передав їх Коля. А Коля тер руками, очищав пальцями від бруду ще якусь маленьку річ. Досить швидко друга знахідка теж заблищала золотом у його брудних руках — сигнет з уже знайомим символом тамплієрів. Коля вдягнув перстень на безіменний палець і підніс руку до свічок. На тлі брудної руки перстень засвітився ще яскравіше.

— Не в моєму стилі, — промовив він задумливо. — Але прикольнo! Залишу!

— Натисни на кнопку! — скомандував Бісмарк.

Коля згадав про смартфон, витягнув його з кишені куртки. Екран з фразою і двома кнопками ще світився. Безіменним пальцем, на якому сидів сигнет, Коля натиснув кнопку «Done», і на екранчику залишилась брудна плямочка. Екран поміняв світло з зеленого на синій.

— «You are chosen. Join the chosen ones! You have 100 years before you die!» — повідомив екран. («Ти став обраним. Приєднуйся до обраних! У тебе тепер 100 років до смерті!»)

Угорі з'явився ряд зелених лицарів-вершників. Унизу всередині стін фортеці стояла Maria. Michael і Olgerd завмерли під написом, на місці зниклих кнопок.

— Вибору немає! — видихнув Олег, відірвавши погляд від екрану смартфона.

Вони вийшли з печерної кімнати.

— Тут же раніше був монастир? — запитав Бісмарк.

— Тут був, є і буде монастир, — відповів чернець. — Монастир Пресвятої Богородиці. Там все гаразд?

— Ну так, тільки брудно і пилу дуже багато, — відповів за обох Коля. — А що там могло бути не так?

— Скелетів, черепів немає? — уточнив питання монах.

Олег похитав головою.

— Добре! — голос ченця став солодким, наче він щойно випив меду. — Тепер я вас обох виведу! — Він перевів погляд з Олега на Колю.

— А Ріна? — запитав розгублено Бісмарк.

— Марія поки що залишиться тут. Не турбуйтеся. Я впорядкую її келію і принесу їй усе, що треба. І буду приносити щодня, допоки її не покличе небо.

— Покличе небо? — злякано повторив Олег. — Вона що — помре?

— Ви помиляєтесь, — відповів чернець. — Небо закличе всіх під свою опіку для боротьби з нечистю, яка наближається до нас. Без Марії ми не дамо ради, лише вона може закликати нам на поміч янголів небесних! Але передусім вона повинна відпочити і усвідомити себе тою, ким завше була, не відаючи про те.

Ріна, мовби розмова її не стосувалася, ступила в темну келію, обійшла її зі свічкою в руці й затримала погляд на жіночому лику на стіні. Оглянула ніші — їх було кілька. Зупинилася перед кам'яною лежанкою, що виступала в правому дальньому від дверей кутку. Доторкнулася до неї.

— Тут було сіно або тканина? — прошепотіла.

— Там буде матрац із сіном! — пообіцяв їй чернець. — Тут усе тепер буде інакше, — у його голосі пролунали нотки радості, виконаної мрії, втілення бажання.

— Але поки що нам треба піти, — додав він дещо стурбовано.

— Ідїть, мені не буде страшно, — сказала Ріна. — Дивно, що я тепер добре бачу в темряві.

— Це не дивно, — відповів чернець. — Вашим очам підсвічує ваше власне світіння. Вам вже без потреби свічка.

Бісмарк, слухаючи ченця, глянув на Ріну і справді побачив, як її фігуру обрамлює ніжне світіння, що сягає стін келії. В цей момент він піймав на собі її погляд, і йому стало відразу спекотно. Від несподіванки сахнувся до дверей.

Дорога назад, на поверхню, здалася Олегові коротшою. На дворі цабенів дощ.

— Майже дев'ята! — Коля показав Олегові точний час на смартфоні.

Вони переставили речі на мокрі верхні сходинки перед входом у підземелля. Чернець якраз замикав двері.

— Гра зникла! — промовив Коля, все ще дивлячись на екран смартфона.

Він підніс мобілку ближче до обличчя. Пальцем «перегорнув» усі робочі сторінки. Лицарі на коні зникли, як і всі інші фігурки і кольорові фонові підкладки.

Олег дивився на золотий перстень на Коліному пальці.

— Вона не зникла, — посміхнувся він. — Вона перейшла в реальність.

— Беріть речі, — монах кивнув на наплічники і торбинку Бісмарка.

Рінина торбинка так і залишилася всередині, за першими, щойно зачиненими дверима. Монах сказав, що віднесе її пізніше.

— А нам куди йти? — запитав Коля. — У санаторій?

Чернець посміхнувся.

— Ні, — сказав він. — Вибрані вас чекають в іншому місці. Тут поруч. У «Еквідосі». Ви сидіти в сідлі вмієте?

Обидва розгублено похитали головами.

— Так і думав! — не засмутившись, майже весело вигукнув монах. — Навчитесь! Ваше життя тепер стане немислимим без коней.

— А що це за «Еквідос»? — запитав опісля Олег, коли йшли вони вузькою стежиною старого лісу повз могутні дуби і буки.

— Для мирян — кінноспортивний центр, для нас із вами — таємна обитель хранителів, готових у будь-який момент виконати волю Божу. Попереду у вас дуже важкі випробування. День від дня ми чекаємо великого лиха, що йде на нас зі Сходу. Вам доведеться вступити з ним у бій! І тільки Марія зможе вас врятувати, якщо ворогові вдасться скинути вас на землю! Тільки з Марією ви зможете перемогти ворога!

В Олегових очах блиснув задумливий вогник. Він згадав слова старого археолога з острова Андрос. Той теж казав про велику біду, що насувається зі Сходу.

— А «обрані» — це що, як спецназ? — цілком серйозно перепитав Коля, перевівши погляд на новий перстень.

— Так, це як небесний спецназ! — кивнув чернець, що йшов попереду. — І найсміливіші з нього стануть вартою вічності!

ЕПІЛОГ

Олег Бісмарк намагається зазирнути в майбутнє

У першу ніч на новому місці Олегові не спалося. Кімнатка з віконцем на ставок, вода в якому відсвічувала смарагдовою зеленню, відразу здивувала мініатюрним розміром. Її можна було б порівняти з тюремною камерою, якби не бездоганний ремонт і не сліпуча білизна стін і стелі. Під віконцем стояв дерев'яний столик, на ньому праворуч простенький свічник, а поряд — в'язанка свічок, не менше двох десятків, і сірники. Посередині столика лежала товста картонна тека для паперів. Синього кольору, на зав'язках. Після того, як Олег залишився сам, він заглянув до теки і прочитав назву товстого рукопису. «Хроніка Ольгерда. Переклад українською професора Богдана Куриласа». «Ага!» — зрозумів Бісмарк, згадавши, як дивна комп'ютерна гра перейменувала його на Ольгерда і залучила до своїх персонажів.

Коли мобільник попередив, що батарея ось-ось вичерпається, Олег дістав зарядний пристрій і на свій подив з'ясував, що розеток в кімнаті нема. Ні розеток, ні вимикачів, ні навіть лампи під стелею. Цілковито іншим поглядом він втупився у вікно, розуміючи, що воно і є головним джерелом світла. А свічки світитимуть, коли погасне вікно. В цей момент час наче сповільнився. І замість протесту або хвилювання, пов'язаного з неможливістю комунікувати зі світом, налінував спокій.

Незабаром неголосний дзвін покликав Олега на вечірню трапезу. За довгим столом в просторій кімнаті з голими, пофарбованими в блакитний колір стінами, зібралося семеро. Олег знав лише Колю. Перед тим, як сідати, присутні перезнайомилися і, сам собі дивуючись, Бісмарк, тиснучи руку братові Зиновію, назвався «братом Ольгердом».

Брат Зиновій, очевидно, був старшим серед обраних. Саме він після трапези повідомив про те, що вранішній дзвін прозвучить о п'ятій.

Вузьке дерев'яне ліжко виявилось твердішим за канапу. Заснути Олегові не вдавалося. Він просто лежав, дивлячись у стелю, і думав.

Згадуючи все, що пережив останнім часом, він намагався розкласти усі події чітко і логічно зрозуміло, він хотів, щоб ці події самі вишикувалися за значимістю і хронологією, як школярі, яким дали команду вишикуватися за зростом. Він врешті хотів побачити чіткіше і зрозуміліше завтрашній день, адже саме минуле визначає майбутнє, а не навпаки. Він хотів знайти у своєму недавньому життєвому досвіді підказку щодо лиха, яке насувається.

Але, як не старався, жодним чином він не міг передбачати того, що з ним ось-ось станеться. Фантазії людською не вистачило б, щоб передбачати, як драматичні події, що наближаються з неймовірною швидкістю, змінять саме життя навкруги, перевернувши безжально і його світ, і його власне життя. Може, передвісником цих прийдешніх подій стало уявне занепокоєння про своїх найближчих, про батьків, що живуть у Чернігові. Дивним чином до думок про батьків приєдналися думки про Ріну. Думки зовсім інакші, думки безсловесні, наповнені тільки теплом і почуттям.

— Здається, я її люблю, — признався собі несподівано Олег-Ольгерд. — Тільки любов моя до неї не вимагає відповіді. Вона жива і сильна доти, поки безмовна. Нерозділене кохання сильніше за будь-яке взаємне. Сильніше і лютіше. Якщо людина усвідомлює силу власного кохання, змиряється з ним, розуміє, що воно невиліковне, то починає його берегти. І берегти від нього тих, кого любить. Щоб не зруйнувати їхнього світу, не увірватися в їхній світ, як війна, що виходить з-під контролю войовників.

Ці дивні, але такі раптом зрозумілі думки заспокоїли Олега-Ольгерда і наблизили сон. Він занурювався в цей сон під наростаючий тупіт сотень коней, що мчали за обрій. Цей тупіт викликав на його обличчі усмішку відваги.

ПРИМІТКИ

Стор. 14. *Дактилі* — фініки.

Стор. 14. *Бетсата* — купіль в Єрусалимі, вона ж і Овеча, складається з двох басейнів, з яких один, наповнюється щорічними дощами, інший же має дивовижним чином забарвлену в червоний колір воду через те, що там мили овець, яких приносили в офіру, від чого й зветься: Овеча, Євсевій Кесарійський.

Стор. 46. *Рудницький Михайло* (1889—1975) — український громадський діяч, літературознавець, критик, письменник, перекладач. З 1944 року очолював кафедру англійської філології у Львівському університеті імені Івана Франка, до 1947 р обіймав посаду декана факультету іноземних мов.

Стор. 46. *Пелчинська* — згодом Дзержинського, де містилася будівля НКВС, за німецької окупації гестапо, а по війні знову НКВС і КГБ.

Стор. 66. *Ягеллонська* — вулиця В. Гнатюка.

Стор. 66. *Гетьманські Вали* — проспект Свободи.

Стор. 66. *Академічна вулиця* — проспект Т. Шевченка.

Стор. 69. *Рудик Степан* (1890—1939) — український політичний діяч, член КПЗУ. Редагував у Львові в 1923—1931 роках літературно-політичний місячник «Культура». За проукраїнські погляди в 1939 році був заарештований НКВС і розстріляний.

Стор. 69. *Розенберг Людвіг* (1894—1940) — військовий та політичний діяч єврейського походження. У 1914—1916 роках воював у Легіоні УСС. Член КПЗУ, відстоював національні ідеї. Був в'язнем польського концтабору Бєреза Картузька. Під час советської окупації Галичини розстріляний у Львові.

Стор. 76. *Ваврик Василь* (1889—1970) — письменник, літературознавець, писав російською мовою. Після війни викладав російську мову у Львівському університеті.

Стор. 79. *Ренан Жозеф Ернест* (1823—1892) — французький експерт стародавніх мов і цивілізацій Близького Сходу, письменник і філософ, автор історичних праць про раннє християнство.

Стор. 137. *Плести андрони* — морочити голову.

Стор. 138. *Кульпарків* — назва походить з XVIII ст. від помістя Гольдбергоф, згодом там побудовано лікарню для божевільних.

Стор. 149. *Хом'як Михайло* (1905—1984) — український журналіст, юрист, громадський діяч. У час війни редагував газету «Краківські Вісті». Дід міністра іноземних справ Канади Христі Фріланд, тесть історика Дж. П. Химки.

Стор. 172. *Штірнер Макс* (1806—1856) — німецький філософ-ідеаліст, засновник анархічного індивідуалізму, один з тих, хто випередив ідеї нігілізму, екзистенціалізму, психоаналізу та постмодернізму.

Стор. 384. *Сфатигувати* — приготувати.

Стор. 395. *Мішігін копф* — дурна голова.

Стор. 421. *Хатранка* — облава.

Стор. 424. *Аріо Карл* (1896—1959) — навчався в українській гімназії, служив в Українській Галицькій Армії та в корпусі Січових стрільців. Під час Другої світової керував українським представництвом інформагентства «Німецька пресова Служба», був головним редактором газети «Українська кореспонденція», яка видавалася у Рівному. Після війни працював журналістом та чиновником Міністерства ФРН з питань преси.

Стор. 444. *Ярий Ріхард* (Ріко Ярий, 1898—1969) — австрійський та український військовий і політичний діяч, один із провідних діячів ОУН. Під час війни співпрацював з генералом Канарісом, один із організаторів українських батальйонів «Роланд» і «Нахтігаль». За український сепаратизм був ув'язнений нацистами. По війні жив в Австрії.

Літературно-художнє видання

КУРКОВ Андрій Юрійович
ВИННИЧУК Юрій Павлович

КЛЮЧІ МАРІЇ

Роман

Головний редактор *О. В. Красовицький*
Відповідальна за випуск *О. О. Ломака*
Художній редактор *О. А. Гугалова-Меєшкова*
Технічний редактор *Г. С. Таран*
Комп'ютерна верстка: *О. В. Підлісна*
Коректор *М. О. Пітішкіна*

Підписано до друку 28.07.20. Формат 60×90^{1/16}.
Умов. друк. арк. 36,00. Облік.-вид. арк. 21,85.
Тираж 2000 прим. Замовлення №

ТОВ «Видавництво Фоліо»
вул. Римарська, 21А, м. Харків, 61057
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 5244 від 09.11.2016

Електронна адреса:
www.folio.com.ua
E-mail: market@folio.com.ua
Інтернет-магазин:
www.bookpost.com.ua

Надруковано з готових позитивів
у ТОВ «Видавництво Фоліо»
вул. Римарська, 21А, м. Харків, 61057
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 5244 від 09.11.2016

Курков А. Ю., Винничук Ю. П.

К93 Ключі Марії: роман / Андрій Курков, Юрій Винничук;
худож.-оформлювач М. С. Мендор. — Харків: Фоліо, 2020. —
571 с.

ISBN 978-966-03-9301-1.

Події у новому романі Андрія Куркова та Юрія Винничука розгортаються одразу в трьох сюжетних зрізах: Хрестовий похід 1111 року, описаний у Хроніці лицаря Ольгерда з Галича, початок Другої світової у Львові та Кракові, а також сучасний період. Хто така Діва, і чому на неї полюють декілька століть поспіль, ким насправді є чорний археолог Олег, і головне – куди ведуть двері, які можна відчинити ключами Марії? Про це дізнаєтеся зі сторінок одного з найбільш очікуваних романів сучасної української літератури останніх років.

УДК 821.161.2